

Limba

ANUL XXXIII
Chişinău

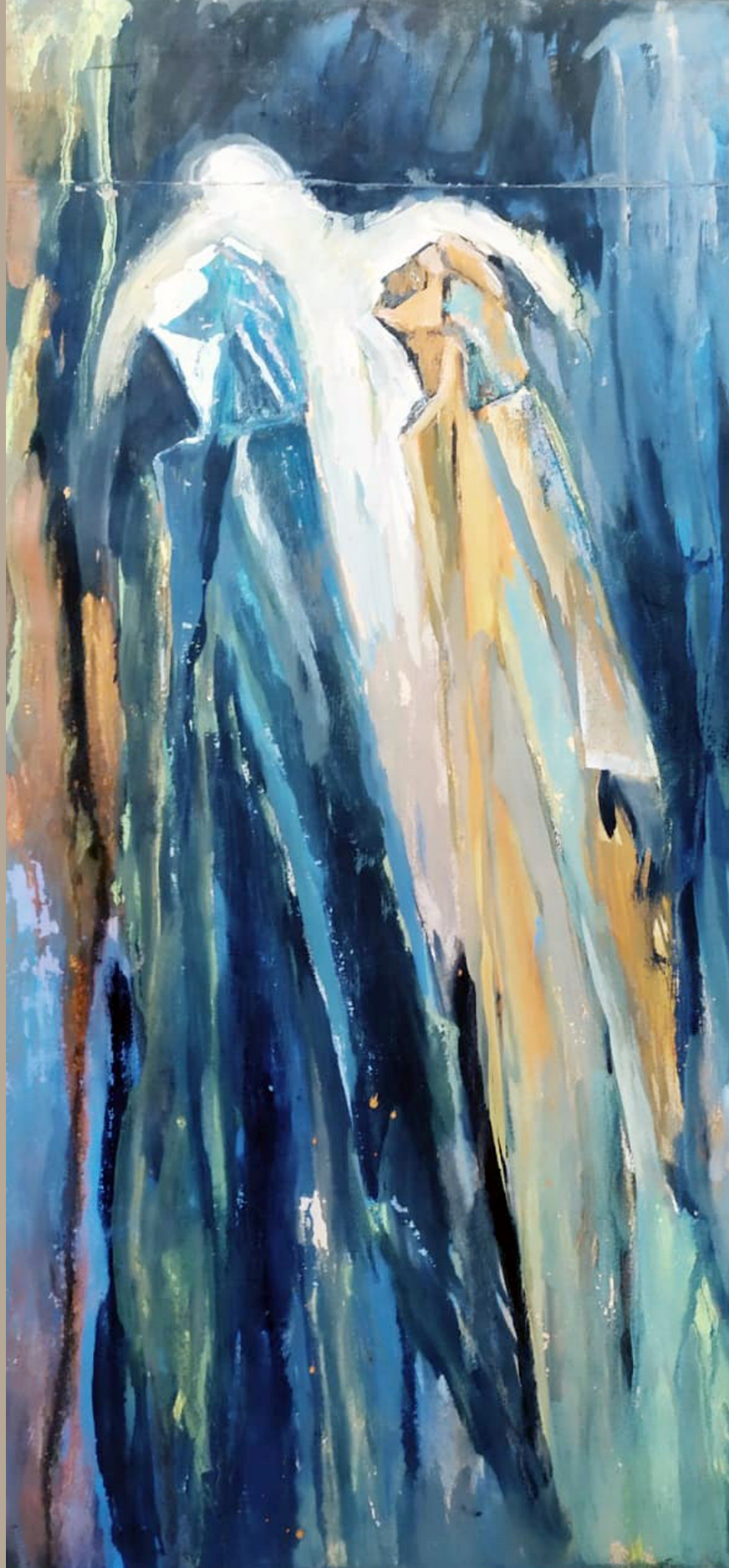
Nr. 1-2 (279-280) 2023

R|O|M|Ă|N|Ă

Revistă de ştiinţă şi cultură

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 1-2 (279-280), ianuarie - februarie 2023
CHIȘINĂU

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Jana CIOLPAN
Constantin OLTEANU
Victoria POPOVICI
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: Ion ZDERCIUC, *Eminescu*, guașă, hârtie, 70x110 cm (fragment)
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Lucia CIFOR (Iași), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Gabriela HAJA, Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Anatol PETRENCU, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

*Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar
din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română*

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției*

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ARGUMENT

Constantin OLTEANU

Iar icoanele vorbeau în limba română / And the icons spoke in Romanian

7

EMINESCU AL NOSTRU

Ioan-Aurel POP

Național și universal în poezia românească / National and Universal in the Romanian Poetry

9

Constantin OLTEANU

Poză de familie lângă bustul lui Eminescu / Family picture next to the bust of Eminescu

14

LECȚIILE ISTORIEI

Valeriu SAHARNEANU

A treia Unire a Românilor: prin alegere, prin necesitate sau prin voința altora / The third Union of Romanians: by choice, by necessity, or by the will of others

17

Anatol PETRENCU

Act de demnitate și unitate națională / Dignity and national unity act

25

Mircea-Cristian GHENGHEA

1859: rosturi și semnificații ale Unirii Principatelor / 1859: reasons and significations of the Union of the Principalities

29

DESTIN DE CĂRTURAR

Ștefan AFLOROAEI

Cantemir. Adevăratul exil și trepte ale înțelegerii de sine (I) / Cantemir. True exile and the steps of self-understanding (I)

36

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Ioan C. POPA

O carte fundamentală despre destinul satului românesc / A Fundamental Book about the Romanian Village Destiny

42

Ioan SCURTU

Basarabia văzută prin prisma propriei trăiri și experiențe / Bessarabia, seen through the lens of one's own life and experience

50

REGISTRU ACTUAL

Dorin CIMPOEȘU

- Maia Sandu – președintele care a schimbat orientarea politică a Basarabiei de la est spre vest / Maia Sandu – The President who changed the political orientation of the Bassarabia from East to West** 59

SINTEZE

Ana BANTOȘ

- Memoria în literatura migrației. Construirea și reconstruirea identității / Memory in migration literature. Constructing and deconstructing identity** 72

Lucia CIFOR

- Memoriile dialogate: tipologie și particularități / Dialogued memoirs: typology and particularities** 82

Mina-Maria RUSU

- România și miracolul globalizării. Paradigme identitare (II). Constantin Eretescu – durerea naște identitate / Romania and the miracle of globalization. Identity paradigms (II). Constantin Eretescu – pain gives birth to identity** 90

PROZATORI CONTEMPORANI

Adrian Dinu RACHIERU

- Dumitru Radu Popescu și „adevărul multiplu” / Dumitru Radu Popescu and “the multiple truth”** 96

GRAMATICA

Viorica MOLEA

- Erori gramaticale în exprimarea orală din mass-media autohtonă (pe baza monitorizării unor posturi tv naționale) / Grammatical errors in the oral language of local mass media (based on the monitoring of a list of national TV stations)** 107

Cristina HANȚ

- Prepoziții noi în limba română (IV) – „per” / New Prepositions in the Romanian Language (IV) – “per”** 117

ITINERAR LEXICAL

Cristinel MUNTEANU

- Brâila ca „reper din orizontul vorbitorului”. O abordare dinspre frazeologie / Brâila as a “landmark in the speaker’s horizon”. A phraseological approach** 121

COȘERIANA

Iohannes KABATEK, Cristina BLEORȚU

Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea. O scrisoare de la Iorgu Iordan / Beyond Structuralism. Letters to Eugenio Coseriu and the history of linguistics in the 20th century. A letter from Iorgu Iordan 130

Eugen MUNTEANU

Jurnal epistolar jenaiez 1999-2001 (III) / Jena – epistolary diary 1999-2001 (III) 133

ION I. IONESCU – 70

Alexandru BANTOȘ în dialog cu Ion I. IONESCU

„Sociologia ne învață că nu suntem o sumă de interese a unor ființe individuale, ci o comunitate, o țară cu valori și obiective clare...” / “Sociology teaches us that we are not a sum of interests of individual beings, but a community, a country with clear values and goals” 144

Gheorghe Mihai BÂRLEA

Prietenia, ca principiu de viață / Friendship, as a principle of life 149

Remember / Remember 153

PATRIMONIU

Victor RAVINI

Miorița, amenințarea morții și obținerea nemuririi / Miorita, the threat of death and the attainment of immortality 164

VOCI DIN TRECUT

Pan HALIPPA

Poruncile graiului național / The commandments of the national language 173

BLAZON DE PROFESOR

Andrei PROHIN

Profesorul Petru Tarhon – actant și martor al istoriei / Professor Petru Tarhon – participant and witness of history 176

DIALOGUL ARTELOR

Ion ZDERCIUC

Sculptura, efigie a timpului / The sculpture, effigy of the time I-XII

Constantin OLTEANU în dialog cu Ion ZDERCIUC, artist plastic

„Vine o vârstă când se face dalta mai grea” / “There comes an age when the chisel becomes heavier” 185**RESTITUTIO**

Teodor BORDEIANU

Scrisoarea Văzătorului (*Lettre du Voyant*) de Arthur Rimbaud – o nouă traducere în limba română / Arthur Rimbaud’s „Letter of the Seer” – a new Romanian translation 192

Fănel TEODORAȘCU

O viziune românească asupra ideii de „jurnalist mare” / A Romanian view concerning the idea of „great journalist” 200

Vlad MISCHEVCA

Hersonul de lângă noi – un domn fanariot pe meleaguri străine: Manole Giani Ruset (Rosetti; Γιάννης Πουσσέτος) / The Kherson next to us – a Phanariot ruler in foreign lands: Manole Giani Ruset (Rosetti; Γιάννης Πουσσέτος) 209**IN MEMORIAM**

Academicianul Răzvan Theodorescu s-a stins din viață / Academician Răzvan Theodorescu passed away 222

Constantin OLTEANU

Iar icoanele vorbeau în limba română

Revista „Limba Română” e manualul purtat mereu în ghiozdanul conștiinței noastre naționale și e manualul care are întotdeauna pagini încă nescrise. Dar care se vor scrie. De ce în ghiozdan? Pentru că ne naștem înmatriculați la o școală a vorbirii și a gândirii în limba maternă, având fiecare dintre noi și un sunet de margine care trece prin inimile celor care ne iubesc și care își naște dangătele nu din aramă, ci din aurul cuvintelor prin care am trăit. Nevăzând-o, nerăsfoind-o și necitind-o, te poți întreba ce ai putea publica într-o revistă cu titlul „Limba Română”? Probabil texte legate de domeniul limbii, probabil texte literare, probabil portrete ale celor care au trăit între litere. Probabil. Doar că o definiție încăpătoare a limbii ne oferă libertatea de a tipări orice cuvânt, cu singura și neuitata obligațiune de a ne îngriji de curățenia limbii române. Se poate gândi și așa. Doar că o revistă cu titlul „Limba Română” a fost să ajungă la noi având încă lipită de văzul nostru, de auz și de simțire vigilența unor temnicheri pe care alte imnuri îi ținea în picioare și care aveau pe drapel numai focul. O revistă cu titlul „Limba Română” despre Limba Română a ales să vorbească. Coborâtă de pe lemnul însângerat al crucii, a căutat cu ochiul abia deschis orizonturile care i s-au dat de Dumnezeu. E un drum până la tine însuși, de obicei, și aici nu e vorba doar despre un individ care se naște pentru a se regăsi, ci și de un popor sau o parte a lui care are de parcurs drumul regăsirii. Ajunsă la vârsta de 33 de ani, revista „Limba Română” acoperă cu anii pe care-i adună o parte din tăcerea noastră, o îmbracă în cuvintele pe care mai mult le-am șoptit decât le-am vorbit. Apariția revistei nu a început prin decrete sau prin concursuri de angajare. Carnetele de muncă sunt despre altceva. Acolo nu se acumula stagiul, ci se făcea istorie. În multe buzunare încă se mai putea auzi clopoșelul otrăvit al cuielor, iar o re-răstignire a limbii nu cerea neapărat crucea. Oamenii care au stat la începuturile revistei stau și acum. Pentru că atunci când urci, urci

muntele, nu peretele lui. E un întreg care numai așa, prins în veșnicia granitului, poate trece prin ani. Acest 33 trezește în mintea noastră asocieri, deși, din toate câte le poate avea asocierea cu vârsta lui Hristos, doar aproximația ne-o putem acum asuma. Și, poate, faptul că și atunci, și acum era și este o istorie care continuă și în care binele e și al nostru.

Revista „Limba Română” e o parte a memoriei în care îi găsim cu chipurile luminate de lampa gălbuie a timpului pe marii vorbitori ai limbii pe care o trăim noi. Nu le spun numele. E o coloană de minți care urmează această limbă așa cum mulțimea multă l-a urmat pe Isus, punând început veșniciei prin fărâmiturile căzute în palma lor din cele cinci pâini.

E o casă printre alte case în Chișinău. Casa Limbii Române, lângă oglinda uneori înnorată a apei. Din stradă nu are cum să se vadă pușinul odăilor și nu are cum să se audă cuvintele. Cum se strigă unul pe altul și cum ating cu rădăcinile lor niște izvoare pornite spre noi. E o casă cum sunt casele noastre. Că altfel nu poate fi. În palate, mamele noastre, dacă și au intrat vreodată, au căutat două lucruri. Colțul care dădea spre Răsărit și ușa prin care să iasă. Coliba lor un singur colț avea. Iar icoanele vorbeau în limba română.

And the icons spoke in Romanian

Keywords: *Romanian language; God; icons; Jesus; magazine*

Abstract

We are born enrolled in a school of speaking and thinking in our mother tongue, each of us having a marginal sound that passes through the hearts of those who love us and that gives birth to its teeth not from brass, but from the gold of the words through which we have lived.

The “Limba Română” magazine is a part of the memory where we find the great speakers of the language that we live with their faces lit by the yellow lamp of time. I don’t say their names. It is a column of minds that follows this language as the great crowd followed Jesus, starting eternity with the crumbs that fell into their palm from the five loaves.

Ioan-Aurel POP

Național și universal în poezia românească

I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria României moderne* (2019); *De la romani la români. Pladoarie pentru latinitate* (2019); *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor honoris causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

Despre cultura română s-a spus adesea – și am spus-o mai mult noi, românii – că a fost și este o „cultură minoră”. „Minoratul” acesta s-ar fi datorat mai ales limbii române, una de circulație prea restrânsă, dar și conținutului insignifiant sau imitativ al creațiilor noastre. La o analiză mai atentă, se vede că lucrurile nu stau tocmai așa.

În scurta viață pământească a lui Mihai Eminescu, se vede cum creația sa a căpătat mereu dimensiuni de tot mai mare profunzime. De la poezii precum *La moartea lui Aron Pumnul* și *Fiind băiet păduri cutreieram* până la *Scrisori* și *Luceafărul*, versul s-a mlădiat continuu, tinzând spre perfecțiune. Și totuși anumite constante au rămas prezente, încât poezia sa din orice perioadă a vieții are o impresionantă continuitate. Sentimentul local/național și cel de dragoste, specifice oricărui avânt romantic, se împletesc cu deschiderile spre universal. Bucovina este un loc precis, un colț de țară, dar Aron Pumnul este un luceafăr stins, iar „băietul” cutrierător de păduri se culca lângă un anumit izvor, privind la luna care răsărea pentru lumea largă. *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie* – poezie scrisă la 26 de ani – mustește de patriotism specific tuturor creatorilor de-atunci, mai ales celor din

Europa Centrală și de Sud-Est. Poetul elogiază „țara mea de dor”, dar accede până spre „îngerul iubirii”, spre „altarul Vestei” (zeiță romană) și spre „Marte-n gloriei” (zeu roman). Astfel, naționalul se împletește cu generalul mitologic roman și creștin deopotrivă. În *Epigonii* (1870), laudele aduse înaintașilor români, de la Andrei Mureșanu la Vasile Alecsandri – unii rămași în timp aproape anonimi – alternează cu digresiuni din literatura universală: Ion Heliade Rădulescu zidea „delta biblicelor sfinte”, Grigore Alexandrescu este comparat cu Byron, Andrei Mureșanu „cheamă piatra să învie ca și miticul poet” (Orfeu, din mitologia greacă). Dezinvoltura mișcării deopotrivă în mediul național și în cel universal se vede din asocierea lui Anton Pann cu Pepelea și a lui Grigore Alexandrescu cu Byron. În *Scrisoarea a III-a*, trecutul medieval al Țării Românești este majestos prezentat, iar domnul, deși „simplu, după vorbă, după port”, are ținută suverană, regească și împărătească, atunci când se confruntă cu acela care se voia stăpânul lumii. Feciorul de domn, scriindu-i carte „dragei sale”, se poartă ca un țăran isteț. El scrie „de din vale de Rovine”, vestind astfel, indirect, victoria oștii creștine. Valea mândrei stă față în față cu înălțimea coifului specific oștirii. Trecerea de la versul cult la cel popular este încă o mărturie a acestei alternanțe specifice. *Sara pe deal* aduce pământul în cer și cerul spre pământ: pe deal sună buciul, printre stelele care „scapără”; luna se îngemănează cu ochii mari ai iubitei; casele sunt ridicate în lună; valea îi urmează dealului. În *Luceafărul*, localul alternează cu universalul, iar spațiul teluric se împletește cu cel cosmic. Începutul poeziei este ca de basm românesc, iar fata de împărat este ca „Fecioara între sfinți și luna între stele”. Luceafărul pare la început un flăcău dintr-un sat, un tânăr căruia „îi cade dragă” o fată, însă se vede curând că el este, în fapt, fiul Cerului și al Mării. Până la urmă, Luceafărul, devenit universalul Hyperion, rămâne „străin la vorbă și la port”, rămâne un zeu „nemuritor și rece”, pe când Cătălin, „viclean copil de casă”, „îndrăzneț cu ochii”, este pământean, uman, întruchipat din lumea noastră. Alternanța dintre pământ și cer se împletește cu succesiunea deal-vale, pe care avea să o teoretizeze mai târziu Lucian Blaga, în *Trilogia culturii* („Spațiul mioritic”). Eminescu a ridicat la cel mai înalt nivel poetic această eternă vălurire. Ea vine din trecut și trece prin Eminescu spre prezent.

Astfel, Ion Heliade Rădulescu, în *Zburătorul*, vorbește despre „noaptea-naltă” care „coprinde lumea”, după ce stelele începuseră a luci deasupra focurilor din sat. Un plan este în ceruri, iar celălalt este pe pământ, într-o

prezentare de pastel autentic, primul din literatura română. Succesiunea aceasta cer-pământ și deal-vale continuă apoi prin Alecsandri, Macedonski, Coșbuc și prin Blaga însuși. La acesta din urmă, „țara și-antins hotarele toate până la cer”, iar razele de lună bat din înalt în geamurile terestre. Chiar și la un poet considerat prea vesel, chiar minor, cum a fost George Topârceanu, sunt accente ale acestei tragice ale alternanțe: „Cobora pe Topolog/ Dintre munți la vale/ Și la umbra unui stog/ A căzut pe cale”. Ștefan Octavian Iosif, în versuri de muzicalitate simbolistă, evocă și el dealul și valea: „Se tânguiesc/ Tălângi pe căi/ Și neguri cresc/ Din negre văi,/ Plutind pe munți./ La fâgădău,/ La Vadul-Rău,/ Sus, la răscruci,/ Vin trei haiduci/ Pe cai mărunți.// Grăiesc încet./ Un scurt popas – /Și spre brădet/ Pornesc la pas/ Cei trei călări./ Sus, peste plai,/ Tăcutul crai/ Al nopții reci/ Umbrind poteci,/ Se-nalță-n zări” (*Doină*). Negurile plutesc spre munți venind din negre văi. Sus, la răscruci, ajung haiducii din vale, vegheați de „craii nopții”, care nu luminează, ci umbrește, sporind taina nopții, cum avea să spună Lucian Blaga. Muzicalitatea versului *Doinei* amintește de *Chanson d'automne* a lui Paul Verlaine (1844-1896), marele poet simbolist francez, parțial contemporan cu Șt. O. Iosif (1875-1913).

Împletirea dintre local/ național și universal, care îmbracă adesea haina unei succesiuni dintre spațiul teluric și spațiul cosmic, aduce mereu în țesătura mesajului poetic sentimente umane și elemente de natură surprinzătoare, generale, dar specifice locului românesc. Pentru mulți dintre noi, propoziția „Codru-i frate cu românul” este un simplu proverb sau chiar o zicere fără prea mult sens. Pădurea însă străbate ca element literar întreaga creație românească. Eminescu încă mai cutreiera păduri când era „băiet”, iar la maturitate regreta copilăria asociată cu pădurea: „Unde ești, copilărie, cu pădurea ta, cu tot?”. *Povestea codrului*, *Freamăt de codru*, *Lacul: Lacul codrilor albastru*, *Revedere: Codrule, codruțule*, *Călin (file de poveste): De treci codri de aramă* sunt doar câteva titluri de poezii eminesciene care exprimă sensul pădurii (al codrului) în mentalitatea românească. George Coșbuc, în ambianța copilăriei, este atras tot de pădure: „Cum aș merge de cu drag/ În pădurea cea de fag”. Octavian Goga, când face descrierea țării, începe cu același codru: „La noi sunt codri verzi de brad”. Lucian Blaga evocă „păduri ce ar putea să fie și niciodată nu vor fi”. Cu timpul, s-a dovedit că poetul a avut dreptate fără să vrea și nu la modul metaforic: unele păduri nu vor mai fi niciodată.

Anumiți scriitori ne spun că pădurea este ființa noastră, alții că este esența noastră, iar savanții au demonstrat că ne-am salvat ca popor prin pădure. Pădurea reunește cerul cu pământul, localul/ naționalul cu universalul. Rădăcina bradului ori a salcâmului este în pământ și aparține pământului, dar coroana este a cerului, ține de aspirația spre înalt. Geografii și istoricii au dat dreptate acestei viziuni literare echilibrate, acestei intuiții poetice privind elementele spațiului românesc. În urmă cu două secole, cam 70-80% din teritoriul românesc era acoperit cu păduri. Iar pământul românilor era format, în proporții aproape egale, din câmpii, dealuri (podșuri), munți. Pădurile au rămas azi – câte au mai rămas – mai mult la munte, dar, de exemplu, Câmpia Română era plină de codri și de dumbrăvi până spre secolul al XIX-lea. Faimoșii Codrii ai Vlăsiei erau o mărturie în acest sens. La fel stătuseră lucrurile și în Câmpia/Podișul Moldovei și chiar în Câmpia Tisei/Vestică. Istoricii au demonstrat în mare măsură că locul de formare și locul de conservare ale poporului român au fost regiunile împădurite, mai ales în zonele de munte și colinare. Dar și câmpiile, acolo unde erau acoperite cu păduri dese, au îndeplinit același rol. Marele istoric Constantin C. Giurescu, în lucrarea *Istoria pădurii românești* arată cum și de ce s-au adăpostit strămoșii românilor și apoi românii în păduri și cum și-au putut păstra ființa acolo. De regulă, migratorii – trecători cu scop de jaf și pradă prin acest teritoriu – se fereau de păduri, fiindcă nu le cunoșteau tainele, nu se puteau apăra acolo, puteau să cadă ușor în capcane. Șesurile, locurile deschise, curăturile erau mult mai ușor de jefuit. Pe de altă parte, locuitorii sedentari ai acestor zone deschise nu aveau, de regulă, decât bordeie, pe care le părăseau ușor când venea zvonul de invazie. Pădurea însă, cu resursele sale bogate, le oferea nu numai adăpost sigur, ci și un mod de viață. Mai târziu, când „turcul s-a obrăznicit” și când stăpânii locali au devenit tot mai nesătui, pădurea a ajuns să fie și adăpost pentru cei care nu-și puteau plăti birul ori îndeplini celelalte obligații și chiar loc de refugiu pentru haiduci. Pădurea a fost mereu sursă de hrană pentru om și animale. Lemnul pădurii a fost necesar construcțiilor, obiectelor casnice, uneltelor, cioplirii operelor de artă, făuririi instrumentelor muzicale. Mai târziu, începând cu Epoca Modernă, lemnul a servit industriei de specialitate. Numai mobila făcută din lemn românesc și în România ajunsese vestită în lume. Din toate aceste motive, „codru-i frate cu românul”. Odată cu trecerea la lumea trepidantă de azi, la prelucrarea unor metale noi, la materialele

plastice, mulți dintre noi au uitat de lemn și de pădure. Dar nu au uitat alții. Azi, după ce coastele dealurilor și munților s-au golit, nici nu mai știm să deosebim un fag de un stejar. Am tăiat noi, românii, pădurile fără nicio noimă, dar, de-a lungul istoriei și mai ales în deceniile recente, le-au tăiat alții, veniți ca „prieteni” și „aliați”. Aceștia, după sistematice jafuri practicate în trecut (fără nicio opreliște) și azi (după reguli precise), ne dau lecții de civilizație și de europenism.

Altminteri, spațiul local și cel universal, pământul, cerul, teluricul și cosmicul, pădurea ca element de legătură, ca tărâm de basm, ca simbol al binelui și prosperității, al perenității i-au preocupat și fascinat mereu pe poeți. Creatorii români nu au fost complexați niciodată de marile culturi, ci s-au simțit mereu în largul lor, de la clasicii greci și romani până la marii reprezentanți ai curentelor culturale contemporane lor din Occident. Au exprimat mereu în acest cadru general specificul patriei lor și, prin aceasta, cei mai buni dintre ei au avut acces la marea creație, valabilă oriunde și ori-când. A existat și există handicapul limbii, pentru că nu este totuna și fi un pare poet de limbă engleză sau unul de limbă română. Dar acest fapt este în același timp un dezavantaj și o binecuvântare, fiindcă patria noastră este limba română (Nichita Stănescu). Astăzi fiind Ziua Culturii Naționale este și sărbătoarea limbii în care se exprimă această cultură, este sărbătoarea poeziei ca formă superioară de întruchipare a limbii și a poezilor, demiurgii cuvântului. Le aducem tuturor omagiul nostru și, cu precădere, celui care a așezat la nivelul cel mai înalt versul, lui Mihai Eminescu.

Abstract

National and Universal in the Romanian Poetry

Keywords: *The Romanian National Cultural Day; Mihai Eminescu; National Specific; Universality; Cosmic Space; Earthly Space*

Many critics have the impression that the Romanian poetry, expressed in such a small Romance language, do not have the possibility to penetrate the large masses of the readers. It is argued also that such a small culture as the Romanian is able to contain only local or national images. The article demonstrate that only by local specificity the national culture/ poetry may become universal. Romanian poets – like the national symbol Mihai Eminescu – were preoccupied in the same time to stress the earthly and the cosmic space, to emphasize the nature and the love, to paint the succession hill-valley, as representative for the Romanian geographic and spiritual space („spațiul mioritic”).

Constantin OLTEANU

Poză de familie lângă bustul lui Eminescu

C.O. – redactor-șef al publicației periodice „Săptămâna”. A studiat jurnalistica la Universitatea de Stat din Moldova, fiind angajat ulterior în redacția ziarului „Tinerimea Moldovei”. Au urmat „Literatura și Arta”, revista „Basarabia”. A debutat cu volumul de poezie *Pachete cu zăpadă*, urmat de romanul *Green Card*. Este membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova.

Ceva se întâmplă totuși. Se-ntâmplă. Ne facem poze la bustul lui Eminescu de la Putna și poza asta trece într-un album care va încerca să le spună urmașilor noștri cine am fost noi, ce am făcut, ce am știut și pe cine-am știut, care ne-au fost valorile, reperele și ce am căutat tot lăsând în urma noastră drumuri, locuri și timpuri. Acolo, în poza de la bustul lui Eminescu, suntem, de multe ori, cu cei dragi, iar opțiunea devine una colectivă. Una de familie, dacă vreți. Acea de a adăuga veșnicie geniului în bronz și de a ne lăsa străpunși de fulgerul lui.

Aceleași poze și la Teiul lui Eminescu. Cu copii pe brațe. Sau cu nepoței luminați de floarea de tei. Poze în care noi ne pierdem pe undeva, într-o umbră a lui și într-o disperată-ncercare de a cuprinde bolta verde a unui copac cu istoria intrată în sevele-i și cu înflorirea rămasă-n albume. Cu familia și acolo. Într-o altă străfulgerare a geniului.

Când mergem prin parc, dintre multele lui alei o alegem pe cea a Clasicilor. Cu Eminescu întroienit de flori într-un ianuarie ocărat de copii. Că nu ninge și că omului de zăpadă nu i se dă viză de călătorie în copilăriile lor. Miroase a busuioc pe Aleea Clasicilor. O fi fost cineva la biserică. O fi fost înainte ca să ajungă aici. Și mergem printre poeți, atingând cu-amintirile rimele. Ni se aud

pașii pe caldarâmul vechi al unui manual de literatură, curioși să știm despre ce va fi oare lecția următoare. Despre Eminescu e. Că s-a născut dintr-un răsărit de Luceafăr și că acolo, în anii pe care i-a trăit, semăna foarte mult cu omul pe care îl vezi acum pe o stradă. Într-un palton neluat în seamă de vânturi. Într-o viață neluată în seamă de moarte.

E la niște pași de bustul lui Grigore Vieru. Vine un apus de soare la o vreme anume și umbrele lor ne lasă să știm că timpul trece și trece necruțător. Umbrele lor pe cadranul cu umbrele noastre.

Peste câteva zile, peste numai câteva zile, alte întroieniri de petale se vor lăsa pe Alee. La bustul lui Grigore Vieru. Peste numai câteva zile. Ca să înțelegem cumva, la aceeași lecție de literatură, că poeții se nasc, dar poeții și mor.

Vom face poze iarăși, ca și cum am avea o Putnă aici. Cu Eminescu ridicându-se din valuri de crizanteme. Și cu Grigore Vieru căruia îi dai „Buna ziua!” în plin Chișinău ca unui om în satul tău.

Ce se întâmplă totuși, dacă la casa de cultură din Baurci-Moldoveni, un sat la fel de uitat de ninsori, s-a celebrat ziua poetului Mihai Eminescu ca o sărbătoare coborâtă din calendarele bisericești. Femei în vârstă cu cărți deschise în fața lor, femei în vârstă în ie și în catrință au vorbit despre Eminescu.

Am tot căutat o explicație ca să-mi pot spune mie acum, de ce atunci când eram noi copii, acolo, în sat, pe Eminescu îl omagiau doar copiii? Niște copii într-o clasă sau poate în coridorul școlii, cu o foaie whatman prinsă-n piuneze la câțiva pași de cancelarie. Niște copii recitând poezii pentru care aveau deja nota cea mare-n agendă. Niște copii recitând în fața altor copii. Și în fața unei profesoare de literatură care nu a fost niciodată pe Aleea Clasicilor, niciodată la Putna, niciodată la Iași. Cu un tei care înflorește în alb-negru. Și mormântul poetului cu tăcerea lui ajunsă în manuale. Cu Caragiale la nicio umbră de pom de el. Cu Sadoveanu. Aproape. Că trec narcisele de la o cruce la alta. Când vin primăverile. Se spunea doar că a murit Eminescu. Într-o zi. Într-un an. Nimic despre mormânt. Ar fi trebuit, altfel, să știm că e înmormântat la București. Ar fi trebuit, dar se tăcea.

Și când copiii de-atunci ajung să fie oamenii vârstnici ai unui sat, ajung să poarte ie și să poarte catrință, de ce nu ar fi tot atât de firesc să se întâlnească într-o zi de cincisprezece ianuarie în jurul unei cărți de poezie. O carte care poartă pe copertă un arbore. Un arbore care a devenit poză de pașaport. Un pașaport prin care ne identificăm ca literatură, cultură și gândire.

Și pare firesc acum să-i vedem celebrând. Sau, ca să nu fie prea concertistic spus, să-i vedem recitind niște poezii, ascultând un poem, vorbind despre Eminescu. De aici și poza aceea de familie la bustul lui Eminescu de la Putna. De aici și poza noastră sub cerul de frunze al teiului din Parcul Copou, de aici și buchetul de crizanteme-nflorite pe o filă de calendar scoasă de sub zăpezi. Pentru că poartă-n plămâni pulberea astrului și colbul manualului de literatură. Nu aparatul Roentghen detectează pulberea asta. Nu. O găsim doar cu tâmplă și o găsim doar cu ce e sub ea. Și, așa cum avem o fișă medicală pe undeva, avem, cred, și una pe care se poate citi urma lecturilor, a adevărilor și a contactului nostru cu ceea ce ne reprezintă și care ne strecoară sub aripi traiectoria zborului.

Înțelegem, după câte se-ntâmplă acum și după câte le puteam constata astăzi cu ușurință, că școala și doar școala este singura poartă prin care Eminescu ajunge în conștiința noastră. Cu puținul cât ni s-a spus, cu prea atenta selecție a poeziei, cu multul, preamultul Eminescu tăcut sau ascuns în spatele unor poezii de dragoste și în spatele unui poem, e totuși o poartă deschisă continuu. Și e explicația pe care o căutăm pentru acea seară închinată lui Eminescu într-un sat în care parcă ai aștepta să vezi femei care torc, femei care deapănă amintiri despre hore. Și e explicația pe care o căutăm pentru poza de lângă bust, pentru poza de lângă tei, pentru florile lipite într-un miez de iarnă de foaia rece-a granitului.

Ceva se-ntâmplă totuși. Numai că nu se întâmplă de azi. De când îl citim pe poet se întâmplă.

Abstract

Family picture next to the bust of Eminescu

Keywords: *Eminescu; family; Putna; Bucharest; poem; Copou Park; lasi*

We'll take pictures again, like we have a Deck here. With Eminescu rising from waves of chrysanthemums. And with Grigore Vieru to whom you say „Good morning” in full Chisinau like a man in your village.

Hence the family photo at the bust of Eminescu from Putna. From here and our picture under the sky of linden leaves in Copou Park, from here and the bouquet of blooming chrysanthemums on a calendar tab taken out from under the snow. Because they carry in their lungs the powder of Astur and the stub of the literature textbook.

Valeriu SAHARNEANU

A treia Unire a Românilor: prin alegere, prin necesitate sau prin voința altora

V.S. – jurnalist, organizator de presă, editorialist, publicist, politolog, politician. Autor de emisiuni radio și tv de mare rezonanță, semnează editoriale pe teme actuale și articole privind problematica mass-media și a jurnalismului. Deputat în Parlament (2011-2014). Președinte al Uniunii Jurnaliștilor din Republica Moldova (1994-2011). Fondează postul de radio „Vocea Basarabiei” (2000), săptămânalul „Gazeta Românească” (2001), posturile de televiziune „Euro-TV” (2002) și „TV Euronova” (2004).

*Ca să supraviețuim în Istorie, ne-am istovit
mai mult decât s-au cheltuit alte neamuri
ca să cucerească pământul.*

Mircea ELIADE

Cea de-a treia Unire este cea așteptată. Mai corect ar fi să o numim Re-Unire, deoarece teritoriul pe care este așezată astăzi Republica Moldova – subiectul în joc al Uniri așteptate – a participat la Prima Unire cu o parte a sa – județele Cahul, Ismail și Cetatea Albă – și cu tot întregul la cea de-a Doua Unire – cea Mare, respectiv în 1859 și 1918. „Pohta ce-a poh-tit-o” Mihai Viteazul în preludiul său curajos de la 1600 s-a fructificat în actul de voință a unioniștilor moldoveni și munteni de la 1859, apoi și în cel al moldovenilor basarabeni și bucovineni, dar și al românilor transilvăneni de la 1918. **Voia** de Unire a izvorât din conștiința solidarității ancestrale de neam și adusă la împlinire din **nevoia** stringentă a supraviețuirii ca națiune. Pe dimensiunea externă, Unirea a fost și **cu învoirea altora**. În Europa mijlocului de secol XIX, Prima Unire a fost cu sprijinul și implicarea împăratului francez

Napoleon al III-lea, de exemplu. A fost nevoie de aliați influenți și în cazul Unirii Mari de la 1918, început de secol XX. Altfel nu se putea, deoarece au existat și oponenți serioși în persoana imperiilor agresiv-posesive de primprejur. Cu siguranță, mijlocirea externă este și va fi actuală și în secolul XXI, în perspectiva celei de-a Treia Uniri, a Re-Unirii Republicii Moldova cu România. Asta, pentru că, pe de o parte, agonia celui mai dăunător, în relația cu românii, și mai rapace imperiu continuă azi. Convulsiile mari și duhul lui războinic încă mai fac victime în Europa. Din acest motiv, cele două state românești încă nu au ajuns la starea în care să-și poată hotărî în voce tare, să-și realizeze și să-și apere de unele singure unirea propriului popor fără să atragă furia muribundului imperiu. Explicații pentru situația în care poporul român încă nu-și poate rezolva de unul singur și în voie o sarcină eminamente națională, transformată cu rea-credință de ingerințe imperiale străine în problemă geopolitică, am putea găsi foarte multe. Cauzele stau la suprafața analizelor de circumstanță. Un recurs la înaintași ne-ar ajuta să le rememorăm nu doar în profunzime, dar și cu o doză necesară de paliativ istoric, deoarece ele sunt grele, dureroase și cu repercusiuni.

* * *

Cu trimitere la Nicolae Iorga, Mircea Eliade îl *probozea* în eseul său, *Teroarea istoriei și destinul României*, pe strămoșul nostru pe linie tracă, Alexandru Macedon (Machedon): „Alexandru..., ajuns în culmea puterii, scrie Eliade, în loc să-și ridice privirile spre miază-noapte și să unească toate neamurile tracice într-un mare imperiu..., s-a îndreptat spre Asia”. Pentru greșeala de a se lăsa „atras în orbita civilizației mediteraneene”, continuă Eliade, „tracii, care după spusa lui Herodot, erau «cel mai numeros popor după Indieni» au pierdut, prin Alexandru, singura lor șansă de a intra în istoria universală ca factor autonom; ei au contribuit la facerea Istoriei, dar în numele altora... De aceea, conchide Eliade, Printre neamurile fără noroc, ne numărăm în frunte noi, Românii. Ca să supraviețuim în Istorie, ne-am istovit mai mult decât s-au cheltuit alte neamuri ca să cucească pământul”.

Patru secole mai târziu, după *eroarea* imputată de Eliade Marelui Alexandru, un *imperiu* geto-dac în proporții mult mai mici – Dacia – apă-

ru totuși sub sceptrul regelui Burebista. Acesta se întindea spre miază-noapte până către Munții Tatra, coborând la est spre Pontul Euxin pe fâșia de apă a Bugului, sprijinindu-se la sud de Munții Balcanilor și rotunjindu-se la vest cu Dunărea Mijlocie. Dacia dispare însă la un secol după începerea erei noi, pornind de la înfrângerea regelui Decebal în confruntarea cu Traian, împăratul Imperiului Roman. Fără un rege unificator, dacii s-au retras în munți, în văi și văgăune adânci, între dealuri și în păduri de nepătruns – eternele lor cetăți. *Factorul autonom*, pretins de Eliade, este îngropat sub veacuri de năvălitori și perioade lungi de mari cataclisme ce le-a amenințat însăși existența. În *Teroarea Istoriei*, autorul descrie una din ele: „O mie de ani în urmă, a avut loc ceea ce putem numi pe drept cuvânt o catastrofă de incalculabile consecințe pentru istoria Românilor: Slavii au ocupat Peninsula Balcanică... Marea unitate etnică, lingvistică și culturală pe care în pofida tuturor năvălirilor barbare, o alcătuiă romanitatea orientală (care se numea, chiar din secolul IV după Christos, România) a fost definitiv sfărâmată”.

Îndrăznim să opinăm că romanitatea sfărâmată definitiv a fost la sud de Dunăre. La nord de marele râu însă, urmașii dacilor și romanilor, daco-românii, au încercat să se adune într-o apărare a țării și a rezista în fața altor năvălitori, constituiți în alte imperii prădătoare. Pe la începutul celui de-al doilea mileniu după Christos, micile lor țări de printre munți, de prin codri și din jurul văilor de râuri s-au încheat în cnezate, voievodate, devenind apoi principate. Domnitori vrednici ca Basarab I, Alexandru cel Bun, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare au încercat să restabilească, în măsura posibilităților pe care le aveau – *factorul autonom*, acea putere dată unora întru a decide suveran marginile domniilor lor și libertatea cârmuirii de sine stătătoare. Tentativa lui Dimitrie Cantemir de a smulge Moldova de sub suzeranitatea Porții Otomane și de a o pune sub protecția Rusiei Pravoslavnice s-a soldat la 1711 cu o catastrofă pentru ambele voievodate. Muntenia și Moldova intră de aici încolo în peste un veac de pustiitoare cârmuri fanariote după ce domnitorul moldovean fuge în pribegie, iar cel muntean este decapitat. Este momentul istoric când, odată cu abolirea domnitorilor autohtoni, *factorul autonom* dispare cu desăvârșire din arealul domniilor valahe. În schimb, aducerea pentru prima dată la Prut a țării lui Petru cel Mare are loc în ceasul cel rău al nașterii Rusiei imperiale. De aici încolo și până azi influența acesteia asupra *factorului autonom* românesc a avut

consecințe eminamente catastrofice. Marele istoric ieșean, Gheorghe Buzatu, a dedicat acestui moment nefast studiul *România și vecinătatea Rusiei*, în care menționează: „... odată cu trecerea timpului, nici nu mai știi cui – celor nominalizați deja (Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, Pamfil Șeicaru – n.n.) sau generației de aur a anilor '20-'40 (Octavian Goga, Gh. I. Brătianu, I. Petrovici, S. Mehedinți, C. Rădulescu-Motru, Radu R. Rosetti, P. P. Panaitescu, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Sabin Manuilă, C. C. Giurescu, Emil Cioran, Petre Țuțea ș.a.) – să-i atribui paternitatea unei butade celebre, pe cât de «brutală», pe atât de reală, și anume că, de 300 de ani încoace, practic din 1711, când Petru cel Mare a atins Prutul, blestemul poziției noastre geopolitice a rezultat din faptul că, în orice moment al evoluției lor, românii s-au aflat prea aproape de Rusia și prea departe de Dumnezeu! Tot acolo, istoricul constată că Mihai Eminescu, Nicolae Iorga și Pamfil Șeicaru, cei trei titani ai presei noastre politice, nu au neglijat – din unghiuri și în perioade diferite – rolul și locul factorului rusesc asupra orientării de ansamblu a României... Și, într-adevăr, consemnează istoricul, mai cu seamă de la 1812 înainte, oricând vecinătatea Rusiei a reprezentat pentru politica generală a Iașilor și Bucureștilor, mai apoi a României, o premisă, o condiție și o rezultantă, de prea puține ori un beneficiu și – vai! – cel mai adesea un dezavantaj, ca să nu spun o obsesie și un pericol de prim rang...”.

* * *

Observația reputatului istoric ieșean este produsul unei analize retrospective foarte exacte făcute în anii 1990, primul deceniu al perioadei post-comuniste. A fost deceniul speranței de regăsire a celor răpiți și înstrăinați de imperiul sovietic. Încă în anul când imperiul mai era viu, mai exact, în februarie 1991, în Parlamentul României fusese rostită o scurtă frază: **Să ne ținem de neamuri!** – al primului președinte al Republicii Moldova Mircea Snegur. A fost un salut în loc de *Bună ziua*, de *Bun găsit* (după atâția ani!), fără să indice în mod provocator și adresatul *Fraților!* O frază mai mult timidă și inocentă, fără urmă de iz revoluționar unionist, cum se aștepta. În același an, imperiul a pierit și s-ar părea că odată cu el ar fi trebuit să-i piară și memoria. Dar nu, nu s-a întâmplat acest lucru. Fraza nevinovată a fost văzută ca un strașnic apel la unire. Deja spre sfârșitul aceluiași an, Republica Moldova inde-

pendentă, recunoscută ca atare, inclusiv de către România, era atacată de Rusia, iar în martie 1992 aceasta porni un război de agresiune împotriva micului stat de la Prut. Mai târziu, un oficial moscovit a recunoscut chiar în Parlamentul Republicii Moldova că războiul a fost aplicat ca măsură de prevenire a tentativelor de unire cu România. Prutul era considerat în continuare hotar de imperiu, iar Rusia – în continuare – vecină cu spațiul românesc, în condițiile în care până în 2014 a controlat Ucraina în totalitate și azi face război să o anexeze cu brutalitate. *Rezultanta* este cunoscută: reintrată în hazardul imperialist, Rusia menține la Tiraspol un regim de ocupație, iar la Chișinău a avut regimuri-satelit obediente aproape întreaga perioadă de independență și neutralitate.

Situația s-a schimbat întrucâtva după 2009, dar obsesia vecinătății ruse s-a resimțit mereu în politicile mutuale ale Chișinăului și Bucureștiului. Vizitele reciproce ale persoanelor de prim rang au loc într-o atmosferă de precauție, într-un cadrul sobru, distant, rece-oficial. Nimic în plus să dea de bănuir *factorului rusesc*: atmosfera Prutului geopolitic trebuie să rămână congelată, fără a fi periclitată de izvoadele fierbinți ale unor nedorite aversiuni de frățietate. Doar prezența alăturată protocolar a celor două drapele de stat, bănuitor de asemănătoare, ar putea să dea în vileag un secret știut de toți, dar omis în declarațiile celor mari: întâlnirea are loc între șefii a două state ale unuia și aceluiași popor. Un alt element probatoriu al acestui fapt ar fi fost imnul comun *Deșteaptă-te, române!*, dacă nu ar fi fost înlăturat cu lașă precauție de un regim obedient de la Chișinău în rezultatul războiului rusesc de represiune, deși imnul *Limba noastră*, cu care a fost înlocuit imnul *Deșteaptă-te, române!*, este despre cea mai concludentă dovadă a identității comune – limba română. De ceva vreme, mai exact de prin 2020, persoanele de prim rang fac exerciții de curaj în discursurile lor, încercând să depășească timiditatea impusă de factorul rusesc. Tot mai des aceștia fac uz de fraze cu nuanțe emotive, precum că *cele două maluri ale Prutului sunt unite printr-o legătură extrem de trainică – comunitatea de limbă, cultură și istorie*.

Desigur, acest lucru ar fi putea să dea de bănuir că la instalația de congelare de la Prut ceva nu funcționează *cum trebuie*. Digresiunea sentimentală poate fi însă ușor explicată vigilențelor supraveghetori: *Nicio grijă, tovarăși!*, fraza este adresată inimilor prea fierbinți din partida chemă-

toare la unire imediată de pe ambele maluri ale râului de hotar. *Politehologic*, procedura se numește „evacuarea controlată a aburilor din vasul inimilor clocotind”. În rest, ia priviți cât de bine funcționează chichița: în peste 30 de ani de când cele două state românești au ieșit de sub crusta comunismului, de când sunt suverane și independente, nimic periculos din punct de vedere al status-quo-ului *factorului rusesc* nu s-a întâmplat. Nici tu cale ferată comună europeană, nici tu interconectare energetică, nici tu conductă de gaze funcțională. Nici tu suveranitate, nici tu independență, nici tu de-ocupare de teritorii. Vorbe, vorbe și iar vorbe... congelate. Mai mult, *factorul autonom românesc* a rămas tot acolo, în perioada deplânsă de Eliade și în dezavantajul semnalat de Buzatu, pe când *factorul rusesc* a funcționat la capacitate maximă în regimul anului 1940, adaptat la noua realitate.

* * *

Cu puterea unei aluviuni montane devastatoare, războiul din Ucraina vecină a dezgolit enormele vulnerabilități ale statului moldovean. Fără asistența multilaterală a României și a aliaților ei, americani și europeni, Republica Moldova a avut toate datele să cadă răpusă sub presiunea atacurilor hibride ale *factorului rusesc* în ofensivă. Cea mai gravă vulnerabilitate a statului moldovean este și cea mai veche: fundamentul stalinist pe care este așezat și pe care întârzie fatal să-l părăsească. A trebuit să vină focul războiului ca să amintească elitelor politice care o conduc – celei de azi, dar, mai cu seamă, celor de ieri – că în cei peste treizeci de ani de mimare a suveranității și independenței nu au făcut altceva decât să prelungească o suferință. Or nu există suplicii care nu ar fi fost îndurate de cetățenii Republicii Moldova în această perioadă. Statul pretins suveran, independent și neutru nu a putut să-i apere nici de dușmanii din afară, nici de cei infiltrați în interior și nici de bandiții autohtoni, dezlănțuiți în furturi grele și acționând în umbra ingerințelor rusești directe ori hibride. În asemenea condiții, populația, în mod special cea aptă de muncă, cea tânără, nu are decât alternativa refugului.

Dezastrul de foc al războiului, pornit amenințător din est, pare să fi fost „inventat” de pronia cerească special pentru a convinge masa îndoctri-

nată de propaganda rusă a moldovenilor dintre Prut și Nistru să facă un efort și să rupă lanțurile minciunii în care au fost înfășurați. Ei sunt în pericol și ar trebui să dea curs chemărilor instinctului de supraviețuire, să se reunească neîntârziat cu poporul său. În acest sens au de făcut un mic, dar foarte important pas: să se constituie într-o majoritate democratică și să ceară de la conducerea sa politică reîntregirea cu România. Au rodat constituirea majorității democratice în scrutinele din 2020 și 2021, când au făcut alegerea geopolitică salvatoare. Ar putea să o formeze și acum. Desigur, este nevoie de o îndrumare mai punctuală, mai argumentată și, de ce nu?, mai afectivă din partea elitelor intelectuale și politice. Este unica și cea mai sigură cale pentru ca toate să revină la normalitate după cei peste 80 de ani de decimare fizică și maltratare mintală. Poporul, dar mai ales clasa politică, ar trebui să înțeleagă cât de prețios este momentul. Evadarea din suferință are acum o alternativă fericită, indicată precis și sută la sută garantată. Numai astfel, Republica Moldova ar putea să scape de neconținutele șicane geopolitice ale Rusiei neo-imperialiste – prin renunțarea la statalitatea hibridă și adaptarea comunității la o formațiune statală autentic națională, cu un potențial mult mai viguros de satisfacere a necesităților sociale, economice și de securitate a cetățenilor. Ar fi o dovadă a maturității populației Republicii Moldova și a elitelor ei politice, iar reunirea decisă prin instrumente democratice de o majoritate a societății – *factorul autonom* – în cea mai curată și modernă formă – ar fi în deplin acord cu spiritul integrator dominant al Europei secolului XXI.

Caracterul circumstanțelor geopolitice apărute în anul 2022 reclamă din partea actorilor politici ai momentului, în special din partea celor de la Chișinău, abordări și soluții extraordinare. Toate – pe potrivea momentului istoric excepțional pe care îl trăim. E cazul să ne amintim aici din nou de legendara butadă a comunității istorice românești despre *blestemul poziției noastre geopolitice*. Ea relevă că vecinătatea Rusiei a fost întotdeauna o *premisă, cel mai adesea, de dezavantaj și de mare pericol*. Dar chiar și în acești 300 de ani de când am avut-o ca vecină, au existat și momente când Dumnezeu a îndepărtat Rusia de spațiul românesc, creând deschideri fascinante ca *factorul autonom* românesc să ia decizii uimitoare, de mare curaj și să se manifeste în cea mai sublimă formă. Astfel, Unirea de la 1859 a fost posibilă după înfrângerea Rusiei în războiul Crimeii din 1853-1856; Marea Unire din 1918 s-a produs

în momentul în care Rusia țaristă s-a dezintegrat în rezultatul tulburărilor interne cauzate de Primul Război Mondial din 1914-1918. În fază deschisă de manifestare se află în prezent ce-a de-a treia îndepărtare a Rusiei. Marii istorici români nu au avut cum să-și închipuie – nici măcar în cele mai fanteziste scenarii – că în anul 2022, Moscova va ataca Kievul, că rușii vor porni război de genocid contra fraților lor ucraineni, transformându-se în dușmanii de moarte ai acestora pentru veacuri înainte. În pornirile lui expansioniste, Putin a vrut să-l imite pe Petru cel Mare, dar are toate șansele să devină exact opusul lui. Putin a încurcat veacurile, crezând că ceea ce i s-a permis în materie de expansiune înaintașului său în secolul al XVIII-lea i se va permite și lui în secolul XXI. O coaliție mondială de state civilizate s-a ridicat în apărarea ucrainenilor și există premise serioase ca Rusia să intre ea însăși într-un proces de dezintegrare. Mai mult, ea riscă, într-un final, să ajungă înapoi acolo de unde a pornit Petru cel Mare. Este punctul în care Rusia încetează a mai fi vecina spațiului românesc, cu toate consecințele ce decurg din această nouă realitate geopolitică.

Abstract

The third Union of Romanians: by choice, by necessity, or by the will of others

Keywords: *Union; Dacia; nation; neighborhood; the Russian factor; war; Ukraine*

The Romanian people have for centuries striven to live together in their own country. The will to unite has correlated with the need for survival as a nation. This has sparked opposition from the empires around them. Historians say that the curse of the Romanian's geopolitical position is that they are too close to Russia and too far from God. Twice, however, Russia has been defeated and pushed away, and the Romanians have achieved two Unions in 1859 and 1918. The third Union – the union of Moldova with Romania – is pending: Russia will no longer be the neighbor of the Romanians once the alliance of civilized states defeats it in Ukraine.

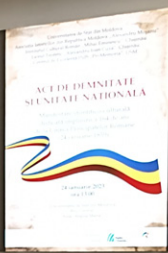
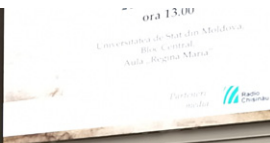
Anatol PETRENCU

Act de demnitate și unitate națională

A.P. – doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar. În 2010 a făcut parte din Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova. Din octombrie 2010 este directorul Institutului de Istorie Socială și redactor-șef al revistei „ProMemoria”. Cărți publicate: *România și Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial* (1999), *Polonezii în anii celui de-Al Doilea Război Mondial. Istoria politică* (2005), *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: 1939-1945* (2006), *Varșovia văzută de un istoric basarabean* (2006), *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini* (2011).

La 24 ianuarie 2023 s-au împlinit 164 de ani de la Unirea Principatelor Române. În Proclamația adresată națiunii române din 11 decembrie 1861, domnitorul Alexandru Ioan Cuza menționa: „Unirea este îndeplinită! Naționalitatea română este întemeiată! Acest fapt, dorit de generațiunile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chemat cu căldură de noi, s-a recunoscut de Înalta Poartă, de puterile garante și s-a înscris în datinile națiunilor. Dumnezeuul părinților noștri a fost cu țara, a fost cu noi. El a întărit silințele noastre prin înțelepciunea poporului și a condus națiunea către un falnic viitor...”. Conducătorul Principatelor Unite a avut dreptate: România unită a pășit pe calea modernizării economice prin reformele inițiate de conducerea țării. Au mai trecut ani și în urma implicării plene în luptele din Primul Război Mondial România a încheiat procesul de întregire națională. Dar începutul a fost pus de Unirea din 1859. Cu prilejul împlinirii a 164 de ani de la Unirea Principatelor, numită și „Mica Unire”, în Sala „Regina Maria” de la Universitatea de Stat din Moldova (USM), Asociația Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu”, în parteneriat cu Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău și Instituția Publică Liceul Teoretic „Alexandru Ioan

Secvențe de la manifestare realizate de Ion Pârțachi

Cuza” din capitală, a organizat o manifestare științifico-culturală cu genericul *Act de demnitate și Unitate națională*.

Manifestarea a început cu un moment artistic: *Hora Unirii*, dans realizat de ansamblul de dansuri populare „Cucoara”, clasa a III-a „A”, Instituția Publică Liceul Teoretic „Alexandru Ioan Cuza” (Chișinău), conducător artistic – Lucia Savastin. Către publicul numeros, prezent în sala, cu mesaje de salut s-au adresat conf. univ. dr. Igor Șarov, rectorul USM, și dl Narcis Ionuț Afrăsinei, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău.

Directoarea Instituției Publice Liceul Teoretic „Alexandru Ioan Cuza” (Chișinău), dr. Tatiana Nagnibeda-Tverdohleb a prezentat comunicarea *File din istoria Liceului Teoretic „Alexandru Ioan Cuza”, or. Chișinău*, în care a expus calea parcursă de instituția dată de învățământ de la primele acțiuni până la recunoașterea prestigiului pe care îl are în prezent. Lect. univ. dr. Mircea-Cristian Ghenghe, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, a vorbit despre *Rosturi și semnificații ale Unirii Principatelor Române*, iar prof. univ. dr. hab. Alexandru Arseni, Universitatea de Stat din Moldova, a expus comunicarea cu titlul *Unirea Principatelor – geneza emancipării Națiunii Române*. A intervenit un nou moment artistic: dra Adela Solodchi, clasa a XII-a, Instituția Publică Liceul Teoretic „Alexandru Ioan Cuza”, a recitat poezia *Cuza Vodă*, iar colega ei, Arina Sandu, a expus tema *Personalitatea domnitorului Alexandru Ioan Cuza în viziunea contemporanilor*. Ansamblul vocal al Instituției Publice Liceul Teoretic „Alexandru Ioan Cuza”, clasa a V-a, conducător artistic – Tatiana Argint, a interpretat *Cântecul de Unire*. Domnul Ion Negrei, cercetător științific, Institutul de Istorie, USM, vicepreședinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu”, a prezentat comunicarea *24 ianuarie 1918 – o pagină de istorie românească scrisă la Chișinău*, iar dna Elena Cojocari, director adjunct al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală (Chișinău), a vorbit și a prezentat pe ecran *Muzeele dedicate Unirii Principatelor Române*. În încheierea evenimentului, Asociația Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu” a oferit participanților la manifestare cărți și reviste de istorie. Domnul Paul-Mircea Iordache, redactorul-șef al revistei „Vatra Noastră Românească”, a pus la dispoziția cititorilor nr. 48 (octombrie-decembrie 2022) al revistei.

Aducem mulțumirile noastre tuturor colegilor, prietenilor, liceenilor, altor persoane cu suflet românesc pentru participare la acest important eveniment științific și cultural.

Abstract

Dignity and national unity act

Keywords: *The Union of the Principalities; Alexandru Ioan Cuza; Hora Unirii; Romanians*

On January 24, 2023, 164 years have passed since the Union of the Romanian Principalities. On this occasion, together with partners, the Association of Historians from the Republic of Moldova „Alexandru Moșanu” organized a scientific-cultural event „Act of dignity and national unity”. During the event, scientific communications were presented (Dr. Mircea-Cristian Ghenghea, Iași; university professor, Dr. hab. Alexandru Arseni; scientific researcher Ion Negrei, vice-president of AIRM „A. Moșanu”). The teachers and students of the Public Institution „Alexandru Ioan Cuza” Theoretical High School presented communications and artistic numbers.

Mircea-Cristian GHENGHEA

1859: rosturi și semnificații ale Unirii Principatelor*

M.-C.G. – lector universitar în cadrul Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Doctor în istorie (2009). Bursier al Fundației „Eugen Lozovan” din Copenhaga, Danemarca (2005). Cercetător postdoctoral (2011-2012). Redactor-șef al publicației „The Romanian Journal of Modern History” (Iași) și secretar general de redacție al publicației „Revista română” (Iași). Autor, editor și coeditor al unor lucrări dedicate istoriei ASTREI, istoriei presei românești și mișcării naționale a românilor din Transilvania, Basarabia și Bucovina în veacurile XIX-XX.

Începând cu anul 1859, data de 24 ianuarie a căpătat o importanță aparte în istoria românilor, datorită evenimentului petrecut atunci – Unirea Principatelor Moldova și Țara Românească prin alegerea ca domnitor, la București, a colonelului Alexandru Ioan Cuza, care deja fusese ales domnitor la Iași. Cuza a fost unul dintre factorii exponențiali ai unei generații de excepție, însumând o pleiadă de personalități care au avut șansa de a ridica, la propriu și la figurat, o întreagă țară. Această generație extraordinară din istoria românilor a dat măsura valorii sale nu doar cu ocazia evenimentelor de la 1848-1849, ci și timp de câteva decenii după aceea – datorită ei s-a ajuns, în plan european, la afirmarea și la discutarea „problemei românești” și a fost posibilă realizarea Unirii Principatelor prin intermediul dublei alegeri a lui Ale-

* Textul a fost prezentat în cadrul manifestării științifico-culturale intitulate *Act de demnitate și unitate națională*, dedicată împlinirii a 164 de ani de la Unirea Principatelor Moldova și Țara Românească, desfășurată în data de 24 ianuarie 2023, în cadrul Universității de Stat din Moldova, Bloc Central, Aula „Regina Maria”, organizată cu susținerea nemijlocită a Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău, precum și cu implicarea Asociației Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu”, a Centrului de Excelență INIS „ProMemoria” USM și a Liceului Teoretic „Alexandru Ioan Cuza” din Chișinău.

xandru Ioan Cuza. Tot datorită acestei generații s-a împlinit, în 1866, o altă dorință importantă exprimată în Adunările Ad-hoc din ambele Principate, anume aducerea prințului străin la conducerea țării, iar 11 ani mai târziu, ca rezultat al unei întregi efervescențe naționale, s-a putut profita de conjunctura externă, fiind proclamată și cucerită independența de stat, recunoscută, în plan internațional, în anul 1878. În fine, punctul de apogeu al activității acestei generații este reprezentat de proclamarea Regatului României, în 1881.

Iată, foarte succint descris, mediul uman extraordinar în cadrul căruia a trăit și a activat cel supranumit „domnitorul Unirii” și care a avut meritul de a contribui, în mare măsură, alături de alte personalități ale neamului nostru, la edificarea României moderne. Trebuie spus că Alexandru Ioan Cuza a fost, în primul rând, un om al schimbării, un om al noilor timpuri, care trebuiau să îndrume țara pe o nouă cale de dezvoltare, una modernă și europeană, ruptă de trecutul aflat sub influență orientală. Inclusiv din această perspectivă, datele de 5/17 ianuarie și 24 ianuarie/5 februarie 1859 constituie, prin intermediul dublei alegeri, o ruptură hotărâtă față de influența pe care încă o mai avea, în Principatele extracarpătice, puterea suzerană, adică Imperiul Otoman.

Or, din acest punct de vedere, momentul 24 ianuarie a reprezentat o primă mare biruință a *politicii faptului împlinit*, pe marginea căruia, în istoriografia noastră ceva mai veche, s-a dezvoltat o întreagă teorie. Indiscutabil, ecurile unui asemenea eveniment au fost deosebite în ansamblul românimii, precum și în plan general european.

Cel care a avut șansa de a fi considerat drept „domnitorul Unirii” a simbolizat, conform aserțiunii lui A.D. Xenopol, lupta dintre spiritul înnoirii, al modernizării, și formele unui trecut pe care marele nostru istoric îl caracteriza drept „întunecat” și de care românii trebuiau să se desprindă pentru a progresa¹. Inclusiv din acest motiv, pentru cei mai mulți dintre oamenii politici români de atunci dubla alegere a lui Cuza nu a reprezentat un scop în sine, ci un mijloc pentru realizarea obiectivelor naționale. Dovedind o deosebită inteligență speculativă, aceștia au interpretat Convenția de la Paris, din august 1858, în spiritul și nu în litera sa², înțelegând să folosească la maximum posibilitățile de acțiune ale momentului.

După cum se menționează la nivelul istoriografiei noastre, ajuns la cărma statului național românesc modern format prin Unirea celor două Prin-

cipate, Alexandru Ioan Cuza a primit ceva mai mult decât domnia, ceva mai mult decât o funcție: a primit un *mandat imperativ*, rezultat din necesitatea continuării și împlinirii proiectului enunțat la 1857, prin intermediul Adunărilor Ad-hoc ale Moldovei și Țării Românești³. Respectivul proiect, eludat în punctele sale esențiale de către reprezentanții puterilor garante, întruniți în cadrul Conferinței de la Paris, viza Unirea Principatelor și aducerea pe tron a unui prinț străin dintr-o dinastie domnitoare în apusul Europei. Faptul ca atare era evidențiat de însuși proaspăt alesul, care, într-o notă din 25 ianuarie 1859, adresată Puterilor garante, arăta că Unirea sub un prinț străin rămânea o dorință importantă a țării, el fiind dispus a se retrage în viața privată în momentul în care o astfel de idee se putea materializa⁴.

Chestiunea în sine nu era deloc surprinzătoare, deoarece dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza „are semnificații care depășeau valoarea unui eveniment cu implicații numai pentru situația internă din Principatele Unite”, reprezentând o primă mare încălcare a Convenției de la Paris, din august 1858⁵. Nu întâmplător unul din artizanii evenimentelor de atunci, Mihail Kogălniceanu, caracteriza Unirea drept „o religiune politică”⁶ a națiunii române.

De aici a rezultat și situația specială a lui Alexandru Ioan Cuza, întrucât contemporanii săi au văzut în el nu atât un șef de stat, cât mai ales o persoană care trebuia să ducă la bun sfârșit acel *mandat imperativ* referitor atât la recunoașterea Unirii administrative și politice, cât și la pregătirea terenului pentru aducerea în țară a principelui străin, etapa următoare, logică și legică, a acelui program enunțat la 1857, în cadrul Adunărilor Ad-hoc, și reiterat de Adunarea electivă a Moldovei în ianuarie 1859. Iată de ce domnia lui Cuza s-a aflat, de la bun început, sub semnul provizoratului, fapt care și-a pus amprenta imediat inclusiv asupra raporturilor dintre domnitor și principalele forțe politice românești de atunci. Nu degeaba aproape toți oamenii politici din Principatele Unite, indiferent de opțiunea politică exprimată, considerau necesară retragerea sau înlăturarea lui Alexandru Ioan Cuza după ce acesta ar fi izbutit să obțină recunoașterea Unirii depline și să pregătească terenul pentru aducerea prințului străin.

Trecând însă peste entuziasmul popular, peste perspectivele mai mult decât luminoase pe care unii visători le trasau cu prea multă ușurință prin gazetele vremii pentru un stat care nici măcar nu primise consacrarea in-

ternațională, diferiți contemporani ai acelor evenimente au înțeles, în mod corespunzător, semnificațiile și rosturile profunde, de structură, pe care un asemenea moment urma să le aibă pentru națiunea română. Propășirea și afirmarea elementului românesc se puteau face în cu totul alte circumstanțe, se deschideau interesante perspective în plan economic, politic, religios și cultural. Și aici, rolul lui Cuza a fost unul de excepție, întrucât și-a asumat, fără nicio ezitare, această calitate de îndrumător al națiunii în direcția reformelor și a modernizării, deschizând calea luminoasă pe care avea să pășească, ulterior, Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen.

Beneficiind de serviciile unor colaboratori apropiați, conștienți, ca și el, de importanța deosebită a misiunii pe care o aveau în fruntea tânărului stat național român, fostul pârčalab de Galați a dat dovadă de pricepere, iscusință și demnitate în ipostaza de domnitor al Principatelor Unite. S-a bucurat de o imensă popularitate în toate zonele locuite de români, fapt deloc bine văzut, mai ales la Viena și la Sankt Petersburg. *Badea Ion*, cum îi spuneau românii transilvăneni, a fost în egală măsură preocupat atât de afirmarea și dezvoltarea statului român, cât și de problema națională românească în ansamblul său.

Deși s-a aflat doar șapte ani la cârma țării, Cuza a avut timpul necesar pentru a introduce și a aplica numeroase reforme, care au contribuit la modernizarea societății românești. Destule din realitățile vremurilor noastre nu pot fi corect înțelese și analizate fără cunoașterea începuturilor, care se regăsesc tocmai în vremea lui Cuza-Vodă.

În acest context, pare indicat să efectuăm o anumită precizare, deoarece de destul de multă vreme, mass-media noastră cea de toate zilele, alături de diferite organizații și structuri civice mai mult sau mai puțin culturale și științifice din România, dar și din străinătate, propagă, poate din necunoaștere, în primul rând, poate din neatenție sau, cine știe, din interes, o idee foarte periculoasă pentru ceea ce înseamnă trecutul istoric al românilor și al statului român. În esență, se arată că „Unirea Țării Românești cu Moldova înfăptuită la 24 ianuarie 1859, reprezintă actul politic care stă la baza României moderne și a formării națiunii române”⁷. Dacă în ceea ce privește edificarea statului național român și Unirea Principatelor orice istoric onest nu poate fi decât de acord, în ceea ce privește a treia chestiune – formarea națiunii române începând cu ianuarie 1859, trebuie să arătăm că aici avem de-a face nu doar cu o gravă eroare de ordin

istoric, ci și cu o foarte periculoasă afirmație utilizabilă și utilizată deja, de fapt, de către diverși contestatari ai istoriei românilor.

O națiune nu se formează, din senin, la o anumită dată. Că există momente în care o națiune se manifestă și, în acest mod, își afirmă și își demonstrează existența, este cu totul altceva. 24 ianuarie / 5 februarie 1859 este o dată cu valențe fondatoare numai pentru statul național român modern; din punctul de vedere al națiunii, însă, reprezintă doar unul dintr-o serie de momente de excepțională importanță. Națiunea română nu a apărut brusc odată cu întemeierea statului român modern. Până la începutul anului 1859 au existat diferite procese și acumulări de substanță care au permis cristalizarea unei conștiințe naționale și au făcut posibile evenimente precum dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza. Cu alte cuvinte, nu statul a fondat națiunea, ci națiunea, reprezentată prin elitele sale, a fondat statul!

O altă idee nefericită, promovată cu nonșalanță la nivelul mass-media din România și din afară, este cea referitoare la caracterizarea evenimentului din 1859 drept „Mica Unire”⁸, pe motivul că „Marea Unire” este cea de la 1918, când aproape toate teritoriile românești s-au regăsit într-un cadru politic și istoric firesc, întruchipat de România Mare. Din punct de vedere al edificării structurii statale românești moderne, semnificațiile anului 1859 sunt cât se poate de evidente, cu perspective și consecințe asupra întregului proces ulterior de modernizare și de unificare națională. Având în vedere fie și doar acest aspect, pare de-a dreptul reducionista și total injustă utilizarea formulei „Mica Unire”. Deși unii istorici, printre care, de exemplu, și Președintele Academiei Române, Ioan-Aurel Pop⁹, au arătat că exprimarea și ideea ca atare trebuie evitate, chestiunea aceasta a devenit, deja, un adevărat clișeu mental și lingvistic, utilizat ca atare în planul faptului de presă, cu toate consecințele de rigoare.

Însă, dincolo de toate aceste chestiuni și discuții, trebuie să recunoaștem că, pentru orice român, data de 24 ianuarie 1859 are (sau ar trebui să aibă) semnificații care nu au nevoie să fie oficializate prin vreo lege, așa cum s-a întâmplat în anii din urmă. Celebrarea momentului în sine, alături de rememorarea epocii care a dus, pe bună dreptate, la edificarea societății românești moderne, pot fi privite ca lucruri firești, ce trebuie să se desfășoare nu neapărat din obligație, ci, în primul rând, dintr-un impuls interior, provenit din conștientizarea identității naționale și a apartenenței la comunitatea românească.

Note

¹ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*. Ediția a III-a, revăzută de autor. Volumul XIII, *Domnia lui Cuza Vodă 1859-1866*. Partea întâia, București, s.a., p. 23: „La această luptă crâncenă și îndărătnică, dată de noua concepție civilizată a vieții de stat contra formațiilor unui trecut întunecat, era să prezideze domnia lui Cuza, și conducătorul de căpetenie al falangei răsturnătoare era să fie tocmai – prin caracterul lui – noul domnitor al țărilor române”.

² Vasile Russu, „Monstruoasa coaliție” și detronarea lui Al. I. Cuza, în L. Boicu, Gh. Platon, Al. Zub, *Cuza Vodă in memoriam*, Iași, 1973, p. 505.

³ *Ibidem*.

⁴ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*. Publicate de Dimitrie A. Sturdza și J.J. Skupiewski. Volumul VIII – 1858-1859, București, 1900, p. 640.

⁵ Vasile Russu, *op.cit.*, p. 506.

⁶ Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*, Cluj, 1921, p. 221.

⁷ *Unirea Țării Românești cu Moldova*, articol accesibil online la adresa <http://www.favorittv.ro/traditii-obiceiuri-unirea-tarii-romanesti-cu-moldova>, accesată în ianuarie 2023. Aceeași exprimare (uneori ușor modificată) poate fi regăsită și la alte adrese din mediul online: <https://www.referatele.com/referate/istorie/online16/Unirea-principatelor-romane-referatele-com.php>, accesată în ianuarie 2023, unde se regăsește referatul intitulat *Unirea Principatelor Române*; Constantin Tudor, *Documente călărășene din vremea lui Cuza Vodă*, articol accesibil online la adresa <https://costeltudor.com/2018/01/23/documente-calarasene-din-vremea-lui-cuza-voda/>, accesată în ianuarie 2023: „Unirea Țării Românești cu Moldova, înfăptuită la 24 ianuarie 1859 prin dubla alegere ca domn al Moldovei și al Munteniei a lui Alexandru Ioan Cuza, reprezintă actul politic care stă la baza României moderne și a formării națiunii române”. Vezi, de asemenea, articolul *Cercul Militar din Șimleu Silvaniei în sărbătoare!*, accesibil online la adresa <https://www.magazinsalajejan.ro/eveniment/cercul-militar-din-simleu-silvaniei-in-sarbatoare>, accesată în ianuarie 2023: „De mult timp, Unirea Principatelor Române Moldova și Țara Românească, înfăptuită la 24 ianuarie 1859, este sărbătorită și la Cercul Militar din Șimleu Silvaniei. De fiecare dată, cu acest prilej, instituția se află în sărbătoare, toate activitățile având menirea ca cei prezenți să rememoreze și să transmită mai departe importanța acestui act istoric și politic, care a stat la baza României moderne și la formarea națiunii române”.

⁸ 1859. *Cine a făcut posibilă Mica Unire*, articol accesibil online la adresa <https://www.digi24.ro/special/campanii-digi24/coroana-de-otel/1859-cine-a-facut-posibila-mica-unire-865041>, accesată în ianuarie 2023; *Exemplul generației de la 1859 și Unirea Mică*, articol accesibil online la adresa <http://www.universdecopil.ro/exemplul-generatiei-de-la-1859-si-unirea-mica.html>, accesată în ianuarie 2023; *Unirea cea mică de la 1859, un prim pas spre Marea Unire de la 1918*, articol accesibil online la adresa <https://ziarulunirea.ro/unirea-cea-mica-de-la-1859-un-prim-pas-spre-marea-unire-de-la-1918-240687/>, accesată în ianuarie 2023; *Iași – Chișinău: 24 ianuarie 1859 – Mica Unire*, articol accesibil online la adresa <https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/iasi-chisinau-24-ianuarie-1859-mica-unire/>, accesată în ianuarie 2023; Alexandru Stan, *Mica Unire din 1859 dintre Țara Românească și Moldova s-a realizat datorită Războiului din Crimeea*, articol accesibil

online la adresa <https://www.mediafax.ro/cultura-media/mica-unire-din-1859-dintre-tara-romaneasca-si-moldova-s-a-realizat-datorita-razboiului-din-crimeea-20476414>, accesată în ianuarie 2023; Carmen Zanfir, *Mica Unire, 24 ianuarie 2021. Cum se sărbătorește Unirea Principatelor Române în pandemie*, articol accesibil online la adresa <https://alephnews.ro/cultura/mica-unire-24-ianuarie-2021-cum-se-sarbatoreste-unirea-principatelor-romane-pandemie/>, accesat în ianuarie 2023.

⁹ Ioan-Aurel Pop, *Testamentul făuritorilor Unirii*, în „Vitriliu”, XXVI, nr. 48, Bacău, aprilie 2018, p. 4: „Tot așa, ideea că unirea de la 24 ianuarie a fost una «mică» rămâne nefericită. Unirea de la 1859 a fost exemplul de urmat, temelia pe care s-au clădit unirile ulterioare și actul de voință națională înfăptuit peste planurile marilor puteri”. Regretabil este și faptul că inclusiv unii din reprezentanții disciplinei istorice au utilizat și au promovat această nefericită sintagmă. O reacție și aici: Florin Șperlea, *Cât de mică a fost „Mica Unire”?*, articol accesibil online la adresa <http://presamil.ro/cat-de-mica-fost-mica-unire/>, accesată în ianuarie 2023: „A ajuns să irite insistența celor care obișnuiesc (printre ei și profesori!) să numească Unirea Principatelor Române, la 24 ianuarie 1859, sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, ca fiind «Mica Unire», un «concept» nefast, în opinia mea, care s-a ițit și înstăpânit în mentalul colectiv în ultimele decenii”.

Abstract

1859: reasons and significations of the Union of the Principalities

Keywords: *Alexandru Ioan Cuza; double election; Moldavia; Wallachia; imperative mandate; unity*

The double election of Alexandru Ioan Cuza, in 1859, as ruler of the Principalities of Moldavia and Wallachia, was not an accident of history, but a result of the struggle of an exceptional generation in Romanians' history. Essentially, this generation is responsible for the emergence of the Romanian issue at international level, the achievement of the 1859 Union, the bringing of the foreign prince, the gaining of state independence, and the proclamation of the Kingdom of Romania – in other words, the building of modern Romania. Alexandru Ioan Cuza was one of the exponential factors of this generation; between 1859 and 1866, he was the bearer of an *imperative mandate*, by which the wishes expressed in 1857 by the ad hoc Divans of Moldavia and Wallachia had to be carried out. Therefore his reign was another phase on the path the Romanians had to follow towards full unification and independence.

Ștefan AFLOROEI

Cantemir. Adevăratul exil și trepte ale înțelegerii de sine (I)

Ș.A. – profesor la
Universitatea „Alexandru
Ioan Cuza” din Iași,
Departamentul de Filosofie.

Sustine prelegeri de
Hermeneutică filosofică,
Metafizică, Ideea europeană
și Teorii ale interpretării.
Membru corespondent al
Academiei Române. Cărți
publicate: *Ipostaze ale rațiunii
negative* (1991); *Întâmplare
și destin* (1993); *Lumea ca
reprezentare a celuilalt* (1994);
*Cum este posibilă filosofia în
estul Europei* (1997); *Locul
metafizic al străinului* (2003);
*Metafizica noastră de toate
zilele* (2008); *Privind altfel
lumea celor absurde* (2013);
Fabula existențială (2018);
Despre simțul vieții (2021).

La puțin timp după ce publică *Divanul* (1698), Dimitrie Cantemir elaborează, în limba latină, o lucrare de logică, *Compendiolum universae logices institutiones / Mic compendiu privind învățătura logicii în ansamblu*) și o alta, neobișnuit de amplă, de cosmologie creștină și metafizică, *Sacro-sanctae scientiae indepin-gibilis imago / Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte*, 1700). Readuce în atenție aici cam tot ce putea socoti important un filosof al epocii respective: „calea adevăratei cunoașteri”, cum singur spune, viziunea creației și cursul celor create, căderea și salvarea omului, timpul și veșnicia, viața particulară și cea universală, providența divină și voința liberă, soarta omului și rânduiala celor existente.

Ce anume însă doresc să spun? Cumva neașteptat pentru cititorul de astăzi, Cantemir revine continuu în această scriere la motivul cunoașterii de sine. Mai potrivit spus, al bunei înțelegeri de sine. Nu e de mirare acest lucru. Întrucât își propune să vorbească despre atâtea lucruri „din cer și de pe pământ”, își dă seama că e firesc să-și limpezească, înainte de toate, propria stare intelectuală și morală. Este ceea ce face loc unei lungi confesiuni – adesea cu accente dramatice – și dialogului plin de pasiune. De fapt, pentru Cantemir, acest exercițiu nu

are doar un sens cognitiv. Și nu răspunde unei nevoi oarecare ivite la un moment dat. Dimpotrivă, privește însăși orientarea de sine în lumea dată și regăsirea unui mod propriu de a fi, încât are, cum spunem astăzi, un caracter existențial. Nu întâmplător sunt în atenție mai ales acele situații sau evenimente ce vorbesc despre un posibil curs al propriei existențe, despre unele stadii și praguri care îi apar decisive.

Această întoarcere către înțelegerea de sine este de o evidență izbitoare în unele pagini. De exemplu, în scrisoarea adresată dascălului său rămas la Iași, Ieremia Cacavela, scrisoare ce însoțește manuscrisul *Icoanei de nezugrăvit...* Sau în paginile intitulate *Către Dumnezeu Tatăl. Închinare*, unde dorința cunoașterii de sine se inserează nemijlocit în rugăciunea sa: „Îngăduie, așadar, Părinte veșnic, să mă cunosc pe mine, în afară ca vierme, nu ca om, iar pe dinlăuntru ca o făptură creată după chipul asemănării Tale...”¹. Dar și în alte locuri, precum cele în care se vede asemeni unui învățăcel ce așteaptă cuvântul lămuritor al celui inițiat sau, în cele din urmă, al Părintelui ceresc. Cum dorește să afle pentru sine „calea adevăratei cunoașteri”, e atent mai ales la ceea ce l-ar putea ține departe de o asemenea cale: încrederea nemăsurată în propriile puteri și în simțuri, în opinia obișnuită, în cunoștințele la modă sau în cele de simplu uz scolastic. Când mintea omului ajunge supusă acestora, survine inevitabil un mod de rătăcire. Sau de exil, cum preferă uneori Cantemir să spună. Constată ușor acest lucru – și nu o singură dată – avându-se în vedere tocmai pe sine². Știe bine că mai grav decât ceea ce se petrece în lumea agitată dinafară este ceea ce, pătrunzând adânc în sine, în simțurile și în mintea sa, alterează profund starea acestora.

Cantemir descrie într-o manieră foarte vie încercarea de a-și recunoaște locul și starea atinsă, cu drumul ei șerpuitor și cu unele praguri probate personal. De la bun început sunt sesizabile vocea narativă și efortul de aducere aminte („Îți amintești, dacă nu mă înșel, venerabile părinte, de vremea când deprindeam de la tine cele dintâi elemente ale învățăturii...”) (p. 5). Îi revine imediat în minte figura iubitoare a tatălui său, cel care avea multă grijă de buna pregătire a fiilor. Deopotrivă, aerul calm al acelor zile trăite în preajma unui dascăl generos și a cărților („lăcașul nostru dedicat muzelor”). Doar că, deodată, se petrece ceva greu de înțeles. Tatăl moare, iar fiul se vede aruncat departe în lume („încredințat, prin trădarea nu a fraților, ci a prietenilor, unei robii

la Bosfor, cu nimic mai puțin îndepărtată ori mai slabă decât cea din Egipt”) (p. 7). Urmează atunci un șir lung de neajunsuri, „mai apăsătoare și cu mult mai greu de îndurat”. De fapt, ceea ce evocă în acest loc reprezintă o primă imagine a exilului pe care-l trăiește. Las acum deoparte măsura în care această imagine „corespunde” celor întâmplare la acea vreme. Mă opresc doar la ceea ce naratorul a dorit să lase mărturie cu privire la sine și la surghiunul din anii respectivi. Ar putea fi numit „exilul din afară”, căci tânărul Dimitrie e nevoit să părăsească pentru mulți ani locul unde a crescut, frații și prietenii, oamenii cunoscuți sau îndrumătorul său și, desigur, multe vise cu privire la sine. În acest fel, se desparte violent de sine, sau, mai bine spus, de acel personaj care s-a pregătit până atunci pentru un anumit curs al vieții.

Ce se întâmplase de fapt? În primăvara lui 1693, imediat după moartea tatălui său, ajunge domn al Moldovei, însă domnia sa, de numai câteva săptămâni, se încheie brusc în urma unor brutale intervenții străine. Se vede trimis iarăși la Constantinopol, drept garant al noului domnitor, fratele său Antioh. Deși reușește să facă de câteva ori drumul până la Iași, locul său nu mai era acolo. Se logodește în taină cu Casandra, fica lui Șerban Cantacuzino. Averea părintească se împușinase în chip îngrijorător, iar relația cu fratele Antioh ajunge tensionată. Se simte părăsit și tot mai departe de ceea ce a sperat o vreme. Din toate aceste întâmplări și simțăminte, reconstituie imaginea unui greu surghiun. „Lipsit de frați și de surori, lipsit de rude și de cei apropiați, lipsit, în sfârșit, de proprietățile părintești și, cum se spune de obicei, de toate bunurile și – ce este cel mai apăsător dintre toate și mai greu decât orice se poate gândi – lipsit de tine, îndrumătorul meu, rămas fără dascăl, și încă la vârsta cea mai lunecoasă și de primejdioasă zdruncinare /.../. Au năvălit așadar, în casa mea neînsemnată, întâmplări – de dinlăuntru și din afară – dușmănoase, aprige, fără măsură și sălbatice. Sunt pus-tiit, jefuit și primejduit de întâmplări nemaipomenite” (p. 7)³. La un moment dat, stările de lucruri păreau să se îndrepte, cu posibilitatea de a reveni „în patria iubită” (p. 9). Însă nu se întâmplă astfel. Se refac vechile suferințe, atât în viața țării („nefericita noastră patrie, /aflată sub/ controlul atent și strâns al Porții”), cât și în cea a fratelui sau a unor prieteni („pentru toți și pentru fiecare în parte, o tulburătoare neliniște a sufletului în fiecare zi”). Se vede din nou departe de ceea ce ar fi însemnat locul propriu și adevăratul rost, așa cum le-a înțeles în

anii timpurii. Ar fi putut spune, după toate acestea, că nu-i mai rămâne nimic de ales și că exilul la Bosfor, cu suferințele trăite atunci, amenință să fie singura ipostază în care se vede pe sine.

Însă, tot pe neașteptate, lasă deoparte asemenea întâmplări și se întoarce din nou către propria memorie. Coboară, de fapt, la un alt nivel al acesteia. „Dar la ce bun să-ți înșir mai multe, de vreme ce mi-ai fost martor nemijlocit la aproape toate? Târziu, în sfârșit, în frânturi și în grabă, îmi amintesc cu greu de fundamentele învățaturii, date de tine cândva, le cercetez pe toate părțile și, după vorba «câte ceva din detalii, cam nimic din întreg», scot, cum vezi, niște solecisme de-ale gramaticii amestecate cu grai barbar, care întruchipează cumva un Latium exilat în Scythia; grămezi nerânduite de retorică și ciment fără nisip; rămășițe de logică zdrobite mărunț; nu se arată nici urmă de fizică; din întregul disciplinei liberale și din știința universală nu vin dinaintea sufletului – după cum îmi spune mintea mea – decât niște vise plăsmuite și năluci închipuite” (p. 9). Așadar, cunoștințe puține și nesigure din tot efortul de până atunci. E adevărat că mai nimeni nu se arată satisfăcut de episodul scolastic din viața sa, nici măcar atunci când datorează multe acestui episod. Cum imediat urmează „plecarea în lume”, chiar rătăcirea într-o lume tulbure, survine contrastul izbitor dintre o asemenea rătăcire și imaginile reținute din varii învățături. În cazul celui care se confesează aici, mai elocventă decât altele pare să fie o anumită imagine: „un Latium exilat în Scythia”⁴. Ea ne spune că starea de exil e resimțită acum și launtric, insinuată în limbajul său și în învățăturile primite. Cu forma lor nesigură, acestea îl țin la distanță de „calea adevăratei cunoașteri” (care, cum ne lasă a înțelege, orientează către revelația creștină sau se sprijină pe adevărul acesteia). De fapt, noua imagine a exilului e compozită. Are o sursă în învățăturile primite prin dascăli, școli, cărți sau diferite medii de formare. O altă sursă o află în propriile obișnuințe de a percepe, a vorbi și a gândi, mai ales când slăbiciunile acestora nu sunt luate în seamă. Așadar, un exil deopotrivă interior și exterior. În același timp, deopotrivă individual și comun. Nu se restrânge la starea particulară a cuiva anume, căci privește un stadiu distinct al vieții, când omul se lasă în voia acelor învățături, științe sau școli ce domină o întreagă epocă. Faptul din urmă este bine surprins de Cantemir. Nu are în vedere doar cunoștințele pe care le-a primit în anii timpurii. Ci un mod tot mai extins al cunoașterii, așa cum apare prin unele scrieri, idei și învățături acceptate în diferite

școli ale epocii. Acesta generează o formă distinctă de captivitate sau, ca să păstrăm termenul simptomatic, de exil. Nu este ultima formă de exil pe care o descrie, nici cea originară. Însă, acum, tocmai cu aceasta simte nevoia să se confrunte, călăuzit de o veche sentință. „Altminteri, îmi stăruia în adâncurile memoriei o singură sentință acceptată prin consensul ambelor părți / aflate în dispută/: că adevărul diverselor științe e același, simplu și uniform. Cu îmboldirea acestui pinten, se desfac iarăși codicele pline de praf, se șterg din nou paginile acoperite de pânzele de păianjen, se iau încă o dată în mâini autorii științei păgâne și sunt reluate, cu toată atenția, părerile filosofilor înzestrați cu faimă” (p. 9-11). Aproape totul urma să fie revăzut, avându-se în atenție mai cu seamă sursa celor afirmații de învățații vremii și calea urmată de aceștia.

Revine, așadar, asupra unor învățături ce aveau deja o anumită faimă. Însă ceea ce află îl dezamăgește și mai mult. Deși „adevărul diverselor științe este același, simplu și uniform”, cei care îl caută par străini de așa ceva. Fiecare știință vine cu adevărul ei, la fel și fiecare cercetare în parte. Prin urmare, cunoștințele ajung „pline de neînțelegeri, alcătuite din contradicții și acoperite de masca unei minciuni de nespus”. În fața acestui peisaj se simte uimit și atins de spaimă. „Șovăi, fără deosebire, cărui protector să mă încredințez: mă frământ în grele îndoieli, în cine să-mi află apărătorul și la cine să fug pentru sprijin. De aceea sunt încurcat de ascuțimea simțurilor și mă rușinez de puțința intelectului meu...” Cum vedem, deși confruntarea se duce în interiorul său, cu un chip nesigur al sinelui, ea privește modul în care se afirmă din nou simțurile și intelectul, pretențiile lor nemăsurate când e vorba de cunoașterea adevărului. De altfel, la timpul respectiv, mai ales în spațiul occidental, sursa empirică a cunoașterii și cea rațională ajung socotite fie singurele, fie cele mai importante. De ce însă tocmai acestea două? Și de ce într-un continuu război? Era greu de înțeles așa ceva („nu sunt totuși în stare să pricep căruia dintre cei doi daimoni, atât de diferiți prin natura lor, i se cuvine supunerea”).

Note și referințe

¹ Dimitrie Cantemir, *Sacro-sanctae scientiae indepingibilis imago / Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte*, traducere de Ioana Costa, ediție critică de Florentina Nicolae, studiu introductiv de Ștefan Afloroaei, Editura Academiei Române, București, 2017, p. 17. În continuare, referințele la această scriere le voi face în text, indicând pagina între paranteze.

² Aș relua un singur loc în acest sens. „Atunci, contemplând atent cu ochii minții starea mea de nimic și sărăcia cunoștințelor mele, descopăr o amărăciune care, răspândită în măduva adâncă a oaselor cunoașterii mele (nu altfel decât izvoarele de apă din măruntaiele pământului care, curgând încoace și încolo prin canale naturale și fiind împinse de forța și fierberea din adâncuri, țâșnesc până la urmă, vrând-nevrând, la suprafața pământului), se strânge pe dată, grămadă, în vârful limbii, într-o otravă grozavă, după ce îmi pătrunsesse prin toate mădulele” (p. 29).

³ Limbajul este aluziv, uneori cu sesizabile ecouri din profeții biblice. În câteva privințe, îi putem da crezare lui Cantemir, mai ales că are în vedere ceea ce singur trăiește și resimte în acei ani. Este știut totuși că, la Constantinopol, cursul lucrurilor nu a stat doar sub semnul unei continue drame și meditații; cf. Virgil Cândea, *Studiu introductiv* la Dimitrie Cantemir, *Divanul*, Editura Academiei Române, 2003, pp. 3-4, cu privire la Cantemir „omul de lume”, și pp. 17-21, în legătură cu dorința lui de a publica și a se afirma pe scena politică a timpului.

⁴ Frumoasă și elocventă în privința unui anume mod de percepție a stărilor de lucruri, imaginea pare să trimită la o veche geografie simbolică, spirituală. Eventual, la figura singulară, iarăși simbolică, a poetului latin exilat în ținuturile de lângă Pontul Euxin.

Abstract

Cantemir. True exile and the steps of self-understanding (I)

Keywords: *Cantemir; self-understanding; ways of exile and the true exile; steps and passages of self-understanding*

Somewhat unexpected for today's reader, Cantemir frequently returns in *Sacro-sanctae Scientiae Indepingibilis Imago* to the motif of self-knowledge. More precisely, of good self-understanding. Since he aims to clarify some not quite ordinary matters (such as: the “way of true knowledge”; the divine creation and the way of the created; the problem of time and eternity; the meaning of life and the fate of man), he seeks above all to review his own inner condition. He does it in the guise of a narrator who confesses at length, sometimes with dramatic accents. As he finds out for himself, self-understanding takes place with difficulty, through the challenging passage of some steps. Moreover, it involves passing through a critical moment (discrimen), when the human mind is disturbed in the face of something overpowering and feels an overwhelming self-doubt. He then sees himself far from “the living face of the truth”, as if in a terrible exile. It also presupposes a good guide: a friend sensitive to one's self-doubts and to the path sought, someone who has followed a certain way of knowledge, or, ultimately, the very One who is “the way, the truth, and the life”.

Ioan C. POPA

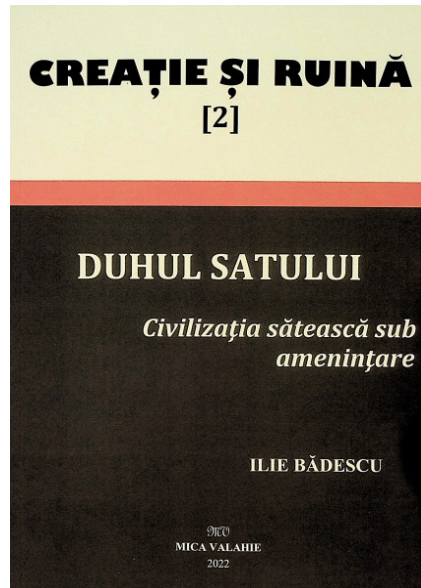
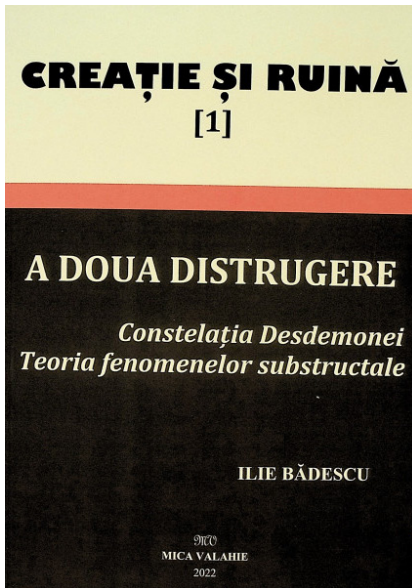
O carte fundamentală despre destinul satului românesc

I.C.P. – sociolog, publicist și diplomat; doctor în sociologie (relații internaționale); cercetător asociat la Institutul de Sociologie al Academiei Române. Cărți publicate: *Românii, Basarabia și Transnistria*, două ediții în limba română (București, 2009, 2012) și o ediție în limba rusă (Chișinău, 2010); *Mecanisme de putere ale regimului totalitar comunist în perioada bolșevismului. Impactul în Basarabia și Transnistria* (București, 2011); *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)* (București, 2014); *Trei ani în preajma președintelui (1997-1999). Note și consemnări* (București, 2014); *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România* (București, 2017). Membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

De curând a ieșit de la tipar o carte de referință despre provocările epocii contemporane, cu o aplecare specială asupra destinului satului românesc, acel *sanctuar*, cum îl numea Dimitrie Gusti, „unde s-a refugiat și se păstrează manifestarea de viață a poporului românesc”, „tipul rezumativ, sinteza neamului”, „încarnarea unei vieți românești într-un colț minuscul al umanității” (Gusti 1931: 27). Autorul cărții pe care o supunem atenției cititorului este prof. dr. Ilie Bădescu, membru corespondent al Academiei Române și director al Institutului de Sociologie din subordinea aceleiași instituții reprezentative pentru cultura națională. Este vorba de un eseu cu titlul generic *Creație și Ruină*, ce se întinde pe două volume: (1) *A doua Distrugere. Constelația Desdemonei. Teoria fenomenelor substructale* și (2) *Duhul Satului. Civilizația sătească sub amenințare*, apărute la Editura Mica Valahie, București, 2022.

Textul eseului se constituie, în ansamblu, într-un șir de meditații grave asupra condiției omului și a instituțiilor create în decursul istoriei sale multimilenare, intrate abrupt într-o zodie a amenințărilor și distrugerii cu urmări catastrofale pentru sănătatea planetei și viitorul societății umane. Primul volum, ce se cir-

cumscrise într-o veritabilă filosofie a istoriei din perspectivă creștină, abordează chestiuni subsumate sub titluri generice precum:

Distrugerile din temelii. Vicleniile veacului (Partea I): Despre distrugeri. Când totul se ruinează; Poate fi distrus omul? Omul profund și provocarea transumanistă;

Căderea și înălțarea din ruină (Partea a II-a): Omul, îngerii, sfinții și demonii; Cultura vieții și războiul nevăzut; Despre distrugerea civilizațiilor; În oglinda celor două cărți de căpetenie: Biblia și Istoria;

Adăugiri la ideea unei istorii substructale (Partea a III-a): Ideologiile care distrug lumea; Semnele vremurilor. Războiul și fenomenul distrugerilor ruinătoare;

Alinierea amenințărilor. Declinul etnosecurității (Partea a IV-a): Riscul escaladării distrugerilor substructale în post-pandemie; Marea amenințare – declinul biosecurității; Anunțul foametei – sindromul bengalez; Între Scyla și Caribda. Prăbușirea mitului raționalității prin economie;

Binele și răul în istorie. Ciclurile stării de bine (Partea a V-a): Obstacole în drumul spre starea de bine; Degenerarea elitelor și contracția stării

de bine; Lumea în derivă. Obstacole în drumul Estului către starea de bine; Se poate programa instaurarea durabilă a stării de rău?

În acest ultim capitol al primului volum, profesorul Ilie Bădescu introduce conceptul sintetic „starea de bine” în viața unui popor pentru a explica situația în care s-au găsit societățile din estul Europei după *ieșirea din comunism*. Acea ieșire, afirmă autorul, nu a însemnat „intrarea pe o linie dreaptă, direcționată spre o nouă societate, cea bună... Din contră. Acea ieșire a fost comparabilă cu intrarea într-un peisaj potrivnic, cu multe furtuni și turbulențe, care au preschimbat perioada aceasta într-o perioadă de tulburări endemice” (Bădescu 2022, I: 257), în care prevalează *starea de rău*.

La acest punct să mai amintim că, la jumătatea secolului trecut, unul dintre marii filosofi creștini ai Franței, Jacques Maritain, aborda relația dintre *bine* și *rău* în istorie și ajungea la concluzia că progresul în istorie este *contrastant*, întrucât „binele nu este despărțit de rău – ele cresc împreună”, iar *păcătoșii și sfinții cresc împreună*, conviețuiesc. Acest fapt explică, în concepția sa, caracterul ambivalent al evoluției istorice: într-o anumită perioadă prevalează „mișcarea de degradare”, în altă perioadă „mișcarea de progres; ambele există în același timp, într-un grad sau altul”. Dincolo însă de această ambivalență și luptă continuă între bine și rău, „tot ce se întâmplă în istoria lumii servește într-un fel sau altul propășirii împărăției harului și (uneori cu prețul unui rău mai mare) unui fel de propășire a lumii” (Maritain 1955: 48, 50).

Ca și filosoful francez, profesorul Ilie Bădescu este încrezător într-un viitor optimist, sugerat prin elogiul adus în final *Mioriței*, „cel mai frumos poem din tot folclorul răsăritean”, considerat emblematic pentru triumful credinței că „nedreptatea omului nu poate strica dreptatea pe care Dumnezeu a pus-o în toată rânduiala cosmică” (Bădescu 2022, I: 294).

În lumina acestei viziuni generale asupra răului și distrugerii care proliferază îngrijorător în lumea de azi, autorul se apleacă asupra transformărilor pe care le suportă civilizația satească, intrată și ea într-o zodie periculoasă a amenințării și ruinei, subiect tratat pe larg în volumul al II-lea (*Duhul satului*), asupra căruia vom zăbovi mai mult. Mai întâi, o prezentare succintă a structurii volumului, titlurile și subtitlurile fiind

elocvente cu privire la problemele supuse analizei, de această dată precumpănitor din perspectivă sociologică:

Duhul satului (Partea I): Ce este satul?; Modelul țăranesc, lumina care nu se stinge; Satul – enciclopedie vie și gardian al viețuirii înțelepte; Cultura bunei cuviințe; Cultura tăcerii; Satul ca învățător universal; Satul ca unitate dăinuitoare a identității de neam; Satul este situat în „centrul existenței”. Puterea bisericii sătești; Cultura-majoră – cultura minoră (Lucian Blaga); Satul arhetipal și marea istorie;

Societățile țăărănești în istorie (Partea a II-a); *Satul și echilibrul lumii* (Partea a III-a); Țăranii și cele patru monarhate (Partea a IV-a); *Familia patriarhală – matca Europei rurale* (Partea a V-a); *Comunitățile rurale, formațiunile superpuse și oboseala istorică* (Partea a VI-a); *Satul și destinul popoarelor* (Partea a VII-a); *Harta chestiunii rurale. Amintiri din lunga tranziție amară* (Partea a VIII-a): Sărăcia rurală. Unde se află chestiunea rurală astăzi?

Autorul pornește de la faptul evident al *declinului satului universal*, respectiv de la constatarea că odată cu dispariția satului „se ruinează temelia unui multimilenar tipar de stabilitate a lumii”. Satul este astăzi „amenințat cu nimicirea și sunt semne teribile asupra stihiei nimicitoare stârnită împotriva lui”. De la această premisă, obiectivul demersului teoretic este evidențiat cu claritate încă de la debutul volumului: „Întrebarea și marea neliniște a studiului nostru este dacă odată cu dispariția satului dispare doar o civilizație istorică de tip sătesc pentru a lăsa loc reînvierii altei civilizații sătești sau asistăm la o dispariție care clatină fruntariile lumii întregi?” (Bădescu 2022, II: 11).

Pe parcursul celor aproape 200 de pagini ale volumului al doilea sunt supuse analizei critice, rând pe rând, provocările la care este supusă lumea satelor, la nivel global, dar cu deosebire la nivelul vetrei românești. Profesorul Ilie Bădescu constată mai întâi „intrarea lumii europene în ciclul distrugerilor ruinătoare, adică ale distrugerilor din temelii ale acestei glorioase civilizații istorice”. Pentru a înțelege ce anume se pierde când satul dispare „trebuie să mai privim odată în oglinda lui miraculoasă, să ne reculegem în fața unei moșteniri extraordinare, vitale pentru om ca ființă spirituală, moștenire pe care, în stupida noastră trufie, o desconsiderăm astăzi” (*ibidem*: 12).

În decursul istoriei, satul, ca unitate de viață, a dovedit „o mare putere de a-și păstra armonia, integritatea. Nici sărăcia, nici loviturile sorții (războaie, accidente, catastrofe etc.) nu-l tulbură și nici nu-l ridică la pervazul conștiinței alarmate” (ibid.: 19). Care ar fi atunci, enumerate succint, marile piese ale zestrei materiale și spirituale pe care satul le-a transmis moștenire poporului român, de la o generație la alta, pe parcursul unei istorii multimilenare? Să reamintim că marele istoric Nicolae Iorga considera că *admirabilul sat românesc, pe care-l cunoaștem și prețuim așa de puțin și-l interpretăm așa de greșit*, reprezintă una din formele distinctive ale poporului român, „deosebită de formele altor popoare”; el este acea formațiune fondatoare a statului român („unde a fost satul trac pe vremuri, dăinuie satul românesc de acum”) care, în opinia sa, însemna „să zicem așa, un dar al lui Dumnezeu, o binecuvântată creație istorică” (Iorga 1938: 34, 37)

Mai întâi, subliniază profesorul Ilie Bădescu, „satul a creat cultura celor începătoare sau arhetipale”. Altfel spus, satul este „locul experiențelor fondatoare ale omenirii din care purced apoi toate ramificațiile istoriei” (Bădescu 2022, II: 17). Astfel definit, devine lesne de înțeles că satul, ca unitate socială de viață colectivă, reprezintă „locul unei moșteniri spirituale inestimabile, un adevărat *depositum custodi* al omenirii” și, deopotrivă, „cadru al *dăinuirii unui model învățătoresc* asupra viețuirii păstrătoare (*omenia, unitatea omului cu natura, cu semenii și cu Dumnezeu, respectarea tradițiilor* etc., sunt valori bine păstrate în modul de viață sătesc”). Drept urmare, satul înseamnă „un sistem de *pedagogie comunitară*, deopotrivă naturală, adică firească, și înțeleaptă, prin care putem învăța cum să trăim în armonie, în pace și liniște, așa cum îi place lui Dumnezeu” (*ibidem*: 19).

În pagini memorabile, autorul insistă și detaliază valențele educative și modelatoare ale civilizației sătești, atrăgând atenția asupra sintagmei *fireasca purtare*, considerată „formula vie a certificatului etic al speciei umane” care „s-a fixat, în deplinătatea ei, în acele *comunități de viață* denumite sate” (*ibidem*: 24). Identificarea omului are la origini *etnometoda țărănească*: „Portul, vorba și locul sunt cele trei elemente identificatoare”. De unde și cunoscuta zicală din înțelepciunea populară: „Ori te poartă **cum ți-e vorba**, ori **vorbește cum ți-e portul**” (*ibidem*: 25). În toate formele evoluției satului, mai notează autorul, „răzbate una și

aceeași polaritate: viață-moarte și aceasta este înfățișată în particularitatea organizării satului în jurul celor două *locuri* sau *toposuri*: Biserica și Cimitirul”. Nicio altă formă de comunitate omenească, apreciază profesorul Ilie Bădescu, nu a reușit atât de complet și dăinuitor să dezvolte *cultura vieții* ca satul și țăranii săi. Prin această particularitate, satul a fost „primul învățător universal al umanității”, iar marile științe despre om, societate și cultură s-au născut în tinda casei țărănești: „*Teologia populară, mitologia, folclorul, melosul, saga, paremiile, sapiențialul proverbelor etc. sunt fundamentul lumii și matca științelor despre om, cultură, societate, viață, despre boală și vindecare*” (*ibidem*: 26). Faptul că apariția unor științe își are rădăcina în satul arhetipal (etnografia, mitologia, etnofolclorul, etnomuzicologia, genealogia etc.) reprezintă, în viziunea autorului, „cel mai răspicat argument că satul are funcție fondatoare de vreme ce științele fundamentale ale culturii își au rădăcinile în sat ca realitate spirituală” (*ibidem*: 29).

Satul arhetipal sau satul-idee se recompune în unitatea celor trei dimensiuni – cerul, pământul și omul, spațiu elogiât de Lucian Blaga și citat de autor „*Vedeam satul așezat oarecum înadins în jurul bisericii și al cimitirului, adică în jurul lui Dumnezeu și al morților; pentru propria sa conștiință, satul este situat în centrul lumii și se prelungeste în mit*” (Blaga 1937: 40). Cum se face totuși că, având asemenea atuuri și valențe probate într-o istorie multimilenară, satul, în general, și satul românesc, în special, este supus la atâtea umilințe în ultimele secole și decenii, amenințat cu dispariția iremediabilă din tumultul civilizației umane? Întrebarea poate fi formulată și astfel: „de ce o formă de viață așa de frumoasă a devenit în zilele noastre așa de problematică, ba chiar ponegrită încât de aproape 200 de ani” (cu anumite pauze, desigur) „păturile dirigente se poticnesc de sat ca de una dintre chestiunile pe care nu mai știi s-o rezolve” (Bădescu 2022, II: 19). Paradoxal, stările de lucruri din estul Europei s-au agravat după schimbările de regim de la începutul anilor 1990, astfel că autorul este nevoit să constate: „Niciodată, ca în ultimii 30 de ani, înstrăinarea clasei de sus față de satul de jos, dăinuitor și răbdător, n-a fost așa de apăsătoare și dezonorantă” (*ibidem*: 19-20). O expresie elocventă a acestor stări de lucruri o reprezintă sărăcirea accentuată a lumii satelor: „a trăi în rural înseamnă a fi de circa trei ori mai expus riscului sărăciei decât a trăi în mediul urban, ceea ce ne arată că lupta cu să-

răcia severă cere politici rurale speciale, cu totul distincte față de cele aplicate urbanului” (*ibidem*: 186).

Războiul împotriva satului, notează sociologul Ilie Bădescu, are ca „armă demonică provocarea uitării de sine”, al cărei simptom este acel fenomen straniu prin care unii dintre concetățeni se rușinează să se auto-distingă după locul lor de naștere și de apartenență. Semnele ruinării satului tradițional sunt însă mult mai complexe și profunde. Sociologul decelează, pe bază de date statistice, o serie de fenomene cu adevărat alarmante (îmbătrânire, dezțăranizare, dezcopilărire și dezținerire a lumii satului), care nu pot conduce decât la atrofierea unui element fundamental al civilizației. În România, de pildă, începând cu 2011 consemnăm „dublarea ratei negative de creștere a populației satelor”. Cu o rată negativă de minus 17 la sută în 2011, satul a pierdut în doar 10 ani de tranziție circa 1/6 din puterea lui demografică. Deși reprezintă încă jumătate din populația țării, lumea satelor este amenințată de îmbătrânirea continuă, de numărul tot mai mare al familiilor fără copii, de creșterea îmbolnăvirilor și înstrăinarea pe scară largă a pământului (*ibidem*: 59-61).

Acestea fiind premisele de astăzi, se înțelege că studierea satului revine în actualitate și reprezintă „un imperativ național și universal”, după cum subliniază la încheierea volumului profesorul Ilie Bădescu, care susține că asemenea studii „ar putea să inițieze o revoluție de trezire a elitelor ca să nu se împlinescă înfricoșătoarea profeție a marelui scriitor român Paul Anghel: *când în lume nu vor mai fi țărani, omenirea va candida la înfrângeri definitive*” (*ibidem*: 198).

Referințe bibliografice

Bădescu 2022, I = Ilie Bădescu, *Creație și ruină (I). A doua distrugere. Constelația Desdemonei. Teoria fenomenelor substructale*, București, Editura Mica Valahie, 2022

Bădescu 2022, II = Ilie Bădescu, *Creație și ruină (II). Du-hul satului. Civilizația satească sub amenințare*, București, Editura Mica Valahie, 2022

Blaga 1937 = Lucian Blaga, *Elogiul satului românesc*, Discurs de recepție la Academia Română, 5 iunie 1937

Gusti 1931 = Dimitrie Gusti, *Sociologia monografică*, apud Cornova. 1931, Chișinău, Editura Quant, 2011

Iorga 1938 = Nicolae Iorga, *Originea, firea și destinul neamului românesc*, în *Enciclopedia României*, vol. 1, București, 1938, reeditată de Editura Tipo Moldova, Iași, 2010

Maritain 1955 = Jacques Maritain, *Pentru o filosofie a istoriei*, Ratio et Revelatio, Oradea, 2020

Abstract

A Fundamental Book about the Romanian Village Destiny

Keywords: *Creație; declin; sat universal; sat românesc; I. Bădescu; D. Gusti; L. Blaga; N. Iorga; J. Maritain / Creation; decline; universal village; Romanian village; I. Bădescu; D. Gusti; L. Blaga; N. Iorga; J. Maritain*

The book that we bring to your attention, written by Prof. Dr. Ilie Bădescu, corresponding member of the Romanian Academy and the director of the Institute of Sociology within the Romanian Academy, entitled *Creation and Ruin* (two volumes), represents a series of serious meditations on man condition and the institutions created during history, swiftly got into an age of threats and destruction with catastrophic consequences for the health of the planet and the future of human society. A reference book about the challenges of the contemporary era, with a special focus on the destiny of the Romanian village.

Ioan SCURTU

Basarabia văzută prin prisma propriei trăiri și experiențe

I.S. – (n. 27 noiembrie 1940, Dochia, Neamț), dr. în istorie, cadru didactic. A absolvit Facultatea de Istorie a Universității din București. A publicat peste 100 de cărți, dintre cele mai recente fiind: *Istoria Românilor în timpul celor patru regi* (4 vol., 2010); *Istoria civilizației românești în perioada interbelică (1918-1940)*, 2010; *Istoria Românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu* (2011); *Politica și viața cotidiană în România* (2011); *Tezaurul României de la Moscova* (2014). Coordonator al lucrării *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994* (ed. a III-a 2003). Decorat cu Ordinul Național „Serviciu Credincios” în grad de Cavaler (2002), Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Cavaler (2009), „Ordinul Republicii” (Republica Moldova, 2010).

În volumul recent apărut (Povestiri adevărate. Memorii, Iași, Editura Junimea, 2022, 610 p.) am prezentat principalele aspecte din viața mea, începând cu anii copilăriei (cel de-al Doilea Război Mondial) până în decembrie 1989, înscrisă în ansamblul societății românești, a istoriei naționale și universale. În cele șase capitole am menționat și Basarabia, prin prisma propriei mele trăiri și experiențe.

În școala medie (denumire care o înlocuia pe cea de Liceu, considerată burgheză) exista un singur manual numit Istoria RPR. Sub redacția Acad. Mihail Roller, în care se afirma că în 1812, Basarabia a fost „eliberată de sub barbarul jug turcesc”, ceea ce a însemnat „un fapt înaintat”. În 1918, „guvernul reacționar român, folosind situația militară grea a tinerei republici sovietice, o atacă și ocupă Basarabia”. În aceeași manieră se prezentau evenimentele dintre Prut și Nistru în anii studenției mele (1957-1962) la Facultatea de Istorie a Universității din București.

După absolvirea facultății am devenit cadru didactic la Catedra de istoria României și am urmărit cu atenție evoluția interpretărilor oficiale, căutând să ajung la cunoașterea realității, pe care să o prezint în cursurile și în cărțile mele. Reproduc câteva citate:

*

În noiembrie 1964 am avut parte de o surpriză: vânzătoarea de la Librăria „Mihai Eminescu” a scos de sub tejghea o carte, ambalată într-o coală mare de hârtie albă. Am plătit-o. Când am ajuns la facultate am văzut titlul: **Karl Marx, Însemnări despre români (Manuscrise inedite)**. Avea 186 pagini, plus trei facsimile. Era prima carte scrisă de un clasic al marxism-leninismului pe care am cumpărat-o și nu am regretat. Conținea manuscrise inedite aparținând lui Karl Marx, aflate la Institutul Internațional din Amsterdam.

În următoarele zile am citit-o cu atenție. Erau conspecte scrise de Marx privind o carte a lui Elias Regnault despre Principatele Dunărene, în care francezul folosisse lucrări și articole publicate de Nicolae Bălcescu, Ion Heliade-Rădulescu și Ion Ghica.

Karl Marx nota: „Maghiarii sunt cruzi, supunând pe țărani la cele mai grele corvezi. În 1784, un țăran din comitatul Zarandului, anume Horea, plănuiește eliberarea neamului său [...] Horea a devenit eroul povestirilor populare și simbolul renașterii Daciei”.

Acest clasic al marxism-leninismului – ale cărui idei și teze erau considerate imuabile, adică definitive, neputând fi contestate – scria: „Basarabia este teritoriu românesc. Despre asta vorbesc istoria ei, componența națională, limba vorbită de locuitori, obiceiurile și datinile, tot ce caracterizează apartenența națională a unui popor. [...] Tratatul din 28 mai 1812. Poarta renunță la Basarabia. Turcia nu putea ceda ce nu-i aparținea, pentru că Poarta Otomană n-a fost niciodată suverană asupra Țărilor Române, ea nu avea decât un drept de suzeranitate”.

Era pentru prima dată, după 1945, când în România apărea o carte în care se aprecia că Basarabia este locuită de români și că Turcia nu avu-
sesse dreptul de a o ceda Rusiei.

[În februarie 1993, Eugen Preda, directorul general al Societății Române de Radio, m-a invitat să fac parte din Consiliul Științific al Secției de Istorie Orală, atunci înființată. Am acceptat și am avut discuții și înregistrări cu Gheorghe Apostol, Paul Niculescu-Mizil și generalul Titus Gârbea.

L-am vizitat pe Paul Niculescu-Mizil la dânsul acasă, în strada Émile Zola, nr. 1, și am abordat diverse teme, între care și Marx despre ro-

mâni. Mi-a povestit (înregistrarea se află în Arhiva Societății Române de Radio) că totul a pornit de la Petre Lucaci, activist la Secția Propagandă a CC al PMR, care – cu ocazia unei vizite efectuate în 1960 în Polonia – s-a întâlnit cu profesorul Stanislav Schwann, care i-a spus că a studiat arhiva Karl Marx, aflată la Institutul Internațional din Amsterdam, unde a găsit și mai multe însemnări despre români.

Lucaci l-a informat pe Mizil, iar acesta pe Gheorghiu-Dej. Primul secretar al CC al PMR a propus să fie trimis un istoric român să vadă însemnările și să le fotografieze, pentru a le analiza în țară. A fost desemnat academicianul Oțetea, descifrarea scrisului fiind efectuată de Cornelia Bodea și Gheorghe Zane. În 1961 a fost tipărită o broșură, cu mențiunea „Exemplar de serviciu”, care a fost citită de membrii Biroului Politic. Gheorghiu-Dej a cerut să nu se discute despre aceste manuscrise, dar să se pregătească o ediție pentru tipar. Momentul a sosit în octombrie 1964, când conducerea de la Moscova era concentrată pe înlăturarea lui N.S. Hrușciiov și înlocuirea lui cu Leonid Brejnev. Au fost tipărite 20 500 exemplare, cu recomandarea să fie distribuite la biblioteci și doar un număr mic să fie puse în vânzare prin librării (am fost unul dintre beneficiari).]

Pentru mine această carte a fost extrem de importantă. La întâlnirile cu profesorii de istorie și în alte împrejurări citam din Marx și vorbeam despre anexarea Basarabiei de către Rusia în 1812, apreciind că unirea acesteia cu România în 1918 a fost un act pozitiv, spre deosebire de notele ultimative sovietice din iunie 1940, în urma cărora această provincie istorică românească a fost ocupată de URSS. Participanții erau satisfăcuți și mă considerau un tânăr curajos.

*

În 1978 se împlineau 60 de ani de la Marea Unire din 1918. Tânăr și entuziast, am luat inițiativa ca Facultatea de Istorie să realizeze un volum cuprinzător privind evoluția ideii de unitate a poporului român, care a culminat cu evenimentele din martie, noiembrie și decembrie 1918.

Catedra a aprobat și a stabilit trei coordonatori: Matei Vlad pentru epoca medievală, Ion Gheorghiu pentru cea modernă și Ioan Scurtu pentru

perioada contemporană. De bucătăria volumului m-am ocupat eu; a fost o activitate dificilă, întrucât a trebuit să armonizez, inclusiv în privința aparatului critic, contribuțiile a 21 de cadre didactice. Pornind de la faptul că se folosea oficial denumirea de „Marea Unire” și nu doar unirea Transilvaniei cu România, încurajat de aprecierile lui Nicolae Ceaușescu din 1966, când a cerut să scriem istoria „așa cum a fost”, am redactat un amplu studiu în care am tratat „încheierea procesului de formare a statului național unitar român”, marcând în paragrafe distincte unirea Basarabiei, unirea Bucovinei și unirea Transilvaniei, precum și tratatele internaționale prin care a fost recunoscută Marea Unire.

Eram mândru în sinea mea că voi fi primul istoric român de după 23 august 1944 care realiza o asemenea performanță. Volumul a fost avizat de Catedra de istoria României, de Consiliul profesoral al Facultății de Istorie și de Biroul Senatului, fiind trimis la Tipografia Universității. Am dat bunul de tipar și urma să se publice în câteva zile.

Deoarece întârzia să apară la standurile de carte ale Universității, m-am dus la tipografie, unde directorul mi-a spus că a venit secretarul Universității care a luat lucrarea, fără să dea nicio explicație. M-am întâlnit la catedră cu colegul meu Gheorghe I. Ioniță, instructor la Secția Propagandă a CC al PCR, și mă pregăteam să mă plâng (dânsul era printre autori). Avea în mână lucrarea și mi s-a adresat aproape strigând: „Cum de ți-ai permis să dai la tipar un asemenea studiu?”. După câteva clipe de uimire, i-am spus că tovarășul Nicolae Ceaușescu a cerut să scriem istoria „așa cum a fost”. Nu numai că nu l-am convins, dar m-a apostrofat: „Ce, vrei să ne trezim cu trupele sovietice defilând prin București?”. Mi-a spus că el a decis să scoată studiul meu și a introdus o pagină de gardă cu un citat din Nicolae Ceaușescu în care se aprecia că în realizarea Marii Uniri „rolul hotărâtor l-au avut masele populare”. I-am spus că nu puteam să coordonez acest volum fără a figura printre autori. L-am rugat să fie de acord să includ studiul *Alegerea primului Parlament al României întregite (noiembrie 1919)*, pe care-l aveam deja pregătit pentru revista de istorie a Academiei R.S.R. A fost de acord.

La 20 noiembrie 1978, a apărut la Tipografia Universității cartea **60 de ani de la făurirea statului național unitar român**, coordonatori Matei Vlad, I. Gheorghiu, Ioan Scurtu (289 p.). A fost pusă în vânzare la centrele de la Facultatea de Drept și cea de Istorie.

În acele zile m-am întâlnit cu Nichita Adăniloaie, de la Institutul de Istorie „N. Iorga”, care mi-a spus că la solicitarea lui Paul Niculescu-Mizil a scris o carte despre istoria Bucovinei, care a fost oprită de la tipar. A avut o discuție cu Paul Niculescu-Mizil care, în loc de argumente, l-a întrebat: „Ce, vrei să ne trezim cu tancurile sovietice în București? Să pășim ca Cehoslovacia?”. Adăniloaie a consemnat acest episod în amintirile sale. De-a lungul anilor, am întâlnit în mai multe împrejurări evocarea tancurilor sovietice ca argument pentru oprirea de la difuzare a unor lucrări de istorie.

Eram bucuros că a fost editat acest volum, dar aveam un sentiment de neîmplinire pentru că a trebuit să renunț la studiul care oferea o imagine corectă asupra Marii Uniri. Într-una din zile, lectorul Gheorghe Popescu de la Facultatea de Geografie-Geologie a ținut să mă felicite, strângându-mi mâna cu subînțeles. La privirea mea mirată a completat: „Pentru broșura privind Marea Unire în care te-ai referit la Basarabia!”. I-am spus că eu nu am scos nicio broșură, ci am fost unul dintre coordonatorii unei cărți despre Marea Unire. Oarecum conspirativ, a scos din geanta diplomat broșura, de fapt un extras care cuprindea studiul meu interzis de Secția Propagandă a CC al PCR.

Am mers imediat la Tipografie, directorul m-a invitat în biroul său și, privind cu grijă în jur, deși eram numai noi doi, mi-a spus că tipografii au scos „pe furiș”, sub formă de extras, studiul meu, în 100 de exemplare. El, ca director, a fost pus în fața faptului împlinit. Fiecare a luat câte-va extrase, pe celelalte i le-a dat dănsului. Mi-a făcut și mie un pachet pe care l-a scos de sub fotoliu și mi l-a întins. Apoi, în șoaptă: „Știind că o să se afle, am oferit câte un exemplar rectorului, prorectorilor și secretarului Comitetului de Partid pe Universitate”.

După această discuție, am coborât în atelier unde tipografii, în loc de răspuns la bună ziua, m-au aplaudat. Timp de câteva săptămâni am primit felicitări, dar nici o critică (un exemplar a ajuns la Gh. I. Ioniță, care nu mi-a zis nimic).

[După 1989 am aflat „misterul” opririi studiului meu, citind steno-grama întâlnirii din zilele de 13-14 octombrie 1978, desfășurată la București, între delegația sovietică condusă de Andrei Gromîko, membru în Biroul Politic al CC al PCUS, ministrul de externe al URSS,

și delegația română, avându-l în frunte pe Paul Niculescu, membru al CPEx al CC al PCR și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al R.S. România. Gromîko a exprimat „insatisfacția conducerii sovietice în legătură cu difuzarea în România a unor materiale consacrate problemei teritoriale. Se știe care!”, fără a menționa Basarabia și nordul Bucovinei. Asemenea materiale, a apreciat Gromîko, „cultivă la poporul român sentimente neprietenești față de URSS” și a cerut: „Trebuie să punem capăt acestei stări de lucruri”. Paul Niculescu a afirmat că în Uniunea Sovietică au fost publicate multe materiale prin care era falsificată istoria României și a întrebat, la rândul său: „Ce sentimente creează asemenea materiale în rândul populației din țara noastră?”. A amintit că încă din 1976 s-a stabilit „să nu calificăm, să nu dăm o apreciere asupra faptelor aflate în divergență, ci să găsim forme care să satisfacă ambele părți. Să se spună, de exemplu, că în 1812 și în 1878 «Basarabia sau sudul Basarabiei a intrat în componența Rusiei». Noi suntem de părere să menținem aceste înțelegeri și să le punem în aplicare în ambele țări”. Au fost de acord să se discute în comisia româno-sovietică pe probleme de istorie, dar „să nu publicăm acele probleme în care istoricii nu au căzut de acord, să nu dăm curs unei polemici publice în aceste probleme”. Gromîko a spus doar: „Să încheiem!”.

Ca urmare a acestei înțelegeri, Secția Propagandă a CC al PCR a cerut ca în cadrul activităților privind marcarea a 60 de ani de la Mare Unire să nu se facă nicio referire la Basarabia și Bucovina, astfel că eu am fost o „victimă colaterală” a înțelegerilor politice din octombrie 1978.

*

În ziua de 8 noiembrie 1989, radio Europa liberă a transmis un reportaj în care se relata cum a căzut zidul Berlinului. Presa din România nu a scris nimic despre acest eveniment care – în perspectiva istoriei – avea să marcheze sfârșitul războiului rece, anularea unei decizii fundamentale luate de cele patru Mari Puteri la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și anume împărțirea Germaniei în zone de ocupație, fapt ce a dus la crearea a două state – Republica Federală Germania și Republica Democrată Germană. Prăbușirea zidului Berlinului a deschis calea unificării celor două state germane.

Liderii politici români erau absorbiți de pregătirea Congresului al XIV-lea al PCR. Am citit în „Scânteia” că în ziua de 13 noiembrie 1989 a avut loc ședința CPEx la care a fost discutat și aprobat Raportul pe care Nicolae Ceaușescu urma să-l prezinte la Congres, dar nu s-au dat amănunte.

[Am aflat după 1989, din memoriile șefului Cancelariei CC al PCR, Silviu Curticeanu, că – spre deosebire de Congresul al IX-lea, când colective largi au lucrat timp de câteva săptămâni, zi și nopte, la raport, apoi l-au discutat în Biroul Politic pagină cu pagină, definitivat și aprobat – de această dată, Ceaușescu, „iritat și nemulțumit de materialul ce i-a fost pregătit, se retrage singur în birou și câteva zile, la rând, dictează în întregime raportul stenodactilografelor”, urmând ca fostul ziarist Constantin Mitea, consilier prezidențial, „să-l «refistoleze» pentru a-i da o față comercială”.

După reinventarierea Arhivei CC al PCR, am citit stenograma acestei ședințe. Nicolae Ceaușescu a precizat că raportul avea „vreo 140 de pagini” și ca urmare a prezentat un rezumat. A insistat asupra problemelor internaționale și a necesității de a se trece „la adoptarea măsurilor pentru soluționarea tuturor problemelor care nu s-au rezolvat”, în primul rând, „condamnarea fără echivoc și anularea acordurilor încheiate cu Germania hitleristă, trăgându-se concluzii practice pentru anularea tuturor urmărilor acestor acorduri și dictate”. A atenționat că dorea să înainteze și o altă problemă, care „nu urmează să o punem la Congres, nici public, deocamdată”, privind Moldova sovietică, Basarabia care „este legată de acordul cu Hitler, de acordul dintre Uniunea Sovietică și Hitler”. Prin anularea acelui acord se impunea soluționarea „în mod corespunzător a chestiunii Basarabiei și Bucovinei de Nord. Va trebui să discutăm cu Uniunea Sovietică această problemă în perioada imediat următoare”. A amintit că în 1970-1975 sovieticii, prin Kатушев, „ne cereau ca noi să recunoaștem în mod deschis că Basarabia este a lor”. Elena Ceaușescu l-a întrerupt: „Aceasta nu se poate niciodată”.

Nicolae Ceaușescu a continuat, declarând că le-a spus lui Matei și lui Olteanu (secretari ai CC al PCR): „Să publicăm aceste probleme, aceste acorduri, pentru că acolo se spune foarte clar că Uniunea Sovietică manifesta interes – aceasta este formula, în acordul semnat aparte”. Elena Ceaușescu a intervenit din nou: „Ne-au luat și insula Șerpilor”.

Nu știam atunci că șeful partidului și statului se referea la probleme pe care eu le abordasem în urmă cu un deceniu și jumătate.]

Congresul al XIV-lea al PCR s-a desfășurat în zilele de 20-24 noiembrie 1989, în sala Palatului. [...] Am cumpărat broșura cu Raportul prezentat de Ceaușescu și mi-a reținut atenția următorul text: „Anul viitor se împlinesc 45 de ani de la terminarea celui de-al Doilea Război Mondial. De aceea, România consideră că trebuie să se treacă la adoptarea măsurilor necesare soluționării tuturor problemelor care nu s-au rezolvat încă. În primul rând, apare necesar să se adopte o poziție clară, fără echivoc, de condamnare și anulare a tuturor acordurilor încheiate cu Germania hitleristă, trăgându-se concluzii practice pentru anularea tuturor urmărilor acestor acorduri și dictate”.

Eu reușisem – cu toate dificultățile puse în cale – să public încă în 1974 anexa secretă a pactului Molotov-Ribbentrop și mai multe studii în care m-am referit la istoria Basarabiei ca teritoriu românesc. Poate că, dacă o asemenea propunere ar fi fost făcută în urmă cu 15 ani, când românii nu erau siliți să se gândească la „ce se dă” în alimentară, ar fi fost salutăată și Ceaușescu ar fi beneficiat de susținerea lor. Dar, în condițiile în care regimul devenise sufocant pentru ei, aducerea în discuție a pactului Molotov-Ribbentrop era receptată ca o diversivune.

[Din memoriile lui Ștefan Andrei, publicate în 2013, am aflat că în ziua de 23 noiembrie 1989, Nicolae Ceaușescu s-a adresat unor conducători de delegații participante la Congres cu o scrisoare în care aprecia că pactul Molotov-Ribbentrop a fost un „act greșit, nu a ajutat țările, popoarele, nici Uniunea Sovietică și a cuprins prevederi care au dăunat unor popoare din Europa și, în general, luptei împotriva fascismului și a războiului”. Inițiativa sa nu a avut eco-ul așteptat].

Efectul internațional al aprecierilor lui Ceaușescu la adresa Pactului Molotov-Ribbentrop a fost profund negativ. Marile puteri – prin înțelegerile secrete din 1943-1945, realizate de Stalin, Roosevelt și Churchill – erau legate de respectarea pactului Molotov-Ribbentrop din 23 august 1939, care în privința României se referea la Basarabia, dar au inclus și nordul Bucovinei, teritorii ocupate de URSS în iunie 1940. SUA, Franța și Marea Britanie nu erau interesate să discute istorie, despre notele ultimative din iunie 1940, prin care armata sovie-

tică a ocupat teritorii ce aparțineau statului român, ale cărui granițe fuseseră recunoscute prin tratatele semnate de ele în 1919-1920. Am ascultat radio Europa liberă, care a transmis că guvernele URSS, SUA, Franței și Marii Britanii au respins categoric declarația lui Ceaușescu, socotind-o contrară Actului final semnat la Helsinki în 1975. Era încă o dovadă că „cei mari” își impun propria voință pe seama celor „mici”, fără să țină seama de drepturile popoarelor pe care le clamează în discursurile lor.

*

*După 1989 am publicat mai multe studii privind istoria Basarabiei, insistând asupra Unirii acesteia cu România. Am propus teme pentru lucrările de licență și de doctorat, am inițiat lucrarea **Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994**, avându-i ca autori pe Ioan Scurtu (coordonator), Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu și Gheorghe I. Ioniță.*

Abstract

Bessarabia, seen through the lens of one's own life and experience

Keywords: *Bessarabia; Romanian territory; history "as it was"; Karl Marx; Soviet tanks as "argument"; Molotov-Ribbentrop Pact; Nicolae Ceaușescu; the problem of Soviet Moldova*

The text represents fragments from the new book of the well-known Romanian historian (Ioan Scurtu. True stories. Memoirs. Editura Junimea, Iași, 2022), in which the author reports unique testimonies regarding the approach to the theme of Bessarabia. The author's observations and experience highlight the subjective way of dealing with historical truth during the communist regime.

Dorin CIMPOEȘU

Maia Sandu – președintele care a schimbat orientarea politică a Basarabiei de la est spre vest

D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul post-totalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unicul specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

La 24 decembrie 2022, s-au împlinit doi ani de la investirea în funcția a actualului Președinte al Republicii Moldova. La jumătatea mandatului său, ne-am propus să prezentăm în cele ce urmează o scurtă retrospectivă a drumului parcurs de Maia Sandu de la preluarea puterii până la tentativa de destabilizare a Republicii Moldova, cu care s-a confruntat în a doua parte a anului 2022.

Preluarea puterii

Maia Sandu, președintele PAS și candidatul acestui partid la alegerile prezidențiale, și-a început campania electorală pe data de 2 octombrie 2020, când și-a prezentat public, în cadrul unei conferințe de presă, oferta electorală.

Aceasta cuprindea, printre altele, următoarele: lupta împotriva mării corupții, reformarea sistemului juridic, crearea de noi locuri de muncă, stoparea migrației cetățenilor moldoveni, precum și promovarea unei politici externe pro-europene veritabile.

„Un președinte onest, curajos și căruia îi pasă de oameni poate face foarte multe. Un președinte

onest va numi în funcție un prim-ministru onest. Un președinte onest va numi judecători doar oameni onești. Un președinte onest va numi și va susține doar oameni onești”, preciza Maia Sandu¹.

În cea de-a doua confruntare electorală cu președintele în exercițiu, prima din 2016 fiind pierdută, Maia Sandu avea avantajul imaginii deosebit de negative pe care Igor Dodon și-o crease, în cei 4 ani de mandat, în urma implicării sale în mai multe scandaluri răsunătoare, cum a fost *operațiunea kuliok*, privind finanțarea partidului său de către Moscova, care a făcut mare vâlvă în mass media de la Chișinău.

Pe acest vot negativ, Maia Sandu a reușit să câștige primul tur al alegerilor, scorul fiind destul de strâns între ea și contracandidatul său, respectiv 36,16% față de 32,61%.

După anunțarea rezultatelor, am asistat la o reconfigurare a scenei politice pe segmentul de dreapta și o mobilizare fără precedent a forțelor proeuropene în vederea pregătirii celui de-al doilea tur de scrutin.

În acest sens, cei 4 candidați ai drepte politice, ieșiți din cursa electorală, care obținuseră împreună circa 9% din voturi, au început să transmită, la scurt timp după primul tur, mesaje de sprijin pentru Maia Sandu.

Mobilizarea exemplară a drepte politice pentru bătălia finală a asigurat *victoria istorică* a Maiei Sandu în alegeri. Aceasta a câștigat alegerile prezidențiale cu un scor electoral zdrobitor, diferența dintre ea și Igor Dodon fiind de peste 15 procente, respectiv 57,72% față de 42,28%.

Noul președinte al Republicii Moldova a depus jurământul de investiție în funcție, la data de 24 decembrie 2020.

Ceremonia de investire s-a încheiat cu discursul rostit de Maia Sandu, în limbile română, rusă, ucraineană și găgăuză, în care, printre altele, sublinia: „Voi fi un președinte care unește cetățenii și care va promova oamenii pe bază de merite și voi spune mereu adevărul. Voi fi președintele integrării europene ce va scoate țara din izolare și voi promova o politică externă ce va construi punți, și nu ziduri. Vom porni în scurt timp lupta pentru transformarea țării”².

A doua zi după preluarea funcției, prima femeie șef de stat și cel de-al cincilea președinte al Republicii Moldova, Vladimir Voronin deținând

2 mandate, a enunțat, în cadrul unui briefing de presă, principalele obiective ale mandatului său:

„Vreau o politică externă care să aducă beneficii cetățenilor Republicii Moldova. Vreau ca Republica Moldova să fie un stat european și să avem relații pragmatice și cu ceilalți parteneri”. „Voi aproba o nouă componență a Consiliului Suprem de Securitate. Cele mai răsunătoare dosare vor fi primele subiecte puse în discuție. La fel, voi crea la nivelul instituției prezidențiale un mecanism cu privire la numirea în funcție a judecătorilor”³.

Alegerile prezidențiale din anul 2020 au avut o mare însemnătate istorică atât pentru Basarabia, cât și pentru România, inclusiv pentru Uniunea Europeană. Când afirmăm aceasta, avem în vedere mai multe aspecte.

În primul rând, a fost pentru prima dată când un candidat cu opțiuni clar pro-europene, declarate și recunoscute în mod public, a câștigat în mod detașat scrutinul prezidențial, în ciuda eforturilor disperate, precum și a resurselor imense folosite de contracandidatul său pro-rus și de patronii săi de la Moscova, cu scopul de a împiedica acest lucru.

În al doilea rând, după 30 de ani de la declararea *Independenței de Stat*, românii basarabeni s-au deșteptat și au înțeles că trebuie să pună capăt șirului de președinți filoruși sau rusofoni, care au condus Basarabia până în 2020, exceptându-l pe Nicolae Timofti.

Apoi, tot după 30 de ani, românii basarabeni și-au dat seama că a venit momentul să fie stăpâni în propria lor „țară”, ceea ce i-a făcut să se unească, în turul al II-lea al alegerilor, fără a fi împinși de la spate și trecând peste animozitățile dintre liderii lor, cu scopul de a asigura victoria istorică a Maiei Sandu.

În al patrulea rând, românii basarabeni din diasporă, departe de manipulările și promisiunile politicienilor de la Chișinău și familiarizați cu funcționarea democrației autentice în țările lor de reședință, au conștientizat importanța obligațiilor lor civice, jucând un rol hotărâtor în alegerea noului președinte, lucru fără precedent în istoria recentă a Basarabiei.

Victoria extraordinară a dreptei politice pro-europene și, implicit, pro-românești, în alegeri prezidențiale a constituit o cotitură radica-

lă în istoria recentă a Basarabiei, respectiv în drumul ei spre Uniunea Europeană.

Maia Sandu a înțeles că această victorie nu era suficientă sau mai bine zis era incompletă, dacă nu va fi urmată de preluarea deplină a puterii de către românii basarabeni, în urma unor alegeri parlamentare anticipate pe care să le câștige și să formeze un nou Legislativ, cu al cărui ajutor să reformeze societatea și să transforme Basarabia într-o țară cu o democrație veritabilă, în care să domnească legea și statul de drept.

Imediat după câștigarea alegerilor prezidențiale de către Maia Sandu, a fost declanșată o *criză politică* neașteptată, în urma deciziei premierului Ion Chicu de a-și anunța demisia, la 23 decembrie 2020, cu scopul de a da posibilitatea noului șef al statului să dizolve Legislativul și să convoace alegeri parlamentare anticipate. Pentru a depăși criza politică, Maia Sandu a numit un *premier interimar* și a inițiat consultări cu toate partidele parlamentare. În urma acestora a ajuns la concluzia că niciuna dintre formațiunile politice nu dorea să-și asume guvernarea, majoritatea pronunțându-se, inițial, pentru alegeri anticipate.

Ulterior, deputații socialiști și acoliții lor, urmărind să torpileze demersurile președintelui Maia Sandu, au constituit *ad hoc* o majoritate parlamentară nocivă și au prezentat un candidat propriu pentru funcția de premier, dorind astfel să-și perpetueze puterea.

Concomitent, *majoritatea toxică* a emis, în regim de urgență, o Hotărâre prin care își exprima dezacordul față de intenția președintelui de a dizolva parlamentul și a convoca alegeri anticipate.

Au existat două încercări ale Parlamentului de a vota un nou Guvern, în termen de 45 de zile de la prima solicitare de investitură și mai bine de 3 luni de la demisia Guvernului Chicu, așa cum prevede Constituția. Însă ambele demersuri au eșuat.

După aceste tentative de uzurpare a puterii în stat, președintele Maia Sandu, a atacat la Curtea Constituțională (CCM), în data de 29 martie 2021, Hotărârea socialiștilor și a cerut ca aceasta să se pronunțe cu privire la întrunirea circumstanțelor necesare dizolvării Parlamentului.

La 15 aprilie 2021, CCM a examinat solicitarea președintelui Maia Sandu privind întrunirea condițiilor pentru dizolvarea Parlamentului.

Magistrații au conchis că „se constată drept circumstanță care justifică dizolvarea Parlamentului imposibilitatea formării Guvernului în conformitate cu prevederile Constituției”⁴, hotărâre care a rămas definitivă și neatacabilă.

Imediat după decizia CCM, Maia Sandu a semnat decretul de dizolvare a vechiului Parlament, dominat de forțe retrograde, conservatoare, pro-rusești și anti-europene, și a convocat alegeri parlamentare anticipate.

Bucurându-se de o simpatie enormă din partea populației și de un sprijin extern considerabil, președintele a fost *locomotiva de tracțiune* care a condus partidul prezidențial la o victorie remarcabilă în alegerile parlamentare, din 11 iulie 2021.

Partidul său a câștigat alegerile cu un scor răsunător, respectiv 52,80% din voturile exprimate, fiind urmat la o mare diferență, de peste 25%, de principalul său adversar, Blocul Comuniștilor și Socialiștilor, care a obținut doar 27,17%⁵.

Alegerile parlamentare anticipate au avut o miză uriașă pentru viața politică din Republica Moldova, precum și pentru calea de dezvoltare pe care avea să o urmeze. Acestea au fost o consecință directă a rezultatelor alegerilor prezidențiale, din luna noiembrie 2020, care au fost câștigate într-o manieră categorică de Maia Sandu. Noul președinte, cu o optică prin excelență euro-atlantică, a realizat că, fără un Parlament și un Cabinet de Miniștri de aceeași orientare, nu și-ar fi putut duce la îndeplinire programul său de reforme, anunțat în campania pentru alegerile prezidențiale.

Demersul președintelui a fost înțeles pe deplin de conducerea PAS, al cărui lider a fost, precum și de șefii celorlalte partide politice de dreapta, care vedeau în alegeri o *șansă istorică* pentru Republica Moldova de a se desprinde de un trecut retrograd și corupt și de a asigura implementarea unui vector european de dezvoltare.

În acest sens, președintele interimar al PAS, Igor Grosu, declara: „După 30 de ani de experimente de tot felul, acum este șansa să tranșăm odată și să avem un parcurs european foarte cert. Să pornim reformele inevitabile în domeniul combaterii corupției și independența justiției. Cel mai mult ce-i

deranjează pe oameni este nedreptatea, impunitatea celor care au furat. În caz contrar, vom avea în continuare acest model perdant de guvernare care nu face altceva decât să alunge cetățenii din țară și să stopeze investițiile, pentru că investițiile nu vin niciodată într-un stat corupt”⁶.

Preluarea întregii puteri politice de către un singur partid (PAS) a încheiat o perioadă de peste un deceniu în care Republica Moldova a fost condusă de guverne de coaliție, formate din două sau mai multe partide, care a fost caracterizată de neînțelegeri și instabilitate politică. Odată cu instalarea noii puteri pro-europene de dreapta, au crescut și așteptările alegătorilor, nemulțumiți de guvernările anterioare, lucru de care actuala conducere trebuie să țină seama în mod deosebit pentru a nu le înșela speranțele. Noua putere a intrat în deplinătatea funcțiilor sale, la 6 august 2021, după învestirea guvernului Natalia Gavrilița de către Parlament.

Confruntarea cu crizele momentului

Guvernarea nu a avut timp de acomodare prea mult, deoarece și-a început activitatea în plină criză sanitară, respectiv pandemia de Covid-19, pentru care Republica Moldova nu era pregătită și nu avea fondurile necesare asigurării protecției populației împotriva virusului. Ajutorul a venit, în primul rând, din partea României și, apoi, a altor state din UE, care, la cererea administrației prezidențiale, au trimis Chișinăului milioane de doze de vaccin anti-Covid gratuit și au acordat asistența financiară de care era nevoie.

La pandemia de Covid-19, pe parcursul anului 2022, s-au adăugat noi crize și amenințări la adresa întregii Europe și, implicit, a Republicii Moldova, cum ar fi: războiul declanșat de Federația Rusă împotriva Ucrainei, criza energetică, valul numeros de refugiați ucraineni, creșterea vertiginoasă a inflației și a prețurilor, iar pentru Chișinău, în mod particular, încercările de destabilizare politică și de schimbare prin violență a puterii abia instalate.

Alăturându-se lumii civilizate, Maia Sandu a condamnat, încă de la început și în repetate rânduri, atacurile sângeroase, inumane și nejustificate ale Rusiei împotriva Ucrainei, care au produs numeroase victime umane, uriașe pierderi materiale și au determinat milioane de ucrain-

neni să-și părăsească locuințele și să se refugieze, fie în unele zone neatacate, fie în alte țări.

În același timp, administrația de la Chișinău a deschis granițele și a acordat asistență sutelor de mii de refugiați ucraineni, care au tranzitat Republica Moldova sau care au rămas pe teritoriul acesteia, la fel ca toate celelalte state europene, primind sprijin financiar în acest scop din partea UE și a altor donatori internaționali. De asemenea, autoritățile moldovene au reacționat public ori de câte ori pe teritoriul țării au căzut fragmente ale unor rachete rusești (în 3 rânduri, până în prezent – n.n.), convocând ambasadorul Rusiei la Chișinău și înmânându-i acestuia note de protest.

Pe de altă parte, pentru a stopa propaganda de război și a agresiunii împotriva Ucrainei, desfășurată în Republica Moldova, și a informa corect opinia publică, la cererea Consiliului Audiovizualului (CA), Comisia pentru Situații Excepționale (CSE) a suspendat licența de emisie a 6 posturi de televiziune pro-ruse și antiguvernamentale: *Primul în Moldova*, *RTR Moldova*, *Accent TV*, *NTV Moldova*, *TV6*, *Orhei TV*. De menționat că patru dintre cele șase posturi și-au schimbat proprietarul fără acordul Consiliului Audiovizualului. „Este vorba de persoane fizice și juridice supuse sancțiunilor internaționale. Astfel, posturile se aflau sub controlul acestor persoane, care erau favorizate în cadrul emisieii”⁷.

În acest context, se impune să precizăm că, în primii doi ani ai mandatului Maiei Sandu, relațiile Republicii Moldova cu Federația Rusă au intrat într-un con de umbră, ajungând la cel mai scăzut nivel din ultimii treizeci de ani. Noul președinte nu a efectuat nicio vizită la Moscova după preluarea puterii, așa cum era *tradiția cutumiară*, spre deosebire de predecesorul său, Igor Dodon, care, în cei 4 ani ai mandatului său, a făcut zeci de deplasări în Capitala Federației Ruse.

De asemenea, deși este membră a CSI, Republica Moldova a absentat, în ultimii doi ani, de la toate reuniunile organizației de orice nivel, re trăgându-se *de facto* din structurile acesteia. În același timp, volumul relațiilor comerciale dintre cele două state a scăzut vertiginos, acestea fiind orientate în cea mai mare parte către UE și țări terțe.

Singurul domeniu de cooperare economică între cele două țări a rămas cel al gazelor, folosite în continuare ca pârgie de șantaj de Moscova în rapor-

turile cu Chișinăul, prin intermediul concernului Gazprom. În condițiile reducerii cu 30% a volumului de gaze rusești, în urma refuzului Chișinăului de a face concesiuni politice Moscovei, Republica Moldova a fost nevoită să caute alternative energetice, făcând apel la sprijinul României și al UE.

Astfel, România asigură furnizarea a circa 80-90% din necesarul de electricitate al Republicii Moldova. A oferit un grant în valoare de 10 milioane de euro, sub forma asistenței bugetare directe, iar din grantul de 100 de milioane de euro, Bucureștiul preconiza să acorde, până la finalul anului 2022, 25 de milioane de euro destinate proiectelor din educație, dezvoltarea regională și îmbunătățirea serviciilor de utilitate publică⁸. De asemenea, România a început, din luna octombrie 2022, să livreze Basarabiei gaze naturale prin conducta Iași-Ungheni. Pentru a face față costurilor ridicate determinate de criza energetică, problema refugiaților ucraineni, inflația deosebit de mare și creșterea semnificativă a prețurilor la produsele de bază, Republica Moldova a beneficiat de un sprijin financiar consistent oferit de UE, SUA și unele organisme financiare internaționale, precum FMI, Banca Mondială, BEI și altele.

În același scop, a fost creată și *Platforma de sprijin pentru Republica Moldova*, având ca fondatori țări precum Franța, Germania și România, cu participarea altor peste 40 de state, inclusiv din UE, G7, organizații internaționale și instituții financiare și care a organizat, până în prezent, 3 conferințe ministeriale – la Berlin, București și Paris, în urma cărora s-au adunat 615 de milioane de euro, dintre care 432,3 de milioane euro asistență sub formă de granturi⁹.

Accederea în Uniunea Europeană

Anul 2022, fiind și cel de-al doilea al mandatului Maiei Sandu, a fost unul istoric pentru Republica Moldova. Prezența la putere a președintelui Maia Sandu și a partidului său (PAS), cu un program și o orientare pro-europeană asumate, a creat un context politic extern diferit și a schimbat în mod radical raporturile Republicii Moldova cu organisme euroatlantice.

Această situație, precum și interesele geo-strategice ale SUA și UE, devenite prioritare în regiunea Mării Negre, după declanșarea războiului Rusiei împotriva Ucrainei (24 februarie 2022), au făcut ca Republica

Moldova să obțină, într-un timp neașteptat de scurt, *statutul de țară-candidat* pentru aderarea la UE. Astfel, la 17 iunie 2022, Comisia Europeană a răspuns cererii Chișinăului și a recomandat statelor membre să acorde Republicii Moldova și Ucrainei *statutul de țară-candidat* pentru aderarea la Uniunea Europeană¹⁰.

La nicio săptămână de la recomandarea CE, respectiv la 23 iunie 2022, președintele Consiliului European, Charles Michel, a anunțat că Republica Moldova și Ucraina au primit *statutul de țară-candidat* pentru aderarea la Uniunea Europeană, decizia fiind aprobată în unanimitate. Înalțul demnitar european a adresat felicitări șefilor de stat ai celor două țări și a apreciat că decizia Consiliului European este „un moment istoric”¹¹. La Chișinău, rezoluția Bruxelles-lui, *unică în istoria UE*, a produs un entuziasm extraordinar, deoarece autoritățile nu se așteptau la o reacție atât de promptă din partea organismelor europene. În această atmosferă, președintele Maia Sandu a rostit, la 24 iunie 2022, o alocuțiune pentru toți cetățenii Republicii Moldova referitoare la importanța acestui moment cu adevărat istoric. Aceasta a ținut să precizeze că „Prin decizia de ieri (23 iunie 2022 – n.n.), statele membre ale Uniunii Europene și-au confirmat dorința de a sprijini Moldova în procesul de pregătire pentru a ne alătura familiei Uniunii Europene. Suntem recunoscători pentru această deschidere”¹².

Au existat însă și reacții nefavorabile în Republica Moldova față de obținerea statutului de țară-candidat la UE, exprimate, cum era de așteptat, de forțele pro-ruse și anti-europene. Astfel, minoritatea parlamentară, formată din deputații comuniști și socialiști, și-a arătat nemulțumirea față de semnarea cererii de aderare la UE, pe care au calificat-o drept una „pur populistă”, precizând că „adoptarea unor decizii atât de serioase cu privire la vectorul de dezvoltare a țării trebuie realizată ținând cont și de regiunea transnistreană, or obiectivul de bază al Republicii Moldova este reintegrarea țării”¹³.

Lupta împotriva mării corupții

Pe plan intern, prioritățile mandatului Maiei Sandu au fost, în această perioadă, și continuă să fie reformarea justiției și lupta împotriva corupției, îndeosebi a mării corupții, de la vârful instituțiilor statului.

Inițiativele legislative ale majorității parlamentare, transformate în legi, au schimbat cadrul juridic și criteriile de selecționare a magistraților (procurori, judecători – n.n.) și au dus la înlăturarea din funcții a celor corupți, mergând până la conducerea Parchetului General.

În această luptă nu au fost omiși nici oamenii politici, începând cu fostul președinte Igor Dodon, și continuând cu alți lideri ai PSRM și ai Partidului Șor, care fac obiectul unor dosare de cercetare penală, aflate în curs de judecare. În acest context, au fost continuate și măsurile de urmărire penală împotriva unor cunoscuți oligarhi, precum Vladimir Plahotniuc și Ilan Șor, condamnați în dosarul *miliardului furat*, care au reușit să se sustragă efectuării pedepsei, fugind în străinătate.

Autoritățile de la Chișinău au solicitat și au obținut ajutorul Washingtonului, respectiv al Departamentului de Finanțe, care a anunțat, la 26 octombrie 2022, că a supus sancțiunilor „9 indivizi și 12 entități comerciale din Republica Moldova”. În fruntea acestora se află cei 2 moguli menționați mai sus, care au fost incluși pe lista sancțiunilor, fiindu-le înghețate conturile, blocat accesul în SUA și dați în urmărire internațională. Motivele invocate au fost „persistente campanii de influențare malignă și corupție sistemică”¹⁴.

Contracararea încercărilor de destabilizare politică

Republica Moldova, fiind cea mai săracă țară din Europa, este și cea mai afectată de războiul brutal al Rusiei, de care era dependentă din punct de vedere energetic. Conflictul cu Ucraina a făcut ca aceasta să se confrunte cu o puternică criză energetică, iar cetățenii săi să sufere din cauza inflației și a facturilor mari la energie. Ca urmare, au crescut și nemulțumirile populației, ceea ce a provocat o scădere notabilă a popularității guvernului condus de Natalia Gavrilița, omul de încredere al președintelui Maia Sandu.

Profitând de această situație nefavorabilă, adversarii puterii, atât din interior, cât și din exterior, au pus la cale mai multe *tentative hibride de destabilizare* a Republicii Moldova.

La doi ani de la preluarea mandatului, Maia Sandu s-a confruntat cu proteste virulente, instigate și plătite de oligarhul fugar Ilan Șor,

susținut de comuniști și socialiști, și având sprijinul serviciilor secrete rusești, prin care s-a încercat înlăturarea puterii de la Chișinău și readucerea Republicii Moldova în sfera de influență a Moscovei.

Acestea au fost declanșate, la 18 septembrie 2022, în centrul Chișinăului, protestatarii cerând demisia guvernului Gavrilița, sub pretextul că nu a fost capabil să preîntâmpine creșterea prețurilor la gaze naturale și a inflației, determinate în mare parte de războiul ruso-ucrainean. Timp de aproape o lună, zona din fața Parlamentului a fost blocată de contestatari.

În tot acest timp, fugarul Ilan Șor chema oamenii la proteste, spunând: „Trebuie să obținem victoria imediat. Victoria înseamnă demisia *in corpore* a actualei guvernări, alegerea unui guvern popular provizoriu, alegerea unui tribunal provizoriu al poporului și anunțarea alegerilor parlamentare anticipate. Sunt sigur că vom atinge acest scop împreună cel târziu în săptămânile care urmează”¹⁵.

La 13 noiembrie 2022 a luat sfârșit a 9-a duminică de proteste antiguvernamentale, organizate Partidul Șor, al cărui lider, refugiat în Israel, a fost condamnat la 7 ani și jumătate de închisoare pentru implicare în furtul miliardului din băncile moldovene.

După aproape o lună de proteste antiguvernamentale, Comisia pentru Situații Excepționale (CSE) a interzis protestele care implică blocarea drumurilor publice în zilele lucrătoare și le-a limitat la cel mult 4 ore pe cele din zilele nelucrătoare¹⁶.

Pe de altă parte, trebuie menționat că, de la declanșarea războiului Moscovei împotriva Kievului, rețeaua de agenți ruși cu sediul în Transnistria și nu numai a lucrat intens pentru destabilizarea Republicii Moldova, urmărind să creeze o nouă criză care să pună presiune pe flancul vestic al Ucrainei și, implicit, pe Uniunea Europeană și NATO.

Această strategie n-a reușit datorită colaborării dintre Polonia, România și Ucraina, dar și atitudinii rezervate a conducerii politice de la Chișinău, care n-a răspuns provocărilor venite din Transnistria sau din alte zone ale Republicii Moldova¹⁷.

Înlăturarea pericolului destabilizării situației politice interne și sprijinul extern primit pentru a face față crizelor cu care se confruntă Re-

publica Moldova sunt dovezi de netăgăduit ale abilității, hotărârii și inteligenței pe care le posedă Maia Sandu, precum și ale empatiei și prestigiului de care aceasta se bucură pe plan internațional.

Calitățile remarcabile ale președintelui Maia Sandu l-au făcut pe un reputat analist să afirme: „Fără sprijinul extern, asigurat de actuala guvernare, Republica Moldova s-ar fi prăbușit. Statul și populația nu ar fi supraviețuit multiplelor crize care au apărut în urma invaziei ruse în Ucraina”. „Nicio altă conducere, niciun alt partid, nicio altă guvernare nu a fost capabilă să asigure finanțare externă în asemenea măsură cum a făcut-o guvernarea PAS și președinta Maia Sandu. Președintele se bucură de un credit moral, politic atât de înalt în Occident încât a asigurat practic finanțarea externă. Este un succes fără precedent în situație de multiple crize și este meritul guvernării”¹⁸.

Note

¹ www.publika.md, 6 octombrie 2020.

² www.moldpres.md, 24 decembrie 2020.

³ Ibidem, 25 decembrie 2020.

⁴ www.moldpres.md, 15 aprilie 2021.

⁵ www.moldpres.md, 12 iulie 2021.

⁶ www.deschide.md, 2 iunie 2021.

⁷ Agenția *Moldpres*, 19 decembrie 2022.

⁸ <https://www.digi24.ro/stiri/externe/moldova/aurescu-platforma-de-sprijin-demonstreaza-ca-republica-moldova-are-mai-multi-prieteni-decat-a-avut-vreodata-2159173>

⁹ Agenția *Publika*, 31 decembrie 2022.

¹⁰ Agenția *Moldpres*, 17 iunie 2022.

¹¹ Agenția *Moldpres*, 23 iunie 2022.

¹² www.presedinte.md, 24 iunie 2022.

¹³ www.europalibera.org, 4 martie 2022.

¹⁴ <https://spotmedia.ro/stiri/opinii-si-analize/maia-sandu-in-pericol-va-reusi-romania-s-o-salveze>, 4 noiembrie 2022.

¹⁵ Idem.

¹⁶ <https://www.digi24.ro/stiri/externe/moldova/protest-antiguvernamental-la-chisinau-autoritatile-denunta-tenta-tive-de-destabilizare-politia-a-facut-arestari-2143687>.

¹⁷ <https://spotmedia.ro/stiri/opinii-si-analize/maia-sandu-in-pericol-va-reusi-romania-s-o-salveze>

¹⁸ <https://www.jurnal.md/ro/news/e94dfb7c565018c2/video-vladimir-socor-fara-sprijinul-extern-asigurat-de-actuala-guvernare-republica-moldova-s-ar-fi-prabusit.html>

Abstract

Maia Sandu – The President who changed the political orientation of the Bassarabia from East to West

Keywords: *Maia Sandu; half-term; EU candidate country status; social protests; political destabilization*

On December 24, 2022, two years have passed since the inauguration of the current President of the Republic of Moldova. In the middle of her term, we proposed to present in the following a brief retrospective of the path traveled by Maia Sandu from taking power to the attempt to destabilize the Republic of Moldova that she faced, in the second part of 2022.

The year 2022, being also the second of Maia Sandu's mandate, was a historic one for the Republic of Moldova. The presence in power of President Maia Sandu and her party (PAS), with an assumed pro-European program and orientation, created a different internal political context and radically changed the relations of the Republic of Moldova with the Euro-Atlantic bodies.

This situation, as well as the geo-strategic interests of the USA and the EU, which became a priority in the Black Sea region, after the start of Russia's war against Ukraine (February 24, 2022), made the Republic of Moldova to obtain, in an unexpectedly short time, the status of the candidate country for EU accession.

Two years after taking office, Maia Sandu faced virulent protests, instigated and paid for by the fugitive oligarch Ilan Șor, supported by communists and socialists, and with the support of the Russian secret services, which attempted to remove power from Chisinau and restore the Republic Moldova in Moscow's sphere of influence.

The removal of the danger of destabilizing the internal political situation and the external support received to deal with the crises facing the Republic of Moldova are undeniable proofs of the skill, determination and intelligence that Maia Sandu possesses, as well as the empathy and prestige that she enjoys internationally.

Ana BANTOȘ

Memoria în literatura migrației. Construirea și reconstruirea identității

A.B. – conf. univ., doctor
habilitat în filologie,
Universitatea de Stat „Alecu
Russo”, Bălți. Direcții de
cercetare: literatura română,
literatura universală și
comparată, estetică și
teorie literară. Publicații:
Reabilitarea autenticului.
Culegere de articole și
studii critice, Chișinău, 2006;
Deschidere spre universalism.
*Literatura română din
Basarabia postbelică*.
Monografie, Chișinău,
2010 (ediția a II-a, revăzută,
Iași, 2014); *Literatura
basarabească și modelele
literare europene*,
București, 2013.

Există o multitudine de perspective ale abordării fenomenului migrației: geografică, socială, antropologică, filosofică, economică, istorică și chiar o proliferare a teoriilor domeniului în ultimele decenii, drept dovadă că trăim o nouă eră a migrațiilor. Nu ne vom opri asupra tipologiilor, asupra altor aspecte importante, ci vom aminti doar în treacăt că, potrivit unor studii, există migrație internă versus externă (în raport cu hotarele geografice); migrație temporară versus definitivă; migrație voluntară versus forțată; legală versus ilegală; spontană versus contractuală. Pietro Cingolani într-un studiu intitulat *Prin forțe proprii. Vieți transnaționale ale migranților români în Italia*, inclus în volumul *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești* (alcăt. Remus Gabriel Anghel și Istvan Horvath) afirmă că „a gândi în termenii transnaționalismului înseamnă depășirea categoriilor tradiționale de emigrant și imigrant și încetarea conceperii migrației ca pe un proces care are un loc de origine și o destinație clară. Argumentul transnaționalismului pornește de la ideea că, grație diminuării costurilor de transport și comunicare, pentru un număr tot mai mare de persoane a devenit posibil să aibă în mod continuu relații sociale regulate din-

colo de frontierele naționale” (Anghel, Horvath 2009). Pentru a defini această capacitate a migranților din ziua de astăzi, cercetătorul Vertovec pune accentul pe conceptul de bifocalitate atunci când face referire la practicile cotidiene ale migranților, în care aspectele privitoare la contextul de *aici* și cel de *acolo* sunt percepute ca dimensiuni complementare ale unui spațiu unic de experiență (Vertovec 2004: 970-1001). Conceptul de transnaționalism are o mare utilizare, dar a fost supus și unor critici și revizuirii, mai afirmă autorul citat, făcând trimitere la faptul că au fost contestate definiția destul de vagă și, în consecință, ambiguitatea termenului transnaționalism, dar și pretinsa originalitate a unui fenomen care, de altfel, a existat și în secolele trecute, considerându-se că se supraestimează un proces mai degrabă minor (Ambrosini 2007: 43-90, 177).

Există multiple abordări ale fenomenului în peisajul literar românesc, însă în cele ce urmează mă voi opri doar pe scurt asupra câtorva momente ce țin de memoria în literatura migrației. Voi preciza că în literatura românească pruto-nistreană fenomenul este reflectat accentuându-se diverse etape ale migrației. De reținut în acest sens piesa *În container*, de Constantin Cheianu, piesa *Oameni ai nimănui*, de Dumitru Crudu, numele unor autori precum Eugenia Bulat, cu volumele de versuri *Veneția ca un dat sau Jurnalul unui evadat din Est* (2008) și *În debara. Al doilea jurnal al unui evadat din Est*; Claudia Partole, cu două romane – *Viața unei nopți sau Totentanz* (2009) și *Straniera* (2021); Lilia Bicec-Zanardelli, cu romanele *Testamentul necitit. Scrisorile unei mame plecate la munca în Occident* (2009) și *Bumerang* (2016); Ion Anton, cu *Viața ca amintire* (2013), Iurie Bojoncă și *Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni* (2019); Lucreția Bârlădeanu, cu *Misterul de Est*, roman (2020), Constantin Olteanu cu *Green card*, roman (2022); Alexandru Popescu și *Montana*, roman (2022). Chiar de curând a fost montată o piesă la Teatrul Național „Mihai Eminescu” la același subiect, drept dovadă că problema e de stringentă actualitate. Despre majoritatea dintre scrierile la care mă voi referi fie am scris și am publicat în revista „Limba Română”, fie am discutat, de cele mai multe ori cu autorii, în cadrul emisiunii de literatură și cultură „Un pământ și două ceruri”, pe care o realizez, de aproape zece ani, la postul de Radio România Chișinău.

Mai trebuie spus că însuși termenul „migrație” este, de asemenea, unul complicat și complex, intrând în corelație cu exilul, refugiul, margina-

lizarea etc. Aș mai adăuga că problema migrației se corelează într-un fel aparte și cu destinul femeilor, deoarece ele au fost expuse într-o proporție mai mare acestui fenomen. Destinul migranților o preocupă, bunăoară, pe Claudia Partole, care, după ce în 2009 a publicat romanul *Viața unei nopți sau Totentanz*, inspirat din viața basarabenilor plecați în Italia la muncă, a continuat să investigheze tema exodului basarabean, publicând romanul *Straniera*. Dacă în primul roman cu această tematică autoarea e copleșită de universul trăirilor unei protagoniste confruntându-se cu situații extremale în „primul val” al migrației (definirea îi aparține autoarei), acum Claudia Partole adâncește aceste investigații din perspectiva crizei sanitare prin care în prezent trec toate țările. Cum se schimbă relația dintre oameni în aceste condiții? Și care e traseul căutărilor oamenilor acum? Iată observațiile autoarei în acest sens: „La început (...) funcționa alt gen de relații între cei stabiliți deja în străinătate, acei de acasă și nou-sosiții. Funcționa sentimentul datoriei nescrise. Toți cei încadrați în „armata” migranților considerându-se de-ai noștri... Cu timpul însă, firesc sau nefiresc, s-a produs o metamorfozare a relațiilor, care, treptat, a fost acceptată ca ceva obișnuit. Acei care depășiseră greutățile nu mai voiau să-i ajute pe amărății care se aventurau să le urmeze calea” (Partole 2020: 15). Autoarea se grăbește să pună acest proces al diferențierii și al scindării pe seama „mentalității neamului” și, cel puțin parțial, are dreptate. Însă la mijloc mai e și altceva: este vorba de acel proces prin care trece omul de astăzi. Întrebarea care se impune este: cine e omul despre care noi credem că e cel de astăzi? Cine suntem noi înșine, de fapt? Ce aspecte marcante sunt caracteristice omului de azi, care îl deosebesc de generațiile precedente? Am mai putea adăuga aici și alte întrebări: Prin ce se deosebește mentalitatea celor plecați în alte țări de cea a celor rămași în Basarabia? Cum gândesc basarabeni rămași acasă? Răspunsul, care nu e ușor, ar trebui căutat în schimbarea perioadelor prin care trecem și în ritmul schimbărilor în Estul Europei, în comparație cu cel din Europa Occidentală. E lesne de înțeles că, în virtutea unor împrejurări, în spațiul de la Est de Prut societatea e una bazată pe un sistem de valori mai apropiate de tradiții, de ceea ce se numește viața în comunitate. De fapt, comunitatea este proba de foc care pune la încercare civilizația la ora actuală. Anume prin prisma raportului dintre individ și comunitate este privit procesul de trecere de la modernitate la post-modernitate.

Tehnologizarea, accelerarea vitezelor, consumismul – toate acestea au produs o ruptură în mentalitatea omului de azi, o ruptură în ceea ce privește calitatea sau valorile cetățenești ale celor din epoca precedentă, făcând loc aspirațiilor individului și evenimentelor de care e guvernat. Acest tip de ruptură are diverse moduri de manifestare. Unul din ele ar putea fi chiar cel la care face referință autoarea romanului *Straniera*. Se prea poate ca individualismul atât de caracteristic țărilor în care pleacă ai noștri (Italia, Franța) să fie contagios. Căci, aflat sub semnul dorinței de afirmare a eului propriu, a propriului destin, a propriei reușite în viață, trăind după propriile norme și alegeri, permise de societatea consumului în masă, individualismul produce criza angajamentelor colective profunde și durabile. Concepută după modelul consumist, viața e marcată de pierderea memoriei istorice și de ruptura de simbolurile și reperele trecutului, de cultura generațiilor anterioare. Într-un cuvânt, are loc un soi de pierdere a memoriei. Se pierde, astfel, gustul pentru viitor. Amnezia își face loc, la fel ca și versatilitatea opiniilor. În aceste condiții, problema se pune altfel, în alți termeni: nu ce este corect și ce nu e corect, ce e adevărat și ce e fals, între iluzii și luciditate. Terenul pe care ne aflăm fiind altul, judecata pornește de la „tot pățitu-i priceput”, sau de la înțelepciunea trăită pe cont propriu sau fericirea experimentată. Se pune accentul pe calitatea vieții, măsura potrivită fiecăruia ca să-și ducă viața. Nu e vorba aici de ceea ce e adevăr sau dreptate în felul nostru de a gândi, ci de faptul că trebuie să trăim, de ideea ce trebuie să faci pentru a fi fericit. A fi sincer și autentic, a nu te minți pe tine și pe ceilalți, despre aceasta e vorba. Numai că preocuparea pentru sinele propriu mai trebuie abordată și din altă perspectivă, căci să fii singur nu înseamnă să fii tu însuși. Drept consecință, pot apărea tulburările de identitate. Cum devii tu însuși? La ce preț? Romanul Claudiei Partole, volens-nolens, e contaminat de timpul în care e scris, un timp ce poartă, cel puțin parțial, dacă nu total, aceste însemne, care, într-o republică precum cea în care trăiește și scrie autoarea, sunt mult mai dificil de decorticat.: „Rămașii la baștină au interpretat distanțarea ca abandon. S-au mâniat și ei...” (Partole 2021: 16). Situată între cele două baricade: cei plecați, supărați că sprijinul lor financiar pentru cei de acasă se duce pe apa sâmbetei, schimbările de regim întârziind să se producă, și cei de acasă, care cred că nu sunt înțeleși de către cei plecați, autoarea încearcă să facă o analiză echidistantă, dată fiind și

situația ieșită din comun: pandemia care a dat toate lucrurile peste cap. Acțiunea romanului este axată pe drumul de calvar al întoarcerii acasă pe timp de pandemie. Iar tot ceea ce se întâmplă în timpul călătoriei cu cei din autocarul condus de un șofer extenuat și obosit stă sub semnul unei memorii ce tinde să refacă echilibrul identitar al protagoniștilor.

De fapt, migrația stă sub semnul necesității relaționării, care să constituie o punte pentru înțelegerea schimbărilor culturale survenite atât în spațiul estic, precum și în cel vestic. Anume pe aceasta mizează Lucreția Bârlădeanu, în romanul *Misterul de Est* (2020). Voi aminti că Lucreția Bârlădeanu s-a afirmat (de altfel ca Claudia Partole) mai întâi ca poetă, publicând volumele *Rouă de cuvinte*, *Clipe de păsări*, *Capitalul din Para Sângelui*, *Sezonul de catifea*, trece apoi la jurnalism și editează două volume: *Dialoguri pariziene* (2005) și *Secolul nomazilor* (2006), ambele abordând problema migrației și a diasporei românești din Franța. Au urmat *Dealul Drăguței*, mici povestiri pentru copii, după care autoarea trece cu mai multă hotărâre pe unda prozei. Publică volumul de povestiri, schițe, creionări *Tunica portocalie*, iar în 2020 – *Misterul de Est*, un roman prin care autoarea își pune la încercare talentul de narator pe distanțe mai lungi, discursul narativ, de astă dată, fiind axat pe o poveste de dragoste ce se consumă la Paris între un francez și o româncă. Autoarea își fixează acest cadru atrăgând cititorul în „mrejele” unor polemici tacite, de ordin sociologic, despre aspectele foarte diferite ale fenomenului migrației. Acest „material”, ca să-i spunem așa, este îndelung frământat, dacă e să ținem cont de interviurile din volumul *Sezonul nomazilor*. De altfel, într-un sinopsis al romanului, pe când se afla în manuscris, însăși autoarea schița următorul traseu al subiectului abordat. Pe fundalul unei istorii de dragoste se profilează diverse aspecte ale vieții sociale din cele două părți ale Europei. În Vest: societatea de consum și relația individului cu ea, imigrația în Franța, pierderea reperelor sacrale și încercarea de a le înlocui cu altceva. Iar în partea estică se produce căderea comunismului, declanșând anumite consecințe: perioada de tranziție și urmele ei dureroase, emigrarea populației și alte fenomene sociale pe care personajele romanului le suportă. Cea mai relevantă parte a romanului însă este relația personajelor cu misterele ce le poate țese în jurul lor arta. Astfel portretul unei tinere femei din casa protagonistului ajunge, în urma unor împrejurări curioase, să le marcheze viața. Întreg romanul, de fapt, e construit pe două palie-

re: Est–Vest, bărbat–femeie, trecut–prezent, viață–moarte, realitate–ficțiune. Femeia făcând parte din vocile marginale care aspiră totuși să se legitimeze și să negocieze o nouă poziție identitară, o poziție căutată prin căi mai puțin obișnuite, deși în ultima vreme răspândite totuși, evidențiind dovezi ale punctelor de rupere ale cadrului puternic simbolic al apartenenței. Deci, între paranteze fiind menționat, un alt subiect abordat în surdină de către autoare este cel al aparențelor, unul mult mai complicat și din care rar cine se încumetă să „muște”, deși cameleonismul în societatea de azi este poate mai prezent ca oricând. Mai trebuie menționat faptul că autoarea romanului *Misterul de Est* adoptă o nouă strategie de scriere, care vizează subminarea criteriilor obișnuite. Este scris în cheie postmodernistă, or, precum se știe, gândirea postmodernistă are la bază o realitate fragmentată, discontinuitatea, narațiunea cu întreruperi fiind printre caracteristicile esențiale ale romanului postmodern, în care nu există o relație specială cu timpul și cronologia. Însă, pe de altă parte, se conturează autoreflexivitatea, intertextualitatea, eterogenitatea, ironia și parodia, încrucișarea codurilor și a genurilor, desființarea iluziei mimetice, distrugerea marilor utopii ce țin de fenomenul emancipării, revenirea într-un fel specific a eticii, la fel ca și hibridizarea culturii savante și a culturii de masă.

Doi protagoniști: în fond, bărbatul și femeia se caută pe sine. Înțelegerea dintre ei depinde de felul în care fiecare dintre cei doi știu să se regăsească, să-și găsească propriul eu fără a trișa. Bărbatul este din Occident, iar femeia e din Estul Europei, mai exact are rădăcini în Basarabia. De aici se deschid orizonturile unor reflecții despre trecutul protagonistei, al bunicii acesteia, o femeie de caracter, care nu știe să cedeze. Bunica, în fond, este un personaj marginalizat, o ființă rătăcitoare, căutându-și locul pe pământ, până în ultima clipă. Iată o altă ipostază a omului ca ființă rătăcitoare, migratoare, care, într-un anume fel, amintește de Moș Bulgăre din romanul *Povara bunătății noastre* de Ion Druță, cel care, de curând, a scos de sub tipar, la Editura Academiei Române, o nouă lucrare – *Daciada. Balada arhetipală*.

Personajele din romanul Lucreției Bârlădeanu nu sunt doar chipuri imaginare, ci și personalități reale și cunoscute, care au venit la vremea lor din România ca să locuiască la Paris și cărora le este păstrată în roman adevărata identitate: Iulia Hașdeu, Jean Pârvulesco, Eli Lotar,

Aurora Cornu încearcă să îndeplinească aceste fire și să se miște firesc alături de personajele fictive, pășind cu dexteritate dintr-o dimensiune în alta, pentru a ne da o imagine cât mai variată despre lume și artă, cu multiplele lor aspecte, meandre și splendori. Inițiativa autoarei de a căuta să pună în valoare migrația pe un fundal cultural este demnă de a fi menționată, memoria culturală fiind mai puțin frecventată în scrierile care completează spectrul scrierilor despre migrație. Să mai adăugăm că în roman este prezentă memoria fenomenelor care au marcat mentalitatea est-europeană, restructurarea gorbaciovistă, puciul de la Moscova, stalinismul, fiind reflectate prin prisma spectacolelor montate la Paris, spectacole în care joacă și Valerie, protagonista romanului, înainte de a se lansa în arta scrisului.

Scrierea însemnând și rescrierea biografiei, romanul e o narațiune a propriului eu al autoarei, incluzând într-o anumită măsură și o doză importantă de autoficțiune. Autoarea caută să se regăsească în spațiul valorilor artistice române, ruse, franceze. Își face loc un personaj cu o identitate culturală complexă și pentru a o cunoaște s-ar cere o parcurgere a sinuoaselor traiectorii ale culturii est europene și ale celei occidentale. Nu este atât vorba de un dialog al acestora, cât de o viziune postmodernă, fragmentată, dorindu-se în același timp a fi și misterioasă. Atitudinea e ușor visătoare, poetizantă, trădând prezența poetului în proza pe care o scrie Lucreția Bârlădeanu. În felul acesta memoria, rememorarea sunt plasate sub semnul poeziei: „Dacă am poetiza un pic...”, afirmă scriitoarea, cochetând cu cititorul, conturându-și spectrul complex al trăirilor: „El, pământul ei natal, fusese platforma solidă pe care se altoiseră mai târziu valorile și frumusețile pariziene, pe care își construisese în ani identitatea” (Bârlădeanu 2020: 121).

Mai puțin dispus să poetizeze realitățile, în romanul *Green card*, Constantin Olteanu utilizează drept cadru al narațiunii călătoria imaginară constantă dus-întors de la locul de baștină al lui Cătălin Lazăr spre America și invers. Cei doi poli ai călătoriei scot în evidență diverse concepte de viață, evidențiind teme de meditație, precum este cea despre zilele de odihnă și despre libertate. Când Ted, prietenul american al lui Cătălin, se confesează că profită de libertățile pe care i le oferă America, de dreptul la odihnă, week-end-ul fiind sfânt, și că, în opinia sa, „trăiești doar atunci când faci ce vrei tu”, Cătălin reacționează în

felul următor: „Eh, să fi fost tu acolo, la noi, i-ar fi spus Cătălin, să fi fost tu la noi, Teduțule, ai fi văzut tu libertate. Libertate și dreptul la muncă. Voi, americanii...” (Olteanu 2022: 24). Memoria în scrierea lui Constantin Olteanu se profilează, mai curând, pe fundalul nevoii de solidaritate umană, pe pledoaria contra in justiției și a purtătorilor de bacili ai nedreptății. Astfel, printre amintirile de acasă ale lui Cătălin străbate imaginea fetei de care protagonistul era îndrăgostit înainte de plecare. Victoria, despre care nu mai știa nimic, dar pe care și-o imagina fericită la casa ei, moare în împrejurări neelucidate până la capăt, iar crima rămâne nedescoperită, ca și în cazul Darlei, care îl ajută să obțină green cardul. Este indubitabil că, în cazul romanului lui Constantin Olteanu, memoria se cere a fi corelată cu abordarea realităților din perspectiva actului justițiar, sub semnul căruia sunt plasate personajele.

Memoria scriitorului din Est reflectă și confruntarea cu spaimile totalitarismului. Astfel Alexandru Popescu în romanul *Montana* (2022) mizează pe stabilirea legăturii dintre migrație și istorie, o istorie cu un specific aparte, ce ține de o zonă conflictuală precum cea transnistreană. Discursul autobiografic din romanul tânărului autor este interesant, mai întâi, prin trecerea jurnalistului în tabăra scriitorilor, care dau voce celor deposezați de ea, ajutându-i să-și găsească sinele. Developând o experiență contradictorie, naratorul e dispus să utilizeze un limbaj din registrul unei înțelepciuni ancestrale, capabile să înlesnească descrierea evadării din spațiul coșmarului transnistrean perceput ca pe un dezastru, ca pe o cădere într-un întuneric prin care este extrem de greu să pătrunzi. Mobilul interior al scrierii reiese din datoria memoriei. E o memorie dură, concentrându-se pe orașul Bender ca pe un spațiu închis, în care locuiau feroviarii, un spațiu devenit, de fapt, închisoare pentru cei care își duceau viața după zidul de piatră. Cu alte cuvinte, concentrarea pe condițiile precare ale unui trai marcat de război, de moarte, de deziluzii și umilințe, de violența bărbaților consumând alcool, pe amintirile despre războiul din Transnistria, pe dramele prietenilor săi din Tighina și sentimentul colectiv de frică față de exponenții regimului separatist, toate acestea întregesc povestea rememorată a fostului jurnalist la postul de televiziune PRIME Alex Popescu și în romanul *Montana*, în care ficțiunea se împletește cu faptele reale, unele dintre care au fost trăite chiar de autor. Punerea în scenă, reconstituirea locului unde și-a petrecut copilăria înseamnă, de fapt, reconstituirea

memoriei despre o viață capturată. Traseul imaginat, real sau inventat, corespunde amintirilor laborioase sau căutărilor memorialistice care să poată constitui fundamentul unei întâlniri sau al unui dialog intercultural reușit, în construcția memoriei contra uitării fiind mobilizate imagini cu ajutorul cărora protagonistul se transferă dint-un spațiu geografic în altul, dintr-un timp istoric în altul. Tighina și localitatea britanică în care e stabilit Vanea Josan, experiențele – limită dintr-un spațiu și din celălalt: pe de o parte, războiul de pe Nistru, din 1992, moartea tatălui precum și a prietenului din copilărie al lui Ivan, jocurile periculoase în ghetoul înconjurat de ziduri în care se află încercuită comunitatea lucrătorilor de la calea ferată, penuria cauzată de reținerea perpetuă a salariilor și „un soi de lehamite predestinată, care se citea în ochii tuturor” (Popescu 2022: 131), toate aceste imagini se perindă, transferându-se dintr-un registru al copilăriei marcate de lipsuri către cel istoric al destrămării imperiului sovietic. Pe fundalul suprapunerii de experiențe traumatizante are loc refugiul într-o interioritate pe care protagonistul vrea să o depășească, caracterul confesiv al discursului având și un rol exorcizant, eliberator. Starea de mobilitate permanentă care se degajă de aici poate fi înțeleasă și ca o tentativă de retrasare a destinului, de reinventare a individualității, astfel încât migrația este, într-un anumit sens, refugiul personajului în căutarea eului propriu. Susținut de prietena sa în strădaniile sale de a răzbi, protagonistul se afirmă în calitate de jurnalist la un post de radio britanic, cu prețul unor experiențe neordinare de o duritate maximă, printre care și re-cidivarea unei boli grave de care suferă.

Este evidentă axarea discursului narativ pe căutarea dimensiunilor identitare și a statutului psiho-social al celui plecat pe alte meleaguri, istoria și caracterul identitar al protagonistului intercalându-se. Autorul narează urmând un drum sinuos al memoriei. Întoarcerea acasă este marcată, pe de o parte, de dorința aprigă de a fi alături de mama sa, care e la al doilea atac de cord și, pe de altă parte, de dorința de eliberare de un trecut pe cât de drag datorită amintirilor dintr-o copilărie în care a cunoscut fiorul primei dragoste față de Ana, dar și scena violării Anei de către soldații transnistreni, în văzul lui, dorința de eliberare de amintirea jocurilor riscante, care puneau viața copiilor în pericol.

În scrierile la care ne-am referit se conturează o estetică a memoriei, permițând o introspecție care scoate în evidență probleme ce țin de construcția individuală. Navigarea printre amintirile interpretate mereu este însoțită de confruntarea cu suferința pierderii și a dezrădăcinării, acestea conturându-se și în calitate de sursă a întrebărilor existențiale.

Repere bibliografice

Anghel, Horvath 2009 = Remus Gabriel Anghel și Istvan Horvath, *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, Iași, Polirom, 2009

Vertovec 2004 = S. Vertovec, *Migrant transnationalism and modes of transformation*, în „International migration Review”, vol. 38, 3/2004

Ambrosini 2007 = M. Ambrosini, *Prospettive transnazionali. Un nuovo modo di pensare le migrazioni?*, în „Mondi migrant”, 2/ 2007

Partole 2020 = Claudia Partole, *Straniera*, Chișinău-București, Bestseller, 2020

Bârlădeanu 2020 = Lucreția Bârlădeanu, *Misterul de Est*, Chișinău, Arc, 2020

Olteanu 2022 = Constantin Olteanu, *Green card*, Chișinău, Unu, 2022

Popescu 2022 = Alexandru Popescu, *Montana*, Chișinău, Arc, 2022

Abstract

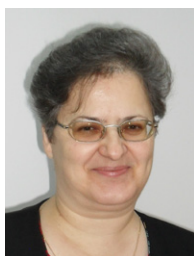
Memory in migration literature. Constructing and deconstructing identity

Keywords: *migration literature; narrative discourse; constructing and deconstructing identity; intercultural dialogue*

The author investigates the aspect of memory on migration literature in the Republic of Moldova and establishes theoretical parameters and analyses the prose of multiple authors, identifying the coordinates of memory aesthetic from migration literature.

Lucia CIFOR

Memoriile dialogate: tipologie și particularități

L.C. – profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Cărți publicate: a) autor unic: *Poezie și gnoză* (2000), *Mihai Eminescu prin câteva cuvinte-cheie* (2000), *Principii de hermeneutică literară* (2006), *Trasee hermeneutice* (2009); b) autor (în colaborare): *Dicționarul enciclopedic ilustrat* (1999), *Dicționarul limbii române*, 4 volume (apărute între 2002 și 2008), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Sensuri și semne poetice*, 2 volume (2005, 2007). Coordonator (în colaborare) al revistei „Studii eminescologice” / *Études sur Eminescu / Eminescu Studies / Eminescu Studien*, nr. 6-21 (2005-2019) și autor a zeci de articole și lucrări științifice publicate în reviste de specialitate.

Studiul de față reprezintă o continuare a unei cercetări mai vechi având ca punct de pornire analiza a două cărți de memorii de o factură specială, conținând spovedirea publică de către două personalități culturale a unor „nedemnități”, în scopul unei penitențe autoimpuse, cercetare materializată într-o lucrare publicată în urmă cu câțiva ani (Cifor 2016). Alexandru Paleologu, în cartea *Sfidarea memoriei* (Paleologu, Tănase 1996) și Paul Cornea în cartea *Ce a fost – cum a fost* (Cornea, Cristea-Enache 2013), narează unele alegeri regretabile din viața lor trăită în cea mai mare parte în societatea totalitară comunistă. Cele două cărți conțin elemente de confesiune pline de cruzime la adresa propriei lor persoane: scriitorul și fostul deținut politic Alexandru Paleologu își mărturisește, fără a-i fi cerut nimeni acest lucru, încă din anii 1988-1989 (când sunt înregistrate convorbirile cu Stelian Tănase) vina de a fi făcut parte la un moment dat din detestabila categorie a turnătorilor vechii Securități, iar profesorul, teoreticianul și istoricul literar Paul Cornea se auto-incriminează ca fost om al regimului comunist timp de aproape un deceniu și jumătate, regim de care se va despărți, nu fără a risca totul, după „trezirea” survenită, în cazul lui, încă din anii

'60. Pe lângă conținutul marcat de mărturisirea dureroasă a acestor erori fatale pentru destinul lor în comunism, cele două cărți mai au în comun faptul că *sunt cărți de convorbiri*, conținând *dialoguri* în care rememorarea evenimentelor „așa cum au fost” (Paul Cornea) se face și se desface pe firul întrebărilor primite de la interlocutorii privilegiați ai acestor cărți: **Stelian Tănase**, istoric și romancier deja reputat la vremea desfășurării conversațiilor cu Alexandru Paleologu, conform subtitlului cărții *Sfidarea memoriei. (Convorbiri) aprilie 1988 – octombrie 1989* (Paleologu, Tănase, 1996), și **Daniel Cristea-Enache**, critic și istoric literar, profesor universitar el însuși, fost elev al profesorului Paul Cornea, cu care s-a aflat în dialog prin e-mail din ianuarie 2010 până în februarie 2013 (Cornea, Cristea-Enache 2013: 392).

Putem vorbi, desigur, în aceste cazuri, de *ambiguitatea genetică a unor asemenea cărți*. Inițiate ca volume de *convorbiri*, chiar de *interviuri* (cuvintele cu pricina apărând în titlul sau în subtitlul acestor cărți), asemenea cărți sunt, după cum se poate demonstra prin analize făcute pe text, *memorii deghizate*, statut pe care unii dintre cei intervievați, dar și unii dintre interviuatori îl admit¹, când nu-l afirmă ei înșiși în mod expres². Cum cărțile de memorii deghizate sub aspectul cărților de convorbiri s-au înmulțit în ultimele două-trei decenii, credem că suntem îndreptățiți să vorbim despre o specie aparte de scrieri memorialistice, cea a *memoriilor dialogate*, o categorie aproape deloc cercetată până acum, deși este mai răspândită decât pare la prima vedere.

În linii mari, memoriile dialogate sunt rodul colaborării dintre *un* (generic numit) *mărturisitor* și *un martor al confesiunii*, ultimul – un *ascultător privilegiat al mărturisirii*, având (sau nu) calitatea de discipol sau emul al maestrului. *Maestrul* este, de obicei, o personalitate politică de prim rang, precum **Regele Mihai I al României** în cartea *Convorbiri cu Mihai I al României* (Ciobanu 1997), un *maestru de gândire*, precum marele profesor și lingvist **Eugeniu Coșeriu** (Saramandu 1996; Kabatek, Murguía 2017) sau un *magistru exemplar în domeniul științific, literar, social, politic* etc. În această din urmă categorie – mai heterogenă, deoarece multe dintre aceste personalități au strălucit și în afara mediului lor profesional, pe plan politic și civic, în domeniul administrativ sau cultural în sens larg –, se încadrează (respectând ordinea cronologică a apariției volumelor lor de memo-

rii dialogate): **Alexandru Paleologu** (Paleologu, Tănase 1996; Paleologu, Iorga 2005) **Paul Cornea** (Cornea, Cristea-Enache 2013), **Nicolae Manolescu** (Manolescu, Cristea-Enache 2017), **Viorel Barbu** (Barbu, Munteanu 2017) ș.a.

Martorul confesiunii publice (care, de multe ori, se prezintă ca un intervievator) este întotdeauna o personalitate (literară, științifică ori paideică), deja consacrată sau în devenire în momentul înregistrării memoriilor dialogate: **Mircea Ciobanu**, un reputat poet român (Ciobanu 1997); **Stelian Tănase**, un cunoscut istoric, romancier, ulterior om politic și jurnalist (Paleologu, Tănase 1996); **Nicolae Saramandu**, lingvist și profesor universitar (Saramandu 1996); **Johannes Kabatek**, **Adolfo Murguía**, lingviști de mare reputație, discipoli ai lui Eugeniu Coșeriu (Kabatek, Murguía 2017); **Daniel Cristea-Enache**, critic și istoric literar, fost elev al lui Paul Cornea (Cornea, Cristea-Enache 2013), ca și al lui Nicolae Manolescu (Manolescu, Cristea-Enache 2017), precum și **Eugen Munteanu**, lingvist și profesor universitar prestigios, cu o activitate memorialistică tot mai consistentă în ultimii ani (Barbu, Munteanu 2017). Rolul jucat de martor nu este niciodată unul facil, pentru că, nu de puține ori, el este cel care *ghidează desfășurarea povestirii vieții* maestrului mărturisitor, fapt ce presupune nu doar cunoștințe temeinice despre viața și opera celui intervievat (sau ascultat, înregistrat), ci și un talent special de trezire (ori de revigorare) a memoriei prin întrebări specifice, uneori chiar cu un accentuat caracter maieutic.

În absența unei activități de analiză și cartografiere a unui număr mai mare de volume de memorii dialogate, nu putem prezenta, aici, toate rolurile pe care le adoptă maestrul și martorii confesiunilor lor în dialogurile purtate, dar ceea ce putem spune este că toate rolurile sunt importante, deși, de fiecare dată aproape, relevanța rolurilor se cade a fi cântărită din unghiul cel mai potrivit.

Modalitățile de construire din mers a fluxului memorialistic, în care sunt implicați atât protagoniștii memoriei „rănite” sau doar trezite, cât și cei care-i asistă ori poate că-i și „moșeșc”, mai bine sau mai rău, în funcție de aptitudinile lor maieutice, diferă de la un caz la altul. Singurele similitudini în organizarea mai multor volume de acest fel pot fi sesizate, cum este și normal, în volumele de memorii dialogate, destul

de multe, realizate de Daniel Cristea-Enache. În afara cărții realizate cu Paul Cornea, pe care am selectat-o în lucrarea de față, ar mai trebui amintite volumele de memorii dialogate realizate de cunoscutul critic și istoric literar bucureștean cu Ileana Mălăncioiu, Octavian Paler, Dan C. Mihăilescu, Nicolae Manolescu. Bogatele și variatele realizări în materie ale lui Daniel Cristea-Enache ar merita o atenție aparte și o abordare separată, care să pună în evidență profilul său special de *ghid, asistent și călăuză* a memoriei Celuilalt.

Ca tipologie, *memoriile dialogate* se pot clasifica, la o sumară privire, ca și restul scrierilor memorialistice, după identitatea sau profilul istoric, profesional sau social al celui care-și etalează viața povestind-o, în:

- *Memorii ale unor oameni politici, mari figuri istorice, dacă nu chiar iconice*, precum cea a Regelui Mihai din volumul *Convorbiri cu Mihai I al României* (Ciobanu 1997);
- *Memorii ale unor iluștri oameni de litere*, reprezentativi prin strălucirea lor particulară, dar și a epocii (interbelice) în care s-au format, ca și prin rangul lor social, în calitate de descendenți direcți ai unor familii boierești ilustre: *Sfidarea memoriei* (Paleologu, Tănase 1996); *Breviar pentru păstrarea clipelor* (Paleologu, Iorga 2005);
- *Memorii ale unor mari profesori, creatori de școli științifice în domeniile în care au activat* *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coșeriu* (Saramandu 1996), „*A spune lucrurile așa cum sunt...*”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu* (Kabatek, Murguía 2017), *Ce a fost – cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache* (Cornea, Cristea-Enache 2013), *5 convorbiri despre știință, cultură, creație* (Barbu, Munteanu 2017) ș.a.;
- *Memoriile dialogate ale unor personalități artistice* (actori, regizori, soliști etc.) ori *sportive* (mari fotbaliști, gimnaste etc.) ori pur și simplu ale unor *personaje mondene* (în general, vedete media, impuse prin presa de cancan: ex., la noi, Irinel Columbeanu, cazul cel mai recent, prințul Harry, în Statele Unite ale Americii ș.a.).

Evident, scrierile din ultima categorie de memorii dialogate (sau ne-dialogate) sunt integrabile literaturii de consum (cunoscută și ca *paraliteratură*), spre deosebire de memoriile unor personaje cu adevărat ilustre, care se integrează în literatură (chiar dacă este vorba de *litera-*

tura de graniță), câteodată cu șansa de a deveni capodopere ale literaturii de acest gen, precum se întâmplă cu cartea *Convorbiri cu Regele Mihai I al României*³. În cazul scrierilor memorialistice de consum (ori de interes comercial, de obicei, bucurându-se de un succes monden), putem vorbi de o dublă imitație. Pe de o parte sunt imitate memoriile personalităților veritabile ale istoriei, pe de altă parte, sursa imitației este, în ultimul deceniu și jumătate, una de import. În câmpul unor asemenea cărți memorialistice (scrise sub formă de dialog sau nu), survin excese care dinamitează rațiunile cultivării memoriei și a memorabilului, ultimul sinonim cu ceea ce este sau poate deveni model, fiind exemplar sub aspectul valorilor și virtuților cu care se asociază personalitatea care își povestește viața. Nu de puține ori, conținutul memoriilor unor vedete mediatice mondene îl formează instrumentalizarea vieții lor private și, uneori, chiar a vieții celor care au nefericirea de a face parte din familia lor, în scopul etalării de sine narcisiste ori, mai grav, al pedepsirii celor care fac parte din biografia unor asemenea inși (vezi recentul caz al cărții memorialistice „scrise” de un descendent al familiei regale britanice).

O altă clasificare a memoriilor dialogate este posibilă, urmând criteriul modalității de realizare: *orală* sau *scrisă*. De cele mai multe ori, memoriile dialogate sunt dialoguri purtate/organizate față în față de către cei implicați, fiind înregistrate pe bandă magnetică (cu ceva vreme în urmă, înainte de anii 90 sau imediat după) sau cu mijloace mai moderne în ultimii ani, convorbiri care vor fi ulterior transpuse în scris. Pe înregistrări audio se bazează cărțile *Convorbiri cu Regele Mihai I al României* (Ciobanu 1997), *Sfidarea memoriei* (Paleologu, Tănase 1996), *Souvenirs merveilleux d'un ambassadeur des golans* din 1990 (Paleologu 1990), precum și cărțile de memorii dialogate realizate cu Eugeniu Coșeriu (Saramandu 1996; Kabatek, Murguía 2017) sau cu Viorel Barbu (Barbu, Munteanu 2017)⁴.

Ceva mai recent, odată cu dezvoltarea comunicării prin e-mail și a posibilității transmiterii și stocării textelor în format electronic, au apărut și cărțile de memorii dialogate în scris. De exemplu, cărțile de memorii dialogate inițiate (și conduse) de Daniel Cristea-Enache sunt cărți de dialoguri care îmbracă o formă scrisă de la bun început. Faptul că își au originea în întrebări și răspunsuri formulate și transmise în scris

ar putea crea impresia că, în aceste cazuri, nu mai poate fi vorba de dialoguri autentice. Se poate crede chiar că asemenea cărți se bazează pe o listă de întrebări dinainte cunoscute, la care cel interviuat trebuie să răspundă, având, de exemplu, libertatea de a alege la ce să răspundă și la ce nu. În realitate, lucrurile nu stau așa în cazul cărții lui Daniel Cristea-Enache cu Paul Cornea, bănuim că nici în cazul celorlalte cărți de memorii dialogate inițiate de criticul și istoricul literar bucureștean.

După cum declară Paul Cornea în prefața cărții, intitulată *Câteva lămuriri indispensabile cititorului acestei cărți*: uzând „metoda clasică a întrebărilor și răspunsurilor, fără a fixa a priori vreo clauză restrictivă, Daniel Cristea-Enache s-a opus chiar și ideii de a cădea în prealabil de acord asupra unui scenariu care să aproximeze linia generală a lucrării” (Cornea, Cristea-Enache 2013: 6). Principiul care pare a sta la baza acestor memorii dialogate este acela *al unui dialog care se construiește din mers*, care s-a dovedit, după cum spune Paul Cornea, o soluție fericită, „îndepărtându-se de normele unei convorbiri, unde replicile se nasc din replici și se succedă într-o dinamică vivace” (*ibidem*). Parcă pentru a conferi un plus de credibilitate acestui *modus operandi*, cel chemat (sau convocat la) dialog (aici, Paul Cornea), oferă în *Prefața* semnată de el însuși mai multe explicații și chiar justificări ale modului de a proceda al lui Daniel Cristea-Enache, dând de înțeles că, deși nu întotdeauna ar fi agreeat regulile impuse de acesta, le-a respectat întotdeauna (Cornea, Cristea-Enache 2013: 6).

Cercetate sub aspectul obiectivelor și funcțiilor asumate (uneori și declarativ), *memoriile dialogate* din ultimele decenii se pot clasifica și după criteriul funcției (sau funcțiilor) dezvoltate în chip predominant. Lăsând deoparte funcția *informativă* și funcția *epistemică*, dimensiuni constitutive ale oricărei scrieri memorialistice, *memoriile dialogate* (ca și cele ne-dialogate, credem) se pot împărți, după criteriul funcției (funcțiilor) dominante, în: memorii în care predominantă este *funcția cathartică a confesiunii* (*Sfidarea memoriei, Ce a fost – cum a fost*) și memorii în care precumpănitoare rămâne *funcția paideică* (*Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coșeriu*, „A spune lucrurile așa cum sunt...”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu, 5 convorbiri despre știință, cultură, creație ș.a.*), nefiind exclusă o a treia categorie de memorii, în care sunt prezente ambele funcții (*Convorbiri cu Mihai I al României*).

Note

¹ „Am început să înregistrăm pe bandă convorbirile acestea, spune Al. Paleologu într-unul dintre paratextele olografe ale celor doi autori cu care se deschide cartea *Sfîdarea memoriei*, după ce, în toamna lui (n.n.) 1988 făcusem împreună niște *promenades archéologiques* prin câteva vechi cartiere bucureștene în care unele case, cu locuitorii lor, îmi fuseseră cândva familiare, rememorările astea declanșau prin asociație altele, plus niște reflexii despre lume și viață. Le-am continuat până în zilele insurecționale din decembrie 1989. Ne gândeam să facem din ele o carte, pentru cine știe când (atât eu cât și interlocutorul meu eram sub supravegherea Securității și sub interdicție de semnătură). *Carte care să fie o tentativă (utopică?) de a restabili prin memorie o continuitate românească întreruptă jumătate de secol*” (s.n., Paleologu, Tănase 1996: 5).

² La întrebarea reportericească „Cum v-a venit ideea să faceți o carte-dialog cu Paul Cornea?”, răspunsul prim al lui Daniel Cristea-Enache este: „mă întreb cum nu i-a venit altcuiva, înaintea mea, ideea de a face o carte-dialog cu Paul Cornea”, răspunsul mai dezvoltat fiind: „este un lucru cât se poate de firesc și un efort nu neînsemnat, dar plin de sens, să cauți să intri într-un dialog substanțial cu un intelectual de prim ordin, provocându-l să vorbească (să scrie) despre timpurile prin care a trecut și despre experiența sa fundamentală, în ele. Că ar fi realmente curios să *nu* ne intereseze ce au trăit și ce au de spus marii noștri scriitori, istorici și critici literari, profesori; că ar fi involuntar comic să considerăm că totul începe odată cu noi, de la noi, prin noi” (Cornea, Cristea-Enache 2013: 392, 391).

³ „Această carte va rămâne una din marile împliniri ale limbii și literaturii române”, care, „dacă va fi tradusă într-o limbă de circulație, așa cum ar fi normal într-o Europă conștientă de valorile ei (...)”, „ea s-ar așeza de la sine în rândul marilor cărți de înțelepciune și experiență umană, care nu sunt prea multe din Antichitate până astăzi, între ele figurând, ca să menționăm încă un titlu românesc, și *Jurnalul fericirii al lui N. Steinhardt*” (Paleologu 1997: 54).

⁴ „Este data de 30 martie 2015, domnule profesor Viorel Barbu, vă mulțumesc pentru că ați acceptat această discuție pe care eu aș vrea-o justificată prin ceea ce am putea numi, fără să ne temem de cuvinte, de interes public. (...). *Eu am reflectat asupra unor eventuale întrebări, dar nu vi le-am comunicat dinainte*” (Barbu, Munteanu 2017: 5).

Referințe bibliografice

Barbu, Munteanu 2017 = Viorel Barbu, Eugen Munteanu, *5 convorbiri despre știință, cultură, creație*, Iași, Editura Junimea, 2017

Cifor 2016 = Lucia Cifor, *Ambiguitățile funcției cathartice în receptarea unei părți a memorialisticii românești din ultimele decenii*, în „Caietele de la Putna”, nr. 9, Putna, Nicodim Caligraful, 2016, pp. 46-55

Ciobanu 1997 = Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, București, Editura Humanitas, 1997

Cornea, Cristea-Enache 2013: *Ce a fost – cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*; prefată de Paul Cornea; postfață de Daniel Cristea-Enache, Iași, Editura Polirom Cartea Românească, 2013

Kabatek, Murguía 2017 = Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, „A spune lucrurile așa cum sunt...”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, traducere, indici și completări biobibliografice de Adrian Turculeț și Cristina Bleorțu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2017

Manolescu, Cristea-Enache 2017 = Daniel Cristea-Enache, *Convorbiri cu Nicolae Manolescu*, București, Editura Cartea Românească, 2017

Paleologu 1990 = Alexandru Paleologu, *Souvenirs merveilleux d'un ambassadeur des gollans*, avec M. Semo et C. Tréan, (tradusă în română de Alexandru Ciolan, un an mai târziu, sub titlul *Minunatele amintiri ale unui ambasador al golanilor*, București, Editura Humanitas), Paris, Balland, 1990

Paleologu, Tănase 1996 = Al. Paleologu, Stelian Tănase, *Sfidarea memoriei (Convorbiri)*, aprilie 1988 – octombrie 1989, București, Editura Du Style, 1996

Paleologu 1997 = Alexandru Paleologu, *Despre lucrurile cu adevărat importante*, Editura Polirom, Iași, 1997

Paleologu, Iorga 2005 = Alexandru Paleologu, Filip-Lucian Iorga, *Breviar pentru păstrarea clipelor*, București, Editura Humanitas, 2005

Paleologu 1997 = *Despre lucrurile cu adevărat importante*, Iași, Editura Polirom, 1997

Saramandu 1996 = *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coșeriu* realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996

Abstract

Dialogued memoirs: typology and particularities

Keywords: memorialistic writings; categories; typology; dialogued memoirs; confession; atonement; public confession

Overall, dialogic memoirs are the result of collaboration between (generically named) a master and a witness, the latter being a privileged listener of the confession, having (or not) the quality of a disciple or someone trying to emulate the master. The master is usually a master of thought, identified in a great political and historical figure (such as King Michael I of Romania in the book *Conversations with Michael I of Romania*) or in an exemplary, who is (or not) a master of thought in the literary, scientific, social, political, etc. field. which he embodies (here, in the chronological order of the appearance of their volumes of dialogued memoirs, we have Alexandru Paleologu, Eugeniu Coșeriu, Paul Cornea, Viorel Barbu).

The witness of the public confession is always a personality (literary, scientific or paid), already consecrated or in the making at the time of recording the dialogued memoirs (Stelian Tănase, Nicolae Saramandu, Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, Daniel Cristea-Enache, Eugen Munteanu). The role played by the witness is, not infrequently, that of a guide who directs the unfolding of the life storytelling, a fact requiring a special talent for stimulating the memory through questions with a pronounced maieutic character.

Mina-Maria RUSU

România și miracolul globalizării. Paradigme identitare (II)

M.-M.R. – prozator, critic literar, lingvist, profesor universitar, doctor habilitat în științe umaniste. Autoare a peste 29 de cărți (critică literară, limbă română și didactică), între care: *O poetică a sacrului. Spațiu, timp și ființă la Arghezi, Blaga, Barbu; Lumea și marile ei legende; Dicționar poliglot numeric etc.*

A prefăcut peste 20 de cărți și este autoare a peste 100 de articole. Membră în colectivul de redacție al revistei „Limbă și literatură” a Societății de Științe Filologice din România. Membră în colegiul de redacție al revistei „IJCR/International Journal of Communication Research”. Din 2005, face parte din colegiul de redacție al revistei „Limba Română” de la Chișinău. Este titulară la Universitatea Apollonia din Iași și conducător de doctorat în domeniul Filologie-Literatură, la Universitatea Pitești. Este consilier superior la Ministerul Educației din România.

Constantin Eretescu – *durerea naște identitate*

De 43 de ani vorbim despre exilul lui Constantin Eretescu **departe**, peste ocean, în America.

Aș fi vrut să completez **departele** cu o precizare în care să fi pus împreună tot ceea ce s-ar fi putut asocia cu locul nașterii, cu țara natală, cu anii de școală, dar sincopetele care i-au fragmentat drumul destinului mi-au impus popasuri fie în Basarabia sau în România de odinioară, fie în Ucraina de astăzi. Am pus această întâmplare a destinului său pe seama unui ritual inițiativ, în cadrul căruia se deschide poartă după poartă, fără a mai permite nici măcar privirii să se întoarcă.

În ziua de 21 mai 1937 a văzut lumina, din voia lui Dumnezeu și sub ocrotirea Sfinților Împărați Constantin și Elena, purtând numele împăratului creștin. S-a născut la Cetea Albă, așezare în care ecourile timpurilor înnegurate și-au prelungit amenințările până astăzi, trecând prin valurile unei istorii zburcimate care vine din vremurile lui Burebista,

Partea I vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 7-12, 2022, p. 318-323.

purtând mărturiile domniei lui Ștefan cel Mare, ale cruzimii otomane, pentru ca între 1918 și 1940 să fie parte din trupul României Mari. Astăzi, zidurile albe ale vechii cetăți sunt martorele cruzimilor războiului care a învălmășit nu doar Ucraina, ci și întreaga lume. Locul nașterii lui Constantin Eretescu rămâne o cetate care a purtat pe ziduri steagurile țărilor în care au amplasat-o deciziile istoriei. Într-un mesaj pe care mi l-a trimis în preajma zilei lui Eminescu, a anului 2023, a scris, simțind probabil nevoia unei confesiuni: „Da, sunt un basarabean din Cetatea Albă, de la malul Nistrului, am ajuns să mă nasc tocmai în Ucraina”.

Constantin Eretescu este unul dintre cei care poartă în suflet, ca și locul nașterii sale – povara dezrădăcinării repetate – fiecă plecare fiindu-i o rană adâncită de înstrăinare.

Punând alături omul și locul nașterii sale, se dezvăluie o similitudine care transcende limitele lumii reale, ca într-un exercițiu de argumentare divină a consubstanțialității – proces dinamic, în desfășurarea căruia biologicul, mineralul, cosmicul se contopesc, într-un construct solid al identității niciodată alterate sau pierdute.

Constantin Eretescu a plecat peste ocean, într-un exil care a devenit, în cei 85 de ani, o expresie rafinată a românității distilate de suferință. Viața care i-a fost dată are în străfunduri un resort, care, tulburându-i imaginea văzută cu ochiul liber, i-a limpezit o alta, profundă și adâncă, în care se oglindește lumea românească înrădăcinată în arhetip și proiectată în veșnicie. Așa a devenit antropologul Constantin Eretescu o voce distinctă în sfera cercetării despre oameni și locuri, demonstrând filonul românesc peren, pornind de la destinul propriu.

Studiile temeinic făcute la școala filologică a Universității București i-au prilejuit, pentru o scurtă perioadă de timp (1961-1964), experiența profesoratului la Copăceni-Ilfov, pentru ca apoi să aleagă drumul cercetătorului științific la Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, timp de 16 ani. În această ipostază, și-a făcut studiile doctorale, finalizate în anul 1976 cu teza *Elemente mitologice în folclor, cu referire la legendele populare*. O perioadă a fost și redactor la „Revista de etnografie și folclor”. În tot acest timp, și-a consolidat cu temeinicie studiile de antropologie, impunându-se ca unul dintre cercetătorii importanți în domeniu.

Dezrădăcinările repetate și urmate de tot atâtea exiluri i-au amplificat vocația de scriitor. Constantin Eretescu este cunoscut și prin bogata opera literară care se alătură cu strălucire celei științifice. Dintre toate scrierile sale, memorialistica este cea care surprinde omul și drumurile sale prin viață, destinul exilatului, America și mirajul pe care l-a răspândit printre cei care și-au făurit un vis din a o avea drept țară de adopție. Modul în care scrie despre experiențele trăite în decursul exilurilor sale – căci pentru destinul lui Constantin Eretescu pluralul este definitoriu! – pune temeiurile inițierii în durerile dezrădăcinării pentru cei doritori a-și părăsi țara natală. Imaginea lumii în memorialistica lui Constantin Eretescu este condensată în lentila unui suflet zbuciumat, antrenat în parcurgerea unui drum nesfârșit al căutării liniștii.

Pentru Constantin Eretescu, spațiul vieții sale se construiește treptat, din popasuri și reluări, din acumulări și decantări, pe care le-a consolidat, legându-le de arhetipul românesc. Această matrice a nației căreia îi aparține se reflectă perpetuu atât în scrierile antropologice, cât și în creația literară. Titlurile semnificative care îi fixează opera în patrimoniul culturii naționale sunt grăitoare. *Moartea lui Patroclu*, spre exemplu – o antologie de articole de etnologie – aduce, prin rezonanțele din mitologia greacă, imaginea culturii tradiționale față în față cu lumea globalizată a mileniului în care trăim. Miturile, riturile, ceremonialele care definesc arhetipul cultural al omenirii sunt văzute ca expresii ale perenității umanului, fiind constantele care, în ciuda trecerii timpului istoric, rămân, ca o garanție a culturii și civilizației.

Ceea ce definește opera științifică a lui Constantin Eretescu este studiul comparat, metodă care argumentează similitudinile dintre culturile tradiționale. Prin urmare, autorul face o incursiune în arhetipul culturii populare a umanității pentru a demonstra identitatea celei tradiționale a fiecărui areal studiat. În ceea ce privește cultura tradițională românească, Constantin Eretescu face un act de profund patriotism, considerând că păstrarea tradițiilor și cunoașterea acestora de către tineri, alături de conservarea nealterată a limbii, converg spre consolidarea sentimentului identitar. În societatea globalizată, culturile tradiționale pot rămâne în lada de zestre a fiecărei nații, sau, mai grav, pot să intre în disoluție, sub influența civilizației din ce în ce mai digitalizate.

În fapt, conceptul de identitate în contextul globalizării este, în momentul de față, în plin proces de resemantizare, de adecvare la dinamica isto-

riei și comportă, pe de o parte, consolidarea legăturilor cu spațiul natal tradițional, *in presentia* sau *in absentia*, iar pe de altă parte, concilierea cu un alt spațiu cultural, în care omul se poate afla, pentru un timp, sau pe care să îl aleagă, rămânând acolo pentru totdeauna, așa cum i s-a întâmplat lui Constantin Eretescu. Ceea ce antropologul construiește în opera sa științifică se consolidează prin opera beletristică și prin confesiunile cu prilejul unor interviuri. Modul în care antropologul pune problema identității vine din experiențele exilului repetat, dintr-un spațiu cultural în altul, acest traseu cu adevărat inițial fiind menit a-i consolida identitatea.

Mi s-a părut emblematică afirmația dintr-un interviu acordat ziarului „Adevărul” (2017): „Îmi doresc ca oamenii să poată trăi liber, să se bucure de bunăstare, de dreptul la învățătură, *să-și păstreze tradițiile, limba, identitatea națională* (s.n.)”. Constantin Eretescu a creat astfel, după modelul Maslow, o piramidă a nevoilor identitare, care să definească omul contemporan conectat simultan la arhetip, la prezent și la viitor. Valorile unei lumi primitoare, conciliante, stabile și confortabile, pe care și-o dorește!

Cât de încărcat de sens este, în contextul afirmației lui Constantin Eretescu, fiecare cuvânt care definește identitatea națională: libertate, bunăstare, cunoaștere (învățătură), tradiții, limba! Paradoxal, dorul de țara natală nu a dispărut după ani și ani de exil, deși în vremea tinereții, ca student, a fost exmatriculat din facultate pentru că a spus cu glas tare că „Basarabia este pământ românesc” (Formula AS 2016). Reprimit la Litere, a avut șansa unor întâlniri providențiale, la Cercul de Poetică și Stilistică inițiat de Mihai Pop; nu poate fi uitată întâlnirea cu Solomon Marcus, care ținea prelegeri în cadrul acestui cerc studențesc. Decizia de a pleca definitiv în America a fost luată din cauza anormalității care guverna în România de atunci. Și această anormalitate a culminat peste ani, la vârsta de pensionare, când, dorind să primească o pensie pentru cei 22 de ani câți a lucrat în țară, a constatat cu stupeoare că dispăruseră din arhive toate documentele probatorii, inclusiv cartea de muncă, de parcă ar fi devenit *un nimeni*.

Departat de țară, Constantin Eretescu și-a asumat rolul de susținător al identității românești, alterată de atmosfera din România sub comunism, cum însuși mărturisește: „Trăiești, cum s-ar zice, în două luni, cu privirea spre ceea ce se petrece în jurul tău, nu pierzi din ochi lumea din care ai plecat. *Turnul de veghe* mi se pare un titlu potrivit, în mod paradoxal, distanța te ajută să vezi mai bine o seamă de detalii, de tendințe și direcții de mișca-

re. Pe care le semnalezi” (Adevărul 2017). Astfel s-a născut un jurnal în trei volume, purtând acest titlu. O cronică a celui care trăiește în America, marcat de nostalgia după Basarabia și după România, după spațiul european, pe care l-a părăsit în 1980, împreună cu soția sa, renumitul filolog Sanda Golopenția. Despre personalitatea acesteia am scris în numărul precedent, deschizând seria paradigmelor identitare, în contextul globalizării. Încă din 1971 fusese invitat la Universitatea Bloomington, Indiana, cunoscând astfel atmosfera academică din America și impunând pe pământ american respectul și recunoașterea valorii sale intelectuale.

Sentimentul dezrădăcinării l-a marcat. În interviul din 2016 pentru revista „Formula AS”, mărturisește: „În America, după 36 de ani, nu avem niciun prieten. Niciunul!” (Formula AS 2016). A editat, timp de 9 ani, ziarul emigrației românești „Lupta”, pentru America și Canada, a predat cursuri de antropologie culturală la Rhode Island School of Design din localitatea unde s-a stabilit, Providence și a scris mereu. Experiența exilului, dorul de locul natal și cercetările aprofundate de antropologie au stat la baza lucrărilor de etnologie, mitologie, de folclor contemporan, dar au generat și romane, alături de scrieri memorialistice. Peste 22 de cărți!

Experimentat observator al comportamentului oamenilor în momente importante ale calendarului vieții lor, observă diferențele majore între trăirile europenilor, în special ale românilor și cele ale americanilor. Spre exemplu, în data de 1 ianuarie 2005, observă cum se manifestă americanii în prima zi din an: „... în Time Square din New York, un million de ameni dansează și cască gura la cum alunecă o bilă luminoasă de-a lungul unui stâlp” (Eretescu, 2016: 5). Se subînțelege nostalgia după obiceiurile și tradițiile din țară din prima zi a anului. În același volum, ziua de 2 ianuarie se asociază cu o confesiune: „Toată viața m-am zbatut între incertitudini. Am încercat toate ezitățile, am trăit toate îndoielile” (Eretescu 2016: 6).

Constantin Eretescu scrie din experiența exilului său, cu luciditate, consecvență, și cu acea filosofie a omului încercat de viață, cu un destin mereu plin, preaplinul unei vieți ca o luptă (nu întâmplător și atașamentul față de revista *Lupta*...), care urmărește două linii majore ale existenței: trecutul românesc și perspectiva americană. Am mai remarcat, în memorialistica sa, peisajul unei vieți complexe, din derularea căreia nu uită nimic, ci doar concentrează totul în cuvânt, cu artă, astfel încât stilul aforistic îl definește ca autor. Spre exemplu, din același *Jurnal*, am reținut ziua de

15 ianuarie 2005: *Azi e ziua lui Eminescu, ctitorul limbii române literare și sensibilității poetice moderne. Ar trebui să ne amintim de fiecare dată când rostim un cuvânt, atunci când formulăm un gând. Mai cu seamă atunci când ne gândim frumos la iubire, la țară. Fie-i țărâna ușoară! [...]* Durerea naște poeți.

În tot contextul american, cu însingurări, cu nostalgii, cu dorul de locul nașterii sale, Constantin Eretescu și-a consolidat identitatea, într-un exercițiu existențial prin care a demonstrat că în procesul globalizării, intelectualul își rafinează identitatea și se afirmă pentru țara lui și pentru cultura universală, deopotrivă. Iată o confesiune-sinteză a lui Constantin Eretescu: *Eu continui să trăiesc, în America fiind, și în Basarabia, și în România. Pe care le văd ca țară a mea. Inclusiv Cetatea Albă. Altfel cum?* Un amestec de nostalgie și de speranță, o confirmare că omul modern poate să-și păstreze identitatea oriunde în afara spațiului nașterii sale.

Parafrazând fila din jurnalul zilei de **15 ianuarie 2005**, constatăm că ***durea naște identitate!***

Bibliografie

Eretescu 2016 = Constantin Eretescu, *Turnul de veghe. Jurnal de exil*, II, 2005-2007, București, Vremea, 2016

Adevărul 2017 = <https://adevarul.ro/stil-de-viata/cultura/interviu-scriitorul-constantin-eretescu-mi-a-1768740.html>, interviu acordat Simonei Chițan, 25.02.2017

Formula AS 2016 = <http://arhiva.formula-as.ro/2016/1228/lumea-romaneasca-24/constantin-eretescu-in-america-dupa-36-de-ani-nu-avem-nici-un-prieten-niciunul-21083>, interviu

Abstract

Romania and the miracle of globalization. Identity paradigms (II)

Constantin Eretescu – pain gives birth to identity

Keywords: *identity; anthropology; ethnology; exile; comparatism*

Constantin Eretescu is a valuable anthropologist, ethnologist and writer, who emigrated to America in 1980. His destiny was built from repeated exiles, from Bessarabia, to Romania. The experience of exile distilled his anthropological and ethnological research, directing him towards comparative studies. At the same time, he wrote novels and memoirs, being ranked as one of the most valuable cultural people in the exile area. His destiny and his scientific and fictional work are expressions of the consolidation of identity in the context of globalization.

Adrian Dinu RACHIERU

Dumitru Radu Popescu și „adevărul multiplu”

A.D.R. – prof. univ. dr.,
actualmente pensionar.
Dintre volumele publicate
(peste 30): *Elitism și
Postmodernism* (1999); *Bătălia
pentru Basarabia* (2000);
Alternativa Marino (2002);
Legea conservării scaunului
(roman, vol. I, II) (2002, 2004);
Globalizare și cultură media
(2003); *Nichita Stănescu – un
idol fals?* (2006); *Eminescu
după Eminescu* (2009); *Poeți
din Basarabia* (antologie
critică) (2010); *Ion Creangă.
Spectacolul disimulării* (2012);
Con-viețuirea cu Eminescu
(2013); *Romanul politic și
pactul ficțional (I)* (2015);
Polemici de tranziție (2016);
*Romanul politic și pactul
ficțional (II)* (2018); *Cercul
doclinian*, ediția a II-a (2020);
Politică și canon literar (2021);
Voci din exil (2022).

S-a stins, la începutul acestui an, Dumitru Radu Popescu, una din marile personalități ale literaturii române postbelice. Prolific și original, în frenezie imaginativă, complex și încâlcit, aproape neobservat de critică după '89, în pofida avalanșei editoriale, atacând toate genurile, Dumitru Radu Popescu și-a văzut de treabă, pe același (singular) calapod stilistic, încastrând oniricul, grotescul și tragismul pe structura policier-ului, prea convins că „personajul nu trebuie să aibă o singură față”. Două linii epice par a interfera în scrisul său, regăsind calea spre arhetipuri; fie rememorând „adolescența dionisiacă a gojdiștilor”, în spațiul bihorean, fie explorând geografia sudică, având ca reper Dănceul, o așezare „de lângă Dunăre”. Dacă înainte, inversând rolurile, „răsuca” temele oficiale (întoarse împotriva-le, coborând în deriziune), ca „mod de rezistență la antigeneza comunismului” (Codreanu 2020: 47), labirintul său prozastic, de o bogată rețea simbolică, recitind miturile, îl așează, fără tăgadă, în plin spectacol postmodern, ca reprezentant timpuriu chiar. Să ne amintim că, întâmpinând debutul lui Dumitru Radu Popescu (*Fuga*, ESPLA, 1958), un tânăr cronicar al vremii făcea, cu o intuiție de zile mari, două

observații esențiale, adevărate imediat. Mircea Tomuș nu se înșela: noul prozator dovedea *un suflet de poet* și era interesat metodic de „tehnica dezvăluirii adevărului”. Filonul liric, „latent” în comentariile lui I. Vitner, i-a pricinuit și reproșuri, vizând inadecvarea la realitate. Al. Oprea, de pildă, nu ezita a-l considera „un rătăcit” pe cărările naturalismului, defilând, însă, cu grupul stelist, o revistă-fanion în acei ani, prin programul antiidilic. H. Zalis, în dispută cu E. Simion, denunța „fragilitatea” și lipsa coerenței epice, iar Paul Georgescu constata, îndreptățit, alunecarea spre tragic.

Dumitru Radu Popescu (1935-2023) a scris enorm, trezind „spaima bibliografilor”. Dezvoltând, cu „inventivitate sadică”, subiecte insolite, pe schelărie mitologică, insertând fantasticul și cultivând invazia maleficului, prozatorul, ieșit, după '89, „din cărți”, cum crede N. Manolescu, incapabil să-și organizeze ficțiunea, livrând – în avalanșă – piese de teatru „ilizibile”, a impus un stil. De un experimentalism frenetic, colocvial, destrămand și refăcând realitatea prin „refracție deformatoare”, ca „totalitate ascunsă”, cum sesiza Mirela Marin, interesată de tehnicile narrative, el problematizează, căutând *tiparele ontologice*. Realismul de fond, supus tratamentului parodic, sfârșește în farsă, pulverizând perspectiva narativă. Discontinuitatea, fragmentarismul, prolixitatea, ludismul se pliază, cu frenezie barocă și fantezie neistovită, fluidității lumii, în degradare / desacralizare. Iar potențialul alegoric, exploatat abundent, sfidând incoerența realității, încearcă a asigura coezivitatea; fiindcă, prin problematică, teme, motive etc., proza și dramaturgia lui D.R. Popescu par a comunica, constata Mircea Iorgulescu, închipuind „un adevărat sistem”. Firește, labirintic, sub cupola moralei, dincolo de medii și epoci, întreținând *confruntarea*, prelucrând, în proiecție simbolică, *teme eterne*. Putem afirma că personajele sunt *esențe*, că, în creuzetul epic, prozatorul reface, amalgamând, o *scenarită mitică*, de extracție alegorică sau parabolică, vădind creativitate mitopoetică. Realitatea plurivocă a operei intersectează, teatralizant, codul poetic și cel realist, plasată, prin onirism „controlat”, în atemporal sau, dimpotrivă, în prezentul căzut în derizoriu, caricaturizat, satanizat, cu eroi suciți și farse sinistre. Evident, astfel de texte, provocând și întreținând, prin jocul măștilor naratoriale, confuzia esență / aparență, impun un pretențios cod de lectură, solicitând, se înțelege, un cititor avizat.

Deși Dumitru Radu Popescu „nu este un scriitor comercial”, atrăgea atenția, cu ani în urmă, M. Ungheanu, ochiul său cinematografic exploatează nemilos și savuros resursele excentricității. Prozatorul știe prea bine că arta este o *alchimie* și, în consecință, e preocupat de *tehnică*. În fond, în repetate ocazii, el și-a recunoscut „strategia”: pleacă, sondând arhetipalul, de la *adevărurile eterne* (ale grecilor, preciza), acceptând fixitatea tipurilor și o umanitate canonică, pentru a se plia / mula pe eveniment. Acordă credit ficțiunii pe care o propune chiar ineputabila realitate, dezvoltând o intrigă bogată, supusă dislocărilor, „re-montării” faptelor, reinterpretărilor. Eroii săi, volubili, intervenind corectiv, își confruntă versiunile; proza are obstinția bizarului, vorbește, cu un realism atroce, despre inocența jertfită și vinovăție, despre candoare și cruzime, într-o viziune grotescă și „abuz de macabru”. Ne întâmpină un șir de crime, o avalanșă de întrebări, provocând *dezbaterea*. Adică, prin problematizare și carnavalizare, o confruntare a „istoriilor”, în reformulare continuă, deformate și degradate din unghi parodic, golate de sacru, decăzând într-o istorie tribală. Totuși, o literatură aluzivă, ermetică, stranie, iubind parabola, în corespondență cu adierile mitologizante. Fiindcă, spunea D.R. Popescu, o literatură fără parabolă este sociologie; iar directetea, alungând esopismul, ne scoate din literatură.

Poate că intră în ecuație și eschivele omului, care, curios, ca autor, se consideră „lipsit de fantezie!” Culegând *întâmplări din viață*, Dumitru Radu Popescu e interesat, însă, nu de evenimente, ci de înțelesurile lor. Întâmplările trecute nici *nu sunt sigure*; „eternizate” prin povestire, adunând probe și opinii „încrucișate”, ele propun, extrase dintr-o „mâzgă informațională groasă”, interpretări ipotetice asupra unei materii „în destrămare”, dezvăluindu-i partea morală sau cea întunecată. Vorbind, adică, cum spune procurorul Tică Dunărințu, în ipostaze diferite, despre un trecut „vag și tulbure”, încercând a desluși „misterul acelor cauze”. Prozatorul ne propune, de fapt, deloc linear, o lungă și stufoasă dezbatere morală, cu iz justițiar, avertizându-ne, prin vocea unui personaj, că „numai echilibrul are viață lungă” (v. *Împăratul norilor*); că patimile „nu trăiesc mult”, intrând, firesc, în albia lor; că „fugile” în vis, trăind simultan în real și imaginar, ne împing dincolo de „hotarele viziibilului”, într-o ficțiune despletită, luxuriantă, meandrică, auto-comentată etc., cerând, sub laitmotivul anchetei, mobilitate detectivistică

pentru a auzi și vedea „ce nu se vede și nu se aude”, slalomând, printre detalii și metamorfoze, pentru a ajunge la „morișcă” adevărului: adică, o eternă contradicție, irezolvabilă. Cercetând lumea de sus, chiar de pe „acoperișul ei”, înarmat cu faimoasele *catalige*, judecând-o necruțător în conflictualitatea ei nedomolită, pornit în căutarea adevărului (nu-anțat, pulverizat) și sfârșind, alături de U. Eco, prin a râde de adevăr ca o posibilă, sperată eliberare, Dumitru Radu Popescu ne invită să exersăm „puterea de a vedea”. Evident, dincolo de suprafața descriptivă, complicată, sofisticată, căzând, aparent, în gratuitate, decriptând-o sub pecetea derizivității și disoluției, descoperind, odată cu invazia amoralismului și demonismului, coordonatele morale. Fiindcă oamenii, ne reamintea prozatorul, sunt complicați; ticăloșia și lumina conviețuiesc sub cupola unei lumi desacralizate, ambiguizarea și incertitudinea s-au înstăpânit, demonul relativismului este suveran.

Dumitru Radu Popescu a început ca nuvelist și, ispitit de roman, a rămas un mare nuvelist, eliberând o imaginație debordantă, aglutinantă, sondând fondul arhetipal. Dar nu e vorba doar de o „stilizare mitologică”, afirmație nedreaptă, fluturată repetat, cu încăpățănare, restrânsă la expresivitate. În *Duios Anastasia trecea*, publicată în „Gazeta literară” (1966), Vladimir Streinu descoperea o Antigonă „locală”, tânăra învățătoare din acel sat dunărean dorind – pe fundalul unui tragism rafinat – împlinirea datinei străvechi, îngropând sârbul ucis (un „mort al nimănu”). Dar nuvela inaugura „o nouă etapă” în scrisul lui D.R. Popescu, vădind similitudini cu teatrul celor mari (Brecht, Anouilh), cum s-a observat. *Leul albastru*, o parabolă străvezie, de mare ecou în epocă, un scandal „de vârf” al anului literar, publicată în *Luceafărul* (1965) și reluată în volum abia în 1981, a stârnit o dură campanie de presă; tonul l-a dat *Scânteia tineretului*, își amintește C. Stănescu, pe atunci redactor „agrarian”, găzduind intervențiile unor cititori revoltați „la ordin”. Dar și două ședințe la Uniunea Scriitorilor, prima „pe necitite”, sfârșind prin a aduce, la unison, laude celui care urma a fi pedepsit. Probând o solidarizare azi pierdută. În *Bâlc și doctorul pleacă la vânatoare* sesizăm o artă poetică (ironică); vorbind despre sine, navigând printre amintiri, învățăcelul, ca exponent al generației, pune în discuție canonul (dăscălesc), alunecând în parabolă: e amintită viața de intern, senzația de claustrare, cu terorizanta imagine a internatului, și – implicit – speranța evaziunii, a spațiului deschis, replicând coerciției maeș-

trilor, a „pedagogilor literari” (printre ei și Marin Preda luptându-se cu „făcătorii de cuvinte” și blamând povestirile „cu mânji albi”).

În fond, barochizantul prozator, așa cum mărturisea, vrea să găsească *tonul* în efortul de „recompunere” a Istoriei. Or ficțiunea, ca realitate suverană și totală, speră să prindă tocmai „pulsăția adevărată a timpului”, să aducă la lumină cazuri mărunte, vieți minore, prinse și strivite de marele angrenaj, anonimii care stau la „temelia Istoriei”, atentă la „ochii și urechile lumii” (explică Tiron B.); să lumineze intercondiționarea, determinismul circumstanțelor (plonjând în absurd), vârtejul relativist. Să afle, precum încerca abilul intrigant Moise, *ce înseamnă Istoria*, „un joc”, după părerea maleficului director de școală, împins în grotesc, încercând „să ucidă” picioarele dansatorilor sleiți, victime ale „bătăii (sale) de joc”. Sau să constate, precum în *Cămășile roșii* (din *Falca lui Cain*), întorcând pe dos concluzia basmică, într-o istorie re-memorată parodic, că răul învinge; că răul nu poate fi evitat prin boicot, cum spera dezamăgitul Zoli; sau că *omul problematic*, dincolo de samavolniciei, trăiește într-o lume dăruită cu miracole. Ceea ce prozatorul, și un harnic epistolier, colocvial și vervos, biciuind sindromul autist cu „furibonderie pamfletară” (cf. Jeana Morărescu), chiar asta face prin scrisorile sale *deschise*. Această magmă epico-lirică, revărsată cvasi-metaforic, prin recurs la operele mari ale umanității, vrea să împiedice „marșul duios al uitării de sine”; publicistica epistolară vorbește despre protopărinți, despre eroi, viață și moarte, despre sublim și ridicol, despre suferința morală; sau, sarcasmic, despre cei fără memorie, blamând, hilar, *balastul cărților*. Și, în fine, din *colțul nostru de rai*, despre cei ce trudes pe „ogorul florii de piper”. Cu mare poftă de scris și minuțiozitate realistă, prolific, „pulverizat” în discursurile personajelor (cf. Dan Culcer), punând în dificultate cititorul obișnuit, de un postmodernism neprogramat (cum sesiza, subtil, regretata Jeana Morărescu, etichetă refuzată net de Ciprian Șiulea, considerată chiar „o fraudă estetică”), deșteptând imaginarul subconștient și invitând la „interogarea misterului ontologic”. Impresionând prin anvergură, proza lui Dumitru Radu Popescu, dincolo de trama (coașa) *policier*-ului, își dezvăluie *structura palimpsestică*, aptă de „revelare sacrală” (ortofanică). Cu atât mai nedumeritor, așadar, slabul interes (postdecembrist), însoțind cărțile d-sale, numeroase. Ca romane „neterminate”, cărțile lui Dumitru Radu Popescu, greoaie, masive, „polițiste”, rămân

provocatoare; or *ancheta* întreprinsă de scriitor „trebuie terminată de cititor”, ne îndemna autorul *Vânătorii regale*.

„Natură” bogată, „o apariție de zile mari”, cum observase, primul, Lucian Raicu, scriitor prolific, polivalent, derutant, un moralist, de fapt, înscenând – sub avalanșa cuvintelor – o viziune carnavalescă (Bahtin ar putea fi o pistă), în vecinătatea spectacolului popular, dezlegând *probleme-arhetip*, evaluând cotidianul cu fervoare detectivistică, trans-lând concretul și încifrând / răstălmăcind sensurile, Dumitru Radu Popescu, deși mitograf cu program, folosind alegoria ca liant, în pofida fragmentarității și a refuzului coerenței, desacralizează lumea (întoarsă pe dos). Cum miturile „ne scapă printre degete” (avertiza autorul *Leului albastru*), a le repune în discuție, a le reinterpretă / reintegra în fluiditatea existențială înseamnă, dincolo de armătura teoretică sau rezonanțele folclorice, a descoperi, pe cont propriu, adevărurile eterne, structurile fundamentale etc., mulate, desigur, pe noile „evenimente”, decăzând în istorie. Fiindcă creația – ne reamintește Dumitru Radu Popescu – a ajuns „o caricatură”; și, corectându-l pe Eliade, tot el ne asigură că profanul camuflează nu doar sacrul, ci și abjectul. De unde *bipolarismul* textelor sale: spectacolul inocenței și „trezirea”, nostalgia paradisului și duhul apocalipsei, realismul fantastic și farsa bufonă, sublimitatea, grotescul carnavalesc și monștrii inconștientului, ambiguitatea tragică și implacabila degradare, pulverizând sensul, amestecând – în coexistența / confruntarea nedomolită a contrariilor – candoarea și ticăloșia, violența, melodrama, parodia etc., cuprinzând lacom, acumulativ, caleidoscopia lumii. Și aducând în scenă, prin ipostazierea unor destine, o faună ciudată, dezvoltând entropic drame, conflicte și obsesii, prinse în cavalcada unor echivoce dezvăluiri succesive, în regimul carnavalescului și într-o viziune mitic-parabolică, reînviind scenariile primordiale. Totuși, roiurile de analiști care, de-a lungul anilor, au cercetat cu osârdie harta scrierilor lui Dumitru Radu Popescu, au ajuns la o concluzie inatacabilă: indiferent de gen, insidioasa „invazie de poezie”, scrisă „cu idei”, negreșit, cotopește Opera. Mai mult, notația realistă se revitalizează prin „vocile poeziei”, scriitorul – nota cândva Doina Uricariu – *regândind poezia prin proză*. Să nu uităm că orgoliul de altădată, reactivat, era poezia. Dumitru Radu Popescu debuta cu versuri, în 1953, în *Crișana* și credea, nedeazămniț, că poezia rămâne esența unui scriitor. Deloc ciudat, unicul său volum de versuri (*Câine-*

le de fosfor, 1982) adună poeme antilirice, grotești-ironice, încercuind cotidianul, pliat, mai degrabă, valului optzecist, fără a fi doar o „recreație”. Evident că și literatura dramatică, cultivând un teatru „necomplezent”, „liber” (zicea Marin Sorescu), deloc respectuos cu tiparul clasic, fără prejudecăți de formulă și limbaj, suportă această infuzie poematică. Piese sale, greu de „descifrat”, „translează” mitul (prometeic, în *Hoțul de vulturi*, de pildă) și impun *mitul ca revelator*, observase Valentin Silvestru, închipuind, dincolo de varietatea versiunilor scenice, o geografie magică. Acreditat ca dramaturg după un spectacol la Târgu Mureș (cu *Acești îngeri triști*), Dumitru Radu Popescu a produs aluvionar, sclipitor, cu vervă imagistică (și în ipostaza de eseist sau epistolier) o năucitoare ofertă textuală, de fantezie barocă, protagoniștii săi (închizând drame, aspirând spre puritate) vădind o conexitate subterană. Oricum, scenografia primează asupra textului, nota M. Iorgulescu, recunoscând că avem de-a face cu un prozator de mare originalitate, interesul pentru dramaturgie nefiind doar un nevinovat capriciu. Mai mult, „descoperirea teatralității” a condus la radicalizarea prozei. Iar Laurențiu Ulici, în prelungirea ideii, va constata „acordul intim între genuri”, vămășagul lumii fenomenale, cercetată dintr-o perspectivă relativizantă, impunând *adevărul multiplu*. Morișca fabulațiilor îmbracă, de regulă, o intrigă polițistă, aglomerată epic, de conversie mitologică, chemând în sprijin, sub aparențe realiste, poetica folclorică și o conștiință arhaică. Nuvelistul însă s-a dovedit mai tare decât romancierul, spulberând disciplina clasică și oferind, în dialog cu opere de căpătâi, comentarii divagante, acut-personale, în cheie morală; înțelegând *adevărul* ca „memorie a realității” într-o lume maculată, ea însăși incoerentă, pierzând sensul.

Dar proza lui Dumitru Radu Popescu, s-a observat, nu se bazează atât pe documente (chiar pornind de la fapte reale), ci pe *tensiunea dezbaterii*. Or dezbaterea e posibilă chiar și în absența faptelor; contează – precizează undeva scriitorul – ce credem noi despre ele. O proză fără acțiune se țese prin provocarea consecutivității: enigma sumară se va complica, monoloagele și limbuția (urmând „retorica ruralului”) radiografiază zbuciumul sufletesc. Pătrundem în interioritatea faptelor, personajele fiind obligate să se dezvăluie. Răscolirea trecutului impune asemenea confruntări, eliberând interioritatea: producând, odată cu proliferarea vocilor, abundența de concret. Spiritul anchetator (la

un prim exercițiu asistam în *Dor*) vizează nu pedepsirea crimei, ci elucidarea cazului. Instanța morală funcționează ca un catharsis, vizând descărcarea adevărului. Anchetele lui Dumitru Radu Popescu nu excavază faptele, ci adevărurile, îndepărtând stratul de insinuări și *dilatând spațiul culpabilității*. Îndoiala e suverană, suspiciunea se infiltrează peste tot; șocul epic (crimele fiind „expediate” în trecut) pigmentează un univers dubitativ – produsul unei imaginații delirante. La Dumitru Radu Popescu totul e memorie. *Tehnica anchetei*, procedeul care a molsit și pe alții, conjugă capacitatea judiciară cu libertatea de a narra: povestitorii devin creatori, personaje-prozatori chiar prin grija / grila reconstituirilor, imaginarul proliferază haotic având ca stimulent memoria afectivă. Acest elan confesiv, dezghiocând lumea fenomenală, provoacă o reacție în lanț, implicit un lanț de povestiri. Narațiunea de *tip anchetă* dospește, își revarsă aluatul rememorativ; uitarea înseamnă intrarea în neant. Caruselul mărturiilor, alimentat de pofta conversativă este tangent marelui subiect: ADEVĂRUL, ca *supra-temă* a romanelor lui Dumitru Radu Popescu. Disponibilitatea sa narativă crește pe solul fertil al cascadei de interogații. Scriitorul iubește întrebările; răspunsurile martorilor diversifică arborescent epica, cu fantezie și forță speculativă; nu elucidează cazul, ci îl complică, reorganizând datele.

Dumitru Radu Popescu, pe toată întinderea prozei sale, stoarce această câtime și trădează dorința de a re-începe viața; deși romancier „sceptic”, el face elogiul libertății individului, stăpân pe propria-i conștiință, cucerind seninătatea pe care o îngăduie (și presupune) singurul absolutism victorios: cel al relativului. Încât obsesia *Adevărului* se pulverizează în variantele lui. Sondând un trecut „imprevizibil”, scriitorul manifestă un *multiperspectivism* în desfășurare: percepția evenimentelor îmbracă versiuni felurite, demonul relativizării stăpânește un teritoriu în care – spune autorul – „fiecare are pe undeva dreptate”. Alternarea vocilor și multiplicarea punctelor de vedere expediază în relativ o epică *browniană*, dispensându-se de personajul unic. *Scriitorul e shakespeareolog*; pornit în căutarea adevărului, el judecă trecutul cu șirul de abuzuri, violențe, crime, deformând omenescul, dar nu uită că prezentul produce istorie. În spatele necesității istorice, Dumitru Radu Popescu caută tot omul; colecția de fapte abominabile, fixate în memoria colectivă sunt aduse la suprafață pentru „a învăța adevărul”. Procurorul Dunărințu (ciclul *F*) are convingerea că nici după moarte amintirea unui om

nu trebuie umilită. Lumea lui Dumitru Radu Popescu e prinsă într-un vârtej aiuritor, împreunând contrastele: lângă hieratici trăiesc hidoșii, visele coexistă cu pornirile oneroase, istoria se răsfrânge în această vâltoare evenimentțială.

Indubitabil, pentru spațiul literar românesc, fostul corector de la *Steaua* este, prin literatura sa anticanonică, *un autor canonic*. Tămâiat din belșug când păstorea (obedient, să recunoaștem) Uniunea Scriitorilor (1981-1989), retras apoi într-o tăcere penitentă, revenind în forță, suspectat de prolixitate, cultivând insolitarea, enigmaticul și hiperproductivul prozator dezvoltă o creativitate mito-poetică ispitită de ludism. Magma verbală se revarsă nemilos, aglomerând personaje și fapte (ieșite din comun). Corectând dezvrăjirea postmodernistă prin aluzii mitologice, toată creația sa, de mare originalitate, se vedește a fi, nota concluziv Mihai Drăgan (încă în 1970), o „intuiție lirică a lumii”. Acuzat, cu râvnă, pentru nomenclaturism și, după 1989, pentru apolitism, taxat pentru potopul de laude („peste meritele reale”, zic cârcotașii) îndatorat „postamentului funcției”, polemist aprig la nevoie și critic literar „deghizat”, cum crede Constantin Cubleşan, harnicul Dumitru Radu Popescu ne-a oferit „un continent de creație literară”, de o exuberantă și exotică originalitate. Combinând, după o rețetă unică, adolescența dionisiacă a foștilor „gojdiști”, *aruncând hibe*le în *Criș* cu debordanta vitalitate oltenească, într-un timp opresiv, „păcălit” prin fixația pentru *problemele-arhetip*, „retrăite” în fluiditatea lor evenimentțială. Și „luminate” de morișca adevărului / adevărilor, știind prea bine că viața (oricui) nu mai este *proprietate personală*. „Desproprietărirea” cade într-un spectacol burlesc, prolix, logoreic, purtând o inconfundabilă pecete stilistico-problematică.

Primul D. R. Popescu a apărut pe scena literaturii într-o vreme în care, mărturisise, „revistele impuneau scriitori”. A început cu poezie și, părăsind medicina, a trecut la proză (inconformistă), reinventându-se prin teatru (ca „școală pentru proză”). Nu credea în curente și în programe, dar iubea romanul „în trepte”, deschizând alte piste, povestirea primă fiind doar un ambalaj; în fine, era convins „de dubla natură a simbolurilor”, cum s-a observat, și scriitura sa, convocând la apel fantome literare, ventilând miturile, pendulând între satul oltenesc al copilăriei (Dănceu) și Păușa bihoreană (unde s-a născut), năzuiește spre arhetip, denunțând,

prin mulțimea eroilor suciți, într-o lume demonizată, abjecția prezentului. Trecut prin febrile metamorfoze narative, reinventându-se, prozatorul nu poate fi prins într-o formulă unică, avertiza Răzvan Voncu. Rămâne ca, în timp, exegezele viitoare, prin vocile noilor critici, să-i hotărască *locul* într-o tipologie a prozei românești (Voncu 2023: 8). Amalgamând grotescul, ludicul, oniricul, efortul său creator încheagă o lume stranie, dereglată, cu hotar incert între viață și moarte, pentru care Istoria nu mai este / nu poate fi un reazim. Dar posteritatea sa nu se anunță lină. Eseiștul însuși, invocând o veche și jalnică îndeletnicire, știa că negaționismul, ispita de „a omorî opera cuiva” (v. *Corul morilor de vânt*, 2015) ține, la noi, de „protocronismul corectitudinii politice”, practicând cu sârg „scuiatul pe viața, opera și mormântul unui confrate”. Suportând seisme recepției, opera lui Dumitru Radu Popescu (abundentă, denivelată, departe de a aparține unui „expirat”) va rezista acestui asalt, dezvăluindu-și, prin noi contribuții, structura anamorfotică, labirintul oglinzilor, bipolarismul simbolic, propensiunea spre arhetipal etc., consfințind meritele unui autor canonic. Împiedicând, astfel, uitarea, ca „victorie a timpului ucigător”...

Referințe bibliografice

Codreanu 2020 = Theodor Codreanu, *Dumitru Radu Popescu – Istoria absurdoidă*, Iași, TipoMoldova, 2020

Cubleșan 2015 = Constantin Cubleșan, *D.R. Popescu în labirintul mitologiei contemporane*, Cluj-Napoca, Școala Ardeleană, 2015

Marin 2003 = Mirela Marin, *Universul prozei contemporane*, I, *Antiutopia și utopia valorii*, București, Viitorul românesc, 2003

Popescu 1986 = Marian Popescu, *Chei pentru labirint*, București, Cartea Românească, 1986

Rachieru 2015 = Adrian Dinu Rachieru, *Dumitru Radu Popescu și demonul relativismului*, în *Romanul politic și pactul ficțional*, vol. I, Iași, Junimea, 2015

Roth 2013 = Pușa Roth, *Pușa Roth în dialog cu Dumitru Radu Popescu*, Iași, Ars Longa, 2013

Roznoveanu 1981 = Mirela Roznoveanu, *Dumitru Radu Popescu*, București, Albatros, 1981

Tășcu 1981 = Valentin Tășcu, *Dincolo și dincoace de „F”*, Cluj-Napoca, Dacia, 1981

Ungureanu 2014 = Cornel Ungureanu, *Zilele și nopțile săptămânii. O introducere în opera lui D.R. Popescu*, Craiova, Scrisul Românesc, 2014.

Voncu 2023 = Răzvan Voncu, *Prozatorul în patru ipostaze*, în „România literară”, nr. 1-2/13 ianuarie 2023.

Abstract

Dumitru Radu Popescu and “the multiple truth”

Keywords: *canonic author; mytho-poetic creativity; multiperspectivism; symbolical bipolarism; inquiry technique; multiple truth*

D.R. Popescu's prosaic universe of poetic infusion is patronised by imagery which is both disoriented and redundantly baroque – probing the archetypal and exploring through bipolarism (sacred vs abject) the conglomerate of phenomenal world. With a detective's fervour his heroes use the inquiry technique in their search for the (multiple) truth, in an incoherent world which has nothing of the sacred, enlarging the space of culpability; this multiperspectivism favours the clash of “histories” maintaining through a rich plot the tension of moral debates of justitiary flavour under the dominance of relativism.

Viorica MOLEA

Erori gramaticale în exprimarea orală din mass-media autohtonă (pe baza monitorizării unor posturi tv naționale)

V.M. – conf. univ. dr. hab.
în filologie, Departamentul
Lingvistică Română și
Știință Literară, Facultatea
de Litere, USM. Domenii
de cercetare: stilistică,
pragmatică, cultivarea
limbii, comunicare. Autoare
a lucrărilor: *Valori expresive
ale frazeologismelor în
opera dramatică* (2010);
*Expresivitatea limbajului
poetic (suport de curs)*
(2011); *Oralitatea în textul
publicistic actual românesc*
(2016); *Normă și uz în limba
română actuală* (2021).
Participantă la numeroase
conferințe naționale și
internaționale.

Corectitudinea exprimării orale și scrise reprezintă o condiție elementară în procesul de educare, de instruire a unei generații. Un popor agramat denotă un nivel scăzut de civilizare, fapt care presupune lipsa unor perspective de evoluție culturală. Or tocmai cultura, prin toate formele ei, garantează prosperarea unei națiuni. Deși acest adevăr este bine cunoscut, totuși în mentalitatea multora cultura vorbirii și a scrierii stă pe un plan secund, fiind considerată nerelevantă în condițiile unei competiții tot mai acerbe de esență consuméristă.

În cazul nostru, al segmentului românesc postsovietic, aflat în derivă lingvistică de mai multe decenii, curățarea, cizelarea, promovarea culturii vorbirii și a scrierii trebuie să devină primordiale, întrucât acest fapt ne garantează perpetuarea, precum și integrarea deplină în spațiul comun românesc.

În prezent, rolul covârșitor pentru propagarea limbii literare, a limbii îngrijite, bogate în semnificații și structuri coerente le revine tuturor celor a căror preocupare zilnică este cuvântul rostit și scris, și anume jurnaliștilor. Orice s-ar spune, ei sunt primii care ajung la

mintea și sufletul vorbitorului de limbă română. Prin urmare, ei poarta și cea mai mare responsabilitate.

Remarcăm, pe de o parte, o îmbunătățire în utilizarea limbii literare standard a jurnaliștilor față de, să zicem, două decenii în urmă, când numărul și gravitatea greșelilor erau copleșitoare. Este vorba de dicția prezentatorilor, a moderatorilor, de vocabularul mult mai bogat, de prezența de spirit a multora dintre ei în situații neprevăzute. Pe de altă parte, observăm perpetuarea unor erori „istorice”, adică a unor inadvertențe care au fost comentate, analizate repetat de către filologi în spațiul mediatic de la noi prin numeroase tablete de cultivare a limbii.

Există greșeli care sunt comise din cauza mai multor factori de natură psihologică sau fiziologică, cum ar fi graba, stresul, oboseala și acestea pot fi ușor înlăturate în condiții adecvate de muncă, însă atestăm multe greșeli, din păcate, produse din necunoașterea normelor limbii literare, a căror înlăturare necesită atât o analiză minuțioasă, cât și un studiu aprofundat al acestora.

Relevăm, de asemenea, că în emisiunile elaborate, pregătite minuțios de redactori, editori (știrile, de exemplu) se atestă mai puține greșeli, pe când în cadrul emisiunilor în direct (*live*) frecvența diverselor erori este mult mai mare, fiind comise greșeli gramaticale și stilistice, care, deseori, denaturează mesajul și-l fac ininteligibil.

În cadrul acestui studiu, tratăm modul de exprimare al jurnaliștilor din punctul de vedere al corectitudinii gramaticale, aspect adesea ignorat în abordările privind cultivarea limbii în context basarabean.

Una dintre greșelile frecvente întâlnite în exprimarea din spațiul public și, în special, în cel mediatic este acordul gramatical: al predicatului, al atributului, al articolului posesiv/genitival etc.

Astfel atestăm mai multe tipuri de greșeli ale acordului predicatului cu subiectul și vom aduce aici mai multe exemple: **„Peste douăzeci și șase de tone de pește** contaminat cu paraziți **a fost descoperit** la postul de inspecție la frontieră Giurgiu-lești...” (JurnalTV, Jurnalul orei 19:00, 08.09.22) – corect: **Peste douăzeci și șase de tone de pește contaminat cu paraziți au fost descoperite**. În acest caz, subiectul la plural cere un predicat la plural, or aici a fost realizat un acord prin atracție

cu ultimul component al subiectului. O greșeală similară găsim în enunțul: „De ce **n-a reușit structurile de stat** din Republica Moldova să oprească laundromatul?” (TV8, Cutia neagră, 29.09.22) – corect: *De ce **n-au reușit structurile de stat** din Republica Moldova să oprească laundromatul?* Confuzia singularului cu pluralul se produce, probabil, din cauza plasării predicatului în antepoziție.

O altă situație observăm în pasajul următor: „...există și **opoziție** care serios, într-adevăr, **au probleme cu justiția...**” (TV8, Cutia neagră, 15.09.22) – corect: *...există și **opoziție**, care, într-adevăr, la modul serios, **are probleme cu justiția...***, în care subiectul exprimat printr-un substantiv colectiv *opoziție*, cu formă de singular, solicită un predicat la singular. O situație similară întâlnim în textul ce urmează: „Familia ei **au dat buzna** în lăcaș, **l-au luat la pumni** pe preot și **l-au scos** forțat din biserică” (21.07.22, Vorbește Moldova) – corect: ***a dat buzna...**, **l-a luat la pumni...** și **l-a scos...***, în care subiectul unic, exprimat, iarăși, printr-un substantiv colectiv (*familia*), cere un acord cu predicatul la singular, și nu la plural.

Alte erori privind acest aspect țin de acordul unui subiect la singular, cu sau fără un atribut la plural: „... dar și o ramă împodobită cu frunze, unde **fiecare au putut face poze**” (Știrile Pro TV, 12.10.22) – corect: *... dar și o ramă împodobită cu frunze, unde **fiecare a putut face poze***. „**Niciunul din ei nu au reușit** calificarea în finală” (Moldova1, Mesager, 22.07.22) – corect: ***Niciunul dintre ei nu a reușit** calificarea în finală*. Aici regula este clară: **când subiectul** unic, la singular este exprimat prin pronumele nehotărât *fiecare* sau prin pronumele negative *nimeni, niciunul*, cu sau fără un atribut la plural, acordul corect este cel formal, cu predicatul la singular.

De asemenea, o greșeală des întâlnită este confuzia dintre un subiect unic la singular cu alte părți de propoziție, precum atributul sau unele complemente circumstanțiale. De exemplu: „**Includerea** întreprinderii pe lista obiectelor de patrimoniu cultural **vor permite** păstrarea complexelor culturale și peisajistice de importanță națională pentru mai multe generații...” (PrimeTV, Primele știri, 28.07.22) – corect: ***Includerea întreprinderii pe lista obiectelor de patrimoniu cultural va permite** păstrarea complexelor culturale și peisajistice de importanță națională pentru mai multe generații...*; atributul obiectelor a fost luat împreună cu *inclusiunea* drept subiect multiplu.

O situație aparte constituie acordul predicatului cu subiectul când acesta este un substantiv comun, care are un anumit gen gramatical, dar înțelesul altui gen. Acordul corect, în acest caz, va fi cel formal: „**Deputatul** Partidului Șor Marina Tauber **a fost eliberată** din arest la domiciliu” (PublicaTV, Reporter, 18.10.22) – corect: *Deputatul Partidului Șor Marina Tauber a fost eliberat din arest la domiciliu* sau „Alături de alți lideri mondiali, la procesiune **este prezentă și președintele Republicii Moldova Maia Sandu**” (TV6, Ora știrilor, 19.09.22) – corect: *Alături de alți lideri mondiali, la procesiune este prezent și președintele Republicii Moldova Maia Sandu*.

O problemă dificilă presupune și acordul în gen al numelui predicativ cu un subiect multiplu antepus, ale cărui elemente componente sunt substantive sau pronume de genuri diferite, întrucât aici intră în joc mai mulți factori: genul numelor de ființe, distincția între numele de ființe și cele de lucruri, iar la numele de lucruri numărul (singular sau plural) la care stă subiectul și apropierea față de predicat etc. Astfel, în enunțul „...dar colega mea Daniela și, sigur, **invitații noștri sau invitațiile noastre sunt mult mai bine pregătite** (Moldova1, Buna dimineata!, 15.07.22), subiectul multiplu este format din substantive de genul masculin și feminin, prioritate având masculinul. Prin urmare, varianta corectă este ...*dar colega mea Daniela și, sigur, invitații noștri sau invitatele noastre sunt mult mai bine pregătiți*.

Atributul, de asemenea, prezintă mai multe probleme de exprimare, una dintre care ține de acordul în caz al acestuia cu termenul determinat. De exemplu, „Modificările se referă la ajustarea formulei de calcul **a primei de asigurare** de bază **stabilă** în funcție de coeficienții de rectificare ...” (JurnalTV, Jurnalul orei 19:00, 01.09.22) – corect: *Modificările se referă la ajustarea formulei de calcul a primei de asigurare de bază stabile în funcție de coeficienții de rectificare* Normele limbii literare cer cu strictețe acordul în caz al atributelor neizolate; la aceste atribute, acordul este obligatoriu dacă adjectivul are compliniri sau dacă este distanțat de termenul determinat, ca în cazul nostru. Un enunț similar este și următorul: „... iar cel mai complicat este însuși procesul de **înlăturare a bucății din ficat afectată** de tumoare.” (PublicaTV, Știri, 20.10.22) – corect: ... *iar cel mai complicat este însuși procesul de înlăturare a bucății din ficat afectate de tumoare*.

O greșeală frecventă ce ține de acordul atributului este acordul în gen și număr cu un termen determinat unic: „Operatorul, de fapt, **o să vă spună informația referitor de livrare**” (JurnalTV, *PopCorn Show*, 07.09.22) – corect: *Operatorul, de fapt, o să vă dea informația referitoare la livrare*; „... continuă lucrările de remediere **a carosabilului degradate** de pe străzile municipiului” (N4, *Obiectiv*, 18.07.22) – corect: ... *continuă lucrările de reparație a carosabilului degradat de pe străzile municipiului*.

Alte greșeli de acord se referă la articolul posesiv/genitival, adesea abordat în cadrul tabletelor de cultivare a limbii. Este vorba de acordul în gen și număr al articolului posesiv, pentru care regula de bază este că acesta se acordă cu substantivul determinat nearticulat sau cu articol nehotărât. În enunțul: „În cele șapte decenii de domnie Elisabeta a II-a a fost **martor a unor mari evenimente...**” (JurnalTV, *Jurnalul orei* 19:00, 09.09.22) – corect: *În cele șapte decenii de domnie Elisabeta a II-a a fost martor al unor mari evenimente...*, articolul posesiv **a** este acordat în mod greșit cu substantivul determinat *martor*, genul masculin, numărul singular, în locul articolului *al*. O eroare similară întâlnim și în următorul text: „Potrivit șefului companiei Vadim Ceban, motivul ar fi că Moldova nu reușește în termenii stabiliți să facă **auditul datoriilor istorice a Moldovagaz** față de compania rusească” (TV6, *Moldova zi de zi*, 12.09.22) – corect: ... *auditul datoriilor istorice ale Moldovagaz față de compania rusească*. Aici acordul se face cu *datoriilor*, care este substantivul determinat. Există și un mod de verificare a corectitudinii acordului, și anume, articulând hotărât substantivul determinat: *martorul evenimentelor, datoriile Moldovagaz*.

Întrucât substantivul determinat nu este întotdeauna cel mai apropiat, complicațiile ce țin de acord apar atunci când genitivul însoțit de articolul posesiv se va afla în construcție cu un substantiv urmat de un atribut substantival cu prepoziție, prin urmare, când avem a face cu următorul grup nominal: substantiv + substantiv cu prepoziție + substantiv (sau pronume) în genitiv cu articolul posesiv.

Această construcție poate reda două situații, în funcție de care diferă și regula acordului articolului posesiv:

a) dacă atât substantivul cu prepoziție, cât și substantivul sau pronumele în genitiv sunt atributele primului substantiv, articolul posesiv

trebuie să se acorde în gen și număr cu primul substantiv (*procesul de rezonanță al ministrului corupt*);

b) dacă substantivul sau pronumele în genitiv este atributul celui de-al doilea substantiv (care este atributul prepozițional al primului substantiv), articolul posesiv trebuie să se acorde în gen și număr cu al doilea substantiv (tip: *procesul de integrare a refugiaților*). Astfel de greșeli apar destul de des atât în exprimarea orală, cât și în cea scrisă: „... și de a crește **nivelul de educație ecologică al populației**” (Știri cu Angela Gonța, 16.09.22) – corect: ... și de a crește **nivelul de educație ecologică a populației**. În acest caz, substantivul în genitiv *a populației* este atributul celui de-al doilea substantiv (cu prepoziție): *educație* și, respectiv, acordul se face cu acesta. Verificând, e logic să se spună *educația populației*, și nu *nivelul populației*. O altă mostră de acest tip întâlnim în pasajul: „Potrivit avocaților, persoanele reținute sunt **președinții organizațiilor teritoriale a Partidului Șor**” (ProTV, Știrile ProTV, 22.10.22) – corect: *Potrivit avocaților, persoanele reținute sunt președinții organizațiilor teritoriale ale Partidului Șor*. Este vorba de *organizațiile teritoriale* ale Partidului Șor, dar nu de *președinții* acestuia, prin urmare, substantivul în genitiv *ale Partidului Șor* este atributul celui de-al doilea substantiv, cu care se acordă articolul posesiv.

Alte tipuri frecvente de greșeli gramaticale în spațiul nostru media-tic sunt, de asemenea, legate de întrebuintarea articolului posesiv/genitival, precum și de diverse alte părți de vorbire sau de propoziție. Printre erorile des atestate întâlnim omiterea articolului posesiv în cazul coordonării a două sau mai multe genitive. Exemple: „În fiecare zi vedem **hotărârea aliaților și partenerilor** din întreaga lume de a ajuta Ucraina” (JurnalTV, Jurnalul orei 19:00, 09.09.22) – corect: **În fiecare zi vedem hotărârea aliaților și a partenerilor** din întreaga lume de a ajuta Ucraina; „Scopul este de a **atrage atenția autorităților și populației** asupra necesității **utilizării raționale a resurselor și promovării** energiei regenerabile” (Primul în MoldovaTV, Știri, 13.11.22) – corect: ... Scopul este de a **atrage atenția autorităților și a populației** asupra necesității **utilizării raționale a resurselor, precum și a promovării** energiei regenerabile.

La fel, putem vorbi despre numeroase greșeli privind unele forme gramaticale eronate, atestate la substantive, verbe, numerele, adjecti-

ve, conjuncții, prepoziții etc. De pildă, în enunțul următor este utilizat un substantiv cu formă feminină pe care dicționarul nu o atestă: „Între timp, magistrații Curții de Apel Chișinău au decis ca fosta **notară** a ceea ce numesc procurorii „organizația criminală Plahotniuc...” (JurnalTV, Jurnalul orei 19:00, 07.09.22) – corect: *fostul notar*. O greșeală similară întâlnim în enunțul: „Informația a fost confirmată pentru presă de către **procuroara** Mariana Cherpec...” (RTRTV, Vesti Moldova, 19.07.22) – corect: *Informația a fost confirmată pentru presă de către procurora Mariana Cherpec...*, doar că, în acest caz, forma feminină este atestată în dicționar, dar este utilizată greșit. De asemenea, este greșită forma de genitiv a substantivului *zeamă* din textul ce urmează: „Pentru prepararea **zemei** avem nevoie de un bulion de pui” (Primul în MoldovaTV, Știri, 13.11.22) – corect: *zemii*.

Deseori întâlnim forme greșite de numeral ordinal: „Regele Eduard **al optălea** a abdicat în decembrie 1936, tronul revenindu-i ducelui Albert de York ...” (JurnalTV, Jurnalul orei 19:00, 09.09.22) – corect: *al optulea*; sau de numeral cardinal: „Păi, are **optesprezece ani** deja de activitate, nu?” (Știrile Pro TV, 20.10.22) – corect: *optsprezece ani de activitate*.

Nu de puține ori atestăm forme eronate ale verbelor; de exemplu, verbul de modalitate *a trebui*, conjugat ca un verb obișnuit, or acesta are un specific al său de conjugare, rămânând cu forma neschimbată, cu excepția persoanei a III-a plural: „Sunt absolut de acord. Oamenii **trebuieșc informați**” (TV8, Cutia neagră, 29.09.22) – corect: *Sunt absolut de acord. Oamenii trebuie informați*. Forme verbale greșite găsim și în alte pasaje de text: „Când revii, **îi iai** pe toți” (Moldova1, Buna dimineața, 15.07.22) – corect: *îi iei*; „Cum poți **să leși** o pisică atât de frumoasă?...” (Moldova1, 15.07.22, Buna dimineața!) – corect: *să lași* etc. Foarte des întâlnim forma hibridă *vroiam*, în loc de *voiam*: „Inclusiv asta **vroiam** să spun...” (PrimeTV, Prima oră, 23.08.22) – corect: *voiam*.

Dacă ne referim la adjectiv, cele mai frecvente inadvertențe privesc formarea gradelor de comparație la adjectivele care nu au această calitate: „Sloganul aprobat pentru ediția din acest an **sună foarte sublim...**” (Moldova1, 19.08.22, Ediție specială) – corect: *sună sublim*; sau „**Unul dintre cei mai oribili ani** au fost anii '90, când a murit prințesa

Diana...” (JurnalTV, Jurnalul orei 19:00, 09.09.22) – corect: *Anii '90 au fost oribili din cauza morții prințesei Diana*; sau „... peste tot, în mare parte, ca să nu zicem peste tot, **sunt cifre destul de negative** pentru actuala guvernare” (NTV, Acces direct, 21.07.22) – corect: *sunt cifre negative*.

Prepoziția și conjuncția sunt întrebuințate adesea fie cu abateri de la normele gramaticale, de la tradiția lingvistică, fie sunt calchiate, în special, după model rusesc. Una dintre greșelile atestate este omiterea prepoziției în cazul intercalării unei alte părți de propoziție între elementul coordonator și partea de propoziție coordonată. De exemplu, în enunțul: „Bine, domnule Catan, dvs. sunteți **mai versat în ale dreptului decât mine și, probabil, domnul Robu...**” (NTV, Acces direct, 19.07.22) – corect: *decât mine și, probabil, decât domnul Robu...*, elementul intercalat este un cuvânt incident (*probabil*). Deseori prepoziția **de** este omisă după numeralele cardinale propriu-zise de la douăzeci înainte, a cărei prezență este obligatorie atât în exprimarea orală, cât și în cea scrisă: „**650 ucraineni** au fost angajați în Moldova” (N4, Obiectiv, 19.07.22) – corect: *650 de ucraineni au fost angajați în Moldova*. O greșeală constituie și omiterea prepoziției **pe** în construcții cu un complement direct, în special cu pronumele relativ sau interogativ *care*. Astfel omiterea lui **pe** poate modifica raporturile sintactice, ca în situația următoare: Asta **e berea care am făcut-o** noaptea trecută. E IPA brut. (JurnalTV, Jurnalul orei 19:00, 08.09.22) – corect: *Asta e berea pe care am făcut-o noaptea trecută. E IPA brut*. În acest caz pronumele relativ *care* fără prepoziția *pe* are funcția sintactică de subiect, în locul funcției de complement direct.

O eroare care se perpetuează în spațiul public este utilizarea locuțiunii prepoziționale de comparație *ca și* în locul prepoziției *ca*, *drept* cu sensul *în calitate de*: „De ce **nu ați fost foarte vizibili ca și opoziție** în prima perioadă de mandat?” (TV8, Cutia neagră, 15.09.22) – corect: *De ce nu ați fost foarte vizibili ca (în calitate de) opoziție în prima perioadă de mandat?*; „... și, totodată, lista resurselor tehnico-materiale din dotarea acestora ce **pot fi utilizate ca și rechizite**” (TV6, Ora știrilor, 05.10.22) – corect: *... și, totodată, lista resurselor tehnico-materiale din dotarea acestora ce pot fi utilizate ca rechizite*. Alte greșeli, așa cum observam mai sus, sunt legate de calchiere după model rusesc:

„... în prezent, **sub guvernarea dvs.**, o forță politică, un oligarh obscur reușește s-aducă cu bani nu știu de unde oameni” (TV8, Cutia neagră, 22.09.22) – corect: ... *în prezent, **dvs. fiind la guvernare**, o forță politică, un oligarh obscur reușește s-aducă cu bani nu știu de unde oameni.* Prepoziția *sub* este tradusă inadecvat din limba rusă (*nod*), nefiind specifică unor astfel de contexte.

În ceea ce privește conjuncția, atestăm câteva tipuri de greșeli, una dintre care presupune confuzia dintre conjuncții asemănătoare formal, dar diferite sub aspect funcțional: „Adesea facem niște legături între țări și vorbim aici de dialogul cultural, vorbim de relații diplomatice, **relații bilaterale, ori, când ajunge subiectul** digitalizării, Estonia este oferită drept exemplu...” (Moldova1, Ediție specială, 19.08.22) – corect: *Adesea stabilim legături între țări și vorbim aici de dialogul cultural, vorbim de relații diplomatice, **relații bilaterale, or, când ajungem la subiectul** digitalizării, Estonia este oferită drept exemplu...* Observăm, în acest caz, confuzia dintre conjuncția disjunctivă *ori* și cea adversativă, neologică *or*. O altă greșală destul de des întâlnită este omiterea unui element dintr-o pereche corelativă a cărui prezență este obligatorie: „... dar ne dorim **siguranță pentru toți cei implicați, cât și pentru fani...**” (N4, Obiectiv, 22.07.22) – corect: ... *dar ne dorim siguranță **atât pentru toți cei implicați, cât și pentru fani.*** Același tip de greșală observăm și în enunțul următor: „**Deși** legea **obligă autoritățile** locale să nimicească **buruiana, la modul** practic, problema este ignorată” (JurnalTV, Jurnalul orei 19:00, 01.09.22) – corect: ***Deși** legea **obligă autoritățile** locale să nimicească **buruiana, totuși, la modul** practic, problema este ignorată.* Omiterea sau utilizarea altui element component în cazul conjuncțiilor perechi, de asemenea, constituie, o greșală gramaticală: „El spune că **nici poliție, procuratură sau asistență socială** nu l-au putut ajuta, așa ca bărbatul a decis să-și spună povestea la televizor” (PrimeTV, Vorbește Moldova, 18.07.22) – corect: *El spune că **nici poliția, nici procuratura și nici asistența socială** nu l-au putut ajuta, așa ca bărbatul a decis să-și spună povestea la televizor.*

O eroare foarte frecventă este utilizarea conjuncției adversative *dar* în cadrul coordonării copulative, în care este vorba de părți omogene, și nu de elemente care se opun. De exemplu: „Mai multe rachete rusești **au fost doborâte deasupra Kievului, dar și la Odesa**” (Știrile Pro TV,

22.10.22) – corect: *Mai multe rachete rusești **au fost doborâte deasupra Kievului, precum și a Odesei***; sau: ... va prezenta o primă sinteză **cu cele mai importante, dar și actuale** subiecte ale zilei (TV8, Știri cu Angela Gonța, 13.09.22) – corect: ... va prezenta o primă sinteză **cu cele mai importante și actuale** subiecte ale zilei.

În concluzie, considerăm că, în virtutea celor discutate, relatate supra, se impun anumite acțiuni de supraveghere continuă a ținutei lingvistice din spațiul nostru mediatic, pentru a contracara asemenea derapaje în exprimarea celor responsabili.

Abstract

Grammatical errors in the oral language of local mass media (based on the monitoring of a list of national TV stations)

Keywords: *correctness; oral language; grammatical errors; grammatical agreement; frequent mistakes*

The correctness of oral and written expression is a basic prerequisite in the process of educating and cultivating a new generation. Thus, in our article, we deal with the journalistic discourse from the point of view of grammatical correctness, an aspect often ignored in approaches to language development in the Bessarabian context. The present study relies on results gathered from the process of monitoring the linguistic standards of a selected array of national TV stations.

Cristina HANȚ

Prepoziții noi în limba română (IV) – „per”

C.H. – doctor în filologie, profesoară de limba și literatura română la Liceul Teoretic „Adam Müller Guttenbrunn” din Arad (România). Activează ca redactor la „Revista de lingvistică și cultură românească”. Este coautoare a două cărți. Semnează peste 60 de articole de specialitate în publicații din țară și de peste hotare.

În general, prepoziția este considerată o clasă închisă de cuvinte dat fiind faptul că, spre deosebire de celelalte părți de vorbire, admite mai greu actualizarea paradigmei, în funcție de noile realități. Totuși, în limba română actuală, se constată îmbogățirea clasei, fie cu noi conectori, fie cu structuri care tind să primească statut de locuțiune prepozițională.

Considerat dublet etimologic al lui „pe”, prepoziția „per” câștigă teren în limbajul actual, începând să își nuanțeze sensurile în funcție de context. Primul dicționar care îl înregistrează este DLRLC: „**PER** prep. (În legătură cu raportul dintre prețuri și unitatea de măsură a mărfii respective) Pentru..., de fiecare... *De ce aprobă ei 34 de lei per kilo grâu?* GALAN, I 60” (DLRLC 1955-1957). În DEX are intrare ca prepoziție specializată pentru limbajul comercial „Termen comercial folosit în legătură cu prețul unei mărfi raportat la o unitate de măsură. Pentru, de fiecare. – it., germ. **per**” (DEX 1998: 776).

Mioara Avram include acest conector în categoria prepozițiilor neologice: „*Per* este, evident, latinescul *per* (moștenit în această

Partea a III-a vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 5-6 (271-272), 2022, p. 155-160.

formă de italiană), care a fost împrumutat, din latină sau din italiană, și de alte limbi europene, ca germana, engleza, suedeza: pornindu-se, probabil, de la o serie de formule latinești curente în limbajul (juridic-) administrativ, cum sunt *per annum* (*per diem*, *per mensem*), *per caput*, *per mille*, *per procurationem*, s-a ajuns, în fiecare dintre aceste limbi, la întrebuințarea lui *per* în construcții ca germ. *Per Jahr*, sau engl. *a shilling per man*; cf. sued. *Per dag*, *per man*” (Avram 1973: 243).

În ciuda similitudinii de sens cu alte prepoziții („pentru”, „pe”), „per” conferă enunțului nu doar exactitate, ci și claritate. De exemplu, în formularea „Numărul de supermarketuri s-a triplat în criză, numărul de angajați **per/pe magazin** s-a înjumătățit” (Internet); preferința pentru „per” în locul lui „pe” se datorează faptului că a doua prepoziție are, de obicei, sens locativ, pe când prima este monosemantică. Prepoziția are corp fonetic redus (de aceea, înlocuiește frecvent structura „pentru fiecare”) și exprimă o nouă relație semantică, pe care alte prepoziții din limba română nu o pot reda – „pentru fiecare / pentru fiecare în parte”. Tiparul pare să se extindă, tocmai din aceste motive: „... determinarea costului standard **per elev/preșcolar**”, „Prețul barilului de petrol va rămâne sub pragul psihologic de 100 de dolari **per baril**”, „Rocada în topul magazinelor de bricolaj cu cele mai mari vânzări **per unitate**”, „Cum să plătești mai puțin **per click** pentru publicitatea web”, „Tarif **per apel** la cartelă”. Ultimele formulări se regăsesc frecvent în limba engleză: „pay **per view**”, „pay **per click**”, „pay **per like**”, „pay **per call** for publishers”, „pay **per use** parking” etc. Și în alte domenii (medicină, drept, agricultură) prepoziția își extinde sfera de utilizare: „Numărul total de petiții înregistrate unic **per petent** și **per caz...**”, „**per caz** tratat”, „... suma decontată de Casa de Asigurări de Sănătate **per pacient**”, „Pentru livezile de măr, cu densitatea pomilor la hectar: de la 700 până la 1 200 bucăți – 10 mii lei **per hectar...**” (Internet).

Comportamentul gramatical este diferit de al celorlalte prepoziții, fapt ce se datorează sensului de bază pe care prepoziția îl are „pentru fiecare”. Acest conector poate domina numai substantive comune la numărul singular, cel mai frecvent, din sfera semantică a timpului („per oră / per an / per lună”), a unităților de măsură („per baril / per hectar”), a rolurilor sociale („per elev”, „per pacient”). Asocierea se realizează exclusiv cu substantive nearticulate, indiferent de context. Spre deosebire de celelalte prepoziții,

adăugarea unui determinant substantivului nu schimbă forma nominalului. Vom lua ca exemplu prepoziția „pe”: „S-a așternut zăpada **pe casă** / **pe casa** aceea / **pe casa** de lângă lac / **pe casa** cea nouă / **pe casa** care...”. Se observă că, în prezența unui atribut / subordonate atributive, substantivul primește articol hotărât. Grupul prepozițional format din „per” + nominal își păstrează forma: „per caz tratat”, „per magazin din țară”, „per kilogram de grâu”, „per persoană participantă”, „per dinte tratat”, „per clișeu imagistic analizat”. În ceea ce privește regimul cazual, forma pe care o impune nominalului este cea de nominativ-acuzativ.

Grupul prepozițional ocupă frecvent poziția sintactică de atribut substantival prepozițional („În caz de recidive ale infecțiilor, în scopul prevenirii unor noi episoade 1 capsulă **per zi** timp de cel puțin 15 zile consecutive **per lună**”, „Este necesară determinarea costului standard **per elev**”), complement prepozițional („Un singur bagaj este permis **per pasager**”), circumstanțial de loc (echivalența strictă cu „pe” care indică spațiul, traducere literală a structurii „page per sheet”: „Faceți economie de cerneală și imprimați mai multe pagini **per foaie!**”)

Exprimările pleonastice („per fiecare zbor”, „per fiecare comprimat”, „per fiecare dintre contracte”) ignoră sensul primar al acestui conector și au la bază sinonimia strictă cu prepoziția „pentru”.

Prepoziția generează și grupuri cu rol locuțional. Este frecventă structura „per ansamblu” care circulă în paralel cu locuțiunea adverbială „în ansamblu”: „Litoralul românesc, **per ansamblu**, nu se scumpește pentru cei care cumpără pachete turistice prin agenții”, „OSCE: Armistițiul din Ucraina – respectat **per ansamblu**, cu încălcări la Lugansk și Debalțeve”, „**Per ansamblu**, am fost mai buni!” (Internet). Și construcția locuțională „per total” este des utilizată fie în sinonimie cu „în total”, fie cu „per ansamblu”: „Dacă ne uităm **per total** la condamnări, la prima vedere pare că primesc pedepse mai mari cei cu funcții importante” (DV), „**Per total**, vorbim de zeci de cărți și documente vîdate de mine” (DV, februarie 2015), „Artiom Pipa a luat aurul la haltere: 306 kg **per total**” (Internet).

De origine latină, prepoziția „per” s-a integrat firesc în limba română, chiar dacă manifestă similitudini la nivel fonetic și semantic cu „pe”. Contextele de angajare tind să fie specifice, astfel încât noul conector

ajunge să redea un sens relațional pe care alte prepoziții nu îl pot avea (= „de fiecare”, „pentru fiecare”). Restricțiile gramaticale impuse termenului dominat diferențiază termenul analizat de alte prepoziții: se asociază exclusiv cu substantive comune, formă de singular, nearticulate.

Referințe bibliografice

Avram 1973 = Mioara Avram, *Prepoziții neologice în limba română contemporană*, în „Studii și cercetări lingvistice”, București, Nr. 3, 1973

DEX 1998 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998

DLRLC 1955-1957 = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, București, 1955-1957

DV = „Dilema veche”

Abstract

New Prepositions in the Romanian Language (IV) – “per”

Keywords: *preposition; prepositional group; grammatical restrictions; meaning; syntactic function*

The purpose of this study is to describe the functioning mechanism of a Romanian neological preposition: “gen”. The starting point is represented by the grammaticalization theory – regarding the process of becoming a preposition, a noun suffers various morpho-syntactic and semantic transformations on the way of becoming a preposition. The author analyzes the features of this new Romanian preposition by referring to: the grammatical restrictions imposed on the directed term, the relationship with an external syntactic centre, the semantics of this term.

Cristinel MUNTEANU

Brăila ca „reper din orizontul vorbitorului”. O abordare dinspre frazeologie

*Profesorului de limba română Ioan Munteanu,
pasionat și prolific istoric al Brăilei,
la împlinirea vârstei de 80 de ani*

Cr.M. – prof. univ. dr. habil.
(doctor în filologie și în filosofie);
predă la Universitatea „Danubius”
din Galați discipline din sfera
științelor limbajului și din
domeniul filosofiei. A publicat
ca autor: *Sinonimia frazeologică
în limba română* (2007),
Lingvistica integrală coșeriană
(2012), *Frazeologie românească*
(2013); *Tradition and Innovation
in Language and Linguistics*
(2017); *Problema sensului la
John Dewey* (2019), iar ca editor:
Tobias Peucer, *Despre relațiile
jurnalistice* (2008), B.P. Hasdeu,
Studii de știința limbii (2013), E.
Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în
semantica structurală* (2016; trad.
de Cr.M.) etc. Este, de asemenea,
autorul a peste 200 de articole
și comunicări. Domenii de
interes: filosofia limbajului, teoria
limbii, semantică, frazeologie,
hermeneutică, lingvistica
textului.

1. A nimerit orbul Brăila este o expresie foarte cunoscută. În dicționarul său de etimologii frazeologice, *Până-n pânzele albe*, Stelian Dumistrăcel o glosează astfel: ‘este posibil orice lucru, incredibil inițial’. Circulă și o variantă cu toponimul *Suceava*, pe care I. Berg o consideră, dimpotrivă, sintagma originară, oferind următoarea lămurire: „Pe vremuri, la biserica Sf. Ioan din Suceava, unde se află moaștele Sfântului Ioan cel Nou, se făceau dese pelerinaje, întrucât dăinuia credința că aceste moaște vindecă orbii. Unii veneau singuri, pe jos, întrebând din om în om.” (Berg 2003: 240; s.v. *Nimeresc orbii Suceava*).

1.1. După ce trece în revistă diverse explicații privind originea acestei expresii (inclusiv cea de mai sus), Stelian Dumistrăcel apreciază că „prioritatea toponimică este puțin importantă, numele de orașe fiind comutabile; contextul poate fi (și chiar a fost) adaptat în funcție de variabila geografică, după repere din orizontul vorbitorului” (Dumistrăcel 2001: 283). Deși menționează și ipoteza Mariei

Bojan, conform căreia, în acest caz, *Brăila* ar fi o prelucrare fonetică (prin etimologie populară) a cuvântului german *Brille* ‘ochelari’ (vezi Bojan 1971: 261)¹, lingvistul ieșean înclină să dea dreptate autorilor volumului VIII/2 din DLR, după care „tocmai referirea la orașul muntenesc ar fi la baza creației paremiologice în discuție, în care Suceava ar fi apărut «prin parafrizare»” (Dumistrăcel 2001: 282-283).

1.2. Oricum, din argumentarea profesorului Dumistrăcel trebuie reținută ideea că este vorba, în primul rând, de *un centru urban de prestigiu* (la care se poate ajunge și întrebând). În definitiv: „Forma mentală este prezentă și la alte popoare; germanii caută... Roma: «*mit Fragen kommt man nach Rom*», iar centrele urbane au prestigiu din diferite motive; pentru un cărauș din Țara de Sus a Moldovei, cum este Moș Nichifor Coțcariul, al lui Ion Creangă (circulând, obișnuit, între Țuțuieni și Piatra Neamț), Orașul se află la capătul celui mai important drum comercial moldovenesc din vechime, evocat într-o «incantație» ironică de îndemn pentru cai, încheiată cu formula «Hii! opt-un cal, că nu-s departe Galații, hiii!».” (Dumistrăcel 2001: 283).

1.3. Maria Bojan nu precizează de unde a preluat informația legată de ipotetica înlocuire a substantivului germ. *Brille* ‘ochelari’ (trecând prin forma intermediară *brilă*) cu numele topic *Brăila* în expresia de care ne ocupăm. Probabil că ajunsese să fie una destul de curentă, la fel ca o altă explicație tot așa de fantezistă (dar, în sine, nici ea absurdă): *a nimerit orbul* [*alfabetul*] *Braille*, unde substantivul propriu reprezintă numele inventatorului acestui tip de scriere (pentru nevăzători), adică al pedagogului francez Louis Braille (1809-1852)².

*

2. Pesemne că lingvistul care a făcut prima dată conexiunea între rom. *Brăila* și germ. *Brille* a fost B.P. Hasdeu, numai că savantul a construit o asemenea ipoteză etimologică în glumă, ironizându-l pe Al. Cihac. În tomul al III-lea (din 1893) al dicționarului său *Etymologicum Magnum Romaniae*, Hasdeu atinge chestiunea care ne interesează prin raportare la o altă expresie, *a-și găsi bacăul*: „Din acea epocă s-a născut și a rămas în graiul românesc o locuțiune proverbială foarte interesantă, pe care Cihac (II [1879], p. 477) o scrie «*a-și găsi bacăul*», o traduce prin «*trouver son diable*» și o trage din cuvântul unguresc *bakó* «bo-

urreau».” (Hasdeu 1893: 2292). Mai departe, Hasdeu respinge soluția lui Cihac, care fusese adoptată și de alți lexicografi, încredințat fiind că *bacăul* din această locuțiune nu are nicio legătură cu ung. *bakó* ‘călău’. El este sigur că în acest caz trebuie avut în vedere orașul *Bacău* însuși, care, pe vremuri (în secolul al XV-lea), era un punct vamal important, unde se percepeau două tipuri de taxe („o vămuire mare după valoare și o vămuire mică după greutate”). *A-și găsi Bacăul* s-a ivit – susține B.P. Hasdeu – în acele împrejurări în care negustorii (și călătorii în genere) se gândeau cu groază la acest loc în care erau opriți, verificați („scotociți”) și obligați să achite cele două „vămuiri”³.

2.1. Ca argument suplimentar, Hasdeu invocă într-un atare context chiar expresia referitoare la Brăila: „Este o locuțiune de aceeași natură ca și «*orbul cu întrebarea a nimerit Brăila*» (Pann, *Povestea vorbei* [1847], II, p. 4), a nimerit-o adevărat măcar că e orb și măcar că «Brăila» e departe, ceea ce Cihac ar fi trebuit să scrie cu inițiala mică «a nimerit brăila», și-apoi să-i caute originea bunăoară în germanul «*Brille* = ochilari», tocmai ceea ce caută un orb!” (Hasdeu 1893: 2292).

2.1.1. Este evident că Hasdeu propune aici în joacă etimologia cu *Brille* ‘ochelari’, atacând principiile etimologice și lexicografice ale lui Al. Cihac, cum o făcuse de atâtea ori⁴. Dacă ar fi fost consecvent regulilor sale, Cihac ar fi trebuit (dată fiind „cecitatea” sa lingvistică, crede Hasdeu) să înregistreze și forma **brăila* în vol. II al dicționarului său (*Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, 1870-1879)⁵, căutându-i o origine aleatorie, cum ar fi germ. *Brille*! Se pare însă că nu toți cititorii faimosului *Etymologicum* au priceput intențiile ludice ale lui Hasdeu și, în consecință, unii vor fi luat de bună „soluția” năstrușnică, punând-o în circulație...

2.1.2. Nu doar contextul (ironic) ne arată că *Brille* > **brăila* (*Brăila*) este o propunere etimologică nesperioasă. (Căci, altminteri, dovedind că în discuție se află orașul, și nu „călăul”, de ce ar mai fi spus Hasdeu că *a-și găsi Bacăul* și *a nimerit orbul Brăila* sunt locuțiuni „de aceeași natură”?). Și contextul lărgit, dat de cunoașterea operei științifice a lui Hasdeu, ne demonstrează același lucru. Savantul știa foarte bine care a fost importanța comercială a Brăilei în spațiul românesc de-a lungul timpului și a subliniat acest lucru încă de la început în lucrările sale de istorie sau de istoriografie (vezi, de exemplu, Hasdeu 1873: 2)⁶.

2.2. Așadar, cercetând originea expresiei *a-și găsi bacăul*, Hasdeu își câștigă, în același timp, și meritul de a fi lămurit primul (în paralel) originea expresiei *a nimerit orbul Brăila*, dând interpretarea corectă, potrivit căreia orbii (întrebând) reușeau să ajungă la Brăila, fiindcă Brăila reprezenta un centru urban de renume (cel puțin din punct de vedere economic).

*

3. În continuare, reluând o formulă fericită a profesorului Stelian Dumistrăcel, voi încerca să prezint un „studiu de caz” în care Brăila apare, indiscutabil, ca „reper din orizontul vorbitorului”. Cel care ilustrează o astfel de optică este celebrul etnolog și folclorist român Tudor Pamfile (1883-1921), născut în comuna Țepu din fostul județ Tecuci. În acest sens, mă voi referi la câteva dintre basmele populare culese de acest cărturar din zona sa natală.

3.1. Trebuie anunțat dinainte că – în privința reproducerii basmelor sau a poveștilor (adunate preponderent din apropierea Tecuciului) – Tudor Pamfile prezintă anumite particularități. Ca stil (ori ca artă narativă), el se situează undeva între Ion Creangă și Petre Ispirescu, pe care îi va fi avut ca modele. Pe de o parte, deși este mai expresiv decât povestitorul popular obișnuit, Pamfile nu atinge, totuși, nivelul expresivității (și oralității) lui Creangă; pe de altă parte, el nu reușește să se mențină în stratul narativ la fel de neutru ca Petre Ispirescu. Așa se face că folcloristul tecucean introduce în text, frecvent, diverse reflecții personale extinse, spre a le servi și altora ca învățături⁷. Totodată, îndepărtându-se de „rețeta” tradițională a basmului⁸, Tudor Pamfile ancorează (geografic vorbind) destul de precis acțiunea din basmele culese, apelând la toponime reale din spațiul românesc (mai ales din „Țara Moldovei” / Moldova) și din vecinătate: Iași („Ieși”), Bârlad, Vaslui, Bacău, Viena („Viana”), Bolgrad, Țarigrad etc. (vezi Pamfile 1909 și Pamfile 1914). Chiar dacă mai rar pomenite, nu lipsesc nici unele hidronime dintre cele existente în aceeași regiune: Siretul („Siretiul”), Nistrul (vezi Pamfile 1909: 131 și 135), precum și Bârladul și afluentul său, Berheciul.

3.2. Este drept însă că ultimele două râuri notate mai sus nu țin de localizarea propriu-zisă a acțiunii, ci sunt invocate de dragul (și în

ansamblul) unor comparații sugestive, clarificatoare pentru cititori: „Castelul, măi, o minune, nu altceva. Nu vă mai spun câte odăi avea, câte beciuri. *Curtea lui Bogorete din lunca Țigăneștilor, pe malul Bârladului, îi fleac, pe lângă cea a zmeului.*” (Pamfile 1909: 85); „[B]ăbușca noastră avea o Țoandă de fată puturoasă și împruțită, că *s-o fi spălat cu toată apa Berheciului și tot urâtă rămânea.*” (Pamfile 1914: 182). Din această perspectivă, nu ar trebui să ne atragă atenția în mod deosebit faptul că Tudor Pamfile întrebuințează, la un moment dat, expresia *a nimerit orbul Brăila*. Astfel, în povestea *Norocel-argatul, ginere împărătesc* (auzită de la un consătean din Țepu), un împărat, nemulțumit că un simplu argat, Norocel, fusese ales de fiica sa în urma probei aruncării mărului, caută să-i schimbe slujitorului hotărârea de a-i lua fata de soție: „Dacă te-nvoiești, bine; dacă nu, drumul e al tău și casa e a mea, că nimeni nu te ține legat. Că vorba ceea: *a nimerit orbul Brăila*, darmită tu, flăcău harnic și așezat, n-ai să-ți găsești bine capului?” (Pamfile 1909: 60-61). Să remarcăm, deocamdată, în treacăt, că expresia cu pricina este utilizată în varianta cu Brăila, și nu cu Suceava...

3.3. Are mai puțină importanță aici dacă aceste toponime reale vor fi apărut în discursul originar al consătenilor de la care Pamfile a înregistrat basmele sau dacă ele au fost inserate ulterior de către culegătorul tecucean. Este posibil, totuși, ca măcar unele dintre toponime să fi funcționat ca repere spațiale pentru vorbitorii din comuna Țepu (din vecinătatea Tecuciului)⁹. În orice caz, important este că – luând tărâmul său natal drept „centrul lumii” – Tudor Pamfile configurează o anumită geografie pentru acțiunea din poveștile publicate, o geografie în care Brăila este (la fel ca în realitate) un reper spațial esențial.

3.3.1. Povestea care conține cele mai multe referințe la o atare geografie reală se intitulează *Hoțul și cei doi împărați*. Întâmplările se petrec „în vremurile vechi, când Moldova era împărăție” și când un anume hoț trecea granițele și prăda în împărățiile vecine. De la Brăila încolo, începe ținutul împăratului muntenesc: „Acuma, mai cred eu, că-n țara noastră nu făcea el atâta rău, cât strica în celălalte părți, și de asta, nici împăratul nostru nu-și prea bătea capul până pe-acolo, ca să-l prindă, ci-l lăsa în voia lui. Ei, dar nu tot așa puteau să tacă împărații vecini, cum bunăoară cel unguresc din Ardeal, cel leșesc din miază-noapte, cel tătaresc și muscălesc, de peste Nistru în răsărit, cel turcesc și cel munte-

nesc, *de la Brăila la vale*. Ei, toți, ori de câte ori simțeau că moldovanul le-a călcat cutare parte din țară, trimiteau jalbă la-mpăratul Moldovei din Iași, precum că dacă nu l-a prinde el pe hoț, vin ei cu oaste să puie mâna pe el.” (Pamfile 1909: 135-136).

3.3.2. O dispunere geografică similară descoperim în *Povestea lui Petrea, feciorul de împărat, și-a Rujalinei-Linei*: „Pe ce vreme o fi trăit Petrea ista, nu știu, că nici în cărțile vechi nu stă scris, ci eu cred de bună seamă că după Adam. Pe unde o fi trăit, iarăși nu știu, că nici cel care mi-a spus mie povestea nu știa și nici cel ce i-a spus-o lui, și nici alții, și numai Dumnezeu știe pe unde. Dar ce zic: dacă-l chema Petrea, moldovan de-ai noștri cu bună seamă că era, ori din Iași, ori de peste munte, ori de *dincolo de Brăila*.” (Pamfile 1909: 148; basmul provine din Țepu, auzit de la fratele folcloristului, Vasile)¹⁰.

3.3.3. De altfel, se vede că Brăila este unul dintre punctele cardinale (aproximative) pentru cei din zona Tecuciului, alături de Brașov, Tighina (cetate-port la Nistru, Bender) și Țarigrad (Constantinopol), după cum lasă să se înțeleagă un basm cules tot din Țepu, *Fata uncheșului cea fără noroc*, în care participanții la nuntă fantastică se înfățișează așa: „Mă rog, obiceiuri de oameni mari, tot crai de împărați *din patru părți de lume, de pe la Brașov și Brăila, de pe la Tighina și Țăligrad* [sic!], pe urmă domnișori mai așa ca mine, câte stele și luceferi și mai mulți cu trei.” (Pamfile 1914: 41). După cum se știe, toate acestea erau pe vremuri însemnate târguri ori depozite de mărfuri etc. Asupra faimosului *drum comercial Brașov – Brăila* (vital pentru negustori), care va fi dus la întemeierea Țării Românești (în opinia lui Nicolae Iorga), nu-i nevoie să mai insistăm.

3.3.4. Într-o manieră asemănătoare se prezintă lucrurile și în *Povestea lui Bobică* (comunicată tot de fratele lui Pamfile, Vasile). Personajul principal, Bobică, înnoptează în codru și iată ce observă: „Stând așa acolo, iată aude iarăși pași și vorbă, întâi mai departe și pe urmă tot mai aproape, până când poate să deslușească bine de tot cine erau: patru negustori de mirodenii: veneau dintr-un târg, cum ar fi de la Bârlad, și mergeau spre alte târguri, cum ar fi la Vaslui ori la Bacău.” (Pamfile 1914: 171)¹¹. Bobică trage cu pușca și îi sperie pe „marchidani” (care fug), apoi dă foc la „mormanul de mirodenii, tot smirnă și tămâie și câte multe, toate”, privind cum se înalță fumul plăcut mirositor.

Comentariul naratorului vine în continuare astfel: „Cu-adevărat că te sfinția mirosul cela: mă rog, *lucruri scumpe de Țarigrad și de Brăila*, nu glumă!” (Pamfile 1914: 172).

3.3.5. Semnificativ este că vecinul și rivalul Brăilei, orașul Galați, nu se bucură de aceeași prețuire în textele populare culese (și prelucrate) de Tudor Pamfile. Cel puțin, aceasta este impresia care se desprinde după parcurgerea celor trei antologii la care am avut acces (*Graiul vremurilor; Firișoare de aur; Un tăciune și-un cărbune*). Am găsit toponimul *Galați* doar în două „legende” foarte scurte (lipsite de aura fabulosului) din volumul *Firișoare de aur*: „Niște oameni, făcând un drum până la *Galați* cu pâne de vânzare, poposiră peste noapte într-un loc, unde unul se alege păgubaș cu o sumă de bani.” (*Cel cu musca pe căciulă*, în Pamfile 1911: 44); „Plecaseră acum vreo șaizeci-șaptezeci de ani niște oameni cu carele cu chirie din *Țepu la Galați*.” (*Povestea unui făcăleț*, în Pamfile 1911: 64). Este evident că Brăila constituia pe atunci un reper mult mai important în orizontul povestitorului din zona Tecuciului, și nu numai...

*

4. În locul unor concluzii, pentru a întări cele afirmate până aici, îi voi da cuvântul unui alt tecucean, scriitorul (și militarul de carieră) Anton Marin (1898-1992), care nu folosește deloc la întâmplare astfel de expresii¹². Într-o carte autobiografică, *Lumea lui Tonică*, el începe relatarea unei pățanii (din perioada în care își făcea studiile liceale la Piatra-Neamț) în felul următor: „Înainte de a pleca cu trăsura mare, m-a întrebat dacă știu unde-i Mănăstirea Neamț și dacă cunosc drumul... Asta m-a jignit profund! / – Lasă, domnule, că *a nimerit orbul Brăila*... și n-o să nimeresc eu Mănăstirea Neamț?! / Fratele meu avea încredere în mine; dar oricum, până la Mănăstirea Neamț este o bucată de drum, așa încât nu s-a putut opri să adauge: / – Și la urma urmei... gură ai, poți să întrebi pe unul, pe altul – că doar nu te costă nimic!” (Marin 1989: 112-113).

Note și referințe

¹ Maria Bojan preia (cu convingere) explicația lui I. Berg și, ca atare, ia în considerație posibilitatea „ca expresia sinonimă *a nimerit orbul Brăila* [...] să fi avut ca model *a nimerit orbul Suceava*” (Bojan 1971: 261 și 265).

² Admițând că vorbitorii vor fi pronunțat numele *Braille* așa cum se scria – și nu ca în franceză, adică [Brai], într-o

silabă –, o astfel de etimologie frazeologică este inacceptabilă, deoarece expresia românească este, cu siguranță, anterioară inventării alfabetului Braille. La fel de puțin convingătoare este și explicația care pleacă de la dispunerea circulară, în formă de evantai, a străzilor din Brăila, o configurație care i-ar fi împiedicat pe călătorii străini să se rătăcească prin oraș. Însă expresia nu desemnează nimerirea (unui obiectiv) *prin* Brăila, ci nimerirea Brăilei ca atare! (cf. și Munteanu 2022: 316-319).

³ Expresia *a-și găsi bacăul* este discutată și de Stelian Dumistrăcel, care o traduce astfel: „a se găsi persoana energică, în stare să-l «strunească», să-l stăpânească pe cineva; a-și găsi «nașul»” (Dumistrăcel 2001: 39). Lingvistul ieșean amintește și explicația lui Hasdeu, însă indirect, prin intermediul DA [=Academia Română, *Dicționarul limbii române*, I/I, literele A-B, București, 1913].

⁴ Vezi, de pildă, articolul *Iarăși d. Cihac! Câteva precepte pentru începători în lingvistică* [1876] (reprodus în Hasdeu 1988: 200-210).

⁵ Ironia este cu atât mai mare, cu cât Al. Cihac, în vol. al II-lea (din 1879) al dicționarului său (în care tratase despre *bacău* < magh. *bakó*), nici nu se ocupase de cuvintele românești de origine germană, ci doar de elementele slave, maghiare, turcești, neogrecești și albaneze, iar în vol. I (din 1870) prezentase doar elementele latinești!

⁶ Însemnătatea comercială a Brăilei este punctată de Hasdeu chiar în primele paragrafe ale cărții sale, *Istoria critică a românilor* (ediția I, 1873), și, cu câțiva ani mai înainte, grație publicării unor documente vechi în „Arhiva istorică a României”.

⁷ De cele mai multe ori, reflecțiile în cauză sunt juste și actuale. Iată, bunăoară, cum începe *Povestea premintelui Iorgovan cu părul de aur*: „Vedeți voi, măi băieți, dragii moșului, cum se pornesc războaiele astăzi: cutare împărat îi lacom ca un lup; are pământuri, nu se satură și vrea să mai aibă. Cum să capete? Caută nod în papură vecinului, pornește cu oaste multă, poruncește să se facă slujbe în biserici ca să-i ajute Dumnezeu – ca și cum L-ar lua și pe Dânsul părtaș la hoție –, face poduri peste ape, le trece, pune tunurile pe deal ca să urle, arde bielele sate ale săracilor, ucide în dreapta și în stânga, ca să păstreze, cică, neștirbită, cinstea țării lui” (Pamfile 1909: 97).

⁸ Tot așa, oarecum bizar, în basmul *Feciorul de crai surgunit*, în plin fabulos, o nuntă se „oficializează” după tipicul contemporan folcloristului: „Iar, la două săptămâni, de bună samă după ce au ieșit hârtiile de la Primărie, și-a făcut nunta...” (Pamfile 1909: 45). Și G. Călinescu face unele (succinte) observații critice asupra „ornamentelor” din basmul *Șperlă voinicul*, cules și publicat de Tudor Pamfile (vezi Călinescu 1965: 388-389).

⁹ Semnificativ este că multe dintre aceste basme / povești culese din Țepu i-au fost comunicate lui Tudor Pamfile de către fratele său, Vasile.

¹⁰ Interesant este că prin „moldovan de-ai noștri” naratorul înțelege (în respectivul context) orice român, nu doar din Moldova, ci și din Transilvania sau din Țara Românească. (Toate sublinierile din citate îmi aparțin.)

¹¹ Într-un alt basm (*Berbecul cu lâna de aur*) din aceeași antologie, un personaj spune așa: „Nu știți că mai mare iarmaroc ca-n Bârlad nu se află?” (Pamfile 2014: 161).

¹² Proaspăt licean fiind (înaintea Primului Război Mondial), mândru de instrucția primită la Tecuci, Anton Marin îi dă replica unui profesor de muzică de la Piatra-Neamț: „Când i-am spus că sunt venit de la Tecuci și el a făcut o glumă: ...că pe acolo «băieții nu cântă, ci...», însă i-am luat-o eu înainte: – Nu, domnule, de urlat numai câinii urlă... dar la Giurgiu, nu la Tecuci” (Marin 1989: 81).

Bibliografie

- Berg 2003 = I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Editura Vestala, București, 2003
- Bojan 1971 = Maria Bojan, *Expresii românești cu conținut istoric*, în „Cercetări de lingvistică”, Anul XVI, nr. 2, 1971, p. 259-266
- Călinescu 1965 = G. Călinescu, *Estetica basmului*, Editura pentru Literatură, București, 1965
- Dumistrăcel 2001 = Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*, Ediția a II-a revăzută și augmentată, Editura Institutul European, Iași, 2001
- Hasdeu 1873 = B.P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor din ambele Dacii în secolul XIV*, Tomul I, Volumul I, Tipografia Curții (Lucrătorii Asociați), București, 1873
- Hasdeu 1893 = *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, Lucrat după dorința și cu cheltuiala M.S. Regelui Carol I sub auspiciile Academiei Române de B. Petriceicu-Hasdeu, Tomul III, Stabilimentul Grafic I.V. Socec, București, 1893
- Hasdeu 1988 = B.P. Hasdeu, *Studii de lingvistică și filologie*, vol. II, Ediție îngrijită, studii introductiv și note de Grigore Brâncuș, Editura Minerva, București, 1988
- Marin 1989 = Anton Marin, *Lumea lui Tonică*, Editura „Ion Creangă”, București, 1989
- Munteanu 2022 = Ioan Munteanu, *Brăila prin veacuri și în zilele noastre*, Editura Proilavia, Brăila, 2022
- Pamfile 1909 = Tudor Pamfile, *Graiul vremurilor. Povești*, Tipografia „Neamul românesc”, Vălenii de Munte, 1909
- Pamfile 1911 = Tudor Pamfile, *Firișoare de aur. Povestiri și legende din popor*, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co., 1911
- Pamfile 1914 = Tudor Pamfile, *Un tăciune și-un cărbune. Povești*, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co., 1914.

Abstract

Brăila as a “landmark in the speaker’s horizon”. A phraseological approach

Keywords: *Brăila; phraseologisms; etymology; fairy tales; B.P. Hasdeu; T. Pamfile*

In this article, I aim at reevaluating the explanations referring to the etymology of the Romanian expression *a nimerit orbul Brăila* (literally, ‘[even] the blind found Brăila’), in accordance with Stelian Dumistrăcel’s opinion that this formula originated in the belief that Brăila was, in ancient times, a renown town. At the same time, I will prove B.P. Hasdeu’s priority in providing the correct phraseological etymology in this regard. As supplementary evidence, I will offer a series of quotations excerpted from some fairy tales collected by the famous ethnologist Tudor Pamfile.

Johannes KABATEK

Cristina BLEORȚU

Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea. O scrisoare de la Iorgu Iordan

J. K. – profesor universitar doctor, șeful Catedrei de limbi romanice a Universității din Zürich (Elveția). Este unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene, director al Arhivelor Eugeniu Coșeriu.

C. B. – doctor în filologie, cercetătoare, Universitatea din Zürich (Elveția). Autoare a numeroase articole. Participă la realizarea unor proiecte internaționale de la Universitățile din Barcelona, Oviedo, Zürich, Iași.

Continuăm cu seria scrisorilor din cadrul proiectului „*Dincolo de structuralism*”. *Scrisori pentru Eugeniu Coșeriu**, de la Universitatea din Zürich și prezentăm una scrisă de Iorgu Iordan, cel care i-a fost profesor lui Eugeniu Coșeriu după cum mărturisește în interviurile acordate lui Kabatek și Murguía (2017): „Acolo – nu la facultatea de drept, ci la cea de filosofie, am avut câțiva profesori foarte buni și foarte importanți pentru formarea mea și pentru cariera de mai târziu. Pentru filologie romanică Dimitrie Găzdaru care, mai târziu, a emigrat în Argentina și a rămas mulți ani în La Plata; pentru filologie română Iorgu Iordan, care mai apoi a devenit mult mai faimos; pentru filologie slavă Petru Caraman, care îmi plăcea mult și care era un om cu totul deosebit, nu doar ca profesor; pentru estetică și critică literară George Călinescu, autor al unei voluminoase istorii a literaturii; pentru latină Marinescu, care, de asemenea, era excelent; pentru istoria Evului Mediu George Brătianu; și alții” (Kabatek și Murguía 2017: 29).

■ * Pentru mai multe informații vezi <https://coseriu.ch/>

Jáchimov (Republ. Cehosl.), 14/VII/1957

Stimate domnule Coșeriu,

Am avut de gînd să-ți scriu mai de mult, ca să-ți mulțumesc pentru lucrările pe care ai avut bunătatea să mi le trimiți, dar m-au luat mereu înainte treburile, multe și grele. M-am mulțumit să dau dispoziție serviciului respectiv al Academiei R. P. R. să expedieze la Universitate, pe numele d-tale, publicațiile de lingvistică romînească apărute la noi în ultimii ani. Sînt sigur că ele te interesează chiar și dintr-un punct de vedere pur subiectiv, dar fiind că ele se referă la limba d-tale maternă. Aș dori să aflu dacă aceste lucrări au sosit la destinație, eventual și unele aprecieri ale d-tale asupra lor.

Anul trecut, cu prilejul călătoriei mele în Italia (am participat, cum vei fi fost informat în vreun fel oarecare, la congresul de lingvistică romanică), am vizitat (împreună cu ceilalți delegați romîni: prof. Rosetti și lectorul Al. Niculescu) pe socrul d-tale, ilustrul lingvist V. Pisani. De la el am aflat și despre legăturile de rudenie dintre el și d-ta, și despre faptul că timp de doi ani ai lucrat în Italia, în meseria d-tale.

Eu mă găsesc aici de o săptămână pentru un tratament medical, care va dura pînă la sfîrșitul lunii curente. Am fost și anul trecut, tot la cură,

Jáchimov (Republ. Cehosl.), 14/VII/1957

Stimate domnule Coșeriu,

Am avut de gînd să-ți scriu mai de mult, ca să-ți mulțumesc pentru lucrările pe care ai avut bunătatea să mi le trimiți, dar m-au luat mereu înainte treburile, multe și grele. M-am mulțumit să dau dispoziție serviciului respectiv al Academiei R. P. R. să expedieze la Universitate, pe numele d-tale, publicațiile de lingvistică romînească apărute la noi în ultimii ani. Sînt sigur că ele te interesează chiar și dintr-un punct de vedere pur subiectiv, dar fiind că ele se referă la limba d-tale maternă. Aș dori să aflu dacă aceste lucrări au sosit la destinație, eventual și unele aprecieri ale d-tale asupra lor.

Anul trecut, cu prilejul călătoriei mele în Italia (am participat, cum vei fi fost informat în vreun fel oarecare, la congresul de lingvistică romanică), am vizitat (împreună cu ceilalți delegați romîni: prof. Rosetti și lectorul Al. Niculescu) pe

socrul d-tale, ilustrul lingvist V. Pisani. De la el am aflat și despre legăturile de rudenie dintre el și d-ta, și despre faptul că timp de doi ani ai lucrat în Italia, în meseria d-tale.

Eu mă găsesc aici de o săptămână pentru un tratament medical, care va dura pînă la sfîrșitul lunii curente. Am fost și anul trecut, tot la cură, și am constatat o regiune foarte frumoasă. Din Roma m-am dus la Pisa, unde, după cum știți, se va ține, între 5 și 10 august, al 10-lea congres de lingvistică. D-ta vii?

Te speranțez că, dacă nu vei veni pentru că, cel puțin, am mai vorbit o dată la comună cu alții, de război și prietenii salutare ale marelui cordului.

János Erdős

și am constatat o vizibilă îmbunătățire. Din Praga voi pleca la Oslo, unde, după cum știi se va ține, între 5 și 10 august, al VIII-lea congres de lingvistică. D-ta vii?

În speranța că, dacă nu ne vom putea vedea, cel puțin vom mai continua a comunica unul cu altul, te rog să primești salutările mele cordiale.

Iorgu IORDAN

Bibliografie ■

Kabatek și Murguía 2017 = Johannes Kabatek și Adolfo Murguía, „A spune lucruri așa cum sunt”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, Iași, Demiurg, 2017

Abstract

Beyond Structuralism. Letters to Eugenio Coseriu and the history of linguistics in the 20th century. A letter from Iorgu Iordan

Keywords: *Eugenio Coseriu; letters; history of linguistics; Iorgu Iordan*

This paper presents a letter in from Iorgu Iordan to Eugenio Coseriu, from 1957, from the project "Beyond structuralism". Letters to Eugeniu Coșeriu and the History of Linguistics in the 20th Century from the University of Zurich. Our purpose is to contribute to the history of Coserian linguistics.

Eugen MUNTEANU

Jurnal epistolar jenaez 1999-2001 (III)

E.M. – profesor la Facultatea de Litere a Universității „Al. Cuza” din Iași, director-fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice (2005-2009), profesor invitat la Universitățile din Jena și Viena, director al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași (2009-2013). Principalele lucrări: *Aeterna Latinitas* (1997); *Introducere în lingvistică* (2015); *Lexicologie biblică* (2008). A coordonat proiectul „Monumenta linguae Dacoromanorum” (2009-2015, 15 volume) și ediția critică a versiunii „Nicolae Spătarul Milescu” a Vechiului Testament (2016, 2060 p.). A tradus și comentat texte de Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Swedenborg, Rousseau, Rivarol, Wilhelm von Humboldt, Iacob Grimm, Ernst Renan, Eugenio Coseriu și Hans-Georg Gadamer.

Jena, duminică 25 aprilie, 1999. Iubito etc., etc. Aș fi vrut să mă duc la o biserică, fie una catolică, în apropiere, pe Humboldtstrasse, fie la cea luterană centrală, dar nu am reușit să mă scol decât pe la ora 12, așa că am renunțat. O zi senină și însorită. Prin fereastra larg deschisă îmi intră răcoarea dimineții, împreună cu mirosul pomilor înfloriți și cu cântecul păsărelelor. Mă apuc imediat de lecția Deutsch Intensiv zilnică. Voi bea apoi o ceașcă de cacao cu pâine prăjită neagră, delicioasă, și cu brânză. Voi face, înainte de prânz, o plimbare până la grădina botanică și locuința lui Goethe, alăturate. După micul dejun consistent continui cu germana. Blestemată limbă! Voi ajunge să o vorbesc vreodată, fără trac și bâlbâieli? Toată lumea mă asigură că vorbesc foarte bine, dar e desigur multă politețe în spusele lor. Pe de o parte, nemții sunt conștienți de propria lor dificultate de a învăța o altă limbă, vorbesc franceza groaznic (cei ce o vorbesc) și, pe de altă parte, de excentricitatea autarhică a propriei limbi. Pușcariu, cu liceul german la Cernăuți (parcă) și cu 8 ani de studii superioare în Germania, prefera să vorbească în străinătate franceză, după doar doi ani de stat la Paris. La Geneva șia dus copiii la școala nemțească, fără ca ei să fi știut nemțește.

Partea II vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 3-4 (269-270), martie - aprilie 2022, p. 36-45.

Am avut un somn agitat! Ca mulți ani în urmă, când am visat, într-o stare de intensă fericire, că vorbesc greaca veche, mam trezit azi vorbind ca un neamț nemțește, cu toate subtilitățile particulelor separabile, ale modalelor și condiționalului. De fapt, limba vorbită e mult mai simplă decât cea scrisă, iar eu pe aceasta din urmă încerc să o vorbesc. Un vis ciudat: trei fete adolescente, tu, Roxana și Camelia Hoștinari, colega lui Dinu, rase în cap, mă disputați într-o clădire sobră, nemțească, cu multe etaje, spre gelozia unor tineri nemți. Eu încercam paternal și cu tandrețe să vă împac pe toate trei. Mam trezit cu o intensă și sfâșietoare, și dureroasă stare de nostalgie după tinerețea noastră, cu imaginea vie a ființei tale de acum exact 24 de ani, din primăvara în care ne plimbam prin pădurea de la Bucium. Îți mai amintești? Revin cu obsesia mea: faceți împreună germană cât mai mult, tot timpul dacă se poate. După examenul lui Dinu, acesta este lucrul cel mai important. Uitați-vă cât mai mult la televizor pe posturile nemțești.

Întors din plimbarea de vreo trei ore în Botanischen Garten, pe un timp superb, o zi însorită de vară. Peste drum de clădirea principală a Universității, pe Fürstengraben, într-un loc accidentat, dar superb amenajat, nu prea mare, una din cele mai vechi grădini botanice din Europa, cu memoria lui Goethe impregnată peste tot, păstrată cu grijă și evocată la tot pasul. Pe stânga, la intrarea pe alea dinspre drum, un arbore ginkgo plantat de Goethe însuși. Se spune că este cel mai vechi în viață din Europa. Goethe, botanist pasionat și filozof al vieții, la studiat îndelung și a meditat asupra acestui arbore exotic. Dintre poezie dedicată acestui arbore, adresată unei prietene, am memorat ultimele două versuri esențiale:

*Fühlst du nicht an meinen Liedern,
Dass ich eins und doppelt bin?*

Și traducerea mea: *Nu simți tu în cântările mele/ Că sunt unul și dublat? Sau: Nu simți tu în a mea cântare/ Că sunt unul și îndoit?* „Relicvă vie” cu termenii darwiniști, combinație între conifere și palmat, acest arbore are o mare capacitate de rezistență și adaptare, trăiește oriunde, rezistă la atacuri de orice fel și în orice climă. Uimitor, în epicentrul exploziei atomice de la Hiroshima, singura vietate care a supraviețuit a fost un exemplar de ginkgo! În China, locul lui de baștină, sunt exemplare bătrâne de peste 600 de ani. Dar cea mai uimitoare trăsătură, de

la care a pornit și Goethe meditația de mai sus, este că există exemplare feminine și exemplare masculine.

Casa memorială „Goethe”, locuința tradițională a directorului grădinii botanice, în forma actuală construită prin 1825, sub supravegherea lui Goethe, se prezintă ca o vilă în stil italian, cu curte interioară păstrată, cu trei laturi, construită pe un nivel cu mansardă înaltă locuibilă. Expoziția muzeală este modestă, în doar două camere, dar marchează expresiv, prin câteva fotografii, tablouri, exponate biologice, scrisori, trecerea prin Jena a lui Goethe, care venea pentru lungi sejururi aici, în spațiul deopotrivă patriarhal (o gravură de epocă arată Jena ca un târg redus la centrul istoric actual și înconjurat de dealuri) și spiritual-academic. Un tabel cronologic indică datele când la Jena a redactat opere importante, inclusiv părți din Faust. Dar mai ales cercetările sale de morfologie animală, botanică și mineralogie și le desfășura aici. Sera, vastă, cu câteva încăperi acoperite vaste, creează un cadru realmente tropical înăbușitor, ca într-o baie de abur. Ție țiar fi plăcut, cu siguranță! În mijlocul grădinii, un mic iaz cu pești piranha, pe care iam urmărit îndelung. Lume destul de multă, intrarea costă 2 DM, pe care nu leam plătit, arătând actele care atestă că sunt membru al Universității.

Sera tropicală a Grădinii Botanice din Jena

Mam plimbat apoi pe aleile întortocheate și abrupte, sclipuind pe furiș pentru tine câte o florică, hoțoman antiecolologic, de dragul iubitei mele! Mă gândeam mereu la voi, imaginându-mi vremea de la toamnă, când ne vom plimba împreună prin grădină. Îți fac un mic ierbar din florile sclipuite, pe care sper să îl primești, căci îl pun într-o scrisoare separată. În mijloc e un mugure din arborele ginkgo al lui Goethe. Conturul inimii este cam aproximativ. Știi cât sunt de neîndemânatic în chestii de finețe florală. Îți mai amintești de ghirlandele de acum 20 de ani? Brusc mia venit dor săți vorbesc. Țiam cerut să îl strângi pe Dinu în brațe, iar tu miai spus că îi dai și doi pumni. Nu înțeleg de ce. După ce am revenit, am înțeles: închisese telefonul la primul apel! Asta merită întradevăr, doi pumni, căci am pierdut impulsuri serioase. Cam complicat cu telefonul în cameră: ispita este mare, iar nota de plată va fi pe măsură. Pe măsuta de la intrare am găsit oferta unei agenții imobiliare. Prin ziare este la fel: un apartament de două camere, oricât de modest, costă peste 600 DM, de obicei cu Nebenkosten (curent electric, căldură etc), în plus, o garsonieră de aproximativ 20 de metri pătrați (mai mica, nu ai loc să te miști) costă în jur de 400500 DM, în zona centrală. În cartierele îndepărtate, este puțin mai ieftin, dar dai bani pe transport, ca să nu mai vorbesc de dotări. Așa că, una peste alta, cea mai bună soluție ar fi să închiriem acest mic apartament în care stau acum. Pentru 460 DM este complet mobilat, căldură, telefon, TV, bucătărie, subsol cu instalații de spălat rufe etc. Problema este că nu se închiriază decât pe un semestru. Trebuie să îl conving pe Dahmen să insiste ca sămi prelungească contractul pentru când vom veni cu toții. Sunt hotărât, chiar dacă va trebui să stăm toți trei într-o singură cameră. În fond, on peut être seuls tous les moments quant l'énemi est parti à l'école. Și scăpăm de toată bătaia de cap, cu mobilatul, contracte cu particularul, cauțiuni, nesiguranță etc. Numai dear merge.

Am început să citesc biografia lui Wilhelm von Humboldt de Peter Berglar. Corespondența cu soția cuprinde șapte volume din operele complete, sunt plin de fervoare. Aș vrea să trăim toți cei trei ani simpla bucurie de a fi împreună, tot timpul împreună, fără griji materiale, senini, deși îmi dau seama că nu va fi totul chiar idilic. Dusul meu la birou zilnic, unde să lucrez 1012 ore pe zi, trebăluiala ta gospodărească îmbinată cu studiul la bibliotecă, inserarea optimistă a lui Dinu în mediul școlar... Ca precauție, noi îi vom fi profesori în particular, pentru

partea română, pentru ca vara să dea examenele acasă și să absolve și liceul românesc, și pe cel german. Eu, profesor de științe exacte, plus latină, plus engleză, tu, română, istorie, geografie și, în plus, eu profesorul de germană al amândurora, zilnic. Apoi plimbări săptămânale în jurul Jenei, drumeții pe dealuri și prin păduri thuringiene, lunar câte o excursie mai mare: Berlin, Baltica, Heidelberg, Wartburg, Weimar, Gotha, Leipzig, Erfurt... De anul nou 2000, câteva zile la Paris, drumul aproximativ 500 DM pentru fiecare, cam mult, dar o singură dată este anul 2000! Nu ne vom certa niciodată, vom aborda toate greutățile cu seninătate, modestie și hotărâre. Meșteritul micului ierbardeclarație mia luat vreo două ore, iar rezultatele sunt deplorabile. Am împărțit scrisoarea care se lungea prea mult în două plicuri. Era prea dolofan, putea stârni cine știe ce pofte străine.

Cafeaua este în germană masculin, iar *lapte* feminin: *der Kaffee, die Milch*.

Jena, luni 26 aprilie 1999. Trezit la 11 de hodorogelile femeii de serviciu pe care o abordez. Se numește Frau Schumann. Aflu de la ea că lenjeria de pat și cele trei prosoape se schimbă la comandă, contra unei taxe de 10 DM, poți să ți le speli și singur la spălătorie, ceea ce am să și fac, noroc că am de schimb cearșafurile de la Paris (când o să le aduc). Marțea viitoare mă mut în camera 3, la parter. Deși, teoretic, după etichetele de la poartă, clădirea pare ocupată complet, am impresia că, în afară de mine și vecina italiancă, nu mai este nimeni. Dau o raită apoi pe la facultate, mai întâi în Botzstrasse, unde găsesc prima ta dolofană scrisoare și una de la Felicia Dumas. Cobor apoi la birou, în Humboldtstrasse, și am conversația zilnică cu Frau Sattler. Stabilim sămi iau și sămi depun corespondența singur în secretariatul din Humboldtstrasse, să o scutesc pe ea pe un drum special. Ștampilez cu antetul institutului câteva plicuri, îi vărs pe birou paharul în care pusese o firavă plântuță. Scuze, regrete etc., prilej de motiv să îi aduc mâine o floricică în ghiveci pe care am ochito în oraș. Este foarte amabilă și mămoasă cu mine, caută să mă ajute cât poate. La întrebarea mea dacă știe sau nu că ar exista o suprafață legală limită pentru o familie, mia spus că nu, doar pe vremea DDRului era așa ceva. Se va interesa la Frau Gutbier, șefa cu locuințele Universității,

dacă este posibil să rămânem toți trei aici la toamnă. Dacă răspunsul e pozitiv, suntem salvați, dacă nu, trebuie să îl rog pe Dahmen să pistoneze.

Întors acasă, după ce am expediat scrisoarea principală și pe cea cu florica (ția plăcut, mai mirosea!?). Mă întorc acasă, mănânc o porție de varză și mă apuc să scriu răspunsul la scrisoarea ta. Nu cred că voi comanda un volum din actele Congresului de romanistică de la Palermo, 70 DM, este totuși mult. Aștept să apară la Dahmen sau în bibliotecă și îmi voi face niște fotocopii ale articolului meu, drept extrase.

Iancu Fischer în comisia mea de avansare la profesorat este un semn bun, are prestigiu și pondere, păcat că nu mam gândit eu mai înainte, iaș fi trimis cărțile din timp. Pozele trimise sunt delicioase. Cea „sexy” mai ales îmi dă fiori, cu bărbița ta ascuțită ești vaporosă ca o zână care contemplă cu condescendență dovreacul meu de cap netuns. Plec imediat să mă tund, oricât ar costa, sunt prea lătos și transpir prea ușor. Scrisul imprimat pe poză din neatenție îmi dă un aer de palimpsest, iar contrastul dintre ținuta ta ațățătoare și salopeta mea este și el foarte expresiv. Cealaltă, în ipostaza de artistă, nu te arată fericită pentru sejurul parizian. Revenind la Palermo, mă mir că nu apar înscrise contribuțiile Mioarei Avram, ale lui Zugun, Frâncu. Nu leor fi trimis? Relatarea drumului de întoarcere este condensată și eliptică precum o pagină din Tacit. Ai recuperat cei 20 de dolari de la Vera? De ce nu ai luat cafea pentru maicăta? Doar ți-am spus. Semințe de flori pentru ea voi lua la Paris, dacă voi avea timp. Să înțeleg că în avion parfumul Poème era mai scump ca la Paris? O sută de mii pentru 24 de poze este foarte mult, mai scump decât la Paris, unde ai fi dat vreo 35 de franci cu dezvoltat cu tot. Aștept sămi „scapi” și mie câte o poză în scrisorile viitoare. Reunirea tribului la Huși ma făcut gelos că nu eram și eu acolo. Nu înțeleg ce au Vivi și Dinu de împărțit! Ai primit între timp ceva bani de la Lupescu? Sunt dezolat că sa spart iar toba la mașină. Ceartăl pe lucrător că nu ția făcuto bine! Năutul a ieșit bun? Nu miai relatat până la sfârșit rețeta.

Felicia Dumas, în scrisoarea ei, nu spune că nu ar face *Logica* de la Port Royal, dar că nu poate prea repede. Ar fi încântată să îmi succeadă la Sorbona, dar este sceptică în privința manevrelor de făcut în minister. Intenția ei este să își găsească un plasament definitiv în Franța. Ne vom

întâlni pe 7 la Paris, o voi prezenta profesorului Bec, poate îl convingem să o primească în locul meu, peste rând, vom vedea. Este minunat că e la Paris, o voi ruga pe ea să îmi țină examenele de pe 21 mai și de pe 27 mai. Ar fi excelent, nu ar mai trebui să apelez la Ioana Vultur. E vorba, desigur, de supravegherea la examenul scris, subiectele le-am făcut deja, iar lucrările le voi corecta eu însumi când mă voi întoarce la Paris, pentru ultima dată!

În felul ei, Sisoaia are dreptate: Paul, nepotul ei, a prezentat semnele grave ale inadaptării și excluziunii. Nu același lucru se va întâmpla cu Dinu pentru că a) este deștept și mai puternic decât acela, b) ne are pe noi alături care suntem profesori și c) va da în vacanță, la Iași, și examenele cerute la liceul românesc.

Repet refrenul: apucațivă de germană! Din nefericire, aici rămâneți fiecare singuri, nu pot să vă transfer din experiența mea, dar vom face lecții intensive împreună imediat când voi veni și vom continua apoi aici. Voi fi un profesor rău și exigent, pregătiți-vă cocoșa, dar începeți neapărat singuri manualul.

Cu vândutul mașinii vom vedea, poate o vom păstra. Să avem aici mașină mi se pare mult prea scump. Poate vom încerca un semestru, la toamnă. Taxele și benzina sunt prea scumpe. În ziare citesc că un Volkswagen din anii anii '93'94 costă în jur de 1112 mii DM, mult prea scump. Unul din anii '90'91, neînmatriculabil, este 56 mii DM. Vom vedea aici în prezența expertului Dinu. Plăcută coincidență: Adrian a vizitat și el Brugesul. Și acum atenție! Te rog să începi să te interesezi în amănunțime de toată problematica plecării, și anume: concediul tău fără plată pe un an, posibilitatea ca Dinu să își continue liceul românesc, la fără frecvență, cu examene în varătoamnă, scosul din evidență la întreținere, electricitate, telefon etc. Nu mai este cazul să păstrezi discreție, pentru că totul este hotărât. Spunele Marianei Purțuc și Cameliei Gavrilă, caută să le câștigi de partea noastră pentru varianta cea mai avantajoasă pentru noi. În privința casei viitoare maicăta are poate dreptate: am putea păstra apartamentul din Dacia și să ne facem o casuță construită de noi, trei camere, dar cu tot confortul, undeva pe lângă Iași. Relatarea vizitei la Adrian ma deprimat; faptul că nu a avut cu ce să vă servească, e un semn grav de întrebare. Chiar așa de săraci am ajuns? Cam închei aici, mă voi duce să mă tund.

Casa în care a locuit Goethe în Jena, cu arborele Gingko plantat de poet

Am revenit. În pomii din grădină păsărelele cântă înnebunitor. Disting vreo cincișase limbi diferite. Explozia primăverii lea scos din minți, sunt în fervoare amoroasă, iar eu, ca un pui de cuc, singur, în cuib străin, cum mă zугrăvești tu! Scrie în rezumat ce se mai întâmplă în țară d.p.d.v. politic, care e poziția noastră oficială față de conflictul din Kosovo. Aici, de când sunt venit, o singură trimitere am reținut la România, și anume că NATO and company vor avea grijă să despăgubească țările vecine pentru daunele economice produse de război și că se gândesc mai serios la extinderea spre est a alianței. Dear da Domnul! Ținemă deci la curent și urmărește cursul financiar, ca să scoți din timp banii din bancă, la o adică. Plec deci la tuns. Amănunte îți voi furniza la întoarcere. Dute din nou la madame Anton pentru problema renală/urinară. Făți investigații complete, intereseazăte mai îndeaproape de mersul tipăririi lui Rivarol, Swedenborg, dar și de Grimm de la Junimea. Pălăria de la Paris o porți? Dar noile toalete? la Jena vei fi o pariziancă get beget printre șleampetele astea de nemțoaice provinciale!

Mam întors din oraș și, urcând dealul, am transpirat din nou Am găsit o frizerie foarte elegantă lângă piața Centrală. Ma tuns o fetișoară

vorbăreață cu care am făcut ceva conversație. Era ucenică, fiindcă la urmă a venit maestra și ma fasonat un pic. Prețul final: 8,50 DM, plus 1,50 DM bacșiș, 10 DM total, ceea ce ar însemna cam 34 de franci, adică mai puțin de 7 dolari. Excelent! La Paris, sub 100 de franci, nu găsești decât la școala de frizerie de pe lângă gara Saint Lazare sau la pakistanezii pe care iam dibuit prin St. Denis, tot 30 de franci, dar am economisit, oricum, metroul, ca să nu mai vorbesc de diferența de calitate.

Bucuros că am scăpat cu atât de puțin (mă așteptam la mai mult), fac o plimbare prin centru. Librăria centrală, uriașă, a fost transformată într-un fel de anticariat plin de cărți marxiste. Limba rusă este, de asemenea, încă, la mare cinste. E un loc care îți amintește, ca multe altele, că aici a fost, totuși, o țară comunistă! Vizitez apoi alături vechea clădire a Universității, care a fost unica până pe la 1860. Nu este uriașă, dar e o clădire medievală masivă, sobră și simplă, ca toate clădirile nemțești, fără ferestre ornate, balconașe, turnulețe, scări monumentale, ca în arhitectura franțuzească. Doar linii drepte, colțuri, suprafețe plane, masive și, mai rar, câte un portal mai înflorat. În secolele al XIIIlea – al XVlea, aici a fost o mănăstire dominicană care, în 1525, sa desființat, sub tăvălugul Reformei lui Luther. La început, în 1548 se numea Collegium Jenense, o școală superioară fără prea mulți magiștri și discipoli, pentru ca, în 1558, să se facă, din banii principelui elector Johann Friedrich I (chipul lui este pe efigia Universității, iar statuia în piața centrală – Hauptmarkt), o Universitate veritabilă, cu cele trei facultăți tradiționale, teologie, drept, medicină, mai apoi a venit și filozofia. Am uitat să cumpăr florica pentru Frau Sattler și sămi iau un film foto, după cum îmi promisesem. Am mâncat însă o înghețată de la italienii din Goethegalerie, cu gândul la Dinu, în drum spre casă. Am mai ochit o școală, se cheamă Gesamtschule mit Gymnasielen Oberstufe, școala generală cu un nivel gimnazial superior. Pare cea mai apropiată de noi, în cazul că vom rămâne aici, exact la capătul lui Am Steiger, pe care urc până acasă. În drum, pârdaľnicele păsărele îmi amintesc cu cântecul lor să mai culeg o florică albăstrea, număuita, pe care să o strecur în sân. Mă duc acum sămi tocmesc din foarfecă barba, mustața și să fac un duș, apoi să mă apuc de studiu!

Miam pus la dospit niște cocă pentru scovergici cu brânză și cu dulceață. Acum aștept să crească, să le pot prăji. Am umplut de făină toată bucă-

tăria abia curățată bine de Frau Schumann. Voi curăța la urmă. Observ că signorina Larciprete din macaroane nu iese, dar întotdeauna face prea multe și aruncă cei rămâne, face niște sosuri savante cu legume, sparanghel...

Povestea scovergilor. Să îmi fac niște scovergi ca la mama acasă, îmi spun eu cu avânt, uitând cât de migăloase sunt. Zis și făcut! Sunt singur pe tot etajul. Încă nu mie foame. La treabă! Încălzesc laptele, pun sare și drojdie (unt de drojdie, nu altceva și parfumat!), adaug făină, hopa! a intrat cam tot pachetul de 1 kg, ce să fac, am pus prea mult lapte! Să o las la dospit, dar mă duc în cameră, vorba aia, să nu dea vecina peste ciorba mea! Buuun, învelesc frumușel vasul cu un prosopel curat și îl pun la lumina becului, să fie mai cald. Până una alta, ia să mă uit la TV, puțin. Aleg cuvântarea lui Kofi Annan la Berlin, oaspete al nemților, cu ocazia mutării capitalei, și adorm... Peste nu mai mult de 30 de minute sar speriat: coca mea la dospit! Ea crescuse într-o veselie, debordând peste buza castronului și umplând întreaga masă! Repede la bucătărie, prepar compoziția din brânză, un colț de cașcaval, un boț de bleu d'Auvergne, o felie de telemea, ce se mai găsea, și mă apuc să le prepar. Lipiciune, căldură, miros, făină peste tot! Flămândă, poate, vecina Larciprete apare să bea apă. – Good afternoon, good afternoon! – I disturb you because I want some wather. – Excuse me for monopolizing the kitchen for so long. I don't like ready-made German food, so I'm starting to prepare something I learned from my mother. I'm not sure I'll succeed. I'll be done in a few minutes. – But how, did you really make yourself theese bullets? În cele din urmă, le termin pe toate de prăjit, pe ultimele fără umplutură, un porcoi pe două farfurii mari. Le duc repede în camera, pun frumos una pe o farfurie pentru vecina Larciprete. Adun, curăț totul, spăl, așez rapid toate la locul lor, fumez o țigară și, înainte de a o anunța pe vecină, îmi contemplu opera. Da, totul e bine, afară de buretele de vase, care sa cam încleiat cu cocă! Pun ceva detergent, mai bibilesc și reușesc să îi dau o formă cât de cât acceptabilă. Ciocănesc la ușa signorei Larciprete: – I am ready, Miss! You can use the kitchen! Când iese din camera ei (se încuiase!): – Would you make me the favor to accept to taste my little cake? – With pleasure! Mușcând cu poftă: Good! You know, my grand mother makes things like this! Iatămă și contemporan cu bunicii tinerilor italieni!

Cam asta a fost povestea. Între timp apare și a treia persoană de pe etaj, un bărbat, și aud cum se fac prezentările... Începutul unei lungi nopți de studiu, în compania scovergilor, din care mă voi înfrupta vreo două zile. Îți contemp lu din nou pozele. Leai ales, nu mă îndoiesc, strategic și totuși: ce tânără ești! Nu spun „frumoasă”, ca să nu ție iei în cap, să crezi că umblu cu măguleli gratuite, doar „frumușică”. Apropo, la TV văd că femeile poartă mult sacouri, pe dedesubt cu o bluză tip maieu, dreaptă, trasată cam de unde începe râul dintre sâni. Nu cu gulere răsf râte. Mă duc și eu în bucătărie ca „să beau apă”. Fräulein Larciprete, vecina mea, mănâncă ciuperci fierte pur și simplu, îmi spune că prăjitura mea este delicioasă. Amuzantă această întâlnire între engleza sicialiană și engleza de la Seimeni auf theutonischen Boden! Acestea fiind zise, închei aici micuța mea scrisoare care sper să vă găsească sănătoși și voioși. Măine îi dau drumul și încep alta. Povestea mai are să dureze încă vreo 10 săptămâni.

Cu îmbrățișării voinicești și pupoaie trăsnești, al vostru tată și soț iubit.
Pa. P.S. Atenție la... florică!

Abstract

Jena – epistolary diary 1999-2001 (III)

Keywords: Jena; Schiller; University; German Romanticism; Romanian studies

The author goes on to recount his human and professional experiences from 1999-2001, during which time he worked at Jena Friedrich Schiller University as a lecturer in Romanian language and a visiting research scientist. In the present episode the focus is on the mainly bureaucratic adaptation difficulties encountered.

Alexandru BANTOȘ

în dialog cu Ion I. IONESCU

„Sociologia ne învață că nu suntem o sumă de interese a unor ființe individuale, ci o comunitate, o țară cu valori și obiective clare...”

Alexandru BANTOȘ: Mă bucur, dragă Ion, că am reușit să te conving să răspunzi la câteva întrebări. Prilejul dialogului fiind, evident, aniversar, îmi exprim, cu încredința ta, gratitudinea pentru sprijinul acordat revistei „Limba Română” în calitatea de membru al colegiului de redacție și de autor fidel și competent. Studiile și articolele tale abordând aspecte ale sociologiei și filosofiei completează benefic aria tematică a publicației și îndeamnă cititorul să mediteze asupra unor subiecte cu semnificație deosebită pentru existența noastră la început de nou mileniu.

Îți mulțumesc, de asemenea, pentru că ești gata oricând să vii în ajutor cu un sfat, cu o documentare ce nu poate fi amânată, cu poze de la unele evenimente, dar și pentru că, prin bunăvoința și generozitatea ta, bibliotecile și autorii din capitala Țării primesc la timp noile numere ale revistei „Limba Română”.

Dar să începem discuția: te rog să concretizezi cum, când și în ce împrejurări ai ales sociologia?

Ion I. IONESCU: Am fost chemat în domeniu de către foștii mei profesori care-mi promiseseră demult, ca șef de promoție, că voi putea veni la universitate, prin concurs, „atunci când se va ivi posibilitatea”... Poate a fost și atracția fructului oprit... Poate că am reținut și îndemnul sociologului Auguste Comte de a cunoaște lumea socialului (cunoașterea îți dă puterea de a prevedea pentru a putea). Poate pen-

Ion I. Ionescu s-a născut la 20 februarie 1953, într-un sat din județul Neamț, România. A făcut școala generală și liceul pedagogic de cinci ani la Suceava, iar facultatea și studiile postuniversitare la Iași, Timișoara, București și în multe universități din Franța, Elveția, Italia.

Învățător și profesor de formație și carieră în învățământul liceal și universitar, întruchipează spiritul românesc aplecat spre învățare, gândire critică, cercetare și publicare. Umanist convins, a luptat pentru dezvoltarea personală a miilor de tineri care i-au fost elevi (la liceu) sau studenți (la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași) și pentru construirea demersurilor care să ducă la dezvoltarea comunităților românești.

A făcut stagii în străinătate și a fost profesor invitat la prestigioase universități europene.

A fost membru al unor însemnate asociații sociologice din țară și de peste hotare.

A implicat studenți în cadrul unor proiecte europene, a încheiat acorduri ale Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice cu universități din Spania, Italia, Franța, Belgia, Elveția, Luxemburg, Portugalia.

A susținut mai mult de 40 de conferințe la Iași, București, Cluj, Timișoara, Chișinău etc. și peste 30 de conferințe în străinătate (Paris, Lille, Fribourg, Toulouse, Mons, Varșovia, Torino, Brest, Grenoble, Burgas, Hammamet-

Tunis, Montrouge, Pretoria, Porto, Bayonne, Geneva, Lisabona etc.). La aceste importante întruniri științifice, domnul Ion I. Ionescu a ținut comunicări pe teme ca: sociologiile și reformarea învățământului; dezvoltarea cu finalitate socială a satului; politici, practici și actori ai educației; transformări ale statului social; elemente pentru o strategie anti-sărăcie; situația vârstnicilor; migrația românilor; situația femeilor din România; libertatea de circulație a românilor; mobilitatea studenților români etc.

Dintre numeroasele volume de autor menționăm: Sociologia școlii (Editura Polirom, 1997), Sociologii constructiviste (Editura Polirom, 1998), Sociologia dezvoltării comunitare (Editura Institutul European, 2004), Societatea românească în tranziție (Editura Institutul European, 2012), Sociologii actuale (2014) și Gândire critică și dezvoltare durabilă (Editura LIMES, Cluj, 2018).

A publicat studii sau capitole în reviste și volume colective din țară și de peste hotare.

În semn de recunoaștere, a primit numeroase diplome, premii, distincții: Diploma Școlii Normale Suceava de premiant I în fiecare an de studii; șef de promoție (1973), Diploma de Merit a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (1981), Diploma de doctor în sociologie (1996), Diploma Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (2008), Distincția Profesor Emerit (2018).

Alexandru Bantoș și Ion I. Ionescu în preajma Ceahlăului

tru că, în noianul disciplinelor socioumane, sociologia cere mai multă vigilență în privința construcției cunoștințelor despre societate, în privința metodelor pe care le folosește, cere o postură critică față de ideologii. În 1990, credeam că „zările mi s-au deschis”, că voi putea coparticipa la „schimbarea lumii”, că sociologia va „dez-vrăji lumea” (Max Weber)... „Se spunea” atunci că „misia sociologiei românești” este aceea de a deconstrui condițiile realității sociale comuniste, „modelele” perimate de comportament și de a identifica sensul pe care aveau să-l dea oamenii realităților noului context istoric. Sociologia din anii '90 se prindea și ea cum putea în planurile/programele/proiectele de transformare a societății, unii sociologi păstrând obiceiul de a fi de partea puterii (devenind chiar miniștri), alții transformându-se în terapeuți sociali sau ținându-se de „dreptul de a spune adevărul despre realitatea socială și realitățile cotidiene. Am crezut că sociologia putea fi atunci de mare ajutor decidenților și oamenilor simpli ai societății pe calea schimbărilor sperate. În competiția cu pedagogii și filosofi, sociologii n-au putut face pași mari în cunoașterea specifică, în timp ce decidenții se ocupau de „tranziția” prin „meandrele concretului” fără sociologie, iar oamenii simpli își vedeau de grijile lor de toate zilele, fără a ști ce e sociologia... Mulțumesc, și pe această cale, „magistrului” Miftode și multor colegi ai domniei sale din țară și din străinătate, care m-au încurajat să studiez și să aprofundez domeniul. Am avut norocul să iau contact „de timpuriu” cu promotori europeni ai constructivismului și să-l promovez în noul climat universitar și intelectual românesc.

Al.B.: Circa trei decenii ai fost cadru didactic în Departamentul de Sociologie, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice și membru în Senatul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, răstimp în care sociologia a încercat „să iasă din vechile tipare”...

I.I.I.: Sunt mândru că am studiat la Iași, în prima universitate a țării. „Cetatea culturii românești” a fost recunoscută prin numeroșii ei cărturari, deși aici solidul feudalism a rezistat bine, burghezia s-a impus cu greu, oamenii simpli s-au ciorovăit între ei dacă „lumina vine de la Est sau de la Vest”, deci pasiunea pentru „raționalitatea instrumentală”

nu a fost prea mare... Într-o istorie a sociologiei apărută în 1993, am arătat că și nașterea sociologiei românești a fost pregătită de cărturari, scriitori, naturaliști, medici, juriști etc., receptivi la faptele și fenomenele vieții socio-umane. Unii au arătat că „româno-moldo-vlahii” pot fi un factor de echilibru între Est și Vest, un „echilibru între antiteze”, alții au promovat idei revoluționare pentru a mai „șterge” urmele de orientalism din sociocultură, alții au propus „reforme sociale” pe baza unei cunoașteri serioase a realităților românești. S-a crezut în „elita creatoare” care poate regenera țara încercând tot felul de sinteze între iluminism, liberalism occidental și o lume orientală, rurală, ortodoxă, insistând că sursa progresului este munca. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea am început să avem și noi sociologi (care-și spuneau astfel): Dimitrie Draghicescu, studentul lui Emile Durkheim, Petre Andrei – promotorul integralismului sociologic, Dimitrie Gusti – care a studiat la Iași, Paris, Berlin și a devenit fondatorul „Școlii Sociologice de la București”.

Al.B.: Cum s-a modificat între timp viziunea ta asupra sociologiei?

I.I.I.: Din 1990 am urmat pas cu pas traiectoria de la asistent la profesor universitar, cu toate evenimentele și bifurcațiile ei. A fost o muncă asiduă, de decenii, timp în care mi-am reconfigurat viziunea asupra acestei științe, participând la „lupta pentru (re)recunoaștere” academică, folosind indicatorii specifici pentru a-mi măsura abilitățile de (auto)instruire, (auto)instituire, capacitatea de a dialoga autentic, de a-mi dezvolta abilitățile sociale, de a inventa, de a pune umărul alături de ceilalți și de a mă distanța de ei, urmărind autonomia conștient că nu pot face totul de unul singur... Am fost profesor de sociologie plătit pentru orele de curs și seminar, dar nevoit „să se descurce” (ca mulți alți colegi), pentru a putea îndeplini criteriile de promovare academică. Am meditat la masa de scris sau în aulele universității la alegeri, atitudini și comportamente care n-au cum să schimbe lucrurile în bine, despre plecarea tinerilor prin țară și prin lume, despre decidenții temporari din variatele domenii ale societății noastre, despre „doctori” făcuți peste noapte (ca să poată deveni „conducători de doctorat”), despre decidenți care nu știu nici o limbă străină, despre „băieții deștepți” din învățământ care predau pentru bani, nu pentru a suscita mirarea,

Prietenia, ca principiu de viață

Prietenia ca principiu de viață, asumată sincer și generos, trebuie, în opinia mea, situată în familia selectă și restrânsă a virtuților omenești. Este de neconceput viața neînsoțită de prieteni, decât cu riscul traversării singurătății ca pe o boală a sufletului. Fiind un sentiment profund, ea nu presupune un canon unic, pentru că experiențele noastre, deși asemănătoare, nu sunt identice, cum nu sunt două frunze în univers, parafrazându-l pe Leibnitz. Afinitățile intelectuale, morale, contextele sociale, aspirațiile personale, disponibilitățile empaticе, întâmplările intenționate sau nu, valorile comune în general constituie suportul existențial și sursele prime ale prieteniei. Are ca atribute statornicia, durata și altruismul neformalizat.

Personal mă consider printre privilegiați prin numărul mare de prieteni, din diferite medii sociale și intelectuale, pentru că profilul meu profesional și de persoană publică m-a expus permanent responsabilităților și relaționărilor. Mi-a fost dat să fiu beneficiarul unor „întâlniri admirabile”, în biografia mea, imposibil de ignorat.

Sub această „zodie” stă și prietenia cu prof. univ. dr. Ion Ionescu, născut în ținutul binecuvântat al Neamțului, al „codrilor de aramă” și al „pădurii de argint”, al mănăstirilor și schiturilor din acest ținut. Îl aniversăm la împlinirea celor șapte decenii de viață, după o prestigioasă carieră didactică, universitară, în cadrul Facultății de Filosofie și Sociologie, a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, la care o perioadă a fost prodecan. Studiile în domeniul sociologiei și metodologiei cercetării, de istorie a sociologiei românești și europene, acțiunii sociale sunt de referință în bibliografia omagiatului. A predat ca profesor invitat la prestigioase universități din Franța, Luxemburg, Italia etc., în cadrul schimburilor și programelor academice. A participat și organizat (la Iași) conferințe științifice, alături de mari personalități din domeniul sociologiei. A publicat în cele mai importante reviste de profil.

Prietenia noastră durează de peste un sfert de secol, intermediată inspirat de profesorul nostru comun, Vasile Miftode, la rândul-i un universitar și sociolog prestigios. Identificându-ne repede compatibilitățile, am pus temelii puternice relației dintre noi. Un moment special l-a constituit vizita la Chișinău, în 28 august 2000. În calitate de prefect de Maramureș, la invitația domnului Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei „Limba Română” și a doamnei sale, Ana Bantoș, critic literar, am participat la manifestările de „Ziua Limbii Române”, fiind însoțit de un grup de oameni de cultură și persoane publice din Maramureș și de ansamblul „Transilvania” din Baia Mare. Domnul Ion Ionescu a fost invitatul meu de onoare. Emoțiile trăite împreună rămân de neuitat, cu sentimentul că atunci s-a produs în noi o veritabilă adopție culturală și sufletească la spațiul basarabean. Prin generozitatea intelectuală a lui Alexandru Bantoș am fost nominalizați în colegiul de redacție al revistei, iar profesorul Ionescu a devenit un colaborator permanent. Preocupările

Octombrie, 2014. Oncești. Maramureșeanul Gheorghe Mihai Bârlea
flancat de către moldovenii Ion I. Ionescu, Ana Bantoș (stânga),
Rodica Ionescu și Alexandru Bantoș

noastre didactice au consolidat relațiile dintre noi, extinzându-le și la nivelul familiilor Bârlea-Bantoș-Ionescu. Poate surprinde amănuntul că nu trec trei-patru zile fără să comunicăm măcar telefonic și să ne facem vizite reciproce, când este posibil. Din rațiuni familiale, prietenul Ionescu s-a mutat printre codrii Snagovului, purtând în suflet nostalgia pentru Iași, de care-l leagă tinerețea și cariera universitară. Dar în fabuloasa grădină de la noul domiciliu, încărcată de verdeață, pomi, trandafiri și brazi falnici, ce pare desprinsă dintr-un colț de rai, prietenul nostru Ion se poartă ca un veritabil grădinar, răsfățându-și nepoțica și nepotul.

La mulți ani, cu sănătate, generoși cu tine și cu familia ta extinsă, distinse și dragule prieten ION!

Gheorghe Mihai BÂRLEA

Abstract

Friendship, as a principle of life

Keywords: Friendship; joint projects; "Limba Romanian" magazine; intellectual generosity; university career

The text is a tribute to Professor Ion I. Ionescu on his 70th birthday. Collaborative and friendly relationships are highlighted, having as a reference point various scientific and cultural concerns.

curiozitatea, pentru a învăța tinerii cum să învețe, despre comuniștii mascați printre noi, foarte siguri pe ei dacă mai pot inspira frică, dacă-i mai pot bruia pe cei care au ceva de spus, despre taina puterii de viață a acestui popor cu atâția decidenți care nu știu rosturile culturii, instrucției, educației și civilizației... În aceste condiții, și sociologia a fost „lovită” de (re)forme, restricții bugetare, marcată de dificultățile obținerii recunoașterii utilității sale sociale. Istoria sociologiei ne spune că a avut și are loc o acumulare progresivă a cunoștințelor obiective, că sociologia și-a constituit un important rezervor de idei și de practici utile descrierii, comprehensiunii, explicării lumii socialului și poate „pune umărul”, dacă i se cere... Sociologia poate să aibă și are un rol decisiv în ameliorarea calității vieții cetățenilor.

De exemplu, în cadrul unui proiect european în domeniul sociologiei și asistenței sociale, la care am lucrat până în 2019, împreună cu colegi din mai multe universități europene, am insistat pe *dezvoltarea puterii de a acționa a persoanelor și comunităților*. Aș putea spune că este un exemplu de încercare de modernizare a sociologiei care pleacă de la probleme, obstacole și importanța depășirii lor, aici și acum, prin acțiune asupra aspectelor structurale și a dificultăților personale, por-

Curs la Universitatea din Geneva

nind de la oportunitățile din mediul înconjurător și de la capacitatea persoanei și a comunității de a-și exercita această putere. Am lucrat la construirea unui cadru teoretic și la testarea posibilității de aplicare a acestui cadru.

Al.B.: „Suntem actori ai unei societăți în care unii creează probleme, alții caută să le rezolve, iar mulți așteaptă să ni le rezolve UE, NATO sau vreun lider charismatic”, afirmi într-un recent articol. Conjunctura, extrem de complicată azi, reclamă neîndoios implicarea sociologilor în efortul de a soluționa din mers probleme, unele foarte dificile...

I.I.I.: Când am ajuns pentru prima dată într-o țară capitalistă dezvoltată, în Germania, în 1990, în momentele de (auto)analiză eram uimit de o cu totul altă lume, șocant de curată, de bine organizată. M-am convins de decalajele mari de dezvoltare și am sperat că „reformismul aranjamentelor instituționale postrevoluționare”, schimbările de mentalitate le vor diminua. Am avut speranța că integrarea europeană va însemna conectarea noastră la „spațiul european” și astfel vom diminua decalajele, sărăcia.

Într-un proiect la Bruxelles

Remember

Prietenului Ion Ionescu

*Prieteni, cum ne-am dat trecerii
frunzei căzătoare, risipei și vinului,
cu pieptul țăfnos bravând sfiala,
am băut lichioruri promise îngerilor
și părea că ni se scurtează calea spre stele,
am îngânat psalmii iubirii
stând la pândă să-i fotografiem ochii
indiferenți că vântul ne oxida imperceptibil zâmbetul;
totul părea posibil,
ne simțeam stăpâni până și pe fluturi
în numele inocenței clamată zgomotos
împotriva fricii,
în sine o seducție metafizică greu de învins.
Dar frumusețea?
mereu în trecere mireasă grăbită
pe lângă elanurile noastre conectate
la tensiunea impulsurilor primare
și a clipelor în risipire,
cu ochi albaștri sau derutant de negri
greu de descifrat de cel neinițiat în taine,
și tu, pradă visului, n-ai fi putut exista
fără să-i cazi în genunchi
sedus de invincibila-i atracție –
o teroare de nerefuzat ...*

Gheorghe Mihai BÂRLEA

Abstract

Remember

Keywords: *Friends; the way to the stars; the psalm of love; wasted moments*

Am construit și predat un curs de *Sociologia integrării europene*, pentru a putea spune tinerilor ce știam din cărți dar și „de la fața locului” despre viața și conviețuirea în marea familie europeană. Am pus punți spre „lumea liberă”, dar, în „logica urgenței”, reacțiile multora au rămas cele de nostalgie după modelul organizării stabile, cu convingeri religioase puternice, cu identitate națională incontestabilă, cele de resemnare că „nimic nu-i nou sub soare” sau de alertă că „suntem în mutație profundă”...

București, 25 ianuarie 2023. I.I. Ionescu și Gh.M. Bârlea

Sistemul social se supune unor norme și reguli respectate de către toate tipurile de sisteme complexe. Pe calea complexificării crescânde, sistemul social poate căpăta proprietăți noi (precum auto-organizarea, auto-producerea, auto-referința), doar dacă trece dincolo de un anumit prag. Caracteristicile semnificative ale sistemelor complexe nu provin doar de la o componentă sau alta, ci sunt efecte emergente colective, rezultate ale interexistenței, interdependenței tuturor componentelor. Unii membri pot influența sistemul, dar acesta este construcția colectivă, istorică și cotidiană, cu caracteristici care nu pot fi controlate. Viabilitatea lui depinde și de schimbarea stimei și imaginii de sine, a concepției despre viață, muncă, dezvoltare etc.

Al.B.: Cine, așadar, ar putea determina decidenții guvernamentale să resimtă necesitatea luării în considerare a sociologiei în elaborarea strategiilor autentice și de durată privind schimbarea societății românești?

I.I.I.: Bineînțeles, cei care cercetează profund și cunosc bine domeniul, cei care elaborează ghiduri având menirea de a estima gradul de viabilitate al organizării societale în care, eu cred, sociologia, cercetarea, educația în vederea dezvoltării durabile sunt foarte importante.

Am editat un astfel de ghid cu ajutorul unei colege profesoare de la Universitatea din Luxemburg (un curs de *Sociologia sănătății*, o carte de *Sociologia sănătății studenților*), pentru a insista asupra faptului că sănătatea înseamnă bunăstare fizică, mentală și socială, nu doar lipsa bolii, că statul organizează sistemul de sănătate (și există decalaje mari între sistemele de sănătate), că tinerii cred în sănătatea lor deplină și veșnică, deși se confruntă cu toate incertitudinile viitorului (profesional), că pot folosi diverse strategii de coping pentru a nu sta la „cozi” la medicamente... Am construit și un ghid (cursul de *Sociologia dezvoltării comunitare*) pentru a insista pe faptul că „modernizarea românească” se suprapune comunităților tradiționale și e mult de muncă pentru asocierea lor la viața și activitatea țării întregi, a Europei unite, a lumii civilizate, că ar trebui revigorată viața asociativă, managementul social adecvat, funcționarea corectă a administrațiilor locale etc., că ar trebui diagnoză comunitară, ghiduri de analiză a nevoilor unei comunități, centre de dezvoltare comunitară, agenți ai dezvoltării comunitare etc. Vreau să spun că ne axăm

Curs la Universitatea Catolică Lille

pe căutarea cu obstinație a banilor și a bunăstării materiale în condițiile „universalizării democrației”, „aroganței occidentale”, „afirmării chineze”, „agresivității și imprevizibilității rusești”, când am putea trăi împreună în această lume așa cum este, egali și diferiți, fiindcă nu există niciun „model” capabil să ducă omenirea spre „fericire”...

Europenizarea tinde să suprima bariere teritoriale, identitare, care au asigurat până acum protecția tradițiilor, etnosocioculturilor, dar pe de alta parte poate favoriza revitalizarea comunităților care nu vor să moară, cu toate problemele legate de inegalitatea șanselor lor de dezvoltare... Acestea ar trebui să-și afirme identitatea, să pună în valoare ceea ce au specific, să-și construiască vizibilitatea etc., în condițiile infrastructurii precare, a unor mentalități adesea medievale, în condițiile în care îi pleacă tinerii și-i îmbătrânesc localnicii...

AL.B.: Ai fost profesor invitat la universități de prestigiu din Europa. Stagiile de peste hotare ți-au oferit, bineînțeles, suficiente ocazii și argumente pentru a constata anumite decalaje dintre sociologia românească (din epoca ante- și postcomunistă) și cea occidentală...

I.I.I.: În timpul studiilor universitare, am avut permis de intrare la Institutul Francez din București, la Biblioteca Centrului ONU din România etc., fiind la curent cu lumea prin cărțile împrumutate. Vreau să spun că nu mi-a fost cu totul străină sociologia occidentală înainte de 1989 (așa cum avea să aprecieze sociologul Gabriel Gosselin de la Sorbona, cu ocazia

Cu președinții AISLF și AIFRIS la Baia Mare

Într-o comisie de doctorat la Luxemburg

unei conferințe organizate de AISLF la Cluj, în 1992). Însă, mult timp a trebuit ca, după ce luam act de ea, să o criticăm și să laudăm materialismul dialectic și istoric... De altfel, evit să vorbesc de decalaje dintre sociologia românească și cea occidentală. A descrie-explica-înțelege socialul înseamnă a studia, a cerceta viața socioumană cotidiană, caracterul repetitiv al acțiunilor și reversibil al instituțiilor, trăsăturile constrângătoare și abilitante ale corpului uman, rutinele care pot reduce angoasa existențială, contextul, rolurile sociale, regulile, normele, valorile, principiile structurale, integrarea socială, schimbarea socială, înseamnă a înțelege actele cu sens, competența limitată de inconștient, de condițiile (ne)(re)cunoscute ale acțiunii și de consecințele (ne)intenționale ale acesteia, într-un context în care globalizarea și individualizarea merg mână-n mână și avem de răspuns atâtor provocări. Poți deveni proactiv, critic, sceptic, apatic în orice societate, de la Est sau de la Vest, după cum constăți că guvernarea e aproape sau departe de oameni, de viața lor, se apropie sau se îndepărtează de ei, de preocupările lor de zi cu zi, se distanțează sau se apropie de democrație și de statul de drept, când decidenții au sau nu au control asupra evenimentelor, când autoritatea legitimă se menține sau e în declin, când oamenii au stimă de sine sau nu...

Al.B.: Unul dintre domeniile tale de competență este sociologia educației. Sistemul actual de educație se află la „grea încercare”, se fac mereu reforme a căror eficiență este pusă la îndoială... Cum se explică actualele sechele/derapaje ale educației?

I.I.I.: În calitatea de profesor la liceu și în cea de profesor universitar, ținând cursuri de sociologia educației, am subliniat mereu că învățământul se leagă inextricabil de educație, că învățământul și educația trebuie analizate onest pentru a vedea unde se situează și cum funcționează, folosind însă un sistem solid de indicatori (de exemplu, cel conform sistemului de raportare la nivelul Uniunii Europene): participarea la educație, resursele umane, cheltuielile pentru educație, eficiența internă a sistemului (rezultatele elevilor), eficiența externă (rezultatele educației pe piața muncii) etc. Câte rapoarte oneste au fost cerute/făcute din 1990 până astăzi referitoare la starea reală a școlii românești conform unor astfel de indicatori? Am insistat asupra faptului că se mențin la vedere diferențe mari între logicile socializării, instruirii, integrării elevilor, tinerilor, asupra faptului că se menține o tensiune între domeniul economic și sfera socio-culturală, între piață și cultură, că încrederea reciprocă este pusă sub semnul îndoielii tocmai când trebuie regândită cetățenia, trebuie căutată coeziunea socială, solidaritatea europeană... Speranța de a-și ameliora poziția și condiția socială a dat sens educației copiilor și tinerilor de la noi. Dar selecția se face și înainte de intrarea în școală, actuala „inflație a diplomelor” face ca tinerii să fie tratați ca forță de muncă exploatabilă, ieftină, nu mai vorbesc de răul pe care-l face „fabrica de doctorate” care „subminează fundamentele nației”, cum spune Emilia Șercan. Acestea sunt însă condițiile în care se cere copiilor și tinerilor să-și facă proiecte, să-și fixeze obiective... Iar ei stau tot timpul cu „mobilul” în mână gata să răspundă indiferent când și unde se află, străduindu-se să fie mobilizați, disponibili, „on-line”... Hiperactivismul poate avea efecte psihostimulante o vreme, dar apar și alte efecte, între care imposibilitatea de a se mai destinde, migrenele, diverse boli. Performanța, excelența sunt asociate cu o perpetuă cursă înainte pentru a supraviețui în lupta cu concurența, pentru „a fi în față”...

Al.B.: Cum ar putea fi ameliorată totuși situația din educație?

I.I.I.: Sunt convins că și prin decizii luate pe baza analizei datelor și informațiilor culese cu onestitate, la zi, din literatura de specialitate românească și cea străină, din cercetări sociologice ale domeniului referitoare la procesul socializării, la sociologia reproducerii, a

La un congres mondial la Uiversitatea din Pretoria, Africa de Sud

violenței simbolice și arbitrariului cultural, la funcțiile școlii, ale sistemului educațional, ale politicilor educaționale, fără a neglija cercetările privind managementul așezământului școlar, (re)formarea școlii în raport cu beneficiarii/„clienții”, impactul arhitecturii așezământului școlar, al clasei de elevi, al timpului de învățământ, al metodelor de învățământ, necesitatea educației de-a lungul întregii vieți, avantaje și limite ale învățământului la distanță, ale învățământului online...

Al.B.: Satele sunt obiect de cercetare pentru diverși specialiști, implicit sociologi. O conferința prezentată de tine în cadrul Zilelor academice ieșene din 2012 se intitula *Politici, practici și actori ai spațiului rural*. Ce se întâmplă cu spațiul nostru rural?

I.I.I.: În cursurile, cărțile și articolele mele am folosit și prezentat cercetări sociologice care ar fi putut sta la baza unor strategii de dezvoltare durabilă a comunităților sătești. Decidenții ar fi putut beneficia de informații accesibile despre politici, practici și actori ai spațiului rural necesare întemeierii deciziilor, iar locuitorii de un stoc

de cunoștințe și experiențe la îndemână privind dezvoltarea lor și a comunităților în care trăiesc... Am dezvăluit importanța *Centrelor de dezvoltare comunitară* (fiindcă am fost și am văzut la fața locului asemenea centre în Belgia, Franța, Italia), a formării *Agentului dezvoltării comunitare*... Dezvoltarea durabilă a comunităților sătești actuale pleacă de la organizări preexistente, cu valorile, tradițiile, structurile morale, suporturile spirituale și instituțiile lor. Dacă nu ținem seama de acestea, ridicăm noi obstacole în loc să le dăm la o parte pe cele existente și să înaintăm. Ar fi trebuit sprijinite comunitățile care „nu voiau să moară”, ar fi trebuit să ajungă mai mulți specialiști (din multe instituții care se ocupă de domeniu) în sate (fiindcă multe asemenea instituții au sedii în centrele orașelor...). Din păcate, lipsesc și astăzi date sistematice privind situația comunităților rurale de la noi. Cercetările ar fi scos demult la iveală că oamenii fără venituri suficiente încearcă să se descurce o vreme, dar, dacă încercările lor nu dau roade, „își iau lumea în cap”, pleacă din țară. Așa au plecat în lume milioane de români pe timp de pace, după 1990, fapt rar întâlnit pe globul pământesc... Unii s-ar întoarce, dar multe localități rurale continuă să fie dezavantajate în privința infrastructurii, a utilităților publice, a condițiilor de locuit, a accesului la servicii, la transport, nu sunt conectate la rețelele de distribuție a apei și de canalizare. Mulți dintre cei rămași în sate practică o agricultură de subzistență și importăm mâncare... Nu e chiar „o degradare vertiginoasă pe multiple planuri” a satului, dar pesimiștii prevestesc o „subdezvoltare durabilă” a multor sate când le asociază și cu alimentația nesănătoasă, cu bolile datorate lipsei unei culturi a vieții sănătoase... Copiii, tinerii ar trebui ajutați de școală și de multimedia să înțeleagă procesul dezvoltării durabile, să cunoască etapele gestionării unui proiect, să știe că dezvoltarea durabilă este consistentă atât cu nevoile din viitor, cât și cu cele din prezent, cu democrația participativă. Învățarea participării, a implicării cere articularea viziunii fiecăruia cu viziunea comună asupra viitorului comunității și societății. Societatea nu trebuie schimbată plecând de la justificări speculative, nu există proiecte sociale optime, ideale de organizare socială, „stocuri de soluții de-a gata” la orice fel de probleme. Deci, atunci când nu e nevoie să schimbăm ceva, nu schimbăm, ceea ce funcționează bine trebuie lăsat să funcționeze...

Al.B.: În toate domeniile societății constatăm lesne interpretări, supoziții, atitudini și chiar acțiuni – pozitive sau negative – specifice perioadei imediat următoare aderării la UE și la NATO. Cu timpul, lucrurile se vor limpezi, nu? Ce-ți spune în acest sens propria experiență?

I.I.I.: Ca profesor de sociologie a integrării europene, sunt impresionat și chiar profund marcat de sentimentele contradictorii pe care le manifestă unii conaționali în procesul de consolidare a relațiilor noastre cu UE și NATO. Mulți, de exemplu, se tem de „pierderea identității naționale, a culturii, a tradițiilor”, deși sunt bucuroși că țara lor este membră UE și are beneficii economice și politice... Este foarte importantă starea de spirit a oamenilor și încrederea că în UE fiecare își poate vedea de ale sale, de familie, de comunitate, de viața societală, că poate începe un proiect fără să fie nevoit să-l lase neterminat. Sunt importante previzibilitatea, stabilitatea. Oamenii trebuie să înțeleagă că nimic nu „se întâmplă peste noapte”, sau „de la sine”, că este nevoie de perseverență, de continuitate și predictibilitate, de muncă susținută, de gândire pe termen lung, că e nevoie de statul de drept, de lupta anticorupție, de justiție și educație de calitate... Dacă politicienii țării vor să fie respectați, trebuie să res-

Cu colegi francezi la Casa Limbii Române

pecte cetățenii, ca aceștia să nu mai plece din țară, iar dacă-s plecați, să se întoarcă. Toți trebuie să arătăm că nu suntem o sumă de interese ale unor ființe individuale, ci o comunitate, o țară cu valori și obiective clare, că știm ce vrem. E important să cunoaștem și viziunile înaintașilor, și paradigmele, reprezentările, teoriile relațiilor internaționale, dar să ne lămurim și în privința... naturii noastre umane și a ego-etno-centrismului actual. Este important să știm care sunt și ce spun modelele propuse pentru integrarea europeană (federalist, funcționalist, tranzacționalist, interguvernamentalist, instituționalist), ca să reacționăm în cunoștință de cauză la o cale propusă sau alta, să pricepem bine ce înseamnă integrare, asimilare, suveranitate. Marii arhitecți ai UE au văzut o Europă unită peste liniile de fractură postulate pe un șervețel de masă, pe care nimeni n-a îndrăznit să le șteargă... Acum UE se vrea o „Europă fără frontiere”, o „Europă a regiunilor”, o „Europă federală”, „Statele Unite ale Europei”, o Europă a statelor... E mult de lucru ca toate aceste teorii, politici și practici să fie mai aproape de/și pe înțelesul locuitorilor Uniunii Europene...

Cred că într-o Europă competitivă și solidară, comunitățile și societățile trebuie să se construiască pe valorile care le-au constituit fundamentul, solidaritatea rămânând valoarea perenă. UE nu înseamnă doar piața în care sunt urmărite anumite interese particulare, ci dezvoltarea durabilă a fiecărui stat, a fiecărei comunități în parte și a tuturor laolaltă... Economia are de sprijinit democrația în care dezvoltarea durabilă poate asigura libertatea durabilă... Pot încheia optimist și pozitivist, ca Auguste Comte, care voia ca în societate iubirea să fie principiu, ordinea – bază și progresul – scop...

Al.B.: Și, în acest context, care este concluzia trasă la ceas aniversar de „tânărul” septuagenar?

I.I.I.: Desigur, tot *optimistă*, deși am impresia că anii s-au dus parcă prea repede... Viața, o piesă de teatru, merge înainte... Nu contează cât durează, ci cât de bine e jucată, spunea Seneca. Sunt mulțumit că le-am făcut pe toate la timpul lor! Acum mă bucur de copiii mei minunați, de nepoți și de faptul că am rămas în contact cu mulți dintre cei care, de-a lungul anilor, m-au cunoscut și care continuă să mă aprecieze.

Al.B.: Îți doresc, și de acum înainte, prieteni și ani mulți, zile frumoase și sărbători memorabile, clipe de neuitat alături de cei dragi. Voi aștepta, ca și până acum, apelurile tale telefonice, mesajele – oglindă a trăirilor tale sufletești, vorba blândă rostită cu sfială și blajinătate, în grai curat moldovenesc, deși, de câțiva ani, ești mai mult bucureștean. Încă o dată felicitări, sănătate și să ai numai bucuria împlinirilor, drag frate și prieten!

I.I.I.: Mulțumesc din inimă. Același lucru îl doresc ție și familiei tale, precum și tuturor celor care mențin neîntinată lumina Limbii Române.

Abstract

“Sociology teaches us that we are not a sum of interests of individual beings, but a community, a country with clear values and goals”

Keywords: *Sociology; quality of life; university professor; social reforms; European Union; community development; government decision makers; education reform*

The article includes some reflections on key events throughout lifetime of Professor Ion Ionescu, who views his recent retirement as the beginning of a new life and recalls his path towards sociology, the passage from communism to democracy, and the participation in changing the world after 1990. Over the time he had the chance to meet some European constructivism advocates and contributed to its adoption by the new Romanian university. Some of the topics he researched include the sociology of health encompassing physical, mental and social well-being, not just the absence of disease; and the sociology of community development. Professor Ionescu lectured at several prestigious Western universities subjects such as the sociology of the modernization of traditional communities and the sociology of European integration.

Victor RAVINI

***Miorița*, amenințarea morții și obținerea nemuririi**

V.R. – absolvent al Facultății de Filologie (Timișoara), al Facultății de Știința religiilor (Suedia) și al Universității Scandinave de Management. În țară a activat ca profesor de limba și literatura română, tehnician pe șantier. În Suedia a fost muncitor la Volvo, profesor de germană, engleză, franceză, literatură suedeză și istorie; a predat pedagogia la universitate; a lucrat în redacția Ord&Bild. Membru al Uniunii Scriitorilor din Suedia. Ultimele cărți apărute: *Miorița – Izvorul nemuririi și Barca veselă*, Editura Alcor, București.

George Călinescu afirmă în *Istoria literaturii române* că *Miorița* este un mit și că „prin mit se înțelege o ficțiune ermetică, un simbol al unei idei generale” (Calinescu 1986: 58-59). Se știe prea bine că orice mit are un aspect exterior (exoteric) profan și un conținut ermetic (esoteric) sacru și tainic. Totuși, cei care au încercat să descifreze tainele metaforelor și alegoriilor din *Miorița* au fost anatemizați și excluși din dezbaterile științifice, fără drept de apel, ca să nu mai îndrăznească nimeni să abordeze *Miorița* ca un mit și nu cumva să afle ce taine sacre au vrut strămoșii să ne transmită. Toți cercetătorii de până acum, în frunte cu Lucian Blaga și Mircea Eliade, au văzut doar aspectul exoteric (profan) al *Mioriței* și au înțeles că prezintă o crimă pentru jaf, care s-ar fi petrecut în realitate cândva în Carpați. Rezultatele negative ale cercetării anterioare se anulează de la sine prin abundența erorilor metodologice, cum ar fi: metodologie neadecvată, lipsa oricărei metode, confuzii de definiții, nesocotirea multor cuvinte și versuri cheie, ba chiar și păreri bazate pe intuiție, oferite drept concluzii inatacabile.

Toți s-au poticnit de sensul concret al cuvintelor și au refuzat să vadă sensul abstract din me-

tafore și alegorii. Au procedat de-a-ndoaselea și au luat abstracțiunile drept realități concrete. Au înțeles *Miorița* anapoda și au căutat felurite explicații creștinești sau filozofice, pentru atitudinea pasivă a ciobanului. Explicațiile lor divergente au ca numitor comun defăimarea ciobanului, acuzat de resemnare și lașitate. Romulus Vulcănescu afirmă că baciul acceptă pedeapsa cu moartea, întrucât este conștient că e condamnat pentru unsprezece fărădelegi (Vulcănescu 1970: 222-223).

Adrian Fochi, Eliade și mulți alții consideră că *Miorița* e un manual cu instrucțiuni cum să se facă o înmormântare ca să nu devină mortul strigoi. Fochi dezvoltă orientarea anti-mistică și anti-metafizică a lui Constantin Brăiloiu și afirmă că *Miorița* nu poate fi înțeleasă altfel decât numai din perspectiva folclorică și etnografică. El afirmă cu insistență, de mai multe ori, pe diferite pagini, că toate cercetările din perspectiva altor științe sunt neștiințifice și dușmănoase poporului. Toți cercetătorii care au o altă părere decât are Fochi sunt dușmanii poporului (Fochi 1964).

S-a tot afirmat în unanimitate că *Miorița* înfățișează o întâmplare adevărată, un conflict social, juridic sau „rivalitate amoroasă”, ce se rezolvă prin omorâre și că e un bocet menit să-i ferească pe supraviețuitori de strigoi. Cercetarea anterioară e încununată cu contribuția de 28 de pagini a lui Mircea Eliade la înțelegerea *Mioriței* (Eliade 1980: 223-250). Eliade se aliniază la orientarea etnografică, sociologică și juridică, își însușește părerile filozofului marxist-leninist Pavel Apostol (fost Pál Erdős), ale lui Fochi și ale multor alora, cum că *Miorița* este o baladă despre o întâmplare reală, compusă contra strigoilor. Eliade vede ciobanul ca un om introvertit, contemplativ, resemnat, incapabil de vreo acțiune împotriva ucigașilor săi. Zice că păstorul înlocuiește o realitate tragică cu o imagine înfrumusețată dar amăgitoare, contrară adevărului. Eliade susține că fuga de adevăr a ciobanului e o compensație activă a pasivității sale reale și că denaturarea adevărului duce la o sublimă înfrumusețare a realității. Eliade afirmă că așa au procedat românii întotdeauna: au înfrumusețat istoria României, pentru a suporta mai ușor „teroarea istoriei”. Afirmatia lui Eliade e îndoielnică și avertizează străinii că românii își înfrumusețează istoria patriei contrar adevărului.

Eliade prezintă propriul său mesaj, ca și cum ar fi mesajul baciului din *Miorița*: „... deși ești gata să săvârșești orice, cu toate sacrificiile și oricât

eroism, ești condamnat de istorie, aflându-te la răspântia invaziilor (ne-numărate invazii barbare de la sfârșitul antichității până în Evul Mediu) sau în vecinătatea marilor puteri militare dinamizate de fanatisme imperialiste. Nu există apărare militară sau politică eficace în fața „teroarei istoriei”, prin simplul fapt al inegalității zdrobitoare între invadatori și popoarele invadate” (Eliade 1980: 249). Eliade a răstălmăcit mesajul *Mioriței* în sensul că trebuie să renunțăm la orice apărare militară sau politică față de vrăjmașii țării și să ne lăsăm invadați.

Cu asemenea rezultate ale cercetării de până acum, nici nu e de mirare că asta i-a făcut pe unii dintre noi să creadă că *Miorița* e dăunătoare individului și națiunii. Unii chiar au propus să aruncăm *Miorița* la gunoi și să o dăm uitării. Asta vine ca și cum ar zice cineva că obiectele din Tezaurul de la Pietroasa sunt tinichele ruginite și să le aruncăm la gunoi. Cercetarea *Mioriței* nu se poate opri la nivelul profan (exoteric) și la concluziile dezastruoase, ce denigrează ciobanul. Trebuie făcută o nouă analiză, în care să ținem cont că *Miorița* este un mit. La nivel esoteric, *Miorița* nicidecum nu prezintă o tragedie și nicidecum nu putem atribui baciului sau subordonaților lui vreuna din acuzațiile cu care au fost ponegriți de către cercetătorii anteriori.

Analiza *Mioriței* ca un text esoteric arată că toate variantele ei prezintă o dramatică frământare sufletească despre detașarea de cele lumești și înălțarea sufletului spre cele mai înalte sfere luminoase. Finalul din *Miorița* descrie sentimentul de fericită contopire sufletească a personajului principal cu divinitatea naturii, nunta cosmică cu *Mândra crăiasă*, *a lumii mireasă*, divinitatea supremă din matriarhat și paleolitic. Această unire cu divinitatea se numește hierogamie (nuntă sfântă) și are loc în sufletul omului, oricât ar zice versurile că ar avea loc pe munte sau în cer. Muntele și cerul sunt simboluri pentru aspirațiile spirituale și apar în multe mitologii, ba chiar și în Biblie. În nicio variantă a *Mioriței* nu există vreo dovadă că acțiunea tragică, ce a întristat întreaga națiune română cât și pe străinii care au citit-o în traduceri, ar fi adevărată. Nimic nu este realitate concretă în *Miorița*. Totul este simbol cu multiple semnificații. Polisemantismul simbolurilor face ca *Miorița* să conțină mai multe idei decât cuvinte.

Ciobanul și cei ce au compus *Miorița* simt în natură prezența unui mister și misterul unei prezențe divine. Ei divinizează natura, îi atri-

buie suflet și însușiri omenești. Se simt uniți sufletește cu toate câte se văd în natură, ba chiar și cu esența divină a naturii. Spațiul geografic descris în *Miorița* este o proiecție spre exterior a spațiului interior, din sufletul ciobanului. Știm cu toții că această figură de stil se numește metonimie. Poeții anonimi care au creat *Miorița* nu știau ce e aia metonimie, dar au știut să îmbine imagini externe și interne, cu aceeași măiestrie ca și Eminescu, Petrarca, Dante sau alți mari scriitori. Spațiul mioritic este atât peisajul din Carpați, cum bine a spus Lucian Blaga, cât și peisajul feeric din sufletul ciobanului, o stare sufletească de fericire atotcuprinzătoare, a oricărui dintre noi, când admirăm Carpații. Taina sacră din *Miorița* e misterul sufletului, vieții, morții și nemuririi, o temă mistică fundamentală în istoria literaturii universale și în toate religiile. Acest fenomen este bine studiat de către specialiștii în Știința religiilor.

Richard H. Jones, doctor în filozofie, autor a douăzeci și șase de cărți despre știință și religie, consideră că „Misticismul poate fi o încercare de a scăpa de condiția umană limitată sau, cel puțin pentru un anume fel mistic de viață, poate fi o re-deșteptare pentru a trăi sensul suprem al vieții”. El spune că misticismul fascinează nu numai pe cei care fac exerciții religioase, ci și pe filozofi, deoarece experiențele mistice încearcă să cunoască realitatea absolută, adică ceea ce se ascunde dincolo de cele cinci simțuri¹. Jones spune: „... cei neluminați se bazează întotdeauna pe înțelegerea lor ne-mistică a unor asemenea descrieri a ceea ce e mistic, ca fiind singura adevărată. De aceea descrierile a ceva mistic se vor întemeia întotdeauna pe metafore”².

Miorița conține metafore și alegorii ce se pot înțelege pe două niveluri semantice și trimit gândul unora sau altora pe două tărâmuri diferite: 1. Termenul concret este accesibil oricui și plasează înțelegerea textului pe un nivel exoteric (profan). 2. Însă scopul autorilor anonimi este ca termenul concret să trimită gândul ascultătorilor la termenul abstract, accesibil nu chiar oricui. Abstracțiunile plasează înțelegerea pe un nivel esoteric (tainic și sacru). *Miorița* a fost concepută de ciobani inițiați în misterele sufletului, vieții, morții, naturii și întregului univers, așa cum erau acestea cunoscute în vremurile arhaice. Metaforele și alegoriile din *Miorița* se adresează simultan la două categorii de ascultători sau cititori. Atât ciobanilor trecuți prin rituri de inițiere, cât și tuturor

celor neinițiați, cum suntem noi toți, azi. Însă azi noi avem avantajul că citim cărțile unor specialiști care au studiat științific fenomenele astea și ne luminăm singuri, citind.

Ni s-a tot spus că *Miorița* prezintă o crimă pentru jaf și că personajul principal e avertizat, dar nu se opune. Cei care rămânem la sensul concret al cuvintelor, deci la nivel profan (exoteric), înțelegem *Miorița* ca o acțiune adevărată, tragică, fatalistă, întunecoasă și deprimantă. Cei care deslușim sensul abstract, așadar abordăm nivelul tainic și sacru (esoteric), înțelegem *Miorița* ca o experiență sufletească a personajului principal. Această experiență lăuntrică este înfățișată ca un rit de inițiere, de trecere printr-o moarte părelnică și simbolică, spre o fericită unire a sufletului omului cu divinitatea pe care o adoră și care întruchipează întreaga natură sau cosmosul.

Nivelul sacru e primordial, pe înțelesul ciobanilor inițiați în misterele religiei lor arhaice. Pe acest nivel abstract, *Miorița* are un mesaj luminos, pe care numai unii îl pot recepta. Nivelul profan este secundar și se adresează celor profani. Pe acest nivel concret, *Miorița* prezintă o acțiune tragică, întunecoasă. Așadar, variantele *Mioriței* conțin metafore și alegorii, ai căror termeni concreți duc la o înțelegere ca o realitate concretă și tragică, cât și la înțelegerea unei realități abstracte: o experiență sufletească, poetică, cu aspect religios, luminos și înălțător.

Cele două niveluri semantice se exclud reciproc, însă ambele au fost concepute simultan și cu un scop bine chibzuit. Țăranii ageri la minte – inițiați sau nu – care ne-au transmis *Miorița* peste generații, puteau să facă saltul de la termenii concreți la sensurile abstracte din metafore. Cei ce n-au priceput abstracțiunile au modificat versurile după cum li s-a părut lor că ar fi mai bine. Părelnica acțiune din *Miorița*, desfășurată într-un peisaj geografic, simbolizează o experiență sufletească și spirituală extrem de frumoasă, fericită și strălucitoare, care, de fapt, se desfășoară în peisajul lăuntric, sufletesc, al ciobanului. Nivelul profan a fost alcătuit pentru a proteja taina din nivelul sacru, ca să nu fie accesibilă celor ce nu pricepeau sensul tainic din misterele religioase ale vremii. Și basmele străbune sunt tot texte esoterice, cu caracter sacru. Formula de încheiere a basmelor, când povestitorul spune că aruncă *prune uscate în ale guri căscate*, se referă la două categorii de ascultători:

cei ce au înțeles abstracțiunile și au rămas cu gura căscată de bucurie, cât și cei ce n-au înțeles abstracțiunile și au rămas cu gurile căscate de nedumerire.

De la paralelismul acestor două niveluri semantice, decurge înțelegerea *Mioriței* în două feluri diametral opuse. Cercetarea anterioară a coborât înțelegerea *Mioriței* la cel mai de jos nivel profan, la o interpretare juridică, la o crimă josnică, pentru jaf și la incapacitatea ciobanului de a se apăra. Analiza mea abordează variantele *Mioriței* ca texte sacre, pe nivel esoteric și propune o nouă înțelegere, din cu totul alt unghi de vedere, mai larg și întru totul luminos. Am analizat sinoptic 973 de variante, prin metoda comparativ-calitativă, care nu s-a mai folosit până acum, și am explicat sensurile abstracte din metafore și alegorii, care una spun și alta vor să zică (Ravini 2017).

Nimic nu este real în *Miorița*. Toate câte par reale sunt imaginea unor simboluri tainice, dar ușor descifrabile. O serie de elemente, cum ar fi: sfătuirea ciobanilor din *Miorița* în temeiul unei legi cu caracter religios și cu implicații cosmice, planificarea uciderii la ceasuri sau zile sfinte, în funcție de poziția soarelui, multitudinea nefirească a armelor ucigașe, procedura uciderii, cât și cifrele cu valori simbolice exclud motivele sociale sau juridice și scot în evidență că e vorba de un sacrificiu religios. Faptele la care se gândește ciobanul din *Miorița* sunt perfect logice ca *mimesis*, ca o imitație a unei ucideri, în cadrul unui ritual cu aspect teatral. Totul poate fi o reprezentare de teatru popular, în care ciobanul este actor principal și regizor. El își imaginează că va juca rolul unui personaj mitologic, într-o dramă religioasă, o liturghie pre-creștină.

Textul *Mioriței* nu prezintă o ucidere adevărată, ci scenariul unui ritual religios. Toată acțiunea este imaginară și simbolică. Singura acțiune care are loc în *Miorița* este convorbirea ciobanului cu mioara năzdrăvană despre o eventuală acțiune ce nu are loc niciodată. Dialogul ciobanului cu mioara este un monolog interior. Mioara este un *alter ego* al ciobanului și nicidecum un oracol, cum a afirmat Eliade. Mioara nu se încadrează în fenomenologia oracolelor, ci în fenomenologia călăuzului spiritual (mistagog). La fel cum Virgiliu e călăuz pentru Dante în *Divina Comedie* sau Mefisto pentru Faust al lui Goethe. Ciobanul își imaginează un ritual ce imită o ucidere. El simte etapele ritualului în suflet, într-o visare poetică, cu ochii deschiși. El își imaginează că

mama lui îl va căuta și va întreba de el. Partitura ei de vorbe nu e rostită de ea, ci sunt vorbe imaginate de el. Oricine poate să vadă că în *Miorița* nu există dovezi sigure despre un omor adevărat, care să fi avut loc cândva undeva, cu caracter religios, ca în sacrificiile analizate de Jones, sau juridic ca în *Baltagul* lui Sadoveanu.

Dimpotrivă există dovezi că omorul și îngroparea sunt doar planificarea sau proiectul unei drame rituale ca acelea explicate de Victor Turner (Turner 1982). Proiectul nu se efectuează și rămâne o visare cu ochii deschiși, în timp ce ciobanul vorbește cu mioara năzdrăvană. Mioara simbolizează acea parte a sufletului pe care Carl Gustav Jung o numește Anima și e legată de arhetipul matern subconștient (Jung 1941: 191-202). În varianta publicată de Alecsandri, nu degeaba se spune în trei locuri diferite că baciul are mulți câini. De ce îi zice mioara să-și cheme un singur câine (*cel mai frățesc și mai bărbătesc*) și nu toți câinii? Nici cel mai fioros câine nu l-ar putea apăra de doi vrăjmași. Câinele nu are menirea să îl apere, ci personifică acea parte a sufletului numită Animus, legată de arhetipul patern. Jung ne ajută să înțelegem că Mioara îl îndeamnă pe cioban să participe la drama rituală cu bărbăție. Nicio variantă a *Mioriței* nu conține o acțiune reală, ci doar acțiuni ce au loc în imaginația ciobanului, pentru a ilustra astfel frământările lui sufletești. În consecință, *Miorița* nu aparține genului epic, cum s-a crezut, ci genului liric.

În câteva variante ale *Mioriței*, personajul principal este un erou mitologic, care se lasă ucis, îngropat, pe mormântul lui crește iarbă, mama lui îl reînvie, iar el își reia activitatea. Asemănarea cu alte mituri de la alte popoare antice este izbitoare, însă nu există nicio dovadă de influență de la unii la alții, ci toate pot să fie creații independente și pornesc de la același mono-mit universal al unui zeu ce moare pentru a reînvia în fiecare an, spre binele oricărei societăți arhaice.

În concluzie: Ciobanul din *Miorița* ne destăinuie că se unește cu frumusețea și iubirea dumnezeiască și astfel timpul se oprește în loc. El obține fericirea și sentimentul nemuririi, măcar pentru o clipă, care însă devine egală cu eternitatea, ceea ce Gilgames, Faust (deci însuși Goethe, care s-a auto-portretizat în personajul său, la care a scris timp de 60 de ani) sau alte personaje din literatura universală și-au dorit, s-au zbatut să obțină, dar n-au obținut. Performanța spirituală la care a

ajuns personajul principal din *Miorița* n-a mai fost egalată decât de către unele personalități marcante din istoria religiilor și de nenumărați alți oameni rămași anonimi, printre care și autorii *Mioriței*, ce și-au immortalizat astfel propriile lor experiențe sufletești și spirituale.

Toți avem libertatea să înțelegem *Miorița* ca un text sacru sau profan, după cum vrem și cum ne place într-o zi sau în altă zi. Avem libertatea să ne întristăm sau să ne înălțăm sufletește împreună cu ciobanul, până la soare, la lună, la stele și la *Luceafărul* lui Eminescu.

- Note** ■ ¹ Mysticism may be an attempt to escape the human condition, or, for at least some one mystical way of life, may be a reawakening to its ultimate significance (Jones 1993: 215)
- ² Mysticism fascinates philosophers because of the experiences mystics take to be cognitive of ultimate reality (*idem*: 15).
- ³ ... the unenlightened will always rely upon their nonmystical understanding of such characterisations of the mystical as 'one' and 'reality'. To that extent, positive characterisations of the mystical will always be based upon metaphor. (*idem*: 122)

- Bibliografie** ■ Călinescu 1986 = George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Minerva, 1986 (prima ediție 1941)
- Eliade 1980 = Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Gengis-han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980
- Fochi 1964 = Adrian Fochi, *Miorița*, București, Editura Academiei Române, 1964
- Jones 1993 = Richard H. Jones, *Mysticism examined. Philosophical Inquiries into Mysticism*, Albany, State University of New York Press, 1993
- Jung 1941 = Carl Gustav Jung, *Seelenprobleme der Gegenwart*, Zürich und Leipzig, Rascher Verlag, 1941
- Ravini 2017 = Victor Ravini, *Miorița. Izvorul nemuririi*, București, Editura Alcor EDIMPEX, 2017 (prima ediție 2016)

Turner 1982 = Victor Turner, *From Ritual to Theatre. The Human Seriousness of Play*, PAJ Publications, A Division of Performing Arts Journal Inc, New York, 1982

Vulcănescu 1970 = Romulus Vulcănescu, *Etnologie juridică*, București, Editura Academiei Române, 1970

Abstract

Miorița, the threat of death and the attainment of immortality

Keywords: *Miorița; cioban; George Călinescu; Mircea Eliade; Lucian Blaga; Adrian Fochi; Victor Ravini*

The old research of Miorița analyzed it as a profane (exoteric) text and believed that it presented a dirty crime for robbery. The results of researchers are contradictory and dark, discouraging, harmful to the individual and the nation. A new research of Miorița as a sacred (esoteric) text is needed. At the esoteric level, the content is luminous. Miorița presents the detachment of the soul from the worldly and the ascent of the soul towards the purity of heaven. If we don't do new research, then we only have the old one.

Pan HALIPPA

Poruncile graiului național

1. Vorbiți în limba voastră, acasă, cum ai vorbi cu prietenii și cu oricine, chiar cu un străin, căci se cade ca străinul să-ți învețe limba ta, nu tu pe a lui.
2. Creșteți pe copiii voștri în limba voastră și învățați și pe fete să vorbească și să iubească limba maternă.
3. Feriți-vă de școli străine, căci numai așa veți lucra înțelepțește.
4. Cumpărați numai cărți, reviste și gazete scrise în limba voastră, căci numai așa veți scăpa de înrăurirea străinilor.
5. La orice petrecere, ca și la primirea musafirilor, vorbiți numai limba voastră, dar vorbiți-o frumos.
6. Oricât aveți de scris, scrieți în limba voastră.
7. Dacă porunciți marfă în străinătate, scrieți în limba voastră, căci câștigul deschide urechile și ascute limba.
8. Dați mărfurilor numiri numai în limba voastră.
9. Toate inscripțiile prăvăliilor, etichetele mărfurilor și orice reclamă – faceți-le în limba voastră, căci numai așa vă vor ști și vă vor cinsti străinii.

Acestea sunt poruncile graiului național. Pentru întâia dată ele au fost scrise pentru poporul flamanzilor trăitor în Belgia.

Limba acestui popor – asemănătoare cu limba nemțească – a fost năpădită acum mai bine de o sută de ani de limba franțuzească. Marele împărat al franțujilor Napoleon izgonise limba flamanzilor din școală, din așezămintele de ocârmuire și din judecătorii, și pusese în

locul ei limba franțuzească. În astfel de împrejurări, limba flamandă a început a fi părăsită de către slujbași, negustorii orașelor și oamenii cu stare. Toți aceștia vorbeau mai mult limba franțuzească. Gazetele, cărțile învățătura în școală se făceau de asemeni în limba franțuzească. Și numai poporul de jos urma mai departe să-și vorbească limba lui flamandă.

Dar era o nedreptate. Poporul care cu munca lui ținea țara Belgiei, era nesocotit în ceea ce este mai scump omului: graiul. Poporul de jos, care sprijinea întreaga clădire a statului, nu avea în graiul lui nicio mângâiere: o carte, o gazetă, o vorbă spusă de slujbaș sau judecător în limba norodului – nimic. Era nedrept lucrul acesta și o luptă pentru răsturnarea lui trebuia să se deie. Semnalul de luptă l-a dat la anul 1839 un flamand – Jan Frans Willems, și lupta a fost dusă cu multă hărnicie și statornicie, încât la anul 1873 stăpânirea Belgiei a trebuit să recunoască limba flamandă ca una ce trebuie să fie întrebuițată în școală, în așezămintele de ocârmuire, în judecătorii și peste tot. Astăzi limba flamandă are literatura ei frumoasă, care poate sta alături de literatura altor limbi și noroade din lume și este mângâietoarea unui popor ce a suferit mult pentru graiul național.

Am scris toate acestea pentru că istoria limbii flamande este în aceeași vreme istoria limbii românești. Și limba noastră a fost prigonită aici, în Basarabia de ruși, în Ardeal de unguri și în Bucovina de nemți. Și poporul român a fost lipsit de cuvântul de mângâiere spus în limba lui. Dar odată cu dezrobirea din lanțurile streinilor, am căpătat și noi dreptul de a ne folosi de limba noastră în biserică și în școală, în așezămînturi și în judecată. Rămâne acum să ne silim să facem din limba noastră a neamului – limba moldovenească – românească – un instrument de cultură și de artă care să ne puie în rând cu popoarele luminate ale lumii.

Și pentru ca să ajungem unde dorim și unde trebuie să fim, suntem datori să ascultăm cele 10 porunci ale graiului național.

(Reprodus din Calendarul Basarabiei pe anul 1923. Chișinău. Tipografia Societății „Glasul Țării”)

Abstract**The commandments of the national language**

Keywords: *grai; national; Flemish; Napoleon; Romanian language; Bessarabia; the people*

These are the commandments of the national grail. For the first time they were written for the Flemish people living in Belgla.

The language of this people – similar to the German language – was invaded more than a hundred years ago by the French language. But it was an injustice. The people who with their work held the country of Belgium, were disregarded in what is most precious to man: speech. The people from below, who supported the whole building of the state, had no comfort in their speech: a book, a newspaper, a word spoken by a servant or judge in the language of the people.

Andrei PROHIN

Profesorul Petru Tarhon – actant și martor al istoriei

A.P. - absolvent al Facultății de Istorie și Psihologie, Universitatea de Stat din Moldova. Doctor în istorie. Cercetător științific, Secția Etnografie, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Publică studii și articole de istorie, literatură, etnografie, în periodice și culegeri științifice din Republica Moldova și România.

De un deceniu, sărbătorim, pe 15 ianuarie, Ziua Națională a Culturii. Omagiem personalitățile de ieri și cele de azi, în special, pe Luceafărul poeziei românești. A fi născut în aceeași zi cu Eminescu ar putea însemna că ți-a fost hărăzit destinul unui om de creație. O asemenea vocație i-a revenit savantului Petru Tarhon, doctor habilitat în biologie, profesor universitar, născut pe 15 ianuarie 1930. Face parte dintre puținii intelectuali longevivi, contemporani cu noi, care păstrează amintiri vii despre România Mare. S-a manifestat ca pedagog și cercetător mai bine de o jumătate de secol. Deține realizări notorii în dezvoltarea științelor naturii: a aclimatizat noi specii de arbori, a creat două dendrarii, a editat lucrări științifice și didactice, a educat generații de biologi. Cu prilejul unor momente jubiliare, s-au publicat evocări ale personalității și operei științifice a profesorului Tarhon. Majoritatea sunt semnate, după cum e firesc, de specialiști în biologie. În rândurile de mai jos, vom încerca să-i creionăm personalitatea ca martor și actant al istoriei. Biografia lui Petru Tarhon reflectă devenirea intelectualității basarabene postbelice, oportunitățile și greutățile afirmării în cercetare, pagini din Mișcarea de Renaștere Națională. Lucrările domniei sale constituie surse valo-

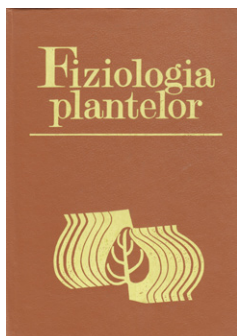
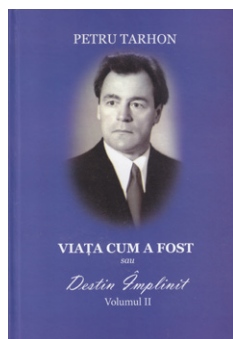
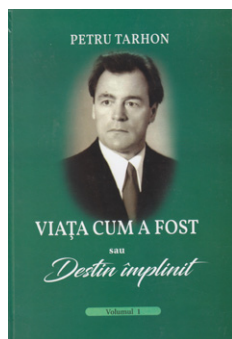
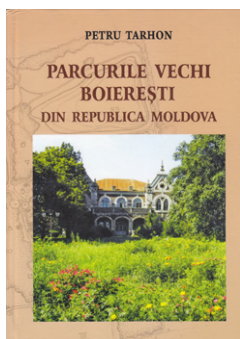
Liliana Nicolaescu-Onofrei, ministru al Educației, Culturii și Cercetării, îi înmânează profesorului Petru Tarhon diploma de onoare a Guvernului, cu prilejul marcării a 130 de ani ai Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală, 24 octombrie 2019

roase nu doar pentru biologi, dar și pentru cercetătorii vieții științifice, învățământului superior și, în general, a istoriei Basarabiei.

Viitorul profesor universitar a văzut lumina zilei în comuna Cornești din județul Bălți (actualmente, raionul Ungheni). Este al cincilea născut dintre cei doisprezece copii ai lui Gheorghe și Maria Tarhon. Părinții erau țărani răzeși. Grație hărniciei și priceperii, au construit o gospodărie exemplară. Pentru fiecare copil, pregătiseră drept zestre câte 2 ha de pământ. Visau să le ofere studii. Le reaminteau deseori proverbele „Cine știe carte are parte” și „Cine știe carte are patru ochi”. Până a merge la școală, Petru Tarhon a învățat de la frații și sora mai mare să citească și să scrie, multe poezii și principalele operații matematice. În dimineața primului întâi septembrie, a alergat la școală înaintea tatei, temându-se să nu întârzie. A absolvit școala primară din Cornești, după care a făcut doi ani la Liceul Industrial din Chișinău. Nu reușește să-l absolve din cauza războiului și a schimbării regimului politic. Odată cu instaurarea puterii sovietice, în 1944, este nevoit să urmeze școala medie din Cornești, apoi Facultatea de Științe ale Naturii, la Institutul Pedagogic din Chișinău. Este admis la doctorat la institutul menționat. În 1954,

Facultatea de Științe ale Naturii și cea de Geografie sunt transferate la Tiraspol, unde Petru Tarhon își începe activitatea didactică. Împreună cu profesorii Catedrei de Botanică, amenajează la stațiunea biologică a facultății o grădină botanică. Ulterior, a fondat un dendrariu care a ajuns să includă circa 400 de specii. Aclimatizarea diferitor soiuri de plante i-a oferit lui Petru Tarhon o inestimabilă experiență practică. A reușit astfel să cunoască, din propriile observații, factorii necesari pentru supraviețuirea și dezvoltarea fiecărei specii în condițiile de mediu din Moldova. Problema respectivă a devenit preocuparea majoră a profesorului pentru toată viața. În 1963, susține, la Universitatea „I. Mecinikov” din Odessa, teza de doctor „Particularitățile biologice ale puietilor unor specii de plante lemnoase și arbuști crescuți din semințe din diferite regiuni geografice”.

În 1968, vine la Catedra de Fiziologie a Plantelor de la Universitatea de Stat din Chișinău, unde va activa aproape trei decenii. Editează lucrări științifice și didactice, publică articole în presa periodică. E unul dintre autorii *Enciclopediei Sovietice Moldovenești*. Creează un nou dendrariu, la

stația biologică a Universității, unde cultivă peste 350 de specii de plante lemnoase. Contribuie la înverzirea Chișinăului și altor localități, prin introducerea platanului, albiției, catalpei etc. Acclimatizarea fiecărei specii de arbori a necesitat cunoștințe profunde, stăpânirea unei metodologii riguroase, răbdare, perseverență și ingeniozitate. *Albiția mătăsoasă*, bunăoară, e o specie subtropicală. Pentru a o adapta la particularitățile cliimei noastre, cu nopți lungi și reci, savantul acoperea puieții cu niște lădițe întunecate, creându-le astfel o „noapte” artificială. Pe parcursul a trei ani, savantul a reușit să formeze o nouă populație de albiție care suportă temperaturi de -25°C . A fost transferată de la Grădina Botanică din Odessa la cea din Tiraspol, apoi la Chișinău. Cunoștințele și experiența acumulată au constituit temelia tezei de doctor habilitat, susținută în 1981 la Academia Agricolă „K.A. Timireazev” din Moscova. Se intitula „Bazele ecofiziologice ale introducerii plantelor lemnoase magnoliophyta în Moldova”. O teză unică în URSS, prin care se inaugura o nouă direcție de cercetare: ecofiziologia vegetală introductivă. În cuprinsul ei a fost inclusă lista speciilor studiate de Petru Tarhon.

Odată cu începutul democratizării, în anii '90, profesorul se implică în viața publică. Fondează și conduce Liga Pedagogilor din Moldova. Este ales președinte al Asociației Republicane a Persoanelor de vârstă a treia „Bunătare”. În 1996 e nevoit să plece de la Universitatea de Stat. Activează, succesiv, în calitate de cercetător principal la Institutul de Fiziologie a Plantelor, profesor și decan la Universitatea de Studii Moderne și Aplicative, cercetător științific principal la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Pe parcursul carierei profesionale a fost șef de laborator, șef de catedră, președinte al unor comisii specializate și organizații sindicale. I s-a conferit Titlul Onorific „Om Emerit” și medalia „Dimitrie Cantemir” a Academiei de Științe a Moldovei. E laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova și Cavaler al Ordinului Republicii.

Unui cititor neavizat, reperele biografice enumerate mai sus i-ar lăsa impresia unei ascensiuni rectilinii. Discutând cu profesorul și citindu-i memoriile, aflăm că a trecut prin momente de cumpănă, a înfruntat obstacole, a gustat din amarul nedreptății. În copilărie, s-a aflat, de două ori, la un pas de a rămâne invalid sau de a-și pierde viața. Odată, s-a năruit peste el peretele unei case. Altădată, s-a răsturnat în calea

unui schi de avion, care aluneca în mare viteză, cu elevi la bord. Fiind doctorand, conducătorul științific i-a „murat” teza timp de un an întreg, fără a o citi sau a-i spune un cuvânt. Exemplele de acest gen, cu regret, nu se termină aici. Dar a avut parte și de momente în care se părea că îl îndrumă o forță providențială. Pe când încă nu frecventa școala, mama i-a prezis în amănunte viitorul: la ce vârstă va înfrunta mari primejdii, câți copii va avea, cât are să trăiască (a memorizat doar ultima cifră) (Tarhon 2019: 26-27). S-a convins, la maturitate, că mama avusese dreptate în prezicerile ei. O altă întâmplare miraculoasă datează din perioada studiilor post-universitare. Într-o noapte, a văzut în vis structura tezei sale de doctorat, iar dimineața a așternut-o pe hârtie (Tarhon 2019: 135).

Parcursul profesional al fiecărui savant e jalonat de cărțile publicate. Petru Tarhon a semnat mai multe lucrări cu caracter didactic (*Lucrări de laborator la fiziologia plantelor, Didactica generală a biologiei ș.a.*), monografii (*Regimul de apă al plantelor, Introducerea platanilor în Moldova, Particularitățile biologice ale plantelor lemnoase introduse în Moldova, Bazele ecofiziologice ale introducerii plantelor lemnoase magnoliophyta în Moldova*), scrieri memorialistice (*Urme în calea uitării*). Un loc primordial îl ocupă *Fiziologia plantelor* (2 vol., 1992-1993). E primul manual de specialitate, editat la Chișinău, în limba română. Încă din anii '60, profesorul Tarhon își ținea cursurile în română. Gestul său îl pot aprecia la justa valoare doar generațiile care au trăit acele timpuri. În mediul academic, limba română nu se bucura de prestigiul deținut astăzi. Multe discipline universitare erau predate în rusă. Domina literatura științifică apărută la Moscova, Leningrad ș.a. Autorul a început elaborarea manualului în anii totalitarismului sovietic. Putea fi lesne acuzat de „naționalism”. Risca să-i fie distrusă cariera profesională. *Fiziologia plantelor* a văzut lumina tiparului după proclamarea Independenței Republicii Moldova. În paralel cu materia de specialitate, autorul a spus și adevăruri interzise anterior. În prefața la primul volum, abordase repercusiunile negative ale lipsei învățământului în română pentru dezvoltarea științelor în Basarabia, sub regimul țarist. A apreciat faptul că, după Marea Unire, mulți intelectuali din spațiul pruto-nistean au urmat universități din România și alte țări europene. Drept urmare, în anii '30, savanții basarabeni au obținut rezultate remarcabile în investigarea nutriției minerale a plantelor. Petru Tarhon

mai scrie, în același manual, despre exodul oamenilor de știință după 28 iunie 1940, precum și despre fenomenul rusificării prin intermediul educației universitare din perioada postbelică (Tarhon 1992: 9-10). În capitolul „Fiziologia rezistenței plantelor”, profesorul explică urmările nefaste ale folosirii necontrolate a chimicalelor în agricultură, ale poluării solurilor, menționează dezechilibrarea sistemelor ecologice în urma construirii digurilor (Tarhon 1993: 215). Aluzia este evidentă: experimentele dezastruoase, în agricultura moldovenească, din deceniile precedente. Manualul *Fiziologia plantelor* poate fi citit ca expresie a unei noi stări de spirit în societate. Unele capitole, semnificativ, le semnează specialiști de la Iași, București și Craiova. Pentru cărțile *Fiziologia plantelor* și *Lucrări de laborator la cursul de fiziologie a plantelor*, autorului i s-a conferit Premiul de Stat.

Un alt volum de proporții (peste 600 de pagini), scris de Petru Tarhon, poartă titlul *Parcurile vechi boierești din Republica Moldova*. Cât activa la universitate, autorul nu s-a gândit, probabil, că va realiza o asemenea lucrare. Rămăsese șomer după închiderea Universității de Studii Moderne și Aplicative. Ocazional, a citit într-un ziar anunțul despre concursul pentru ocuparea funcției de cercetător principal în Secția Științele Naturii, la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Cu experiența și renumele său, profesorul a câștigat concursul. Și-a ales ca temă de cercetare, la muzeu, patrimoniul natural al parcurilor nobiliare din Basarabia, datând din sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. Pentru amenajarea acestor parcuri, erau invitați specialiști în arhitectură peisajeră. Se aduceau specii din Orient și America de Nord. Asume atunci demarează, în spațiul nostru, primele experiențe de naturalizare a arborilor și arbuștilor de pe alte meridiane. Posibil nimeni altul nu ar fi fost mai competent să se pronunțe asupra subiectului respectiv ca profesorul Tarhon.

Timp de patru ani, a vizitat personal circa 30 de parcuri (odinioară erau mai multe). A studiat materiale de arhivă și publicații științifice. A discutat cu primarii și bătrânii din localitățile unde au ființat parcuri. În prima parte a cărții e prezentată istoria și structura parcurilor, începând din raioanele Briceni și Ocnița, până la Ștefan Vodă. În partea a doua, sunt analizate caracteristicile plantelor lemnoase care au supraviețuit, grupate în familii. A realizat de sine stătător inventarul vegetației par-

curilor. A descris caracteristicile speciilor și a formulat recomandări privind îngrijirea lor, reieșind din vasta sa experiență. Avea aproape optzeci de ani când a investigat parcurile nobiliare. Puțini cercetători mai tineri ar avea curajul și tenacitatea de a-și asuma o atare misiune.

Pe lângă problematica biologică, autorul evocă pagini importante din trecutul Basarabiei. După decenii de uitare a personalităților de până la 1940, după clișeele despre „boierimea exploatare”, Petru Tarhon reabilitează memoria unor nobili culti, filantropi, precum Vasile Stroescu, Alexandra Mavrocordat, Constantin Cazimir, Pavel Leonard ș.a. Autorul subliniază spiritul lor întreprinzător, virtuțile de administratori, cu care și-au construit gospodării moderne, contribuind și la dezvoltarea localităților vecine. Concomitent, autorul condamnă distrugerea valorilor culturale din cadrul conacelor în timpul anarhiei survenite în Rusia anilor 1917-1918, precum și după naționalizarea teritoriilor parcurilor în epoca sovietică. Fiind lăsate un timp fără îngrijire, folosite apoi pentru sanatorii sau cârmuiri ale colhozurilor, fostele conace au pierdut mult din frumusețile arhitectonice și din cele naturale. În urma analizei stării actuale a parcurilor, după discuțiile cu primarii și localnicii, P. Tarhon conchide cine se fac vinovați de starea dezastruoasă și ce trebuie de întreprins pentru a salva conacele și parcurile.

Cea mai recentă carte semnată de Petru Tarhon este o autobiografie în două volume: *Viața cum a fost sau Destin împlinit*. Autorul ne relatează detaliat calea pe care a parcurs-o, cu împliniri și dezamăgiri. Te cutremură, prin realismul dur, în special paginile în care evocă adolescența. A cunoscut pe viu crâmpie din Operațiunea Iași-Chișinău, prezentată în istoriografia sovietică drept o pagină eroică de eliberare a Moldovei de fascism. Profesorul zugrăvește o altă fațetă a evenimentelor: esența criminală a războiului, caracterul lui dezumanizant. Reproducem scenele de război, așa cum i s-au întipărit în memorie: „În dimineața zilei de 24 august 1944, pe la ora 7, în s. Cărpineni, pe șoseaua și pe toată lunca din fața satului, am văzut coada coloanei a sutelor de mii de soldați germani care se deplasau fără arme, în mod organizat pe șoseaua principală din fața s. Cărpineni, care ducea spre podul de peste Prut de la Leușeni. Capul coloanei, mergând toată noaptea, se vede că a ajuns la Leușeni (podul de peste Prut). Dimineața, pe la ora 8, când armata nemțească se aduna pe șesul din fața s. Cărpineni, dinspre

Nistru veneau în viteză tancurile sovietice. Apărute la orizont de peste deal, ele din mers au început să bată cu tunurile în coloana de nemți, de pe șesul satului, care se retrăgeau fără arme. Soldații rămași în picioare după acest bombardament erau cosiți de focul mitralierelor, striviți de șinele tancurilor și cosiți de automatele soldaților ruși care mergeau alături cu tancurile. Astfel zecile de mii de soldați germani de pe șesul din fața satului în câteva minute au fost uciși. Era un tablou de nedescris de omucidere fără milă, care s-a păstrat în memoria mea pentru toată viața. [...] Cadavrele de pe șesul Cărpineni au fost cărate în afara satului. Aici a lucrat o brigadă specială, care în câteva ore a curățat șesul. După ce s-au terminat toate acestea, se părea că totul a fost un vis halucinant, un coșmar” (Tarhon 2019: 48).

Autorul continuă relatarea măcelului în episodul întoarcerii sale la Cornești, pe 26 august: „Șoseaua curățată de trupurile soldaților nemți, era roșie de sânge uscat. Începând din valea acestei coline (la distanța de 4-5 km de la Cărpineni) și până la Leușeni, pe o distanță de vreo 30 km, pe o parte și alta a șoselei, pe necarosabilul șoselei, erau clădite trupurile goale (dezbrăcate și descălțate) ale soldaților nemți în stare de descompunere. Temperatura aerului atingea 28-30 grade. Prin această galerie, cu un aer insuportabil pentru respirație (un miros înțepător de triptofan și amoniac – produsul descompunerii proteinelor), am mers vreo 3-4 ore până la Leușeni. Galeria de pe șosea a fost făcută din trupuri căzute pe șosea. Dar în afară de șosea, la vreo 40-50 de m dintr-o parte și alta a șoselei, prin lanuri de porumb, vii și livezi, unul lângă altul, se găseau trupurile goale ale soldaților nemți” (Tarhon 2019: 52).

Am reprodus doar două episoade din *Viața cum a fost...* Pentru a intriga eventualii cititori, vom spune că, în următoarele pagini, este relatată o întâmplare rarisimă: elevul Petru Tarhon capturează un grup de ostași fasciști, vorbește cu ei în germană și îi convinge să se predea autorităților sovietice, ca să-și salveze viața. Pentru fapta sa, primește adeverință de erou și un cal, dar, la scurt timp, rămâne fără ambele... În cuprinsul cărții, vom regăsi și alte mărturisiri ale celor trăite de autor timp de aproape nouă decenii. A surprins multe realități dureroase, mai ales, din viața universitară și din cercetarea academică. Ne oferă un tablou complex și amănunțit al trecutului țării noastre, de care istoricii sunt datori să țină seama.

În loc de încheiere, vom adăuga la profilul savantului câteva amănunte care ni se par semnificative. În fața geamurilor apartamentului său, crește un arbore frumos de *Albiția mătăsoasă*. A sădit-o și în cartierul Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală. Ne-a recomandat, de mai multe ori, să luăm semințe de albiția și să le plantăm în continuare. Veghează ca această specie, pe care a aclimatizat-o cu atâtea eforturi, să nu dispară din flora noastră. Lângă blocul în care locuiește, a plantat un fag și un frasin, aduși din Carpații Apuseni. Au prins rădăcină adâncă. Astăzi vârfurile lor ajung până aproape de etajul cinci. Poate că cei doi copaci îi amintesc savantului de unitatea românilor și continuitatea lor pe pământul străbun. De fiecare dată, când comunicăm, domnul Tarhon mă convinge că, la vârsta sa înaintată, i-au rămas nestinse dorința de a cunoaște, spiritul civic, demnitatea de neam, curajul, perseverența. În forul său lăuntric, profesorul continuă a fi asemeni fagului, a frasinului și platanilor viguroși pe care i-a sădit odinioară pe străzile capitalei.

Referințe bibliografice

Tarhon 1992 = Petru Tarhon, *Fiziologia plantelor*, vol. I, Chișinău, Lumina, 1992

Tarhon 1993 = Petru Tarhon, *Fiziologia plantelor*, vol. II, Chișinău, Lumina, 1993

Tarhon 2019 = Petru Tarhon, *Viața cum a fost sau Destin împlinit*, vol. I, Chișinău, Pontos, 2019.

Abstract

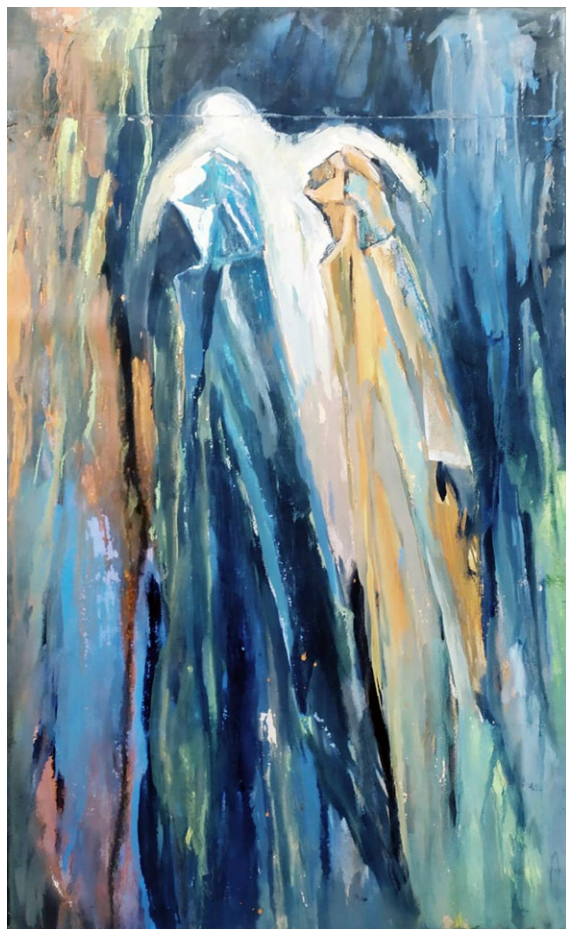
Professor Petru Tarhon – participant and witness of history

Keywords: *Bessarabia; personalities; memories; natural sciences*

The author of the paper provides an overview of the scientific activity and main works of the scientist Petru Tarhon. Born on the same day as Mihai Eminescu, i.e. on the 15th of January 1930, he is one of the few witnesses alive of the Great Romania epoch. During his lifetime, Petru Tarhon manifested himself as a valuable expert in the field of natural sciences. He created two arboreta (in Tiraspol and Chisinau), published didactical editions and monographs, as well as educated dozens of specialists in the field of biology. His autobiographical works contain valuable historical information for a time-span of about ninety years, focusing on university and academic life in the Republic of Moldova.

DIALOGUL ARTELOR I

Ion ZDERCIUC
Sculptura, efigie a timpului

Eminescu, guașă, hârtie, 70x110 cm

Și dor, și zbor, bronz, 1994

Insula fericii. Familia, bronz, 2009

Cuget, bronz, 2020

Rodul vieții, bronz, granit, 1987

Simfonia mării, bronz, granit, 2021

Sfânta treime, bronz, granit, 2017

Păsări, bronz, fier, aluminiu, 2011

Dimineața, bronz, 2017

Îndrăgostiții, bronz, 1996

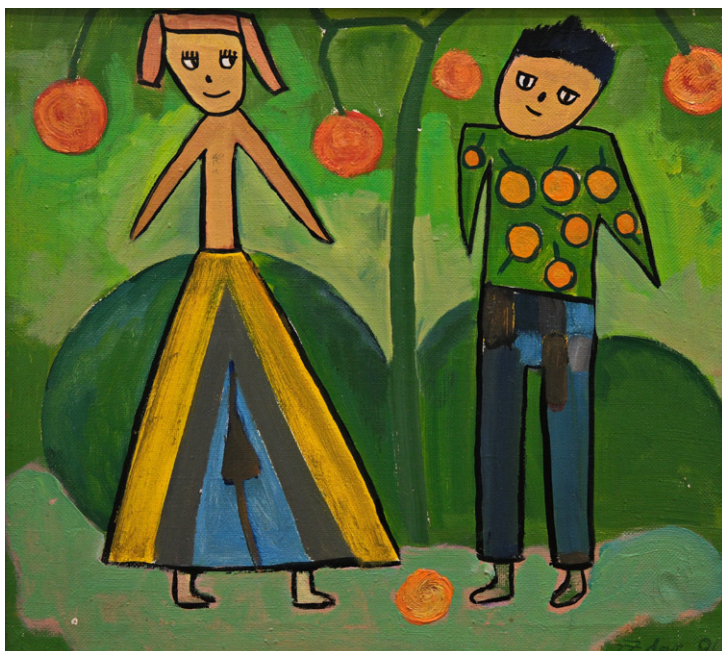
Fertilitate, bronz, 2006

Răpirea Europei, ulei, pânză, 1995

Cloșca cu pui, ulei, pânză, 1995

Adam și Eva, ulei, pânză, 1994

Autoportret, ulei, pânză, 1974-1975

Portretul Angelei, ulei, pânză

Constantin OLTEANU în dialog cu
Ion ZDERCIUC, artist plastic

**„Vine o vârstă când se face
dalta mai grea”**

Constantin OLTEANU: N-o să vă întreb, domnule Zderciuc, așa cum se-ntreabă tradițional prin interviuri, despre locul nașterii, despre copilărie și despre studii. Vă întreb: în sculptură cum poate fi folosită radiera? Că trebuie să aibă și sculptorii o radieră a lor.

Ion ZDERCIUC: Există probabil și în sculptură o radieră, dar până-ntr-un punct. Poate cât încă chipul e gând. Poate cât încă nu s-a topit bronzul. Probabil, există. Sculptorii sunt printre puținii care trăiesc acest dezavantaj. Dar nu e unul definitoriu. Contează gândul, iar gândul nu poate fi dat radierii.

C.O.: Și totuși, despre copilărie. Ați urmat o școală de pictură la Ungheni. O tot spuneți prin interviuri, pomeniți de profesori care v-au îndrumat, care v-au arătat cum se stăpânește linia și cum se împacă culorile. Ce se întâmpla cu Zderciuc, dacă la Ungheni nu exista o școală de pictură?

I.Z.: E și un joc al întâmplării, recunosc. Unde mai pui că am fost tentat să fac muzică. O armonică ce începea să se lipească de mine și care ar fi putut să-mi decidă traiectoria. S-a insistat în pictură, chiar dacă atunci, în copilărie, toate se aseamănă mult cu un joc. Un joc cu culori lăsate pe foaie, un joc cu figurine din lut. Eu nu am avut jucării cumpărate de părinți. De fapt, toți copiii de-atunci nu prea aveau jucării. Eu le modelam cu mâna mea. Se mira tata când le vedea. Da, seamănă a legendă, a biografie romanțată, dar e purul adevăr.

Ion Zderciuc

S-a născut la 24 aprilie 1957 în satul Berești, Ungheni. A studiat la Colegiul Republican de Arte Plastice „I. Repin” din Chișinău (1972-1976), apoi la Academia de Arte, Sankt-Petersburg (1981-1987).

A început să-și expună lucrările încă din 1976, în cadrul expozițiilor personale, dar și de grup, acasă, dar și în afară, iar din 2004 este participant activ la Taberele de Sculptură din Moldova și de peste hotare. Primele expoziții i-au adus și primele succese: „10 ani de creație” (Galeria de Arte „Constantin Brâncuși”, Chișinău), „Vreme trece, vreme vine” (Ungheni), „Din negura de vremi” (Ambasada României în R. Moldova), „V. Alecsandri în plastica mică” (Biblioteca Națională) ș.a.

Este laureat al Premiului Uniunii Artiștilor Plastici pentru sculptură și Marele Premiu Eminescu în Artă, al Premiului de excelență al Ministerului Culturii din Moldova, conferindu-i-se și titlul de Cavaler al Ordinului Național al României Pentru Merit, în grad de Comandor.

C.O.: Ce se întâmplă cu copii din satul X sau din orașelul X unde nu există o școală de pictură. Ar putea însemna că și acolo sunt talente, dar ele nu vor fi descoperite niciodată. Se vor face bucătari sau șoferi, sau jurnaliști.

I.Z.: Multe talente rămân nedescoperite, dar asta nu e de azi și nu e de ieri. E nevoie de un ochi care să observe copilul care pune frunza pe foaie, care vede culoare din lucruri. Pe mine m-a observat Valentina Antonova, profesoară la Școala de pictură din Ungheni. Și e un nume pe care nu am dreptul să-l uit.

C.O.: Spuneți că a fost o întâmplare atunci, la Ungheni. Mai târziu v-a urmărit aceeași „întâmplare” sau se vedea deja un drum în față?

I.Z.: Și când am fost admis la Academia de Arte Frumoase din Sankt Petersburg tot întâmplare a fost.

C.O.: Lucrați paznic la Monetnîi Dvor din câte știu, dar și pictură făceați.

I.Z.: Tot încercam la pictură și tot mă muncea gândul acesta – să mă fac pictor. Până într-o zi însă, când un prieten de-al meu a insistat să încerc la sculptură, așa cum făceam și sculptură atunci. Fusesem timp de un an de zile asistent la orele de sculptură. Pur și simplu asistent. Mi-au permis să stau împreună cu studenții, fără să fiu înmatriculat. Și am susținut examenele. Am obținut note foarte bune și am fost admis.

C.O.: Acolo, la Ungheni, au fost organizate acum niște ani câteva tabere de creație. Și au rămas la capătul acestor tabere mai multe sculpturi în parcul orașului. Ce fac ele, sculpturile lăsate acolo: le amintesc oamenilor de niște artiștii plastici care au trecut odată pe la Ungheni sau îi face să caute o școală de pictură pentru copiii lor?

I.Z.: Înainte de toate, trebuie să spun că și taberele, și sculpturile rămase la Ungheni sunt rezultatul efortului sculptorilor, inclusiv al lui Mihai

Mireanu, dar și al primarului de Ungheni Vitalie Vrabie. Au urmat și alte tabere, în alte locații. Inclusiv în Chișinău, la Ciocana, apoi la Moldexpo.

C.O.: Cum se începe o lucrare în granit, în bronz: se vede clar de la bun început cum va arăta sculptura aceea, portretul acela sau e doar o stare la început, o stare care te împinge lângă piatră, lângă forme, lângă bronz.

I.Z.: E o stare, desigur. Că asta înseamnă actul creației. Starea pe care o trăiești, starea care ești tu. Cu tot cu gândirea ta, cu tot cu felul cum vezi și cum înțelegi lumea. Și cum vrei tu să fie ea. Că un artist vede și timpul care vine, nu doar timpul care a trecut. O piatră o găsești pe drum și poți să vezi în ea gânduri, forme, asemănări. Brâncuși spunea că „Lucrurile nu sunt greu de făcut, greu este să ne găsim starea de spirit necesară de a ne apuca de ele”.

C.O.: În Moldova este piatră pentru sculptură?

I.Z.: Da. Multe lucrări sunt făcute din piatră de Cosăuți.

C.O.: Dar cum înfruntă ea timpul? Că o sculptură are în față, de obicei, secole. Și chiar mii de ani uneori.

I.Z.: E o piatră foarte bună, pentru că ea respiră și e prietenoasă cu dalta, cu instrumentele noastre de lucru. E caldă. Avem și granit, pentru cine nu știe. Granitul de la Soroca. Din păcate, tehnicile de extragere prin detonare nu prea lasă loc pentru creație, dar uneori se poate găsi și acolo piatră bună.

C.O.: Expoziția din ianuarie curent a fost motivată de ceva anume sau lucrările au nevoie să mai iasă și ele din când în când din atelier?

I.Z.: Ne mai întâlnim cu oamenii, cu consumatorul de artă, ca să folosesc o expresie luată mai mult de prin magazine. E o expoziție cu multă dragoste în ea, cu femei, cu nuduri.

C.O.: Nu veniți în exclusivitate cu lucrări noi?

I.Z.: Majoritatea sunt lucrări vechi, dar care nu au fost expuse. Am lucrări pe care le păstrez în schițe de cincisprezece-douăzeci de ani. Cu timpul, revin la ele și pot fi expuse. Pentru mine, lucrările sunt vechi. Doar bronzul e nou.

C.O.: Când faceți portretele, cum vă alegeți personalitățile? Vă caută ele sau cum?

I.Z.: Îl am aici pe Horațiu Mălăie. E cu elemente de caricatură, dar mie mi-a plăcut foarte mult. Nu știu cine la cine a mers. Și „Bunica”. Și altele.

C.O.: De cine sunteți impresionat?

I.Z.: Cândva eram impresionat de Michelangelo. Apoi a urmat Roden, Maillol. Mai târziu – Brâncuși. Au tot fost.

C.O.: Cineva poate spune că te cauți, te cauți, dar nu te poți găsi pe tine.

I.Z.: Uneori ești mai nemilos cu piatra sau, pur și simplu, alte forme cauți în ea și te pomenești dominat de impresionism. Alteori vrei ceva mai rotund, mai cuminte, mai adormitor.

C.O.: Apropo de Brâncuși. Am înțeles că aveți expuse lucrări și la Târgu-Jiu. Chiar la niște metri de „Masa Tăcerii”. E un act de curaj să te apropii de „Masa Tăcerii” cu „Masa” ta, adică cu o lucrare de a ta. E greu să întorci privirile vizitatorului de la „Poarta Sărutului” spre sculptura ta?

I.Z.: Cred că e greu, dar e loc suficient. Și aici nu mă refer la locul de acolo, din complexul muzeistic. Mă refer la spațiul pe care îl oferă creierul nostru. Sau polița aceea pe care adunăm tot ce e cultură, artă.

C.O.: Tot Brâncuși spunea: Creează ca un Dumnezeu, ordonă ca un rege, muncește ca un sclav”. Despre toți creatorii spunea?

I.Z.: Nu doar despre creatori. Dar și despre ei.

C.O.: Știu că aveți și pictură. E o etapă care a trecut sau...?

I.Z.: Nu știu. Poate o să revin. Cred că o să revin.

C.O.: De ce? Pentru că lucrurile pe care le faci fără să le crezi defini-torii până la urmă încearcă să te domine?

I.Z.: Cred că vine o vârstă când și dalta e mai grea, când și piatra e mai greu de urnit din loc, și timpul e altfel.

C.O.: Timiditatea care, zic unii că vă stăpânește, unde trebuie cău-tată – în sculptură, în pictură?

I.Z.: Nu știu dacă există acolo. Și în viață nu știu dacă există. Că sunt mai retras, că găsesc mai multă răbdare... Probabil.

C.O.: Cum e să fii artist plastic, să lași lucrări pentru mult timp înainte, dar în același timp să treci pe lângă casa lui Plămădeală și să o vezi uitată de lume, de guverne și chiar de artiști?

I.Z.: E o vină a tuturor, desigur. Că e guvern sau că e altceva. Dar până la urmă exprimă o atitudine și ne exprimă pe noi.

Are în atelier o lucrare peste care văd aruncată o pânză. „De ce e acoperi-tă?”, îl întreb. „E o femeie gravidă”, zice sculptorul. Lucrarea încă nu e ter-minată și mi-e rușine să o las descoperită. Am mai făcut una asemănătoare, demult. A pozat soția unui prieten cu puțin timp înainte să nască. Lucrarea încă nu e terminată. Copilul are deja optsprezece ani”. Și trece mâna peste burta din ghips. Te cutremuri, nu știu cum, când își trece degetele peste bur-ta din ghips.

Abstract**“There comes an age when the chisel becomes heavier”**

Keywords: *art; Zdreciuc; sculpture; academy; college; exhibition; Brancusi; Chisinau; granite; Cosăuți; thought*

The state you live in, the state you are. Everything with your thinking, everything with the way you relate and understand the world. And how do you want her to be? Plamădeală's house? It's everyone's fault, of course. That it's the government or that it's something else. But in the end it expresses an attitude and it expresses us. Brâncuși used to say: Create like a God, order like a king, work like a slave". He said about all the creators.

Teodor BORDEIANU

***Scrisoarea Văzătorului* (*Lettre du Voyant*) de Arthur Rimbaud – o nouă traducere în limba română**

T.B. – master în Studii de Patrimoniu Mondial la BTU Cottbus-Senftenberg (Germania), studii de licență în Arheologie și Istoria Artei la USM Chișinău și UAIC Iași. Bursier al diferitor programe internaționale (DAAD, Erasmus Mundus etc.). Câștigător de concursuri naționale și internaționale de literatură. A publicat literatură în reviste din Chișinău, Iași, Portland și Berlin. Este autorul volumelor de proză scurtă *Ultima furtună* (Editura Clipa, Chișinău, 2014) și *Kurt* (Editura Paralela 45, București, 2019). Activează în domeniul IT, trăiește la Berlin.

Scrisoarea aceasta e una dintre cele două, cunoscute ca „ale Văzătorului”, scrise de Arthur Rimbaud (1854-1891) în 1871. Prima, mai scurtă și mai generală, e adresată lui George Izambard, profesorul său la colegiu, care l-a și descoperit ca poet. A doua, pe care v-o propun aici¹, mai detaliată și mai extinsă, îl are drept adresat pe Paul Demeny, un prieten al lui Izambard.

E compusă dintr-o descriere în proză a ceea ce autorul numește „viitorul poeziei” și câteva poeme. Aici, Rimbaud prezintă și fundalul conceptului foarte curios de „je est un autre”/ „eu este un altul” (apărut inițial în prima scrisoare²).

Se pare³ că scrisoarea a fost compilată de Rimbaud din mai multe fragmente, scrise separat și poate chiar cu ocazii diferite. Pentru a le trimite lui Demeny, autorul le-a adunat și le-a adnotat, dându-le aspectul unei scrisori. Demeny a păstrat scrisoarea până la sfârșitul anilor '90 ai sec. al XIX-lea, când a vândut-o lui Rodolphe Darzens, poet simbolist francez, născut la Moscova.

Am făcut prezenta traducere în baza originalului⁴. La fel ca în ediția în baza căreia traduc, prezint aici din poemele intercalate în scrisoare

doar titlul și primul rând. Acestea din urmă – în traducerea lui M. Nemeș⁵. De asemenea, am *omis* complet și nu am tradus câteva alineate de la finalul scrisorii în care Rimbaud analizează starea poeziei franceze contemporane (la vremea scrierii textului, în 1871) prin prisma ideilor sale.

Ultima, din motiv că unele dintre părerile expuse aici de Rimbaud îmi par de o anvergură ce depășește cu mult contextul poeziei franceze și poate chiar și al poeziei/poeților ca atare. Mai mult, îmi par aplicabile pentru orice autor și/sau creator de produs artistic (oricât de brut ar suna) care tinde spre perfecțiune (sau calitate), având în același timp dorința de a-și păstra onestitatea intelectuală.

În vechea traducere a acestei scrisori în română⁶ sau când scrisoarea e citată⁷, e folosit cuvântul *vizionar* sau *clarvăzător*⁸, pentru a reda termenul de *voyant*. Însă, după cum ambele au și conotații care nu doar că nu se aplică, dar și ar putea activ denatura sensul conceptului pe care, în opinia mea, a dorit să-l transmită Rimbaud, am optat pentru termenul de *văzător*. Or *văzătorul* e cel care vede în timp real⁹.

Pentru o mai bună acuratețe în transmiterea sensului, am consultat și traduceri în engleză¹⁰ și germană¹¹ ale acestei scrisori.

Sper ca această traducere să contribuie la sporirea interesului față de corespondența lui Rimbaud în spațiul românofon și să impulsioneze discuția privind necesitatea unei noi traduceri exhaustive a operelor lui în limba română.

* * *

Lui Paul Demeny

Charleville, 15 mai 1871

Am decis să vă ofer o oră de literatură nouă. Încep mai jos cu un psalm de actualitate:

CÂNTEC PARIZIAN DE RĂZBOI

Că-i Primăvară-acum, e clar:¹²

.....

A. Rimbaud

– Iată puțină proză despre viitorul poeziei –

Toată poezia antică se încheie cu poezia greacă, viața armonioasă. – De la Grecia la romantism – prin Evul Mediu – au fost doar cărturari, versificatori. De la Ennius la Théroldus¹³, de la Théroldus la Casimir Delavigne, totul e proză rimată, un joc, degradarea și gloria nenumăratelor generații idioate: Racine e cel pur, cel puternic, cel mare. – Dacă i-ar fi suflat peste rime, i-ar fi estompat emistihurile, Divinul Nebun ar fi fost astăzi la fel de neglijat ca și vechiul autor al Originilor. – După Racine, jocul mucezește. A durat două mii de ani!

Nici glumă, nici paradox. Rațiunea îmi inspiră mai multe certitudini la subiect decât a fost vreodată furie în tânăra Franță. În rest, libertate celor noi de a-i condamna pe strămoși: suntem acasă și avem timp.

Romantismul nu a fost niciodată evaluat cum trebuie. Cine l-ar fi evaluat? Criticii! Romanticii, care demonstrează atât de bine că cântecul e atât de rar operă, adică gând cântat și *înțeles* de cântăreț.

Pentru că *eu este un altul*. Dacă arama se trezește goarnă, nu e ea vinovată de asta. Acest lucru îmi este evident. Eu asist la nașterea gândului meu: îl văd, îl ascult: fac o mișcare din arcuș: simfonia se tulbură în profunzimi sau iese, dintr-o mișcare, pe scenă.

Dacă vechii imbecili au găsit în Eu doar semnificația lui falsă, noi nu trebuie să măturăm aceste milioane de schelete care, din timpuri imemorabile, au acumulat produsele inteligenței lor chioare, afirmând că sunt autori!

În Grecia, ziceam, versurile și lirele sunt în ritm cu Acțiunea. Ulterior, muzica și ritmurile au devenit jocuri, distracții. Studiul acestui trecut îi încântă pe cei curioși: mulți se bucură reînviind aceste antichități – e pentru ei. Inteligența universală întotdeauna și-a aruncat ideile natural; oamenii adună o parte dintre aceste fructe ale minții: s-a acționat în baza lor, s-au scris cărți: așa a mers totul, omul nu se lucra pe sine, nu era încă treaz sau nu era încă în plenitudinea marelui vis. [Niște] funcționari, scriitori: autor, creator, poet – acel om nu a existat niciodată!

Primul studiu al omului care vrea să devină poet e propria sa conștiință, în întregime. El își caută sufletul, îl inspectează, îl ispitește, îl învață. Din momentul când ajunge să-l cunoască, trebuie să-l cultive! Pare

simplic: în fiecare minte are loc o dezvoltare naturală. Atâția egoiști se autoproclamă autori, sunt mulți alții care își atribuie sieși progresul intelectual! – Dar e vorba de a face un suflet monstruos: la fel ca acei comprachicos¹⁴, ce mai! Imaginați-vă un om care își pune și își cultivă negi pe față.

Eu zic că trebuie să fii *văzător*, să te faci *văzător*.

Poetul se face văzător printr-o lungă, imensă și rațională dereglare a tuturor simțurilor. [El trece prin sine] toate formele de dragoste, de suferință, de nebunie, el se caută pe sine, el epuizează în sine toate otrăvurile, pentru a păstra doar chintesențele. O tortură inefabilă în care el are nevoie de toată credința, de toată forța supraomenească, în care el devine, printre toți ceilalți, marele bolnav, marele criminal, marele blestemat – și supremul Învățat! – Pentru că ajunge la *necunoscut*! Pentru că el și-a cultivat sufletul, deja bogat, mai mult ca oricine! El ajunge la *necunoscut* și atunci când, derutat, încheie prin a pierde temeiul rațional al viziunilor sale, el le-a văzut! Lăsați-l să moară în saltul său prin lucrurile inimaginabile și nenumărabile: vor veni alți muncitori înverșunați; ei vor începe de la orizonturile unde celălalt s-a prăbușit!

– Continuarea urmează în șase minute –

Aici intercalez cel de-al doilea psalm, ca *ilustrație*: vă rog să vă plecați urechea cu indulgență – și toată lumea va rămâne vrăjtită – Am arcușul în mână, încep:

MICILE MELE AMOROASE

Un hidrolat de lacrimi spală¹⁵

.....

A. R.

Iată. Și atrageți atenție deosebită că dacă nu mi-ar fi teamă să vă fac să mai cheltuiți 60 de centime pentru poștă – Eu, săracul speriat, care de șapte luni nu am mai avut un singur ban de bronz – v-aș trimite și poemele mele, *Amanții Parisului*, o sută de hexametri, domnule, și *Moartea Parisului*, două sute de hexametri!

– Reiau:

Deci, poetul e într-adevăr cel care fură focul.

El e responsabil de umanitate, chiar și de *animale*. El trebuie să insiste ca invențiile să-i fie simțite, pipăite și ascultate. Dacă ceea ce aduce el de acolo de jos are formă, el dă formă: dacă e inform, el dă infirmitate. O limbă trebuie găsită.

În rest, orice vorbă fiind idee, timpul unui limbaj universal va veni! Trebuie să fii academician – mai mort ca o fosilă – pentru a perfecționa un dicționar, al oricărei limbi. Slabii vor începe să se gândească la prima literă a alfabetului, ceea ce repede ar putea duce la nebunie!

Această limbă va fi de la suflet la suflet, sintetizând totul: parfumuri, sunete, culori, gând ce atrage alt gând. Poetul va defini cantitatea de necunoscut, trezindu-se la timpul său în sufletul universal: el va da mai mult (decât formularea gândirii sale, decât înregistrarea parcursului său către Progres!). Nemărginirea devenind normalitate, absorbită de toți, el va deveni cu adevărat un multiplicator al progresului!

Viitorul va fi materialist¹⁶, veți vedea! Întotdeauna pline de Număr și Armonie, aceste poeme vor fi făcute pentru a dăinui. În fond, aceasta va fi cumva din nou Poezie greacă! Arta eternă își are funcțiile sale, așa cum poeții sunt cetățeni. Poezia nu va mai fi în ritm cu acțiunea, o va preceda.

Acești poeți vor fi! Atunci când infinita șerbie a femeii va fi distrusă, când ea va trăi pentru ea și prin ea, bărbatul – până atunci abominabil – oferindu-i libertatea, ea va fi poetă, și ea! Femeia va da de necunoscut! Vor fi oare lumile ideilor ei diferite de ale noastre? – Ea va găsi lucruri stranii, inimaginabile, respingătoare, delicioase; noi le vom lua, noi le vom înțelege.

Între timp, să cerem din nou poezilor – idei și forme. Toți cei abilitați vor crede curând că au satisfăcut cererea – nu e așa!

(...)

Iată. Deci, eu muncesc spre a mă face văzător. Să încheiem cu o cântare pioasă:

CHIRCIRI

Târziu, când el își simte stomacu-ngrețoșat,¹⁷

.....

Ați fi execrabili să nu răspundeți: repede, pentru că în opt zile voi fi la Paris, poate.

La revedere,

A. Rimbaud

Note ■ ¹ Această traducere am publicat-o inițial pe blogul personal, în August 2019: <https://inluntreamea.wordpress.com/>. Textul introductiv și notele au fost ajustate pentru publicația curentă. Textul traducerii (în afară de titlurile și primul rând al poemelor), e același. În cursul pregătirii acestei publicații, am descoperit ce n-am reușit să identific în 2019, că totuși scrisoarea aceasta a mai fost tradusă în limba română, respectiv, traducerea mea e deja a doua încercare de a prezenta acest text fascinant în limba română. Vechea traducere este prezentă în Arthur Rimbaud, *Scrieri alese*, trad. Petre Solomon și Nicolae Argintescu-Amza (București, Editura pentru Literatură Universală, 1968). Volumul nu e accesibil online. Un fragment al acestui volum, conținând inclusiv și o variantă a traducerii acestei scrisori, e disponibil online aici: „Arthur Rimbaud-Scrisorile Vizionarului”, Scribd (accesat pe 9 august 2022), <https://ro.scribd.com/doc/213856839/Arthur-Rimbaud-Scrisorile-Vizionarului>. Pentru că am descoperit-o abia acum, nu am reușit să compar și/sau să confrunt traducerea mea cu traducerea din *Scrieri Alese*.

² Arthur Rimbaud și Antoine Adam, *Arthur Rimbaud – Oeuvres Completes*, Nouvelle édition, Gallimard, 1972, p. 267-268.

³ „Lettre à Paul Demeny du 15 mai 1871 / Explication linéaire” (accesat pe 3 august 2019), http://abardel.free.fr/petite_anthologie/lettre_a_paul_demeny_15mai1871_explication_lineaire.htm.

⁴ Rimbaud și Adam, *Arthur Rimbaud – Oeuvres Completes*, p. 269-274.

⁵ Arthur Rimbaud, *Opere*, trad. Mihail Nemeș, pref. Livius Ciocârlie, București, Polirom, 2003, p. 77-82.

⁶ Rimbaud, *Scrieri alese*, după: <https://ro.scribd.com/doc/213856839/Arthur-Rimbaud-Scrisorile-Vizionarului>.

⁷ Titlul scrisorii și un mic fragment, în traducere, sunt în: Mihai Cimpoi, *Lumea ca o carte* Ideea Europeană, 2015 – ediția eBook, p. 108.

⁸ Titlul scrisorii, în traducere, e menționat scurt în prefață, în: Rimbaud, *Opere*, p. 7.

⁹ După părerea mea, cel mai bun indicator al faptului că Rimbaud se referă la un tip de vedere în timp real, fie și conceptual, e fraza din scrisoare: „Il arrive à l'inconnu, et quand, affolé, il finirait par perdre l'intelligence de ses visions, il les a vues” – Adică, Poetul a trecut prin tot procesul complicat pe care îl descrie Rimbaud și prin el a ajuns la un moment în care, în timp real, a văzut (și nu neapărat a înțeles ce a văzut, dar a văzut), iar asta îi și indică calitatea lui de *văzător*, nu de *vizionar* strategic sau de „clarvăzător”, ci anume de *văzător* în timp real al lucrurilor, conceptelor care sunt aici și acum, în fața tuturor, dar pe care nu toți le pot vedea.

¹⁰ Arthur Rimbaud, *Rimbaud: Complete Works, Selected Letters, a Bilingual Edition*, ed. Seth Whidden, trad. Wallace Fowlie (Chicago/London: University of Chicago Press, 2005), p. 372-381.

¹¹ Arthur Rimbaud, *Lettres du voyant / Seher-Briefe*, ed. și trad. de Werner von Koppenfels, Mainz, Dieterich'sche Verlagsbuchh, 1990, p. 16-44.

¹² Traducerea titlului poemului după: Rimbaud, *Opere*, p. 77.

¹³ Théroldus/Turolde e posibilul autor (sau a fost doar copistul) *Cântecului lui Roland*, o epopee medievală, cea mai veche operă literară scrisă în limba franceză veche (sec. XII).

¹⁴ Comprachicos – termen introdus de Victor Hugo în *Omul care râde*, din spaniolă, *cumpărători de copii*, oameni care în roman furau copii și îi mutilau pentru a-i putea arăta la bălciuri sau vinde la curți bogate pentru divertisment. Din *Omul care râde*: „Comprachicos lucrau omul cum lucrează chinezii copacul. Aveau secrete, după cum am spus. Aveau dibăcie. Artă pierdută. Din mâinile lor ieșea o pipernicire ciudată. Era ridicolă și profundă. Atingeau ființa plâpândă cu atâta inteligență, încât nici ochiul părintelui n-ar mai fi recunoscut-o...” (Fragment după: Victor Hugo, *Omul care râde*, trad. Gellu Naum, București, Editura Tineretului, 1961, p. 26).

¹⁵ Traducerea titlului poemului după: Rimbaud, *Opere*, p. 79.

¹⁶ Rimbaud scria asta cu mult înainte ca conceptul de „materialism” să fi fost instrumentalizat la nivel de stat de totalitarismele secolului XX (URSS et al.). Îmi pare însă curioasă asocierea care mi se creează între un text în care Antonie Bloom argumenta că „materialismul veritabil” ar fi creștinismul (adică o percepție asupra lumii care acum nu e palpabilă, dar Învierea finală așteptată în creștinism e materială, fizică, nu conceptuală) și ideea pe care o urmăresc în scrisoarea lui Rimbaud, că *văzătorul* vede ceva în timp real, ceva ce nu e neapărat material, dar care are implicații categorice asupra materialului. Tot aici ar fi să adaug că nu e în totalitate clar dacă și în ce a crezut cu adevărat Rimbaud în diferite momente ale vieții sale. Cert e că în scrisorile sale la moartea lui Rimbaud, Isabelle – sora lui, zice că preotul care îl spovedise înainte de moarte a spus că nu a întâlnit niciodată „credință de așa intensitate” – dacă așa a fost, a rămas să știe doar Rimbaud. (Cf. Antonie Bloom, *Despre credință și îndoială*, ed. Ieromonah Savatie Baștovoii, trad. Mihai Costiș, București, Cathisma, 2007, p. 80. și Isabelle Rimbaud, *Reliques*, Paris, Mercure de France, 1921, p. 63)

¹⁷ Traducerea titlului poemului după: Rimbaud, *Opere*, p. 81.

Abstract**Arthur Rimbaud's „Letter of the Seer” –
a new Romanian translation**

Keywords: *Rimbaud; artist; meaning; purpose; Romanian translation; Bordeianu*

This work aims to present a new translation from French to Romanian of Arthur Rimbaud's second, bigger, so-called "Letter of the Seer" (1871). The poetry within the letter is outside of the scope of this translation, as from the translator's point of view, the concepts described in the letter have relevance far beyond 19th century French poetry and poetry in general. In my opinion, Rimbaud goes much further than that when he introduces and astutely develops the concept of the artist as a seer who can be another even to themselves. This, as emphasized in the letter via the brief, grammatically incorrect, yet deeply meaningful formulation of "je est un autre". The longer-term aspiration of this translation is to drive additional interest within the Romanian-speaking world to Rimbaud's correspondence and further the need for a complete translation of his works into Romanian.

Fănel TEODORAȘCU

O viziune românească asupra ideii de „jurnalist mare”

F.T. – lector univ. dr. la Facultatea de Comunicare și Relații Internaționale din cadrul Universității „Danubius” din Galați, director al Centrului de Studii și Cercetări Danubiene. Este autorul unor cărți cu caracter științific, precum *Pamfil Șeicaru* (2014), *Arta gazetărească. Trei ipostaze* (2014) și coordonatorul/ editorul unor volume de profil. De-a lungul timpului, a publicat mai multe studii, articole etc.

1. Cititorii îi disprețuiesc pe mercenarii din presă

Atunci când își exercită profesia, jurnalistul trebuie să se lase călăuzit, spunea, în 1912, autorul unui articol din *Gazeta Transilvaniei*, doar de *legi* și de *conștiință* (vezi Teodorașcu 2022: 100). Presa poate fi însă și *venală*, după cum susțineau unele voci de la sfârșitul secolului al XIX-lea. *Presa venală* e, de fapt, o *reptilă pusă în serviciul fie al unui individ, pentru a-i satisface acestuia patimile de ură și de răzbunare, fie în cel al guvernelor abuzive, pentru a lăuda fărădelegile pe care acestea le comit zilnic* (Burghel 1899: 3). *Presa venală* „nu cruță nici pe savantul care-și jertfește viața pentru o idee, pentru o descoperire folositoare omenirii, nici pe omul de bine al cărui ideal în lume nu este decât binele semenilor săi” (Burghel 1899: 3). *Condeiful mercenarului* nu se bucură însă, susțineau aceleași voci, de *aprețuirea cititorilor, care-l disprețuiesc*. Publicul îl urmează doar pe jurnalistul care e *pătruns de rolul pe care-l are în lumea modernă și care e așa de devotat triumfului cauzei pe care o susține, încât, de multe ori, cade victimă patimelor și violențelor ce se dezlănțuie împotriva sa*.

Au existat, trebuie spus, *timpuri când unui ziarist îi trebuia mult curaj civic, pentru a-și da*

pe față ideile. De multe ori, acest curaj a fost plătit cu viața sau cu temnița (Burghel 1899: 4). Nu puțini dintre gazetarii noștri de altădată au fost nevoiți să îndure privațiuni istovitoare, ba chiar fatale. Au existat cazuri când, ca urmare a epuizării nervoase de care au suferit, unii profesioniști ai condeiului au murit în casele de sănătate (Clopoteș 1934: 8). Unui gazetar nu i-a fost niciodată ușor să-i convingă pe cititori să-l urmeze. În epoca lui C.A. Rosetti, de pildă, nu erau mulți ziaristi români care reușeau să strălucească, care aveau personalitate (Bacalbașa 1927: 84). Un ziarist putea fi cunoscut pentru talentul său de polemist, pentru fraza lui impecabilă, pentru stilul său. Atunci, faptul că scriitorii își găseau loc în gazetărie nu supăra pe nimeni. Un scriitor de rasă putea fi un ziarist de valoare. Un astfel de ziarist nu putea avea însă o influență prea mare asupra cititorilor, nu se putea bucura de încrederea vreuneia dintre păturile sociale dacă el însuși nu era omul unei convingeri, dacă nu avea statornicie în credințe. Scrisul estetic, așadar, nu-i putea oferi unui gazetar garanția că sufletul popular îl va urma pe el și nu pe un altul, care nu știa să scrie frumos. Cei mulți îl urmau pe cel care scria pe înțelesul lor (Bacalbașa 1927: 84). Așa se făcea că unele texte scrise într-un stil primitiv și incorecte din punct de vedere gramatical plăceau cititorilor (Bacalbașa 1927: 84). Deși poate părea curios, aspectul fizic neplăcut al unui gazetar putea face ca acesta să nu fie simpatizat de cititorii de presă. Un gazetar care nu avea o figură simpatică atrăgea ușor asupra sa antipatii (Bacalbașa 1927: 84). Dacă gazetarul era sărac, situația era și mai gravă. Gazetarul fără avere, care putea totuși să asigure familiei sale un trai decent, era predispus calomniilor. E drept însă că timpul are puterea de a face ca judecata socială să se schimbe. Un gazetar pe care cititorii l-au privit, la un moment dat, ca pe un om de presă mediocru, putea ajunge să fie considerat, după moartea sa, drept unul dintre cei mai mari ziaristi români. Cei care-i sunt contemporani unui gazetar nu pot face diferența, atunci când este vorba despre faptele acestuia, între ceea ce e destinat traiului trecător și ceea ce e destinat eternității. Vremea își îndeplinește însă mereu opera. Ea modelează și șlefuieste, curățând, astfel, de pe reputația omului, tot ce e fățarnicie, calomnie sau laudă nemeritată. Un gazetar mare nu este uitat niciodată, chiar dacă opera gazetarului e, în mod obișnuit, lipsită de însușirile vieții îndelungate (Bacalbașa 1927: 86).

La un gazetar, talentul de scriitor era vizibil, în special, atunci când trebuia scris un text de tipul cursivului. Așa-numitul cursiv din gazetărie

era, de fapt, articolul care, fără să fie cu totul de informație actuală sau de politică, nu era nici cu totul literar, cochetând și cu gazetăria, și cu literatură. El lua de la cea dintâi vioiciunea, ușurința și actualitatea, iar de la cea de-a doua lua forma. Într-un cursiv puteau fi găsite de toate: literatură, comentarii ale faptelor științifice, geografie, istorie, dar mai ales curiozități, iar acestea erau luate, de obicei, din izvorul bogat al faptelor diverse. Un gazetar inteligent și fin, care era dublat și de un scriitor de talent, știa să scoată de sub crusta aspră a fenomenului banal și zilnic semnificația lui omenească (Șuluțiu 1943: 438).

Ziaristii, oricât de mari au fost numele lor, nu au dus niciodată lipsă de acuzații nejustificate. Unele voci au susținut chiar că rostul ziaristului în societate e neclar (Drimmer 1917: 1). Cel care se dăruiește cu adevărat scrisului devine, se arată într-un text din 1944, un blestemat, pentru că *meseria scrisului nu e deloc ușoară*. Chiar dacă scrisul îi aduce multă nefericire, el nu se va gândi niciodată să-și schimbe *meseria* (Teodorașcu 2021a: 44). *Scriitorul la ziar* care are valoare nu acționează niciodată ca un mercenar, nu face niciodată trafic cu *sentimentele și convingerile* sale (Chendi 1910: 2). Trebuie spus aici că nu au fost niciodată puțini cei care, deși erau înzestrați cu talent gazetăresc, au luat decizia, din diferite motive, de a renunța la ziaristică și de a îmbrățișa o altă profesie.

2. Ziarul, prietenul fiecărei case

Un ziar, pentru a avea viață lungă, trebuie să respecte, se arată într-o lucrare din 1928, două reguli. Prima regulă e aceea de *a se conforma*, în permanență, *gustului cititorilor*. Cea de-a doua regulă e aceea de avea mereu o înfățișare modernă (Dafin 1928: 71). Presa noastră de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului următor nu cunoștea, se arăta în aceeași sursă, *șantajul*. Ziarele din Iași sau București, de pildă, *nu adăposteau prin redacțiile lor indivizi certați cu morala sau cu justiția*, pentru că atunci *jurnalismul era socotit ca un apostolat*. Gazetarii scriau *din convingere* și aveau *același țel, acela de a lumina, în mod cinstit, fără nicio preocupare de ordin material, opinia publică*. Campaniile duse împotriva oamenilor politici aveau un aspect civilizat, iar gazetarul *lovea, cu convingere și cu dovezi clare, doar acolo unde era nevoie să se lovească* (Dafin 1928: 59). Într-un articol din „Țara noastră” se arăta,

în 1938, că cinstea gazetărească se afla în strânsă legătură cu valoarea umană a proprietarului de gazetă (Fundo 1938: 151). Octavian Goga spunea că *presa* din trecut avea ca țintă, pe care singură și-o stabilise, să fie *plămânul prin care respira un popor dornic să se smulgă dintr-o viață patriarhală și să se adapteze formelor din Apus*. Principala preocupare a *presei* era, așadar, aceea de a fi *o tribună de idei, latura comercială a ziaristicii* fiind pe planul al doilea pentru ziaristi de atunci (vezi Teodorașcu 2020: 145).

Dintr-o lucrare apărută în 1928 aflăm că un gazetar, dacă dorea să se afle printre cei mai buni gazetari din țară, trebuia să posede, pe lângă *o inteligență vie și o cultură solidă, darul de a mânui bine și cu ușurință condeiul*. Textele unui gazetar de frunte erau, așadar, *pline de fond, iar ca formă nu lăsau nimic de dorit*. Gazetarul care dorea să fie un *prim-redactor* deosebit trebuia să fie, în primul rând, un coleg excelent cu ceilalți gazetari din redacția în care lucra. Apoi, el trebuia să posede *calități și aptitudini deosebite*. Dincolo de *a ști a scrie bine, într-o formă care să atragă imediat atenția cititorului*, un *prim-redactor* trebuia să aibă și ceva talent în ale politicii (Dafin 1928: 64-65). Un bun *scriitor la gazetă* putea fi și cineva care nu era gazetar de meserie. Își putea găsi loc în coloanele unei gazete și un *fin intelectual*. Un astfel de om de presă știa cum să dea *loviturilor vehemente* o formă politicoasă. El nu avea nevoie să folosească *expresii jignitoare*, pentru a se face ascultat de cei pe care-i combătea. Un gazetar din această categorie avea ca principală caracteristică *independența de caracter și de gândire* (Dafin 1928: 66-67).

Cel care-și dorea să fie un mare reporter trebuia să dea dovadă, în primul rând, de o *mare hărnicie*. Apoi, el trebuia să dețină abilitatea de a-și crea *relații întinse* în instituțiile pe care trebuia să le acopere. Reportajul lui trebuia să posede *un farmec deosebit*. Deși nu-i era necesară cultura cu care trebuia să fie înzestrat un bun redactor, el trebuia să aibă *un nemărginit bun simț*, trebuia să fie *un om al datoriei* și trebuia să fie *mereu dornic de a-și îmbogăți cunoștințele* (Dafin 1928: 69). Reporterul cu adevărat deosebit știa că reportajul nu trebuia să fie un mijloc pentru realizarea unui șantaj (Teodorașcu 2021b: p. 52). Informațiile aduse de reporter în coloanele unui ziar aveau doar scopul de a aduce la cunoștința cititorilor *diferitele întâmplări care se petreceau în oraș, în județ sau în țară* (Dafin 1928: 70).

Era foarte important ca un reporter să nu comită „nedelicateți gazetărești”. Iată un exemplu de *nedelicatețe gazetărească*: „Reporterul din Iași al ziarului *Dimineața* a luat un obicei foarte straniu de un timp. Citește în revista noastră câte ceva care-i place, reproduce integral, dar nu spune de unde ia. Așa a luat mai deunăzi o notă a mea privitor la tineretul partidelor și a dat-o drept interviu; așa procedează acum cu articolul prof[esorului] Gracosky, pe care îl reproduce întreg, tot sub formă de interviu (... «d[omnul] Gracosky ne-a făcut următoarele precizări» și astfel «a încheiat d[omnul] prof. dr. Gracosky»). Socotim că procedarea asta este necorectă. Noi nu ne supărăm că se reproduc articolele noastre; dăm voie oricui s-o facă, dar de ce să nu spuie să sunt luate din *Însemnări ieșene*? Atragem atenția Redacției” (Gr. 1936: 251).

Existau însă și situații când reporterii de la publicații diferite lucrau împreună, folosind sistemul cunoscut sub numele de *cartel*, pentru a intra mai ușor în posesia unor informații. Acest lucru se întâmpla mai ales atunci când era vorba, arăta Emil Samoilă, de realizarea unui anumit tip de reportaj (*reportajul la autoritățile de stat*) (Samoilă [1932]: 88).

Pentru *breslașul gazetar*, *cinstea era mai presus de orice*, iar *când susținea o chestiune, o făcea cu toată inima*. Gazetarul trebuia să *înfrunte cu bărbăție atacurile ce-i erau aduse și să nu le rămână atacatorilor săi dator cu răspunsuri* (Dafin 1928: 72). Articolele unui gazetar puteau fi dezarmante și dacă nu ocupau multe coloane. Tonul vehement și câteva expresii tari îi erau de ajuns pentru a face ca un adversar să nu mai poată riposta. *Gazetarul* care era *mare* nu se lăsa intimidat de nimeni și nu ceda în fața nimănui, atunci când credea cu tărie în ceea ce scria. El trebuia însă să dețină și curajul de a-și accepta greșelile, mai ales atunci când argumentele adversarilor săi erau de necontestat (Dafin 1928: 73). În rândul *gazetarilor mari* își putea găsi loc și un *ziarist diletant*. Era însă necesar ca acesta să dețină niște calitățile speciale. Un astfel de ziarist trebuia să fie *inteligent, cult, îndrăzneț, bun vorbitor* și trebuia să aibă *măsura unui articol de ziar*. Un articol care se întindea pe prea multe coloane, oricât de bine era el scris, rămânea, cel mai adesea, necitit, iar rostul unui articol este să fie citit (Dafin 1928: 77-78). Un gazetar mare era capabil să scrie repede, despre orice, cu claritate în exprimare, să dea unui text proporția ce i se cuvenea, după însemnătatea faptului

relatat în el, și să furnizeze doar informații de actualitate. Era necesar ca puterea lui de muncă să fie una ieșită din comun.

O gazetă, pentru a fi considerată *bună* de către cititori, *nu putea să se mărginească la un articol de fond, oricât de bine ar fi fost el scris* (Dafin 1929: 13). Gazetarul trebuia să fie mereu pregătit să pornească în căutarea subiectelor despre care cititorii săi doreau să citească (Minulescu 1969: 46-47). Important pentru un ziar era, se arăta într-o lucrare apărută în 1934, să-și asigure *tirajul reclamat de nevoile editurii*. Dacă această chestiune era rezolvată, se putea vorbi despre existența *independenței morale* a unui ziar. Prezența acestei *independențe morale* încuraja *critica dreaptă, neinteresată, obiectivă, de nivel înalt*, din coloanele de ziar (Clopoteș 1934: 18). Gazetele noastre din trecut n-au fost angajate doar pe frontul luptei politice. Ele au fost *o adevărată școală culturală și literară a mulțimilor*. Gazetele „au contribuit la sporirea simțului de solidaritate și democrație, precum și la răspândirea și consolidarea limbii literare, propagând aversiune împotriva străinismelor, barbarismelor și provincialismelor supărătoare” (Clopoteș 1934: 18). Frumusețea cea mai însemnată a ziaristicii noastre din trecut *era însăși profunda iubire față de popor, adâncirea legăturilor cu păturile rurale și periferiile urbane*. Ziaristica de altădată era, spunea autorul aceleiași lucrări, *pătrunsă de un simț puternic de abnegație și idealism*. Ziaristica de altădată *propaga o moralitate superioară, o cinste profesională desăvârșită*, fiind, așadar, un exemplu demn de urmat pentru presa din viitor. Nimic din ceea ce a însemnat activitatea unui ziarist din trecut nu a fost lipsit de importanță. O *istorie culturală și politică* solidă a poporului român nu poate fi scrisă fără consultarea *activității ziarelor și a ziariștilor*: „A fost o permanentă împletire, interpătrundere, o identificare. Ziaristul a fost de cele mai adeseori un salahor anonim. El a fost soldatul necunoscut din acele vremuri. Știri mărunte, date umile, note prizărite nu sunt fără importanță pentru zugerăvirea felului de stări contemporane” (Clopoteș 1934: 20).

Ziarul era prietenul fiecărei case, iar foloasele pe care ziariștii le-au adus întregii țări au fost incalculabile (Drimmer 1917: 1). Printre datoriile presei se aflau și „popularizarea științelor, a ideilor politice și sociale, îndemnarea la ordine și disciplină și la păstrarea caldă a entuziasmului și a încrederii în viitor” (Chendi 1910: 1). Presei i se cerea și să-și

asume datoria „de a fi un îndreptar practic în ale limbii, un corector al gustului public și al simțirii, în sfârșit, izvorul cel mai cuprinzător de întărire a energiei naționale” (Chendi 1910: 1).

După cum un obraz este mereu și o oglindă, care reflectă nu numai sentimentele unui om, ci și pe cele ale părinților, ale rudelor și chiar ale prietenilor acestuia, tot astfel, spunea autorul unui articol din 1939, *trăsăturile fizice* ale unei gazete exprimă nu numai caracterul moral al onorabilei redacții, ci, uneori, și pe cel al întregului popor, din mijlocul căruia a luat naștere gazeta (Suchianu 1939: 196).

3. Cuvinte de final

Rolul deținut de *presă* este unul imens, nu doar într-un stat anume, ci în întreaga lume. Presa este cea care *despică toate faptele* ce au loc pe întreaga planetă. *Ea este*, se arăta în textul unei conferințe susținute, în 1899, de G.G. Burghele, *reflexul tuturor ideilor*. Cu rapiditatea fulgerului, presa comunică omenirii informațiile ce-i sunt împărtășite de istoric, de filosof, de filolog, de poet, de literat etc. Presa nu trebuie privită doar ca un *mijloc puternic de răspândire a gândirii sau ca un curier rapid al faptelor, ideilor și doctrinelor, ci și ca un auxiliar al oricărui progres*. Presa absoarbe totul, indiferent că vorbim despre *politică, chestiuni sociale și economice, finanțe, literatură* sau despre *artă*. Ea are primul și ultimul cuvânt despre orice temă aflată în discuție. Presa *pregătește atâta războiul, cât și pacea*. Presa are puterea de a decide, se mai arăta în sursa precizată mai sus, *soarta întregii omeniri*. Toți cei care se află astăzi în fruntea statelor lumii știu că nu pot conduce fără ajutorul *acestui mare areopag care se numește presă* (Burghele 1899: 10-12). Este necesar ca presa să fie liberă, pentru că atât *adevărul*, cât și *eroarea* trebuie să fie discutate. Pentru jurnaliștii care aleg să abuzeze de *libertatea presei*, există o pedeapsă grea: *disprețul omului onest și drept* (Burghele 1899: 15-16).

Publicul este *judecătorul* de care jurnaliștii trebuie să se teamă cel mai mult. El are puterea de a da *sentințele* cele mai grele (Mille 1907: 1). În ochii acestui *judecător*, crima cea mai de neiertat pe care un jurnalist o poate făptui e aceea de a nu apăra nicio cauză, de a nu se pune în slujba niciunei idei, făcând jurnalism doar *pentru binele propriu, după un plan*

izvorât din registrele contabilității (Teodorașcu 2021a: 7). Nu trebuie uitat însă că fiecare societate are *presa pe care o merită* (Fundo 1938: 151; Teodorașcu 2014a: 26).

Un jurnalist de valoare trebuie să fie mereu conștient de faptul că el este și *un ajutor al istoricului de mâine* (Teodorașcu 2014b: 91). Jurnalistul nu doar colecționează cu intensitate faptele la care asistă, ci le și dă acestora *interpretarea ambiției spirituale din momentul în care s-au produs* (Șeicaru 2007: 133-134).

Bibliografie

Bacalbașa 1927 = C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*. Vol. 1 – 1871-1884, București, Editura Ziarului „Universul” Soc. Anonimă, 1927

Burghel 1899 = G.G. Burghel, *Rolul presei în stat. Conferință dezvoltată la 17 ianuarie 1899*, în «Ateneul român» din Dorohoi, Dorohoi, Librăria și tipografia I.L. Bercovici, 1899

Chendi 1910 = Ilarie Chendi, *Presa noastră națională*, în „Tribuna”, anul XIV, 14/27 iulie 1910

Clopoțel 1934 = Ion Clopoțel, *Figuri reprezentative de la noi, notă introductivă – Vasile Goldiș*, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul”, 1934;

Dafin 1928 = Ioan Dafin, *Iașul cultural și social. Amintiri și însemnări (I)*, Iași, Viața Românească, 1928

Dafin 1929 = Ioan Dafin, *Iașul cultural și social. Amintiri și însemnări (II)*, Iași, Viața Românească, 1929

Drimmer 1917 = Carol Drimmer, *Ziaristul*, în „Fulgerul”, anul IX, nr. 48 (497), 16 octombrie 1917

Fundo 1938 = C. Fundo, *Presa pe care o merităm*, în „Țara Noastră”, anul XVII, nr. 5, 19 martie 1938

Gr. 1936 = P. Gr., *Nedelicatete gazetărească*, în „Însemnări ieșene”, anul I, nr. 6, 15 martie 1936

Mille 1907 = Const. Mille, *Un mișel și un ziar le fel. Ziaristică ori negustorie*, în „Adevărul”, anul al XIX-lea, nr. 6514, 12 octombrie 1907

Minulescu 1969 = Ion Minulescu, *Bucureștii tinereții mele... Reportaje și impresii*, antologie de Mioara Minulescu, prefață și note de Emil Manu, Editura Tineretului, 1969

Samoilă [1932] = Emil Samoilă, *Ziaristica*, Atelierele „Adevărul”, [1932]

Suchianu 1939 = D.I. Suchianu, *Actualități culturale europene*, în „Revista Fundațiilor Regale”, anul 6, nr. 10, 1939

Șeicaru 2007 = Pamfil Șeicaru, *Istoria presei*, Pitești, Editura „Paralela 45”, 2007

Șuluțiu 1943 = Octav Șuluțiu, *Pe margini de cărți*, în „Revista Fundațiilor Regale”, anul 10, nr. 11, 1943

Teodorașcu 2014a = Fănel Teodorașcu, *Arta gazetărească. Trei ipostaze*, Galați, Editura „Zigotto”, 2014

Teodorașcu 2014b = Fănel Teodorașcu, *Pamfil Șeicaru*, Bcurești, Editura „Ars Docendi”, 2014

Teodorașcu 2021a = Fănel Teodorașcu, *Gazetărie și literatură. Studii*, Iași, Editura „Institutul European”, 2021

Teodorașcu 2021b = Fănel Teodorașcu, *Journalism does not fit everybody. Two points of view*, în „Acta Universitatis Danubius. Communicatio”, Galați, Editura Universitară Danubius, Vol. 15, No. 2/(2021)

Teodorașcu 2022 = Fănel Teodorașcu, *When any journalist used to carry a detective lens in his pocket*, în Iulian Boldea (ed.), *Culture in globalization: identities and nations connected*. Section: Communication, Journalism, Education Sciences, Psychology and Sociology, Târgu-Mureș, „Arhipelag XXI” Press, 2022.

Abstract

A Romanian view concerning the idea of „great journalist”

Keywords: *journalism; newspaper; literature; the history of press; journalist*

In this research, we will investigate what some Romanian authors from the past wrote about the virtues a journalist had to possess in order to be recognized as a *great journalist*. In this regard, we read many volumes, brochures and press articles signed by authors such as C. Bacalbașa, Ioan Dafin, Ilarie Chendi, Ion Minulescu, Ion Clopoțel etc. The texts used by us here refers to the Romanian press from the period between 1871 and 1943.

Vlad MISCHEVCA

Hersonul de lângă noi – un domn fanariot pe meleaguri străine: Manole Giani Ruset (Rosetti; Γιάννης Πουσσέτος)

VI.M. – cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie (USM), dr. conf. cercet. (*Associate professor, Ph.D.*); membru al Comisiei Naționale de Heraldică (1995-2020; primul ei președinte); Laureat al ediției a IV-a (2019) a Galei Premiilor TVR MOLDOVA „Români pentru români” – *Premiul pentru promovarea istoriei neamului*. Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX); genealogia domnilor fanarioti; vexilologie heraldică; raporturi istorice româno-elene. Semnează 13 monografii, publicate la Chișinău, București, Iași, Atena, Salonic.

Orașul Herson, având înainte de invazia rusă din 24 februarie 2022 aproximativ 280 000 de locuitori, se află pe malul drept (vestic) al cursului inferior al Niprului, la aproximativ 25 km de gura de vărsare a fluviului. Cetatea Herson a fost întemeiată în 1778 de feldmareșalul Gr.A. Potemkin ca o fortăreață pentru a proteja țărmul Mării Negre, cucerit de Rusia în urma Războiului ruso-turc din 1768-1774, fiind numită după orașul antic grec *Chersonesos* din peninsula Crimeea (la vest de Sevastopol). Orașul-cetate a devenit ulterior un important port fluvio-maritim pe Nipru, fondat de acel principe, care și-a găsit moartea pe meleagurile Moldovei (5/16 octombrie 1791)¹ – Grigori Potemkin, fiind înmormântat la Herson (cripta prințului a fost zidită în Catedrala Sf. Ecaterina sau Biserica Sfintei Mari Mucenițe Ecaterina, numită și *Catedrala Spasski* – prima biserică ortodoxă din Herson). Catedrala a fost construită între 1781 și 1786 sub supravegherea nemijlocită a lui Potemkin și a fost sfințită în onoarea Ecaterinei de Alexandria, al cărei nume îl purta împărăteasa rusă Ecaterina cea Mare. Edificiul este încărcat cu simboluri arhitecturale, dezvăluind semnificația întemeierii și

Tablou de F. Ya. Alexeev (1753-1824), **Vedere a pieței din orașul Herson. 1795**
(Cu indicarea pietrei tombale a mormântului lui Em. Giani Rosetti, m. 1794)

numelui orașului Herson – asociate cu Bizanțul, cu creștinarea Rusiei, cu Proiectul grecesc al Ecaterinei a II-a (care includea intenția de cucerire a Constantinopolului).

Hersonul, rămânând și în prezent un important centru socio-economic și militar din sudul țării, situat strategic pe malul Niprului, a fost singura capitală regională a Ucrainei care a căzut foarte repede, fiind capturat la începutul lunii martie 2022 de agresorii ruși. La începutul lui septembrie, trupele ucrainene au lansat o contraofensivă puternică în regiunea sudică și au eliberat orașul Herson pe 11 noiembrie 2022. De la sfârșitul lunii octombrie, administrația de ocupație rusă a scos din Herson monumente ale unor personaje istorice din perioada Imperiului Rus, expoziții și fonduri ale muzeelor orașului și

chiar rămășițele unuia dintre fondatorii orașului – prințului Grigori Potemkin².

Numele acestui oraș, care este prezent actualmente deseori în știrile internaționale de pe frontul de sud-vest al Ucrainei, este indispensabil legat de viața și activitatea unor reprezentanți ai elitelor politice românești – greci fanarioți, printre care chiar domni ai Principatelor Române. Un șir de principii fanarioți, fugari în Imperiul Rus, au fost prezenți pe pământurile Ucrainei – Alexandru Mavrocordat-Firaris, Manole Ruset (Giani-Rosetti), Constantin Ypsilanti, Alexandru Hangerli ș.a.³. Imperiul Rus a contat în promovarea politicii sale de expansiune politică și economică pe reprezentanții loiali ai diasporei elene, în primul rând pe persoanele implicate în politică (dragomani, domni, mari comercianți, fețe bisericești ortodoxe), care puteau fi utili sau în calitate de factori decizionali influenți. De remarcat că, în Rusia, emigranții politici din Imperiul Otoman și din statele vasale au primit ranguri asemănătoare sau similare cu cele pe care le aveau în patria lor.

„Legitatea” înălțării și decăderii, gloriei și uitării poate fi urmărită analizând viața multor emigranți politici din Principatele Române, care și-au găsit refugiu în țări străine. Exemple elocvente ne pot servi și destinele domnilor Moldovei și Țării Românești refugiați în Rusia: D. Cantemir (1711), Grigore III Ghica (1770), Alexandru Mavrocordat-Firaris (1787), Em. Giani-Rosetti (1789), Constantin Ypsilanti (1807) – despre care diplomații ruși menționau la începutul secolului al XIX-lea că „principii Cantemir, Ghica, Mavrocordat și Ypsilanti și-au găsit refugiu în Rusia”⁴.

Agravarea relațiilor ruso-turce în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a dus la activarea și promovarea *chestiunii grecești* în politica rusă. Evenimentele militare din cadrul Războiului ruso-turc din 1768-1774 și al Războiului ruso-austro-turc din 1787-1791 au contribuit la dezvoltarea mișcării de eliberare națională în Grecia, precum și la întărirea influenței ruse în societatea elenă. Rezultatul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a fost apariția unor noi comunități grecești în Imperiul Rus. Politica oficială a guvernului rus față de imigranți a fost în mare măsură determinată de dorința de a-și consolida influența în rândul poporului grec.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca urmare a implicării statelor europene în abordarea Problemei grecești, această *chestiune* a căpătat statutul de obiect al politicii internaționale, iar procesul rezolvării sale a devenit mai activ. Ideile geopolitice ale politicii ruse și vectorul grec au fost reflectate în „Proiectul grecesc” al Ecaterinei a II-a⁵. Acest plan, documentat în izvoarele istorice, este o dovadă certă a interesului sporit al Imperiului Rus pentru problematica și spațiul din sud-estul Europei. Proiectul grecesc în sine pare a fi un aranjament real pentru o soluție cardinală a problemei grecești, doar că situația internațională nu le-a permis autorilor săi să-l implementeze. Ideea principală a proiectului Ecaterinei a II-a – restaurarea statului grec, sub dominația dinastiei Romanovilor, a fost, de fapt, problema centrală a *chestiunii grecești*, văzută prin prismă rusească. Influența ideilor Proiectului grec asupra politicii ruse în *chestiunea grecească* poate fi urmărită de-a lungul întregii perioade a începutului secolului al XIX-lea.

Din galeria domnilor fanarioți fac parte și unele figuri istorice, care sunt mai puțin sau doar în linii generale cunoscute și studiate de către cercetători și care au fost implicate în politica Orientală a Imperiului Rus. Unul dintre aceste personaje încă „puțin valorificate” din *Lista domnilor români care s-au perindat pe meleaguri străine* este și principele fanariot Emanuel Giani-Rosetti (Manole Ruset), despre care cunoscutul genealogist C. Gane scrisese că „figura acestui *quasi-voievod* rămăsese până acum destul de enigmatică și, în tot cazul, nu fusese măcar schițată de istoricii noștri”⁶.

Astfel, cele două domnii de scurtă durată ale lui Emanuel Giani-Rosetti – una în Țara Românească (se află efectiv la București din luna iunie până în noiembrie 1770) și alta în Moldova (iulie 1788 – martie 1789), au revenit unor timpuri extrem de grele din istoria Principatelor Române, perioadei Războiului ruso-turc din 1768-1774 și a Războiului ruso-austro-turc din 1787-1791.

Despre anul de naștere al lui Emanuel (Manolaki sau Manole) Rosetti în istoriografia română și în cea greacă se cunoștea doar că s-a născut în primul sfert al secolului al XVIII-lea, la Constantinopol. Era fiul Eufrosinei (fata lui Nicolae Ruset și a Mariei, fiica lui Bașa-Mihailopolul) și al unui preot numit Ion Giani. Din căsătoria sa cu Ralița (sora lui Grigore III Ghica, omorât la 1777) a avut o fiică Smaranda.

Până a ajunge la prima sa domnie din București, Manole Giani-Rosetti i-a servit pe mai mulți demnitari și domni fanarioți – Constantin Racoviță, care îl aduce prima dată în Moldova; baș-capuchehaia Nicolae Suțu, cu care vine la Iași, la 1761; Grigore Callimachi; Grigore al III-lea Ghica, care îl aduce la București.

Diplomatul francez Francois, baron de Tott în *Memoriile sale*, publicate la 1785, inserând un șir de prețioase observații de ordin general, ni-l prezintă și pe Manole Giani-Rosetti, pe care l-a cunoscut personal în mediul său constantinopolitan: creionându-i atât caracterul, cât și modul de viață al acestui demnitar fanariot, ce îmbina obiceiuri grecești și orientale, manifestate și printr-o „proastă tratare” a slugilor sale⁷. Caracterizându-l ca pe o personalitate care i s-a părut să fie „cu mai multă minte și cunoștințe decât compatrioții săi”, de Tott a sesizat că principalul scop al lui Giani Rosetti era să se mențină la cârma puterii. De aceea, principiile declarate erau repede date uitării, chiar dacă deseori se apela la „fidelitate”, „promisiuni de atașament” etc. Iar ulterioara lui avansare la tronul Țării Românești nu trebuie să ne mire, precum și nici sfârșitul cârmuirii sale în Moldova (când va trăda, fugind la ruși). Relevante se prezintă, din acest unghi de vedere, discuțiile purtate între baronul de Tott și eroul nostru, precum și concluziile călătorului străin în legătură cu trecerea fanariotului în serviciu de la un stăpân la altul: *împrejurările l-ar fi putut face scuzabil, dacă el însuși nu și-ar fi agravat vina, prin protestele sale declarate privitor la onoare și fidelitate*. Astfel, concluzia baronului la acea dată era că „Acest om a devenit el însuși domn al Țării Românești în timpul ultimului război turcesc (1768-1774 – *n.n.*); dar această poziție a fost folosită mai mult pentru intrigi decât pentru a-și arăta talentele și l-am pierdut din vedere în întunericul în care intră toate aceste ființe efemere pe care avariția despotului le face să strălucească pentru o clipă...”⁸.

Putem urmări etapele principale ale carierei politice a viitorului voievod, care sunt următoarele⁹:

1755 – serdar al Chișinăului; 1756 – vel serdar; 1756-1757 – spătar și capuchehaia domnitorului Scarlat Grigore Ghica; 25 mai 1759 - 14 decembrie 1760 – vel postelnic; 1765 – spătar și serdar de Orhei; 1769-1770 – serdar de București; caimacam de Craiova. În toiul luptelor ruso-otomane, când rușii ocupă Bucureștiul, iar domnul Grigore

al III-lea Ghica fuge în Rusia, serdarul Manole ceruse domnia Țării Românești.

În funcția sa de *ban al Craiovei* el curăță cele cinci județe din dreapta Oltului de „volintiri” (numiți și „stupai”), făcând două încercări nereușite (la 26 ianuarie și la 5 februarie 1770) de a ocupa Bucureștiul. Către 1770 (primăvara) loialitatea sa față de Poartă și banii dați dregătorilor otomani din Vidin, Rusciuc (cărora le-a promis câte 100 de pungi) și *cadiilor* de pe marginea Dunării îi aduc domnia Țării Românești. Însă poate intra în capitala Țării Românești abia în iunie 1770, pentru ca deja la 25 (14) noiembrie, când din nou vin rușii, să se retragă peste Olt.

Privită în ansamblu, această primă domnie a lui Giani Rosetti, fiind „ocazională”, poate fi apreciată totuși ca una „necesară” țării într-o perioadă atât de grea precum a fost cea a războiului și ocupației străine. După cum scria și N. Iorga, acest domnitor, având „trecătorul scaun în stăpânire” și fiind susținut de trupele otomane, „a cruțat țării (ceea) ce ar fi putut să iasă dintr-o administrație a turcilor înșși”¹⁰.

În timpul noului război declanșat de otomani la 5/16 august 1787, Manole Giani Rosetti, „împotriva voinței lui, și tot atât de nenorocos ca și întâia dată”¹¹, este numit de Poartă domn al Moldovei, la 11 mai 1788.

Medicul și naturalistul Baltazar Hasquet (?-1815) ne-a lăsat următoarea consemnare despre noul domn al Moldovei: otomanii „au instalat ca domn pe un alt grec, numit Manole, născut la Constantinopol, care constituie o excepție față de ceilalți fanarioți (din cauza bunătății sale), care nu s-a bucurat, însă, mult de domnie – această regiune ajungând nesigură din toate părțile”¹².

La fel ca și cu 18 ani în urmă, în sarcina voievodului stătea organizarea ripostei împotriva dușmanilor Porții. Deja la 12 iunie, el lansează o *Proclamație* adresată „moldovenilor”, în care le aduce la cunoștință despre investirea sa și sarcina de a-i alunga pe dușmani din țară¹³. Împreună cu N. Mavrogheni, trupele otomane și cele ale tătarilor, sunt siliți însă, în fața armatelor aliate ruso-austriece, să evacueze Iașiul (la 3 septembrie 1788). Îl mai întâlnim și în decembrie 1788 participând, alături de trupele turco-tătare, la luptele din Moldova, în vederea încercării de a-i alunga pe ruși din capitală¹⁴.

Ulterior, Manole Giani-Rosetti este trimis la Galați să organizeze apărarea orașului. Ajungând la fața locului, i-a fost suficientă o privire asupra fortăreței și garnizoanei otomane ca să înțeleagă că nu există sortii de izbândă în fața trupelor lui Rumeanțev¹⁵. Bătrânul voievod, cu o bogată activitate politico-militară în spate, având și un „spirit clarvăzător”, și-a dat seama că rămânând loial Porții el nu va putea face față contra armatei superioare a Rusiei. Totodată, neavând nicio garanție că va mai putea urca treptele tronului domnesc, el decide, până la urmă, că mai bine ar fi să-și păstreze cel puțin capul pe umeri. Precum scrisese și Th. Blancard, dându-se în brațele Rusiei – domnul fanariot avea șanse de 99% ca „să moară liniștit în patul său”¹⁶. Astfel, într-o noapte întunecoasă, el fuge clandestin, însoțit de doar câțiva prieteni, din tabăra de la Galați și se prezintă feldmareșalului Rumeanțev, care îl primește cu onoare. De la Iași este îndreptat să trăiască la Herson cu o pensie viageră de 6 000 de ruble pe an¹⁷.

Evenimentul s-a produs, probabil, în februarie sau la începutul lunii martie, deoarece, deja la 17 martie 1789, N. Mavrogheni adresează moldovenilor, în legătură cu „așa-zisul prizonierat”, o *Proclamație*. În ea condamnă trădarea și dezertarea voievodului, chemând locuitorii să rămână la casele lor, asigurându-i că el este însărcinat să ocupe Țara Moldovei și să protejeze supușii („rayalele”)¹⁸.

Lesne se înțelege că motivele trădării și fugii domnului fanariot se explică printr-un șir de factori: securitatea propriei vieți; incertitudinea unei perspective clare politico-administrative în Principatul Moldovei; impactul războiului asupra carierei sale (realizată deja la maximum în cadrul Imperiului Otoman), precum și asigurarea unei bătrâneți liniștite și poate chiar și obținerea unor eventuale promisiuni substanțiale din partea noii puteri ocrotitoare – Imperiul Rus (venituri, posturi etc.). Posibil că din motive de securitate domnul fanariot a ales să se așeze anume în Herson – oraș nou, apărat de o cetate. Din cauza vârstei înaintate, nu și-a mai continuat activitatea în serviciul de stat sau în cel militar. Se știu puține lucruri despre viața particulară și publică a principelui grec în timpul șederii sale în Herson. Probabil că aici erau mai mulți conaționali de-ai săi și, totodată, locuiau pe atunci rudele sale: văduva domnului Moldovei și Țării Românești Grigore III Ghica, Ecaterina Ghica (Ecaterina Iacovache Rizo-Rangabe, căsă-

torită la Constantinopol în 1754) cu copiii, care erau nepoții Raliței Rosetti, soției lui Emanuel. Reprezentanților familiei Ghica, refugiați în Imperiul Rus, li s-a restabilit titlul princiar. Prințesa Ghica a primit și o pensie anuală de 2 000 de ruble. Frumoasa Zoe Ghica¹⁹ – fiica domnului Scarlat Ghica (mort la București la 2.12.1766) și a Ruxandrei Moruzi s-a căsătorit în Rusia cu marchizul Pano Maruzzi (Maroutsis) și a fost doamnă de onoare la curtea Ecaterinei II²⁰.

Revoluționarul venezuelan Francisco de Miranda (1750-1816) a vizitat în 1786-1787 Rusia și în descrierile sale despre un șir de locuri din Ucraina a remarcat că, fiind la Kremenciug, a auzit, la 4-5 februarie 1787, despre „Domnul Valahiei Mavrocordat”²¹, care fugise din Turcia în căutarea unui adăpost și a sosit într-adevăr cu o oră înainte de plecarea prințului Potemkin, care, după ce a stat de vorbă cu el și l-a interogată, a plecat”²². Potrivit călătorului venezuelean, el a cunoscut personal familia Ghica în timpul aflării sale la Herson (la 21 noiembrie 1786), unde două fiice, doi fii și trei nepoate locuiau cu mama lor la acea vreme²³. În perioada Războiului ruso-turc din 1768-1774, la Petersburg se aflau rudele apropiate a trei domnitori din familia Ghica²⁴.

În anul 1794, fiind destul de bătrân, în vârstă de 79 de ani, domnul pribeag moare, la 8 martie, pe meleaguri străine și este înmormântat la Herson, lângă zidurile Catedralei Sf. Ecaterina, pe data de 12 martie. Anul morții domnului fanariot Em. Rosetti a rămas mult timp controversat. O cauză a fost o eroare care a apărut în inscripția de pe piatra de mormânt a prințului în timpul restaurării din anii 1870. Data morții era gravată pe placa de bronz: „8 martie 1788”. Însă, în cartea metrică a Catedralei Sf. Ecaterina din Herson, există o înregistrare datată cu 12 martie 1794, despre înmormântarea principelui Rosetti: „Protopop Iohan Bohdanovich [Ioan Boianovici] l-a îngropat pe defunctul Prinț al Moldovei Emanuel. Avea 79 de ani”²⁵. Acest document a făcut posibilă clarificarea anilor de viață a domnului Principatelor Române, grec fanariot, al cărui soartă a fost legată de Herson într-un mod atât de surprinzător.

În istoriografia română mult timp nu se cunoșteau, după cum am mai menționat, nici anul de naștere și nici data corectă a morții acestui principe grec. Astfel, de exemplu, N.A. Bogdan, în monografia sa ilustrată consacrată orașului Iași, arată greșit (făcând, de fapt, referire la lucrările

lui B.P. Hașdeu) locul înmormântării lui Giani Rosetti – orașul „Kiev”²⁶. Chiar și exegetul genealogist R.R. Rosetti indica greșit data morții – anul 1789. Mulți istorici au fost duși în eroare din cauza că vechea piatră de mormânt, cu inscripția originală, în limba rusă: „Светлейший князь Молдавский Эммануил Россет скончался 1794 года Марта 8 дня в Херсоне» s-a deteriorat între timp și a fost înlocuită în anii 1870 cu alta nouă, indicându-se greșit anul morții: „Светлейшему князю Молдавскому Эммануилу Россетте скончавшемуся в г. Херсоне 8-го Марта 1788 года»²⁷. Această confuzie, credem noi, se datorează faptului că 7 dintre celelalte 9 morminte (date cu secolul XVIII), plase în curtea Catedralei, aveau aceeași dată – „1788”.

Lista mormintelor și a pietrelor sau a monumentelor funerare păstrate către 1841 includea printre altele mențiunile făcute, cu indiciul: *Din partea dreaptă a altarului* – 1) era a prințului Carl Friedrich Heinrich de Wirtemberg cu inscripțiile incorecte: pe latura de sud „Prințul Alexandru de Wirtemberg”, iar pe latura de nord „cenușa eroului decedat în floarea vieții și în virtuți”; pe partea de vest și de est stema acestuia; – 2) a Principelui moldovean Emanuil Rosseti. Mai aproape de altar²⁸.

În toamna anului 1900 Iurii N. Danilov, vizitând Hersonul și constatând starea deplorabilă a Panteonului militar din incinta Catedralei, a lăsat următoarele notițe de călătorie: *Nu departe de mormântul lui Korsakov, au fost îngropate rămășițele principelui Alexandre de Würtemberg, alături de el, a luminatului principe moldovean Emanuel Rosetti (+ la Herson, în 1788). În jur sunt împrăștiate încă câteva morminte aparținând unor comandanți militari de diferite grade, uciși la Chilia și lângă Oceakov. Unele dintre inscripții, din păcate, au fost șterse de timp, dar cel mai tare lezează ochiul scrierile nepotrivite ale vizitatorilor de pe lespezile reci și sobre ale monumentelor*²⁹.

Dintr-o scrisoare adresată dnei Kapsambelys (soția consulului grec din Odessa), din iunie 1916, aflăm că inscripția refăcută de pe piatra de mormânt: „Serenisimului prinț moldovean Emanuel Rosetti, mort la Herson la 8 martie 1788” a fost însoțită și de o coroană cu blazon³⁰.

Investigațiile noastre din perioada stagiului științific din Atena (începând din 2000) au demonstrat că mormântul principelui Emanuel

Rosetti (1715-1794), situat în partea de sud-est de la intrarea de Sud a Catedralei Sf. Ecaterina (denumirea oficială „Spasskii Sobor”), deși a fost în 1930 deshumat și profanat de către autoritățile comuniste (osemintele fiind expuse în calitate de „exponate” într-un așa-numit „Muzeu antireligios”, alături de osemintele principelui Gr. Potemkin), se mai păstrează și astăzi.

Una dintre primele persoane care au văzut trupul deshumat al principelui Giani-Rosetti a fost o descendentă a familiei Vadon, căsătorită în anii 30 ai secolului trecut cu Ivanov, directorul Muzeului de Istorie și Arheologie din Herson. Ulterior, emigrând în SUA, ea a descris această acțiune a bolșevicilor într-o scrisoare din 1996: „Era prin anul 1930... La deschiderea cavoului lui Potemkin au fost prezenți câțiva directori de muzee, printre care și soțul meu. Am mers împreună cu el. Am intrat într-o încăpere mică, unde am văzut: pe masă, unul aproape de altul, erau puse două sicrie nu prea mari, neînfrumusețate, lângă pereți fiind rezemate capacele ambelor sicrie, împodobite cu flori. <...> Sicriul din stânga era al lui Potemkin, iar cel din dreapta – al emirului, am uitat cum îl cheamă (Giani-Rosetti este confundat, din cauza hainelor sale orientale, cu un demnitar musulman; ceea ce este o eroare evidentă, deoarece el era creștin ortodox și niciun musulman nu putea să fie îngropat în curtea unei catedrale – *n.n.*). Potemkin era, după cum se vedea, mai în vârstă decât emirul și arăta mai rău. <...> Emirul avea o îmbrăcăminte strălucitoare de culoare galbenă, dintr-un material ce poartă preoții. El avea mustețe și barbă foarte negre. Emirul era bine îmbrăcat, pe când Potemkin nu... A doua zi soțul mi-a spus: – Nu ai ce să mai vezi... Ambii s-au prefăcut în praf încă de aseară...”³¹

Totuși, trupul deshumat al principelui Giani Rosetti se conservase destul de bine, deoarece a putut fi expus în „vitrinele muzeului” improvizat în vechea catedrală, fiind văzut și descris de scriitorul B. A. Lavrenev: „Într-o vitrină era expus, într-un sicriu de stejar ce nu suferise din cauza timpului, trupul bine păstrat al unui bărbat, probabil bălsămat, cu o barbă roșcată (Sic! – *n.n.*), lată și înălbită, îmbrăcat într-un halat din brocart, încins cu un brâu brodat. Pe cap avea pus un fel de turban cu o cataramă mică din pietre nestemate, în care era înfiptă o pană de bățlan. Exponatul era însoțit de o inscripție (cu totul aberantă – *n.n.*): – *Aici se află corpul gospodarului și principelui moldovean Iosif Rosset. Clerul rus*

corupt, fiind mituit, a permis înmormântarea musulmanului în curtea soborului”³². Peste puțin timp (în același an – 1930), în urma protestelor trimise de către Lavrenev la Moscova, monstruosul „muzeu” a fost închis, iar rămășițele trupești ale principilor Potemkin și Rosetti au fost îngropate, a doua oară, în vechile lor morminte.

Actualmente mormântul se află sub ocrotirea statului ucrainean. Având o vechime de mai bine de două secole, acest monument istoric de la sfârșitul secolului al XVIII-lea reprezintă o piatră de mormânt prelucrată, de mărimea 2,4 x 1,23 m. Cu părere de rău, cu ceva timp în urmă, placa din bronz (0,45 x 0,30 m) de pe piatra de mormânt, cu inscripția deja amintită, a fost furată.

Osemintele lui Grigori Potemkin, înmormântat la 23 noiembrie 1791 în cripta din interiorul catedralei din Herson, au fost profanate de ocupanții ruși a treia oară în istorie (2022). Iar mormântul domnului fanariot Emanuel Giani Rosetti (Manole Giani Ruset) se află în incinta curții Catedralei și rămâne în continuare anonim – fără o placă cu numele său și anii de viață.

Note și referințe

¹ Un obelisc cu inscripția „На семь мѣсть преставился князь Григорій Александровичъ Потемкинъ Таврическій” («Aici a murit contele Grigore Alexandrovici Potemkin de Taurida») a fost ridicat la Rădenii Vechi în 1792, ulterior acesta a fost refăcut și restaurat.

² «Все украли, собаки». Отступая, россияне разграбили музеи Херсона и в третий раз осквернили могилу князя Потемкина, 28 ноября 2022 <https://graty.me/vse-ukrali-sobaki-otstupaya-rossiyane-razgrabili-muzei-hersona-i-v-tretij-raz-oskvernili-mogilu-knyazya-potemkina/>

³ Vezi: Mischevca Vlad, *Între pace și război: Domnii fanarioți în contextul raporturilor internaționale (1774-1812)*, Chișinău, Cartdidact, 2021, 429 p.

⁴ *Внешняя политика России XIX и начала XX века: Документы Российского министерства иностранных дел*, Серия 2. 1815-1830 гг., т. 2 (10): Октябрь 1817 г. - апрель 1819, г. Москва, 1976, с. 107.

⁵ Mischevca Vlad, *Proiectul grecesc și regatul Daciei*, în „Limba Română” (Chișinău), Nr. 3 (253), iulie-septembrie, Chișinău, 2019, p. 147-158.

⁶ Gane C., *Trecute vieți de doamne și domnițe*, Vol. II, Chișinău, 1991, p. 150.

⁷ Fr. Tott, baron de, *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, Tome I, Paris, 1785, p. 57.

⁸ *Ibidem*, p. 65-66.

⁹ Rosetti R., *Familia Rosetti. I. Coborătorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, București, 1938, p. 108; Rădulescu Th., *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea. Liste cronologice și cursus honorum*, în „Revista arhivelor”, Anul XLIV, Vol. XXXIV, București, 1972, nr. 4, p. 680; nr. 2, p. 308.

¹⁰ Iorga N., *Istoria românilor*, Vol. VII, *Reformatorii*, București, 2002, p. 225.

¹¹ Gane C., *Trecute vieți de doamne și domnițe*, Vol. II, Chișinău, 1991, p. 150.

¹² *Călători străini despre țările române*, Vol. X, Partea II, București, 2001, p. 813.

¹³ Blancard Th., *Les Mavroyeni. Histoire d'Orient*, Tome I, Paris, 1909, p. 391.

¹⁴ *Ibidem*, p. 426-427.

¹⁵ În mai 1789 rușii cuceresc Galații, distrugându-l într-atât, încât doar zidurile din jurul mănăstirilor mai arătau locul orașului. Vezi: Giurescu C. C., *Istoria Românilor*, Vol. III, București, 2000, p. 227.

¹⁶ Blancard Th., *Op. cit.*, p. 444.

¹⁷ Φωτεινός Δ., *Ιστορίας της πάλαι Δακίας, τα νυν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας και Μολδαβίας*, Βιέννη, 1818, τ. Β' (1600-1821), σ. 365.

¹⁸ Blancard Th., *Op. cit.*, p. 445.

¹⁹ Portretul lui Zoie Ghika a fost realizat de pictorul Al. Roslin (1777), aflat astăzi la Muzeul Național de Artă din Stockholm, fiind unul dintre ultimele pe care Roslin le-a pictat înainte de a se întoarce la Paris. Vezi: Magnus Olausson, *Alexander Roslin*, Stockholm, Nationalmuseum, 2007, 287 p.; <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=52134629>

²⁰ Maruzzi Pavel Kristoforovici (1730-1799) – marchiz, consilier de stat activ, însărcinat cu afaceri în Republica Veneția și alte orașe comerciale din Italia din 03.10.1768, preceptorul Marelui Duce Constantin Pavlovici, consilier secret de stat (1797), cavaler al Ordinului Sf. Ana (28.06.1768). (Высшие чины Российской империи: в 3 т.: (22.10.1721 - 2.03.1917) : биографический словарь / Сост. Е. А. Потемкин Т. 2, с. 348.).

²¹ Alexandru Mavrocordat (1745-1819), destituit de sultan la sfârșitul anului 1786 – a fugit în Rusia.

²² Миранда Ф. де., *Путешествие по Российской империи* / Пер. с исп. М.С. Альперович, В.А. Капанадзе, Е.Ф. Толстой. М., 2001, с. 80-82.

²³ *Ibidem*, с. 33.

²⁴ Rădulescu M. S., *Din istoria familiei Ghica. Contribuții de istorie culturală*, București, Corint Books, 2017, p. 25.

²⁵ În Arhiva regională din Herson s-a păstrat înscrisura din cartea metrică a Catedralei Sf. Ecaterina, de la 12 martie 1794: «Погребал протопоп Иоган Богданович умершего князя Молдавского господаря Эмануила. Лет ему от роду 79.» *Государственный архив Херсонской области* (ГАХО), Фонд. 207, оп. 1, д. 262, л. 18 об.

²⁶ Bogdan N.A., *Orașul Iași. Monografie istorică și socială ilustrată*, ediția a II-a, Iași, 1913, p. 151.

²⁷ Дяченко С.А., *Екатерининский собор в Херсоне. Гробница Потемкина*, Херсон, 2002, с. 47.

²⁸ Ляликов Ф., *Церковь Св. Великомученицы Екатерины в Херсонской Крепости*, în „Записки Одесского Общества Истории и Древностей”, Том I, Одесса, 1844, с. 330.

²⁹ Данилов Ю. Н., *Из записной книжки*, in „Русский инвалид. Газета военная”, № 3, 4, январь, 1901, с. 2.

³⁰ Rosetti R., *Familia Rosetti. I. Coborătorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, București, 1938, p. 109 (nota 39).

³¹ Богуславский Л., Основатель нашего города, in „Херсоньский вісник”, № 9 (539), 6 березня 1999, с. 2; Дяченко С. А., *Екатерининский собор в Херсоне. Гробница Потемкина*, Херсон, 2002, с. 73-74.

³² Лавренёв Б.А., *Вторичное погребение Потёмкина*, in „Памятники Отечества”, № 2, 1991, с. 154-155.

Abstract

The Kherson next to us – a Phanariot ruler in foreign lands: Manole Giani Ruset (Rosetti; Γιάννης Ρουσσέτος)

Keywords: Emanuel Giani-Rosetti (Manole Ruset); Phanariotes; Romanian Principalities; Kherson; Potemkin; Eastern Question

The gallery of Phanariot princes also includes some historical figures, who are less, or only in general terms, known and studied by researchers. One of these "little valued" characters from the List of Romanian gentlemen who wandered in foreign lands is the Phanariot prince Emanuel Giani-Rosetti (Manole Ruset, 1715 - 1794), who took refuge in the Russian Empire in 1789 and died there, being buried in the city of Kherson.

Academicianul Răzvan Theodorescu s-a stins din viață

Academia Română anunță cu imensă tristețe stingerea din viață, luni, 6 februarie 2023, a **academicianului Răzvan Theodorescu** (1939-2023), personalitate de excepție a culturii române contemporane, cu vocație enciclopedică, reputat istoric al culturii, vicepreședinte al Academiei Române în perioada 2018-2023.

Membru marcant al Academiei Române, specialist în istoria artei, artă și civilizație românească, creștinism și spiritualitate balcanică, acad. Răzvan Theodorescu a coordonat activitatea Secției de arte, arhitectură și audiovizual a Academiei Române, în calitate de președinte, timp de 10 ani.

Doctor în istorie la Universitatea din București, cu un studiu despre elemente culturale bizantine, balcanice și occidentale la începuturile culturii medievale românești, și-a început cariera științifică în anul

1963, la Institutul de Istoria Artei, unde a fost cercetător și director adjunct științific. În 1987 a devenit conferențiar asociat la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu”, astăzi Universitatea Națională de Arte din București, unde din 1990 a activat ca profesor, susținând cursuri de artă medievală europeană, tipologia artei sud-est europene, caracteristicile Orientului creștin și istoria civilizației bizantine. Tot în anul 1990 a fost ales rector al Universității Naționale de Arte. Activitatea sa didactică a însemnat și colaborările cu Universitatea Media, Universitatea „Spiru Haret” din București, Universitatea „Apollonia” din Iași, Universitatea „Danubius” din Galați. În anul 1993 devine membru al Academiei Române.

Profesor invitat la Centrul Superior de Studii Medievale din Poitiers, de numele acad. Răzvan Theodorescu se leagă înființarea primei catedre umaniste UNESCO din România.

Bogata sa opera s-a axat pe studiul artei vechi românești și al artei medievale europene, pe analiza comparativă a strategiilor geopolitice din spațiul Europei, pe studiul mentalităților și pe cercetarea unor domenii de nișă din care au rezultat teoria „coridoarelor culturale”, teoria tipologiei ctitorilor, expunerea *momentum princeps* pentru începuturile artei europene, dar și teoria mentalității tranzacționale a poporului român, pe care a expus-o în discursul de recepție la Academia Română.

A realizat, vreme de peste trei decenii, articole pentru celebra emisiune „Teleenciclopedia”, transmisă de Televiziunea Națională, pe care o considera una dintre realizările sale importante la nivel public.

Profesorul Răzvan Theodorescu a avut o contribuție remarcabilă la organizarea unor instituții și a unor structuri guvernamentale: președinte al Radioteleviziunii Române (1990-1992), membru al Consiliului Național al Audiovizualului (1992-2000), președinte al Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice (1993-1995), Ministru al Culturii și Cultelor (2000-2004) și Ambasador Național al Programului ONU „Alianța Civilizațiilor” începând cu anul 2009. În calitate de secretar general al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene (1994-2023), a sprijinit numeroase proiecte de cercetare interdisciplinară.

Laureat al premiului „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române și al premiului „Gottfried von Herder”, conferit de Universitatea din Viena,

acad. Răzvan Theodorescu a fost ales în anul 1998 membru al Academiei Europene de Științe, Arte și Litere.

A fost distins cu Ordinul Național „Pentru Merit” în grad de Mare Ofițer de către Președinția României și cu Ordinul Artelor și Literelor al Republicii Franceze, în grad de Comandor, ca o recunoaștere a incontestabilei sale contribuții la promovarea culturii românești și europene.

Conducerea Academiei Române și întreaga comunitate academică regretă plecarea dintre noi a academicianului Răzvan Theodorescu și este alături de familia îndoliată.

Biroul de comunicare al Academiei Române

Abstract

Academician Răzvan Theodorescu passed away

Keywords: *exceptional personality; culture historian; mentality theory; governmental institutions and structures; interdisciplinary research projects; promotion of Romanian and European culture*

The text discusses the life and activity of vice president of the Romanian Academy Răzvan Theodorescu (1939-2023). It highlights the extraordinary contribution of the illustrious researcher to the establishment of governmental institutions and structures, as well as, the promotion of Romanian and European culture.